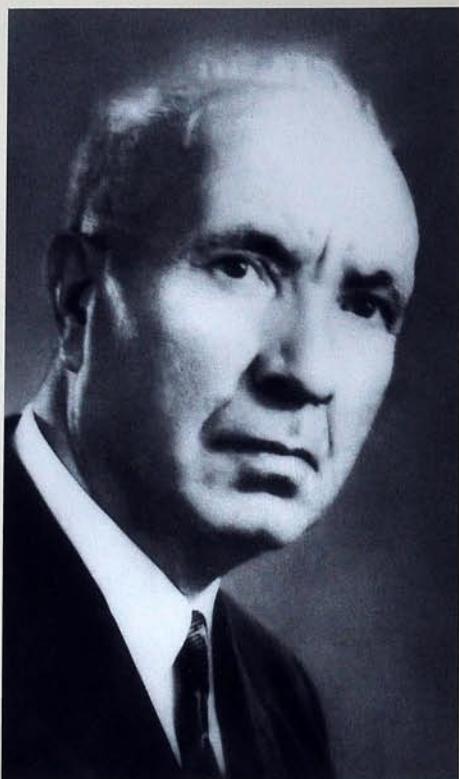

MİR CƏLAL

FELYETONLAR
ŞEİRLƏR
OÇERKLƏR
TƏRCÜMƏLƏR
XATIRƏLƏR

MİR CƏLAL

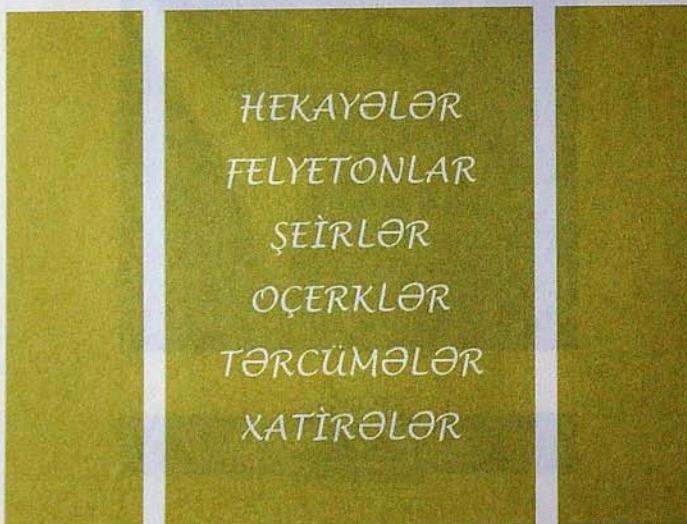
ANADOLU
BƏHƏT

Bəhət
əməkdaşlığı
çəkisi

ADİLOĞLU

www.adiloglu.az

MİR CƏLAL

Seçilmiş əsərləri
5 cilddə

999 - 246946

MİR CƏLAL

Seçilmiş əsərləri

M.F.Axundov adına
Azərbaycan Milli
Kitabxanası

Tərtib edənlər:

Nərgiz Paşayeva
Təhsin Mütəllimov

Redaktor:

Şəmsəddin Axundov
Nüsrət Süleymanoğlu

MİR CƏLAL. ƏSƏRLƏRİ. 5 CİLDİDƏ. V CİLD.

Bakı, ADİLOĞLU nəşriyyatı, 2013, 318 səh.

ISBN: 978-9952-25-128-9

© ADİLOĞLU, 2013

FELYETÖNLAR

Gəl və dəvət etmək istəyən, fərqli və müxtəlif
istəklerin tətbiq olunduğu bir qəzetdən sənəd

Qızıl dərəcədə yoxsa da qızılınlı və
Qadın gəncəl, ilkar, mülkələr və qadın
Bəlməris həkimlər, məşhur vəzir

Sənədən

Bədəndən

Kəşfiyyatçıdan

Qızılı - qızılı - qızılı - qızılı - qızılı - qızılı

Xəyal - xəyal - xəyal - xəyal - xəyal - xəyal

Səxər - səxər - səxər - səxər - səxər - səxər

Kostüm - kostüm - kostüm - kostüm - kostüm - kostüm

Əmək - əmək - əmək - əmək - əmək - əmək

Xəvali - xəvali - xəvali - xəvali - xəvali - xəvali

Urfa - Urfa - Urfa - Urfa - Urfa - Urfa

Çıraqlı - çıraqlı - çıraqlı - çıraqlı - çıraqlı - çıraqlı

Yataq - yataq - yataq - yataq - yataq - yataq

Səhifə - səhifə - səhifə - səhifə - səhifə - səhifə

Şəhər - şəhər - şəhər - şəhər - şəhər - şəhər

Şəhər - şəhər - şəhər - şəhər - şəhər - şəhər

Şəhər - şəhər - şəhər - şəhər - şəhər - şəhər

Şəhər - şəhər - şəhər - şəhər - şəhər - şəhər

SƏRХOSLAR

*Gəncə şəhəri və stasyonunda sərخoslar gecə yoldan
keçənləri rahat burakmıyırlar.*

Əla ya əyyühəs-saqı dutub dünyani sərخoslar!
Buraxmaz çarşidan keçsin gecə insanı sərخoslar!

Olubdur məsti-layəqəl nə söylər hərzəvü-hədyan,
Qadın görçək, şitab eylər ona canın edə qurban.
Buna baş əgməsə hər kim, verərlər qətlinə fərman,
Saat səkkiz olunca hər tutur meydanı sərخoslar!

Bədəndə bir libas qoymaz, başında saxlamaz şapka,
Ayaqda çəkmə yox, beldən açılmış sallanır toqqa.
Qarın – qıpçırmızı – titrər hesab eylə tuluq, daqqa,
Xəyal etməz cəza, qanun, nə də zindanı sərخoslar!

Təsadüf etsə bir fayton o saat da əylədir hökmən,
Səvar olsa sabahadək dəxi tərk eyləməz əldən.
Kəsilmiş sərخosa zorluq qəvilik ruzi-əvvəldən,
Əlin tərpətməmiş gördün axıtmış qanı sərخoslar!

Xəyali-esq bir yandan, şərəbin karı bir yandan,
Ucaldıb sərخosu etmiş müəzzəzəm bəyü sultandan.
Çıxanda – seyr ilə cah-cəlalə – bir müdir yandan,
Yataq etmiş tamamən kəndinə şəntani sərخoslar!
Salarlar şəhrə tezliklə çaxır böhranı sərخoslar!

*"Söhrət"
1926*

MƏSCİD BÜSATI

Yetişdi mövsümi-matəm, göz aç, ey şıə, yatmaqdan,
Usanmaz şıə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Nəzər sal məscidə bir yanda «Cəfər mürdəşir» durmuş,
O yanda «kəlləpəz» Mehdi büsat matəm qurmuş.
Bu yanda bir böyük övrət, yanında «köndələn» çavuş,
Göz açmır rövzəxan «hacı» dəmadəm huri satmaqdan,
Usanmaz şıə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Yığılmış başına şeyxin müridi-mürşidü-cahil,
Hirıldar minbər altında «yetim» Əkbər, «yoluq» Kamil.
Bu yanda bəhs açıb dinü şəriətdən Mirismail,
Deyər şıə olan doymaz bu ayda yasə batmaqdan,
Usanmaz şıə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Gələn daxil olur əldə corabı, çəkməsi, məsti,
Məharət göstərir səqqə əlində bir böyük bəsti.
Əlində bir «daxil» söylər qiyamət bəhsini məşdi,
Açılmış sinələr şap-şap keçib əflakə çatmaqdan,
Usanmaz şıə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Məsciddə qalmaqla, hay-küy, mücavirlər deyir vur-vur,
Yetişdi Xoylu, Səlməşli ağac əldə tutuldu şur.
Seçilmiş dəstəyə «leylək» Tağı bir növilə məmər,
Diyər kim ağlamaq məqsəd; bizi xalıq yaratmaqdan,
Usanmaz şıə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Qabaqda doqquz ağsaqqal, daralınca dəsteyi-zəngən,
O qədri ali Təbrizli düzülmüş; xəlq olub heyran.
«Güney» xəlqi olub məhzun; «Əhərli» və Hüseyn guyan,
Yorulmaz «Ərdəbil» əhli sinə, baş, dös qaratmaqdan,
Usanmaz şıə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

Miyani-məclisə kəşkül qoyub durmuş «bala» dərvish,
Ümuma beçcə «oğlanlar» bunun ətrafini tutmuş.
Oturmuş «lüt nəşir» ağır, salır həm məclisə suriş,
Ağam vay-naləsi çatmaz buna həmtə uzatmaqdan,
Usanmaz şıə bu ayda nigarə qaş-göz atmaqdan.

*“Şəhab”
1926*

İMPERYALİSTLƏR TANCA ÜZƏRİNDE BOĞUŞURLAR

Yurdumuzu müstəmləkə bəhrilə abad eyləriz,
Meydan oxur aləmlərə, zor və hünər yad eyləriz,
Hər Şərqi istismar edib, getdikcə bərbad eyləriz,
Dünya tanır nəslən-bə-nəsil, bizlər böyük əyanlarız,
Sübə olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız.

Duyduq sərasər həpimiz «quyruq» iyi var Tancadə,
İspanyamız çəkməz əlin iş bu boğazdan ölsə də,
İngiltərə çıxdan bəri at oynadır bu sahədə,
Adətdi qarışmaq bizə, biz də belə insanlarız,
Sübə olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız.

İtalyamız baq qaldırıb, şərqə çevirməz «nəhs» üzün,
Çoxdan plan qurmuş tuta şərqi təmamən «Musilin»,
Cəmiyyəti Əqvama bax, imperiyalistlər bir «durbin»,
Yeksər yixilmişdir ki biz dünyayı tez səhmanlarız,
Sübə olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız.

«Şərqə çevirmək» yüz bizə şimdə müqəddəs bir şuar,
Cümə Mərakeş ölkəsin etdi firənglər təmar,
«Tanca» ilə dür amalımız şərqə çəkək möhkəm hasar,
Bu məqsədə çatmaqla biz şərq əhlini zindanlarız,
Sübə olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız.

Göstərməsin Allah əgər şərqli oyansa dəmbə-dəm,
Qoymazlar əsla qərbilər şərqə ata bir də qədəm,
İmperiyalistlər ol zaman şərqsiz tutar dərdi vərəm,
Kimił deyər bizlər həmən keçmişki ali şanlarız,
Sübə olmamış vaxtsız xoruzlar tək dəmadəm banlarız,
Leş üstə daim əlləşib yekdigəri böhtalarız.

*“Söhrət”
1926*

RAMAZAN HƏSRƏTİ

Ramazan ayı münasibətilə mollalar nəğmə oxuyurlar.

On bir ay həsrətinə tab eyləməz can, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Gözləməkdən gözümün nuru gedib, kök saralıb,
Həsrətindən yürügim qanə dönüb, lap qaralıb,
Firqətin bəxti qara cismimi bu halə salıb,
Çəkdigim dəndlər dözməz yəqin insan, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Bir tərəfdən gəlirim yox, üzüm ac, gözlərim ac,
Gecə-gündüz çalışıp tapmayıram dərdə əlac,
Bəs haçan «siftə» bazarı tapacaq bir də rəvac?
Şübhəsiz, tezlik də olsa nümayan, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Neçə vaxtan «plov»a, «şərbət»ə həsrətdi canım,
Görmürləm bircə yiğincaq, nə də bir «nazlı» xanum.
Bir evin küçü kəsilmiş də dağım, həm aranım,
Xabi-qəflətdə uyurdum necə «heyvan», Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Batdı hərçənd məhərrəmdə biğim «el» yağına,
Gecə xəlvətlə gedərdim həmi «bulvar» bağına.
Payızı getmiş idim «Kislovod»un yaylağına,
O zamandandı varam didəsi giryən, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Ramazan olsa qurardım da yəqin eyş sıfat,
Şərəfilə bu ayın «tazalənir» kirli həyat.
Axıdır cib-cibişdanə qızıl nəhri – «Fərat»,
Hər orucluqda dolur köhnə «cibişdan», Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban, Ramazan.

Sanaram vaxtimı, həm saətimi, saniyəmi,
Ki havaxt çatsa orucluq «silə» dərdü qəmimi,
Yetişib nura boyatsın bu qara aləmimi,
Eyləsin qlibimi misli-məhi-taban Ramazan,
Mollanın dərdinə bu dəhrdə dərman Ramazan,
Layiqincə sənə qiyət verə dövran, Ramazan,
Gəl yetiş, can Ramazan, can sənə qurban Ramazan.

*“Söhrət”
1927*

DARDANEL

Qurbanı Zevin küçəsinin tinində –
bulvar ağızındaki pivə budkasına satıcı təyin etdi.

I

—Ayın başında, maaş cədvəlinə qol çəkib neçə yüz manat alırsınız, elə bilirsiniz ki, bir ığidlik elədiniz?

Oğlanlar tanıyıram, bir ay deyil, beş ay da kassa qabağına yaxın gəlməyə, uf deməz. Bizim Dardanel Qurban kimi.

Dardanel Qurban belə ığidlərdəndir.

Qurbana niyə Dardanel deyirlər? Bəlkə Dardaneldən gəlmişdir? Bəlkə Dardanelin tarixini yaxşı bilir?..

Yox! Qurbana ona görə Dardanel deyirlər ki, o, pivəxanada işləyir.

Pivəxananın Dardanelə nə dəxli? Pivəxanada bir Qurban işləyir, yüzlərlə adam var, niyə onlara Dardanel deyilmir?

Məsələ belədir ki, adam ilə adamda, işçi ilə işçidə, atalar demiş, zəmin-asiman təfavüt var. Pivəxanada işləyənlərin heç birinə Dardanel demək düz olmaz. Gərək Qurbana Dardanel deyəsən! Bu ləqəbi o kişi qazanıb, fəth edibdir.

Üç il bundan qabaq yeyinti ticarəti şöbə müdiri ilə Qurbanın ara-

sında belə bir söhbət oldu:

- Qurban, gəl sən idarədə işlə, mənə kömək elə!
- Yox, yoldaş müdirdir, məni satıcı qoy!
- Qurban, satıcılıqda 150 manat məvacib var. Sən kiflət sahibisən, ayrı işə qoşaq səni!
- Yox, yoldaş müdirdir, satmağa əlim öyrənib.
- Qurban, satıcılıqda dolaşarsan, gəl səni sklada qoyum?
- Yox, yoldaş müdirdir, məni heç kəs çasdırammaz. Beş ildi...
- Qurban, pivə krantını sən ayrı şeyə oxşatma. Dardanel boğazıdı, tab gətirəmməzsən ha!..
- Yoldaş müdirdir, mənə xor baxma, mən dünya görmüşəm, çox elə Dardanellərdən keçmişəm, prikazımı ver!

Müdir gülümşəyib əmr yazdı. Qurbanı Zevin küçəsinin tinində – bulvar ağızındaki pivə budkasına satıcı təyin etdi.

Babalı deyənlərin boynuna, guya uzun çənə-boğazdan sonra Qurban bu vəzifəni iki min manat nağd pula müdirdirin özündən alıb. Bu şərt ilə ki, hər ay maaş cədvəlinin yanına gələndə bir dəstə yüzük çıxarıb kassırın qabağına qoysun, özü də qol çəksin.

Çox qəribədir. Tutaq ki, Qurban beş yüz manatı müdirdə dost payı verir, bəs kassırın burada xeyri nədi, həmin pulu gecə vaxtı gətirib müdirdin evinə atmamış ürəyi sakit olmur?

Kassırın də birinci xeyri odur ki, savab iş görür, ikinci də ki Qurban öz adının qabağından qol çəkib gedir, 150 manata tamah salır.

Bəli, düz on dörd aydır ki, Dardanel Qurban bir qəpik maaş almır, ayda 500 manat əli ilə verir, hökumətə qulluq edir.

Söz düşəndə müdir əlini əlinə çalıb sevinclə Qurbanın danışdı:

— Çox namuslu işçidir. Neçə dəfə onun maaşını artırmışıq, irəli çəkmişik, gəlmir. Deyir, mən bu xırda işimlə hökumətimizə daha artıq mənfəət verərəm. Ürəyi də yuxa adamdır. Deyir, sovet vətəndaşı mənim əlimdən sərin pivəni alıb içəndə elə bilirəm külli-dünyanı mənə bağışlayırlar...

Qurbanın arvadı kişini qısnasıdırırdı:

— A külbaş, pivə satmaqdan nə qazanacaqsan ki, ayda beş yüz də rüşvət verəsən?

Qurban əlini onun dodaqlarına qoyurdu:

- Yavaş danış, a mürtəd qızı! Əvvəla, rüşvət demə, prosent de!

Qaldı, qazancın fikrini çəkmə. Son elə şeyləri anlamazsan. Xor baxdığın o piva kranti, doğrudan, Dardaneldir. Neçələri gözünü ona dikib. Bu gün qulluğumu satım desəm üç min verərlər.

Arvad daha da maraqlanır, dik-dik Qurbanın gözünün içində baxır:

– Başa düşmürəm. Dardanel onun harasıdır! Piva zəhrimər olmuş ölçü ilə çəkib sənə verirlər. Stəkanı filan qədərdən də pulunu istəyirlər. Daş-başı nədən eləyirsən burda?

Qurban arvadının ilk sualından yayına bilmədi: qolundan tutub yanında oturdu:

- Mənim xoşbaxlığım burasındadı ki, müştərilərim də sənin ki mi başa düşürlər. De görüm piva görmüsən?
- Görmüşəm. Saman suyu kimi sarı...
- Sarılığını demirəm. Qabdan-qaba boşalanda nə olur?
- Nə olur?
- Nə olacaq, köpüklənir! Hələ kranti ki, xışminan bərk açırsan, stəkanın yaridan yuxarısı köpük olur.
- Köpüyün sənə nə xeyri?
- Yenə qanmır ha! Yarım stəkanı bir stəkan əvəzinə yeridirəm gedir də!

Qurban bu cavabını elə qətiyyət və ehtirasla dedi ki, arvadın dinəcəyi olmadı. Ancaq bir qədər düşünəndən sonra yadına gəldi:

- İçən, bəyəm, axmaqdı, gözləməyir, köpüyü yata?
- Ay rəhmətliyin qızı, gözləməyə vaxt var, hövsələr var? Hərə istəyir bir damcı da olsa, boğazına töküb ürəyini sərinlətsin, sən nə qoşub, nə axtarırsan.

Qurban nə fikirləşdi, səsini dəyişdi:

- Olur ha, sən deyən kimi, mərdimazarına da rast gəlirsən. O gün biri başladı ki: "Yoldaş, stəkanı yarım elədin!"

Mən də vurdum dəlisovluğuma, stəkanı çəkib əlindən aldım, qoydum krantın altına. Doldu, daşdı, götürmədim. O yan-bu yandan müştərilər qışkırdı: "Canım, götürsəniz o yana stəkan!" Mən də dedim:

- Görürsünüz zalim oğlunu, damcı davası eləyir? Gərək bunun üçün altı saat vəravvürd eləyəm!

Nə bilim, haçan basıb onu növbədən çıxartdılaraq.

- Ləngitmə, – dedilər, – bu istidə kişi qoy işləsin!
- Ay arvad, müştəri olmasın, sən ol, bir də deyərsən ki, "yoldaş,

stəkanı yarımçıq elədin?"

Sən onu niyə deyirsən? Bəyəm pivə hər yerdə tapılır? Toy eləyən oğlanlar var, şübhəsinə bir qızıl desən əsrigəmir. Onun gözü qızanda, mənim kimi kasibin da bəxti açılır da!..

II

Müdir Qurbanı yanına çağırıb məyus bir xəbər verdi:

– Qurban, iş belə gətirib ki, gərək səni qulluqdan qovam! Bilirsən, incimə, necə deyərlər, dəstuq, səni çox istəyirəm. Amma özümü səndən də çox istəyirəm. Mən səni Dardaneldə saxlasam, özüm də sən qarışığı guruppultu ilə dənizin təkinə batacağam...

Qurban başını aşağı saldı. Dostunun açıq söhbəti onun xoşuna gəlmədi. Dardaneldən ayrılmak dərdi ürəyini parçaladı, ciyinləri qalxıb düşdü, köksü boşaldı:

– Necə məsləhət bilirsiniz, elə eləyin. Razı olmaram mənim üstündə sizə söz gəlsin!

Dilində bunu deyirdi, amma ürəyində verdiyi pullara hayıfsıldırdu: "Burnundan tökülsün o qaragöz yüzlüklər..."

Müdir Qurbanın mülayim danışığından, qəmğin durmağından anladı ki, incimişdir. Qolundan yapışib otağın bir küncünə çəkdi, kön'lünü almaq istədi:

– Elə düşünmə ki, dostum məni güdəza verdi. Xeyr! Bu canumin ölmüşünə, çarə yoxdur. Qaldı, iş babətindən qəm eləmə, birisi gün bir mənə zəng vur!

Birisi gün Qurban özü geldi müdirin yanına.

Müdir ona ayrı qulluq təklif elədi:

– Gəlsənə, səni göndərəm ayrı Dardanelə, su budkalarından birlənə?

Müdir bunu dedi, Qurbanın cavabını gözləmədən əlavə etdi:

– Təfavitü nədi, həmin Dardanel boğazıdı, ancaq buradan acı pivə yox, şirin siroplu su ötür...

– Bir şeyin ki, mayası su ola...

– Baxma, bu su çörəkli sudur.

Qurban yeni vəzifəni boynuna götürdü. Öyri küçənin ayağında su satmağa başladı.

İşə girən günü müştərinin ağızını yoxlayanda bildi ki, bu Dardanel o Dardaneldən geri qalmaz. Doğrudur, burada maaş otuz manat əskikdir. O da doğrudur ki, siropu ölçüb stəkana tökmək üçün üskük-lər qoyublar. Ancaq məsəldir, bir yandan bağlananda, bir yandan açılar. Yayın bürküyü hamını su budkalarına qovur. Adam adam üstə çıxır. Eləsi olur, on stəkan suyu birdən başına çekir. Belə yerdə üskükə fikir verən kimdi! Pulun artığını sayan, əskiyini yoxlayan nə gəzir?

İlk günlərin təcrübəsi göstərdi ki, azı 3-4 şüşə sirop qənaətə salmaq mümkündür. Şəkərin kilosu filan qədər gedir, 4 şüşə sirop az şeydirmi?

Ancaq siropu təzədən şəkərə çevirirmək olmaz ki!

Qurban aciz deyil, hər şeyi xırıdə verməyi bacaran adamdır. Bir axşam sirop şüşələrini balaca qardaşına verib bərk tapşırıdı:

– Tezdən durarsan, bala, dərsi-mərsi də qoy yerə, ağ vedrəni şollar suyu ilə doldurub, apararsan kolxozi bazarına. Hər stəkana bir xörək qasığı sirop tök, stəkanı altı şahidən ver kolxoçoq qardaşlar içsin, canına dua eləsin.

Balaca qardaş Qurbanın tapşırığına əməl edirdi. Hər ikisi axşam bürüşmiş, əzilmiş, islanmış pulları sağ-sol ciblərindən, yan, qoltuq ciblərindən, köynək, şalvar ciblərində çəngə ilə göy müşənbəli stolun üstünə tökür, baxıb gülürdülər. Qurban qışqırırdı:

– Can, səni yaradana qurban olum, ay Dardanel.

Balaca qardaş soruşdu:

– Qurban dadaş, son Dardanel nəyə deyirsən?

Qurban ona ayri baxırdı:

– Beş ildi coğrafiya oxuyursan, hələ Dardanel bilmirsən, ay kora-zehin? Bir də məktəbə ayaq bassan, gönünü soyaram.

Qurbanın arvadı da çervonları düyünçəsinə yiğib Mostorqları gəzir, biləyinə qızıl bilərzik, boynuna mirvari boyunbağı, qoluna sarılıq qolbaq alır. Ancaq ürəyində kiçik bir vahimə var:

– Qurban Dardaneldə nə qədər dayana biləcək! Qoşular, tanışlar böyük bir maraq ilə bu məsələdən danışırlar:

– Qurban yenə Dardaneldədir?

– Hələlik Dardaneldədir!

ŞEİRLƏR

«QIZIL OKTYABR»

Ölkəmizi xandan, bəydən qurtaran,
Nurlu işıq ziyanı verən sən.
İnqilab ki, yüksəklərdən yüksək sən,
Qızıl Oktyabr, şərəfli bir adın var.

Meyvələrin bu günlərdə yetişmiş,
Köylü, fəhlə bir-birilə görüşmiş,
Doqquz illik bayramında öpüşmiş,
Bayramına ölkələrdən təbrik var.

Fabrik, zavod istehsalat yüksəlib,
Hər tərəfdə mədəniyyət saçılıb,
Traktorla köylərimiz bəzənib,
Qızıl Oktyabr, şanlı günün var.

Sənin adın titrədir zalımları,
Vaxt arayır qəşərindən qaçmayı,
Məzлum, fəqir əllər sənlə yüksəlir,
Bu cahanda sənin şanlı adın var!

“Şəhab”
1926

DƏNİZİN CİNAYƏTİ

Görməyə gəldik səni biz uzaq ölkələrdən,
Aman, ey Qara dəniz! Bu tatlı görkəmlə sən
Ruhları cəzb etməyə, sanki, yarandın, əvət!
Dalğanda nə şətarət... üzündə nə lətfət!
Sahilində bahardan nəşələnən "mələk"lər,
Yağdıraraq nəşələr, qüruba ninni söylər.
Sinəni zinətlədən yelkənlə ağı qayıqlar,
Nazərinə bu rəvəşlə çöhrəni nurlandırar.
Ötür pənbə döşündə qızıl taclı vapurlar.
Qəhrəman donanmanın heykəlidir, sanki, var.
Ara-sıra ləpələr seyhə kimi daşaraq,
Sahili qamçılarla döyər xəfifcə ancaq,
Hələ acırsın küçük, talesiz baliqlara,
Oynasıır-oynasırlar, sonra düşərlər tora.
Sahildə elektrik sütunlarının kölgəsi,
Qat-qat olur sularda qırmızı qırbac kibi.
Səyyahlar ixtiyarsız, durur baxmağa baydın,
Seyrə dalır uzaqdan gələnlər yiğin-yiğin...
Fəqət, ey gecə kibi keçmiş qara dəniz!
Bir cinayəti əlan xatırladaq səndə biz;
Bu suslu mənzərənlə ağır cinayətin var,
Hər kəs unutsa, lakin unutmaz proletar!
Bu dənizdə – qəlbimiz təssüflərlə doldu.
"Mustafa Sübhi" adlı bir elçimiz yox oldu...
O, bir naləli – Şərqiñ qızıl firtına quşu,
Sarsıtmaq istərdi həp zəncirli quruluşu.
Qəlb evimizdə baqi onun məhəbbət izi,
Səni görmək odur ki, narahat etdi bizi...
Eyönümdə suçundan sallanan qara dərya!

Yaxşı yadında saxla – yaxşı yadında saxla!
Xarakteristikanı öz əllərinlə qaraltdın.
Onsuz da, var dərdinə dərin bir yara qatdın.
O silinməzlə ki, kölgəli sinəndədir,
Unutulmaz Sübhiyə ölməz bir nişanədir.
O, bir məzar daşıdır, yaşayacaqdır mudam.
Ta yaşıyan "Sübhi"lər qoparacaqdır qiyam.
Onun aşıq fərəhli yüzündəki rəşadət,
Bu dənizdə bir zaman qoparacaq qiyamət,
Dalğaları savrılıb saflanacaq ki bir gün!
İntizar yürəklərə yapılacaq son dügüñ!

Batum, 18 iyun 1928

ŞİMALDAN SƏS

Aprelimiz münasibatla

Məhbəsim əbədiyyətin məzarı kibi qaranlıqdı,
Dəmir qəfəsimi dəmir divarla hasarlayan
canavar gözlü qartallar

Daima ayıqdı!..

Ağır dəmir

Zəncir

Atəşli ah ilə yanan boğazımı silir,

Üzviyyətim əzilirdi!

Səsim acizliyin kimsəsiz üfüqlərində sönür,

Varlığımin sonu kibi nəfəsim ölgüncəsinə dönür!..

Eşitmədiyim bir səs yucaldı

Qəfəsi yardı,

Qartalların yüzü saraldi.

Qırılan zəncirin tökülen pası

Ki, tərkibindəki çəmişin çürük təməlləri var idi.

Topuğuma vardi.

Bən

Birdən

Əlimdən tutan bir qüvvətin salamı ilə düzəldim

Durdum

Ona yönəldim...

Sordum...

Mühitimi saran səsi.

Sordu adımı

Sarıdı qanadımı,

“Qızıl Azərbaycan!” yazdı.

Məhbəsimi dibindən qazdı,

Gəldim dilə,

Şimalı gösterdi

Və dedi:

Dinlə: –

– Bu qovğaa... son ən qəəə... ti

Şanlı... biir... hərb oluuur...

inter...nasionaalalla

İnsanlıq...caaan... buuu...luuur!...

Şimal,

İnternasionallar

Ordusuna qovuşdum.

Əl-ələ tutuşdum...

Salama sarıldığ,

Zəfər bayrağının dalğalı kölgəsi altında

Daşdıq,

Üfüqləri aşdıq...

Ağır addımlarla qoşduq!

Coşduq, ərzin qartal buynuzlu saraylarına yanaşdıq,

Durdug, tağım komandası ilə,

Son və qəhredici təpik vurdug...

Qartallar yerə sərildi,

Qanadları gərildi.

Əsgilik yedi qat yerin dərinliyinə batdı.

Burjuaziyanın həyat mexanizmi yatdı.

Verildi: – qudok

Anulan yeni texnikalı dünyadan

Əsasını marksizm yolu ilə qurduq,

Yaşayışı zəhmətlə yoğurduq.

1929

ANAMIN VƏSİYYƏTİ

Saralırkən 60 yıllık niyaran gözləri,
Həyatdan tok qözlərini yukarı.
Kaldırarak, süzmüşdü:
Son nəfəsi ilə, ölərkən, boğuq səsilə
Demişdi: – Tələbə ol, tələbə...
Gir məktəbə, fəqat... unutma sən,
Kızıl sakkalında mələklər dərgah yapan,
Yazılı, zallı, allı, cəlallı, şəhid babanın
Bir çocuğusan...
Baban gedən yolu, daha kayım addımla getməlisən.

Səslər azaldı, çinqırak çaldı...
Girdik simfa. "İctimai müsahibə".
Dərsimizdi:
– "Nə rus, erməni, nə də islam var",
Ancaq var: – Burjuy, proletar
Əzən, əzilən, zəhmət, istismar.
– Tədaim oyandı, anam xatırlandı:
Dinin "ədaləti": – iktisadi ihtiyacdır.
Ruhanilər: – Gözünə kədər kabarlanan
Zəhmət surulurinə möhtacdır.
Maddiyyət gündən-güna silklədi kafamı,
Duyarak düşünməyə çokaldi istaham.
Açıldı önumdə inklabi təsəvvürlərin lentası.
Maddiyyətlə dolu kafamın kasası.
Bənim sadim sınıfı mücadiləni
Okudum bu müadələni: –

"Həyat daimi mübarizədir".
İçimdə bir yürüş, yaşayışı bilməyə
Oyandı, çalkalandı "Ayık ol!" deyə-deya.
Məsləkimdən eştidim qurultulu bir xıtəb: –
Məfkurəvi inkilab, Məfkurəvi inkilab!

1929

MÜXBİR

Əlində qızıldan bir qələmi var,
Masaya söykənib hey yazar-pozar.
Hərdən səssiz olur, dalar, düşünür,
Hərdən çöhrəsində bir sevinc doğar.

Boş vaxtında gedər idarələrə
Gördüyü nöqsanı yazar dəftərə.
Kızıl neşər ilə getdiyi yerə,
Tənqid odu vurub, yandırar-yaxar.

Sosyalizm elinin bir gözetçisi,
Aləmə göstərir yakşını, pisı,
İnkılab yavrusu, şura pərisi,
Alnında silinməz, şanlı bir vəkar.

Ey şura elinin qənc kontrolu!
Sən ki xoşbəxt oldun, tutduñ bu yolu,
Alqışlar, uğurlar sənə, nə mutlu
Tarixa varasən adın var ki var!

1929

ÖÇERKLƏR

ÖZƏK RAPORT VERİR

Yox. Özək buna qətiyyən dözə bilməz. Bu kəsir bizi batırar. Komsomol belə düyünlərdə dayanmamışdır. Məntəqənin ən böyük kəndində komsomolçular tisbağa yürüşü gedə bilməz: 31 komsomolçudan 15-i kolxozdadır. Kolxozağımız ağızda, dildədir, işə gələndə bitərəflərdən təfavüt görmürük. Partiya və komsomol tapşırıqlarını yaxşı yerinə yetirmək üçün heç kəs özünü bərkə vermir. Üzvü heyətinə arxayındır, heyəti üzvünə...

Kökündən dönüş lazımdır. Başqa özəklər yarışır, komsomolun səsi dünyani tutub, bizim özək bu səsə qarışa bilməmiş...

Mirzənin iti və təsirli çıxışı Alınçalı kəndinin komsomol özəyi haqqında idi. Bu özəyin işi acınlacaqlı halda idi: rəhbərlik xarab olmuş, gənclər işdən soyumuş, aylarla iclas olmur, direktivlər nəinki icra olunur, hətta müzakirə də olunmurdur. Özək otağında bir sükut, hərəkətsizlik! Plakatların rəngi getmişdi. Rəsmlər saralmışdı. Siyasi savad kitabları üzərində əl qalınlığında toz. Katib traktor kursundan hələ də

qayıtmamışdı. Kolxozun hesabdarı komsomol üzvü Mahmud görməmişlik edərək özünə 400 əmək günü yazmışdır. Tamamilə bərabərçilik aparmışdır. Üzvlər onu şəxsi tənqidə tutanda acığını tuturdu. "O, mənim öz işimdir" deyirdi.

Bundan, özək işində olan bu kəsirlərdən istifadəni unutmayan Hacı Rəsul xoda düşmüdü. O qəlyanunu fışqırdaraq, doqqazlarda görünürdü. Boyunu o qədər də qinina girməmişdi. O, gümanı gəldiyi adamlara və an çox qadınlara yanaşaraq, "nəsihət" verərdi:

— Görürsən, kolxozi adamı elə quruda qoyur ha. Kolxozi, kolxozi. Bu da sənin kolxozun, günün 14 şahiya gəlmir. Amma mənə işləyəndə heç olmasa, tör-töküntüdən yeyir, axırda da qəpik-quruş alırdın. Görərsən, kolxozda qalsan günün bir abbasıya düşəcək. Çıx, çıx get, başına bir çarə tap. Hacı əmin bircə ölüm gününü bilmir. Bax sonra özün peşman olacaqsan...

Doğrudur, tülükübaş Hacının tələsinə düşəsi adam az qalmışdı. Hətta arx təmizləyən Dayı Rəsul Hacının "nəsihətini" dinləyərək:

— Sənin kimi canavarların toruna düşəsi halımız yoxdur, — demişdi. Lakin Hacının sözləri təsirsiz də qalmırı. Manqal başında qızınaraq, "kişi düz deyir" deyə təsdiqləyən qolçomaq quyuqları da yox deyildi.

Mirzə bu vəziyyəti görərkən gənclik qanı başına vurmuş, qan damarları çarpmışdı. Dincələ bilmirdi. Onu həddindən artıq "yandıran" hesabdar Mahmudun hərəkəti idi. Mahmud qəzetləri oxumamış, yeni qərarlardan, əmək günü haqqındaki yeni tapşırıqlardan xəbəri yoxdu. O, tam bir bərabərlik aparmaqla heç kəsin qəlbini dəymək istəmir, hər kəs əmək gününün azlığından danışındısa, Mahmud onun gününü artırmaqdə bir çatınlık görmürdü. Hər səhər işə çıxanların hər birinə gün yazar, onun işləyib-işləmədiyi haqqında düşünməyi yadına salırdı.

Mirzənin necə acığını tutmasın, o necə əsəbiləşməsin ki, Mahmudun səhvi düşmənlərin, qolçomaqların hərəkətə gəlmələrinə, kolxozi əleyhinə təbliğat aparmalarına imkan yaradırdı?

Mirzəni kəndə katib göndərən komsomolun rayon komitəti katibi:

— Get, səndən kənddə bolşevik mətanəti, revolyusion bolşevik

möhkömlüyü, sinfi ayıqlıq nümunəsi göstərməni gözləyirik, — deyə onu yola salmışdı.

Mirzə geldikdən sonra açılan qapalı iclas soyuq otaqda, qarlı gedəcədə aparılmasına baxmayaraq, uşaqlar hamısı qızışmış, tərli-tərli danışırlardı. Bu iclas komsomol qüvvəsini hərəkətə gəttirdi. Özək hücum ştabına döndü.

Rayon komitetinin tapşırıqlarına əsasən işlərin operativ planı düzüldü.

O gündən, iclasdan sonra komsomolçular işə ciddi girişidilər. Yüngül süvari dəstəsi, təşviqatçı, pioner işçisi, briqadalar, məsul nümayəndələr... Hər kəs üzərinə qoyulan planı vaxtında ödəməyə can atıldı. Onlar "filankəs burada deyil, sabah eləyərik, nə tələsirsən? Rəsmi olmaşa razılıq vermərəm..." kimi obyektiv bəhanələri eşitmək istəmirlər. Onlar briqadalarda aktiv işləyirdi: budur, 5 günün içində pambıq tapşırıqlarının ödənməsində 27 prosent irəliləmə var. Muzdur Rəşid, Leyli xala və başqaları Mirzəni görüb üzr istəyir, Hacı Rəsulların gizlin hiyləsindən xəbər verirlər. El savad kurslarına töküldü. Kənd müəllimi kəndə radio gətirmək üçün maarif şöbəsilə "əlin çək, yaxam cirildi" ya düşmüşlər. O, radio almayıncə kəndə qayıtmayacağını söyləyirdi: "Kənd komsomolu radio istəyir, vəssalam!" Hesabdar Mahmudun səhvlərini düzəltmək üçün Mirzə rayondan bir hesabdar çağırılmışdı. Əmək günləri götürəiş qaydasına salındı. Əvvəllər bu barədə kolxozçular arasında "dedi-qodu" düşdüsə də, kolxozi sədri, sovet sədri və Mirzə məsələni müzakirə edib ümumi iclasa keçirdilər. Mirzənin izahati dinlənildi, götürəiş qaydasının bütün kolxozlardakı müvəffəqiyətindən danışıldı və hökumət tapşırıqları oxundu. Əmək günləri götürə iş qaydası quruldu, tənbəl, müftəxər və düşmənlərin burnu ovuldu...

Komsomol özəyinin fəaliyyəti kənddə hamının gözünə çarplırdı. Kolxozun irəlidə gedən kütləsi özəyin ətrafına toplandı. Yeni partiya sıralarına verilmiş kolxozçuların dalınca kolxozi gənc qız və oğlanlar komsomola daxil olmağa başladılar.

İndi Alıncalı kəndinə gələnlər hər bir işdə komsomolun böyük yardımını hiss edirlər. Rayon komitəti və qəzetlərin çağrışış və tədbirlərinə Alıncalı kəndi ilk səs ucaldır. "Komsomolçu" kolxozu yeni təsərrüfat il-

nə keçərkən öz işlərindən raport verir.

Gənc bolşeviklər ştabına göndərilən raportda belə deyilirdi: "Gənclərin quruculuq rolu artır. Partiyamızın pambıq və kollektivləşmə tapşırıqları komsomolun baş məsələsidir. Biz sosializm quruluşun sürətini artırmağa var qüvvəmizi veririk. Qasim İsmayılov kolxoziçularının təcrübələrini götürürük. Sovxozun köməyinə 7 komsomolçu göndərmışik. İşlərimizi yeni qayda ilə qururuq. Biz qalib çıxarıq! "Kim kimi" məsələsi kəndimizdə, partianın rəhbərliyi altında, kolxoziçular və komsomolun yorulmaz fəaliyyətilə sosializmin lehinə həll olunur. Yeni ildə biz tempimizi daha da artıracağıq."

1931

MÜNƏVƏRİ DİNLƏYİN!

Uzaqdan, şəhər toxucularının içindən gəlmış gülərzü bir qadın özək katibindən söz aldı. O, çit fabrikası komsomolçularının məktubunu kolxoçu gənclərə oxuyurdu.

- Uşaqlar, 360 dəzgahımıza işçi çatmr. Hələ galən il dəzgahlar yarı-yarıya artacaqdır. Aşib-dاشan Mil düzü, Muğan pambığını toxumaq üçün adamımız azdır. Gənclərdən 32 nəfəri bizə vermənizi xahiş edirik. Biz onları usta edəcəyik. FZS-də oxudacaq, sonra dəzgah başına qoyacaqıq.

O, məktubu qatlayaraq, "loru" dildə şəhərin, fabrikanın həyatından danışır, gənclər maraqla soruşurlar:

- Fabrika uzaqdadır mı?
- Neçə ayda toxumağı öyrədirsiniz?
- Sizdə komsomolçular çoxdurmu?

Dolu kimi yağan bu suallara nümayəndə iti və müfəssəl cavab verirdi. Kənd komsomolçuları fabrikanın xahişini ödəməyə qərar çıxardı.

Sabahı, aydın bir payız səhərində məktəbli və pionerlərin dəf və şey-

pur səsi kəndi bürüdü. Gənc nəslin qaynar və daşqın sevinci Bir May günüünü xatırladırdı. Tarla zərbəçilərini və traktorçuları salamlayaraq, uşaq şərqi lərlə yürüyən qızıl bir araba 22 nəfər yeni toxucu gənci dəmiryolu na, stansiyaya aparırdı. Onların arasında yalnız bir nəfər qız vardı: Münəvvər! Küpəgirən qarılar Xavər xalanı çımdıkladırlar, dümsüklədilərlə: "A külbaş, hara buraxırsan qızı? Başına dəysin o oxumaq! Gədələrin arasındad..."

Münəvvər bunları eşidərmə?

O, ağızından süd qoxusu kəsilməmiş mübarizelərin qucağına atılmışdır, ilk məktəbi həyat, müəllimi komsomol özəyidir.

Aprel günü Münəvvərin qəlbini həqiqətən alovlandırdı. Münəvvərin inadı qarışında qoca, qaltaq qarıların naqqallığı əriməyə bilməzdidi. O, komsomol iradəsilə sosializm şəhərinin çağırışına gedirdi.

Ayrılıkən təhəssürlə üzündən öpən anasına Münəvvərin cavabı bu idi:

– Ana arxayın ol. Mən bir sənin yox, həm də komsomolun qızı Yam. Mən qalib gələcəyəm...

Münəvvər hansı biliklə FZS-ə gəlmışdır?

Məktəb, yüzlərcə yeni gəlmış uşaqların sevinc və intizar qarışıqlı səsilə guruldayırdı. Hərəsi bir rayon və kənddən gəlmış bu uşaqları, heç kəs əl verdirib, tanış etmədi. Lakin onlar iki günün içində qaynayıb-qarışaraq, hamısı sirdəş və can-ciyyər yoldaşı kimi mehrivanlaşdırlar. Burada Münəvvər kimi qızların sayı-hesabı yoxdu. Münəvvər ömründə birinci dəfə idi ki, bu çoxluqda uşaq, xüsusən qız gördü. Ona elə gəlir ki, bu qədər uşağı "haqq-hesabını" saxlamaqdan çətin iş yoxdur. "Yazlıq müəllimlər nə gün çəkir..." Yeni və maraqlı xəbərə çağırıran zəngin səsi uşaqları uzun, təmiz, işiqli bir salona yığıdı. Müəllimlər adları çağıraraq uşaqları siniflərə doldurdular.

Onları səviyyəyə görə qruplaşdırmaq lazımlı idi. Hərəyə bir 5-ci sinif kitabı verdilər.

– "Üşyan yarat" şeirini oxuyun, başa düşdüyüünü yazın!"

Birisi kitabı bükərək:

– Biz bunu oxumamışq, oxuduğumuzdan ver, – dedi.

Münəvvər vəzifəsinə məşğul ikən durub müəllimi çağrırdı:

– Müəllim, anlaşılır! Üşyan yarat! deyə kimə deyir, heç yazılmamışdır?

Uşaqların çoxu ruscadan heç nə bilmirdi. Xəritənin şimalını göstər deyəndə mat qalırdılar. Bu kəsirlər onları ruhdan düşürmədi, düşürə də bilməzdi, əksinə, onlarda təhsilə daha artıq iradə və möhkəmlik oytadı. Onlar təkcə siniflər, kitab və dəftərlərin içində yox, çit fabrikasının dəzgahları, zərbəçi işçilər, mübarizə və həyat qucağında qaynayaraq yeni hərəkata qoşuldular.

Sosializm istehsalatı belədir.

Böyük ruh yüksəkliyilə başlanan iş, plan uğrunda mübarizə, çarpışma həvəslə gedirdi.

Dərs başlanan-başlanmaz FZS məktəbi tələbələri yarışa girişdilər. Yağ-sabun zavodu FZS məktəbinə 20 maddəlik bir müqavilə irəli sürürdü. Çit fabrikası komsomolçuları beşini də əlavə edərək, işə girişdilər. Dərsin keyfiyyəti, zərbəli iş, plan uğrunda!

Proqul, axsamaq, kesir aleyhinə!

Stalin yoldaşın altı şərtini komsomolçular qələbə bayrağı kimi başda tutdular. Münəvvər bu döyüş və hərəkət ocağında bişir, bərkayırdı.

Elə bil, heç o günlərdən 9 ay keçməmişdir. Bu müddət nə qədər nəzərə qısa gəlirsə, o qədər də uzun və heyrətlə gəlir. Bu 9 ay içərisində FZS tələbələri nə qədər dəyişmişlər, onlar özlərini bir əsr irəlidə hiss edirlər. Münəvvər "Üşyan yarat!" şeirini başa düşmədiyi dəqiqələrə gülür, az qalır ki, bu gün "Gənc işçi" qəzetində çap edilmiş "Daha geniş addımlarla!" sərlövhəli məqaləsini müəlliminə göstərib təşəkkür etsin. İndi o daha mühüm bir yığıncaqdə əyləşmiş, daha məsuliyyətli vəzifələr qarışında bulunur. Qırmızı şüarlarla bürünmüş böyük salon komsomolçularla dolmuşdur. Özək katibi tərini silərək, iclası açır. Çöhrəsində ağır və uzun sinif mübarizə dəhşətlərinin cizgiləri oxunan qocaman bolşevik Arustam əyləşmişdir. Fabrika müdürü, zavqom və bitərəf gənclər, hamı buradadır...

– Komsomol biletlərinin dəyişilməsi iclasını açıq hesab edirəm!

Alqış və gurultularla iclas qarşısına çıxan FZS komsomolçuları Lenin bileyi kimi şərəfli bir hədiyyəyə qarşı vədə verməkdə çətinlik çəkirələr. Özək katibi biletləri komsomolçulara təqdimlə çox şeylər

xatırladırdı:

- Yoldaş! Bu biletin üzərindəki şəkli görürsənmi? İliçin adını daşıyan bir polad gənclər təşkilatının üzvü olmaq! Proletar gəncliyi üçün bundan da böyük ad, bundan da böyük şərəf nədir!?. Sən bu şərəflə fəxr edirsən. Bu, sənin haqqın və bu adı yüksəltmək isə sənin vəzifəndir.

Bunu nə ilə ödəyəcəksən? Düzgün və komsomolcasına mübarizə ilə! Stalin yoldaşın sözünü hər an xatırla, texnikaya sahib ol.

Budur, stolun arxasında Xavər xalanın istaklı qızı Münəvvər görürün. O bəziləri kimi söz əzbərləyib gəlməmişdir. O qədər də sakit, soyuqqanlılıqla tribunaya çıxmamışdır. Münəvvər indi bir şagird deyil, bəlkə adını alqışlarla qarışlayan auditoriyanın önündə əmr almış bir əsgərdir. Onun inadkar simasında işçi qadınlığının ulduzu parlayır. Səslər kəsilir, hamı onu – komsomol dəstələrinin adlı bir aktivini dinləməyə sakit və hazırlıdır.

Münəvvər isə bu gün üzərinə düşən vəzifələrin ağırlığı ilə bərabər, nə dərəcədə fərəhli olmasını dərindən duyur, ona elə gəlir ki, Lenin komsomolu Münəvvərdən çox yeni şeylər tələb edir. Sevinc və həyəcan onu bürümüştür. Böyük təcrübələrin komandanı bolşevik Arustam ondan nə xahiş edir?

- Münəvvər, bu alqışlar kiçik əllərinlə böyük işlər gördüyüünü bizi söylədi. Bu bəsdirmi? Əlbət ki, yox. Sən ev qadınlarından 30 nəfərini savadlandır. Komsomolçular üçün atılıq dərnayı yarat, bunu sən bacararsın.

Münəvvər çox danışmadı. Əslən bu, onun xasiyyəti də deyil. O deydi hər sözün arxasında iş, mübarizə durdugunu gözəlcə bilir və unutmurdu. Onun sözləri də özü kimi sadə və realdır. Münəvvər uzağa getmədi, mövzü aramadı. Sabah icrasına başlayacağı işləri sanadı:

- "B" sinfində yeddi qız zəifdir, onları hazırlayacağam. Birinci uşaq bağçasına gündə iki saat mürəbbiyəlik edəcəyəm, onlara komsomol ruhu verəcəyəm. Analar arasında Arustam yoldaşın dediklərini yeriidəcəyəm. Onları təşkilat içərisinə alıb, köhnə dünyanın qara və çürük iplərini, bağlarını doğrayacağam, onları geriyə çəkən hər əngələ bir sün-gü kimi batacaq, əməkçi qadınları yeni həyata çəkəcəyəm. 17 dərgahı normadan artıq təmir edəcəyəm. Dərsimdə sosyariş üsulu ilə qabaqcıl

zərbəci olacağam.

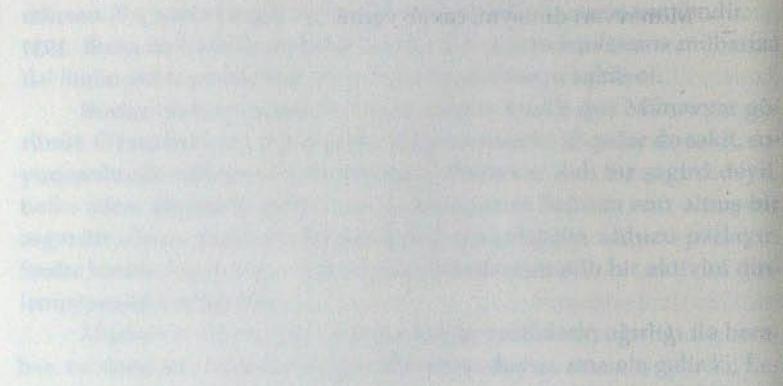
Bu dediklərimi bir Leninçi kimi, sentyabra qədər həyata keçirməyi öhdəmə alıram, 3-cü sex komsomolçularını yarışa çağırıram.

Salondan qopan alqışlar içərisindən eşidilirdi:

- Münəvvəri dinləyin, cavab verin!

1931

İŞLƏMƏYƏN DİŞLƏMƏZ

"İşləməyən dişləməz" – demişlər. Lakin revolyusiyadan qabaqkı həyatın səhifəsinə baxın, işləyənlərin dişləmədiyini, işləməyənlərin dişlədiyini, hətta didişdirib, cırmaqladığı və söküb-dağdılığını görəcəksiniz.

Fransızlar bu misali ayrı cür qoyublar. "İşləməyən, dişləməməlidir", lakin məsələnin qoyuluşu həlli demək deyil. Ancaq proletar revolyusiyası isbat etdi ki, işləməyən dişləməməlidir.

Biz işləmədən dişləmək istəyən və dişləmişlərin dişini qırdıq, əmək hakimiyyətilə onların təpəsini əzdik və əzməkdəyik.

– Bərəkət... torpağına, bərəkət! Gəlimi çox, əməyi azdır. Qara və peyinli yerdir. Bir dəfə su, bir alaq istəyir. Sentyabrdan başla, yiğ ki, qur tarasan.

Başqa kəndlilər tökülib köməyə gəlirlər. Pambıq kolu qoz ağacı

kimi budaqlı, qoyun kimi tüklüdür. Qozalar yumaq kimidir...

Mən "Stalin" kolxozçusu Həsən əmilə danışram. Onunla kəndin başında qabaqlaşdım.

– Sən, bala, görürəm təhkimcisin, kolxozamı gəlibən?.. Xoş gəlibən, gedək, – deyə məni aparırdı. Çalıllarla çəpərlənmiş böyük ağaclarıqları ötdükcə, o mənim suallarına cavab verir. Əlindəki ağacı mənə verib. Palçıqdan yerimək olmur, ağacı tutaraq, yanakı keçiririk. Onun səmimi, onun sadə ifadələri mənə inandırır.

– ... Yox, bala, nöqsansız olmaz. Kolxoz təzə şeydir. Bir otaqdan o birisinə keçəndə iki ilə qədər yeni mənzilin ağızını düzəldə bilmirsən. Əlbət ki, hələ kolxozda kəsirlər var,ancaq sonra götürürələr.

– Kəsir, Həsən əmi, özbaşına götürülməz. "Allahdan buyruq, ağızıma quyrıq" köhnə sözdür. Kəsiri yox etmək üçün kolxoz kütləsi ələşə verməli, partiyanın sözünə baxmalı, fəhlələrdən öyrənməli, sənayedə olduğu kimi çalışmalıdır.

Mən Həsən əmi kimi bir çıxları ilə söhbət edirəm. Kənd bolşeviklərinin nüfuzu və fəaliyyətinin böyüklüyünə heyvətlənirəm. Mən onların adresinə bir ağızdan söylənən "işləkdir, başçımızdır, kolxozu quranda, böyüdən də onlardır. Yoxsulun atasıdırıllar" sözərini yaxşı xatırlayıram.

Beş il əvvəl qonşu kəndlərdən və rayondan rəhbər işçiləri istəyən Lək kəndində möhkəm bir partiya özəyi görüram. Nə qədər böyük qalibiyət! Onlar "qol bilmirəm" deyib, geri çəkilən adamlara oxşamırlar. Onların hər biri kəndin rekonstruksiyasını ciyində daşıyır. Ağır məsuliyyət duyur. Əlindəki işə "proletar revolyusiyasının və işçi sinfinin işi" kimi baxmağı bacarır. Ürəkləri işlə döyünür, fikirləri hərəkət, inkişafla uğraşır.

Partiyanın pambıq uğrundakı mübarizəsində kolxoz kəndi bir tam kimi çıxır. Kənd bolşevikləri isə kütlənin başında duraraq, düzgün istiqamət vermək, qüvvələri bölüşdürüb yerləşdirmək, çətinlikləri qavramaqda od kimi tərpənirlər...

Gündən az qalır. Çəpərli tarlada zərbəçi qadınlarla salamlaşırıram. Pambıqın qurusunu alıcı məntəqəsinə təhvil verir, yaşlarını qurutmaq üçün evə daşıyırlar. Kolxoz sektoru 81 prosent planını vermişdir. Ra-

yon partiya konferensiyasına borcsuz getmək istəyirlər. Ağca bacı başda olmaqla, yetim pambıq qozalarını yiğib istidə açdırmağı kolxoçu qadınlar öhdəsinə almışlar. Onlar qozunu badam kimi dənləyirlər.

– Bilirsən, oğlum, buxarının isti havası dəyəcək, bunlar çiçək ki-mi açılacaq. Sənətimiz nədir, zəhmət çəkmişik, necə yağışa, yelə verək? Axır ki çöldə pambıq qoymayacağıq, vəssalam.

Mən Ağcadan fabrikalarımızın necə “pambıq, pambıq deyə sizi hər-rayladığını bilirsənmi” deyə soruşdum. O, boğazına sarıldığı qalın örtü-yünü çıynına atıb, başısağlı qozaları qıraraq cavab verir:

– Göz var görmək üçün. Bu il can yandırıq işlədik, yiğdiq, fabri-kalar da çox mal çıxardı. Odur, kolxozdan qabaq 5 arşın parça alanlar, indi top-top alır. Pal-paltarımız yaxşıca düzəldi, pambıq sağ əlimiz-dir.

Biz bu gün “Stalin” kolxozunun gəlirini böylürük. Kolxozun 112 üz-vü də kəndin ən uzaq başından belə, qaranlıqda, soyuqda, palçıqba-xmayaraq, tökülüb gəlmışlər. Yeni tikilmiş geniş pəncəralı, rəngli məktəb otağı dolmuşdur. Onlar stol başında iclasa hazırlaşanların piçiltisina baxmayaraq, danışib-gülüşürlər.

Salam qələmi stola döyür, səslər kəsılır. Bu əməkçi kəndlilərin, “Stalin” kolxozunun bayraqı altında toplanan kolxoçuların həyatında ilk təcrübədir: onlar illik təsərrüfat fəaliyyətini aynada yenidən görən kimidirlər. Məruzəçi hər mövsumün iş şəraiti və əməyindən danışır:

– 71 hektar, 83 ton pambıq, 4700 manatlıq bostan, iki dəyirmən, nar və heyva bağları, baramaçılıq... Kolxozun təsərrüfat fəaliyyəti bu sa-hələrdə olmuşdur. Kolxoçulara 17 dəfədə 12000 manatlıq sənaye malı, bugda, ərzaq çatmışdır. Zərbəcilər iki dəfə mükafatlandırılmışdır.

Adam məruzəni eşidəndə elə düşünür ki, işlər öz qaydasında getmişdir. Burada bir-iki əməli təklif versək bəsdir və iclas da məruzə ilə qurtaracaqdır. Məruzədən sonra açılan odlu və davamlı mübahisələr göstərdi ki, belə düşünmək yeni kəndi köhnə gözdə görməkdir. Onlar ictimai müştərək təsərrüfatla özlərini yenidən qururlar. İclas adamları

natiqlər kimi çıxırlar.

İskəndər deyir:

– Muzduram, partiya namizədiyəm, kolxozdə sədrlik vəzifəsi arzusunda idim, seçmədilər, küsdüm... Partiya özəyi məni başa saldı, səhvimi boynuma alıb kolxoza qayıdırám, bir də məni kolxozdan heç bir qüvvə ayıra bilməz.

İkinci olaraq kolxoçularlardan Kazım danışdı:

– Sədr danışdı, heç demədi bir görək o, bizə nə xidmət edib. Qa-rın məsələsilə iş bitməz, biz oxumaq istəyirik, bizə klub, kino, qəzet ve-rin.

O, unudulmuş bir şeyi xatırlatmaq istəyir:

– Onu deyirəm ki, bizim öz həkimimiz olmalıdır. Addımbaşı Goyçaya qaçırıq. Beydullanın oğlu kolxozumuzun üzvüdür, onu gəti-rəmliyik.

Kolxoçu qadınlardan Xanım söz alır:

– Hər özündən deyir. Mən də deyirəm, qadınlar az işə çəkilir. Kişi-lər kooperativdən qadın qaloşu götürmür ki, “əh, bizim arvada qaloş nə yaraşır”, bu köhnəlikdir. Kolxoçu qadın görək biliklənsin, yeni geyim geysin, yeni həyat tanısın. Mən bəzi kişilərin qulağına çatdırıram...

Bir-birini izləyən 13 natiq təkrarsız mənfəətli, yeni, faydalı təklif-lərlə çıxışda bulundu. İclaslarda adət halına keçən kimi biz “əməli tək-lif komissiyası” seçmədik. Hər kolxoçunun illik yekuna aid dəyərli sözlərini bir səslə qəbul etdik. Məruzə və çıxışlar, gələcək təsərrüfat ili proqrammasını qarşıda canlandırdı. Dairənin əkin və pambıq tapşırıqları əsasılıb bu iclasın tarixi bir qərarı çıxdı. Qərar səslənirdi ki:

“Biz bolşevik əməyilə xüsusiyyətliyi, axsaqlığı, özbaşınlığı, tə-sadiqiliyi aradan götürürük. Sovetlər qurultayının “işləyən alacaq, işlə-məyən yox” şurəmə biz götürərəsənə yerinə yetirdik. Kolxozu özünə söykənəcək yeri edib, başını dolandırmaq istəyən tənbəllərə əmək zər-bəsi endirdik. İlk məhsul bölgüsü hamiya göstərdi ki, işləməyən dişlə-mir.

İşləmədən dişləmək təməyüllərini döydük və döyəcəyik.

Biz, Stalin yoldaşın adilə fəxr edən kolxoçular pambıq əsgərləri-

yik. Biz bu cəbhədə geniş hücum açacaqıq. Biz, proletar sənayesini xammal achiğından tamamilə qurtaracaqıq. Bu, kolxozumuzun baş planıdır."

1931

MOLOTOVÇULAR

-Sən aparsan, üzüyünən qaşımı düşər?

- Tülkü-tülkүyə buyurur, tülkü də quyruğuna... Öz vəzifəni necə xalqın boynuna yırırsan.

Sənəm xala məcməyidəki ciyidi arıdır, arabir də ətrafdakıların işinə qarışır.

Mən onu tanımadım. Özünü mənə tanıdı.

- Biz hələ təzəyik, oğul, - deyirdi, - ari kimi birtahər uyuşmuşuşq. Bilirsiniz, kəndli dediyin qoyun kimi hürkən şeydir.

O, qara, qalın örtüsünü başından açıb sinəsindəki almas kimi tər damlalarını silərək davam edir:

- Keçən il qolçomaqlar min cüra firildaq toxudular. Kolxoza min cüra yalan dedilər. El hürkdü. Mən özüm də avam adamam. Kolxozun xeyrini qanmadım. Ancaq odur, Stalin kolxozundakılar iki il içində polad kimi möhkəmləşibdir. 4000 qoyurları... 200-a qədər mal-qara... iki traktor, maşınları, avtomobil, məktəb, xəstəxana, bağça... hər şeyləri də onun kimi. Baxırsan, ağlın gedir. Doğrudan da, adlarına layiq yaşayır-

lar.

— Bir az gecikmək, — dedim, — eyib eləməz, Sənəm xala! İşə can yandırsanız, planı ödəsəniz, geri qalmazsınız. Siz də zarafat edəcək adamlar deyilsiniz. Molotovçularınız. Stalin yoldaşın bir sözü var: bolşevik həvəsilə hər şeyə çatmaq olar və hər şeyi də rədd etmək olar.

Sənəm xala sözümüz kəsərək, məni anladığını bildirmək üçün danışmağa tələsir. Sol əlilə arınnmış ciyid kisəsinə söykənərək mənə tərəfəyilir:

— Sənəm xalanı lap avam bilmə, Stalin yoldaş qızıl kimi söz deyib. Necə deyərlər, çobanın könlü olsa təkədən pendir tutar. El gücü, sel güclü. Biz həmişə belə qalmayacaq ki. Odur, 540 hektar pambığımız üç gün qabaqdan əkilib qurtarib.

— Mən dediyimi siz başa düşmədiniz. Kəndlilərin bəzisi kolxoza hökumət malı kimi baxırdı. Odur, dünən dağa qalxanda Əməzək Abbas bir öküzünü saxlayıb ki, "bu özümündür, qatmamışam, göy taxıl da özümündür", di gəl bunu qandır ki, balam, kolxozi kimindir, özün kimsən? Belələri kolxozu qaldırmazlar. Axsadarlar.

Sənəm xala ahəngini dəyişdirir və bir az da əsəbicəsinə danışır:

— Belə də kolxoçu olarmı? Xoca səndə, xurcun məndə, qılıncı verib, qınıni saxlamaq nədir?

Əhməd əmi Sənəm xalanın yanına gəlir. O baş barmağıla qəlyanın külünü tökürlər, mənə bir himlə salam verir.

— Ay arvad, yenə nə doğrayırsan qonağ? Ciyidi qurtardın? Axşam iclasda ürəyini boşaldarsan.

— Ürəyimdə nə var, nə boşaldam, nə varsa ağızimdadır, deyirəm. Mənim ürəyim gümüş kimi təmizdir. Qoy ürəyində canavar balalayalar boşaltsınlar.

Yaz sahəri yaşlılıqların arasından lalələr qızarır. Günəş şüaları altında şəhər damları muncuq kimi parlayır. Dünən traktor və cüt heyvanlar ilə qaynaşan zəmilər bu gün dincəlir. Kəndin başında, qızıl bayraqın altında kolxozi idarəsi yerləşmişdir. Kolxozonun meydançası kolxoçularla doludur. Qadınlar uzun və ayağa dolaşan tumanlarını yiğ-

raq bir-birini basa-basa daha kip oturmağa çalışırlar. Şeypurcu və təbilçilərin arxasında düzülən pionerlər farağat komandası eşitmiş əsgərlər kimi zarafatlaşırlar. Arabır ucadan mahnu oxuyurlar.

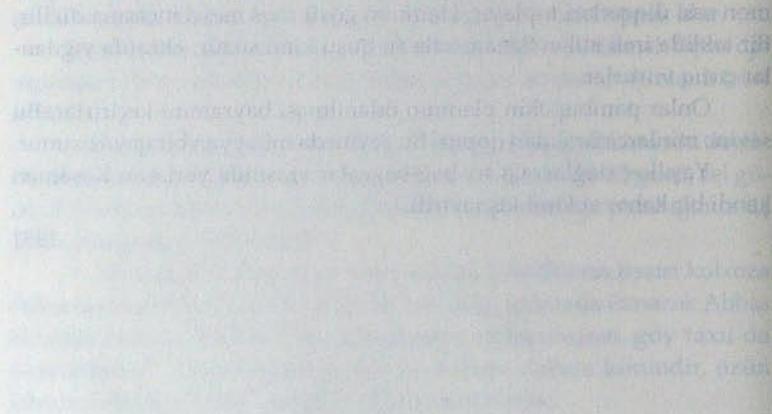
Kolxoçular halay qurmuşdur. Halayın ortasından kolxozon qarmon səsi diqqətləri toplayır. Hamının gözü rəqs meydançasına dikilir. Bir təkliflə irəli atılan Sənəm xala su quşu kimi süzür. Ətrafdə yiğilənlər çirtiq vururlar.

Onlar pambıq əkin planının ödənilməsi bayramını keçirirlər. Bu sevinc minlərcə ürəkdən qopur. Bu sevincdə müəyyən bir qayə oxunur.

Yaşılkeç dağları və six bağ-bağçalar arasında yerləşən Kəsəmən kəndi bir kəhər at kimi kişnəyirdi.

1931

BAYRAĞI BƏRK SAXLA

"Komsomol" məktəbi keçici bayraqı asanlıqla almadı. Rəhbərlik dəyişdi, məktəb kökündən silkləndi, komsomolçu Rəşid müdirliliyə keçdi. Müəllimlər heyəti özünü topladı, atalar tərpəndi, uşaqlar dərs ətrafında arı kimi uyuşdu.

Budur, iki ay yay tətilində uşaqların becərdiyi bağış! Ataların köməyilə qurulan radio aparatı, səhərlər ağzını aləmə tutaraq deyir:

— Eşidin, dinləyin, yoldaşlar, ibrət alın: Aşqabad komsomolçuları adalarına layiq bir məktəb qurdular, məktəbdə bu il 12 qrup açılır.

Srağagün ana qoyundan çıxan körpələr sel kimi axaraq gəlir, getdikcə həvəslənir, həvəsləndikcə gəlirlər. Məktəb böyüklü-kicikli, müəllimli-tələbəli, qızlı-oğlanlı birləşərək partiyanın tapşırığını müzakirə edirlər.

Yeni qayda ilə işləyib, yeni qayda ilə rəhbərlik et.

Atalar komitetinin Lenin ordenli yorulmaz sədri, 40 illik tərli və buxarlı əməyin qalib əsgəri Əliman əmi məktəbdə emalatxana qurdı.

Doktor bir diş kabinetini təşkil edib, ictimai iş olaraq gününün iki

saatını orada keçirir. "Ulduz" arteli işçiləri istirahət günlərini işləyib tələbələr 154 cüt ayaqqabı təmir etdirilər. Səhər komsomol komitəti, bəy-nəlxalq gənclər gündə parlaq çıxış etdikləri üçün məktəb komsomolçularına 33 dəst yunqsturm bağışlaşdır. "Uşaq dostları cəmiyyəti" 140 uşağın isti yeməyini boynuna aldı. Aşxanada yemək stolu ətrafına gülə-gülə düzülən uşaqlar kommunar balaları kimi bir rəngdə, bir paltarda görünürərlər. Sentyabrın 15-də saf bir hava, sağlam günəş şüaları altında fabrika-zavod dairəsinin azyaşlı uşaqları hər tərəfdən axaraq, bir mərkəzə toplanırlar.

Məktəbin böyük, qırmızı darvazası bu sadə və qaynar axını nə-həng kimi udur. Qırmızı və qırılmaz bir zəncir kimi tutuşan böyük uşaq izdihamı şəhər komitetinin öündə coşqun bir sevinclə çalxalanır. Komsomolun dəyərli oğlu və şüşə fabrikasının doğma balası Qurban Qasımov tribunada görünür, məktəb gündündə (15 sentyabr) açılan böyük maarif mitinqinin nəzəri Qurbanın dodaqlarına dikilir. Onun alındıdakı tərəmlələri gələcək mübarizə və qələbələrin xəbərçisi kimi işsidiyir. O 1153 nəfərlik "komsomol" məktəb oxucuları adından raport verir:

— Məktəb müəllimlərinin 7 nəfəri (92 prosent) ad almış zərbəcidir. İctimai təribyəni lenincəsinə qurmaq, məktəbin maddi əsasını böyütmək, əmək intizamını bərkitmək, təhsil dəyərini qaldırmaq üçün 5 briqada ayrılmış. Bu briqadalarda 135 nəfər müəllim, tələbə — silahlansmış kultur əsgər çalışır. Tələbələr 11 istirahət gününü işləyərək qızıl-sənaye nəfinə bağışlaşdır. Geridə qalanları hazırlamaq üçün iki otaq, 18 komsomol ayrılmış. Dəftər, kitab bir ay əvvəldən hazırlanmış.

Bu il məktəbə 700 nəfər, 60 prosent Azərbaycan qızları, 93 prosent işçi balaları qəbul edilmiş.

Dinlə mübarizə təşkilatı bütün məktəbləri əhatə edir. Bu il məktəbi qurtaranlar fabrikanın mexanik şöbələrinə verilmiş, 7 nəfər yuxarı məktəblərə göndərilmişdir. Zərbəci pioner briqadası yay mövsümündə 17 otağı rəngləmiş, su kanallarını təmizləmiş, sərgini yenidən qurmuşdur. Məktəb emalatxanası uşaqlara 33 kravat, uşaq yaslısına 21 beşik vermişdir. 3 nəfər yaxşı zərbəci Moskvaya səyahətə göndərilmişdir.

Miting Qurbanın dodaqlarından tökülen sözləri yox, canlı həqiqətləri dinləyirdi.

Qurban isə dillə yox, bütün mövcudiyyətilə danışındı. Qurbanın açıq və aq alnından qopan tər damları dinləyənlərin marağılə silinirdi. Kultur revolyusion qələbələrilə boy atan Qurbanın bir əsgər andilə bitən nitqi gurultulu alqışlara qarışır. Komsomolun keçici bayraqı Qurban'a verilərkən sanki bütün mitinq bir səslə deyirdi:

- Bayraqı bərk tut! Bərk saxla!

1931

VOLQANIN QUCAĞINDA

Bu gecə səhər bir saat az yatdı. Tramvaylar əsrin aktiv oğullarını götürmək üçün bir saat tez tərpəndi.

Müxtəlif yerlərdə eyni hədəfə, eyni cəbhəyə hücum başlandı. Qoca Volqa diksindi, qorxdı, sahil ləpələrlə doldu.

7 xətdən hərəkət edən tramvaylar tələsdilər. Bilet soruşmadılar, zəng çalmadılar. Motorun çılovunu buraxdılar; 18 min tələbəni Volqanın atəyinə tökdülər.

Günəş tez çıxdı, mahnırla yoğrulmuş, poladlarda qaynamış zəncir kimi bir-birini tamamlayan hərəkətləri salamladı.

Volqa körük kimi nəfəs aldı.

Yeni ilin ilk səhəri...

Volqa sosializm kədinin proletar şəhərinə hazırladığı məhsulu tə uzaqlardan axıdaraq bir hədiyyə kimi yeni ilə təqdim edirdi. Həm də zərbəçi şəhərin polad biləklərilə hazırlanmış sənaye malını kəndlilərə paylamaq üçün qucağına yiğirdi. Gün qalxdıqca qəhrəmanların hərəkəti itiləşir, isti-isti tərlər qaynayırdı. Volqa isə sanki zərbəçilərin üzünü

yelpələyirdi. Zərbəçilərin təpikləri altında oynayan gəmilar, dalğalar, anbarlar, körpülər - bugünkü hərəkətə heyrandı.

"Furmanov" adasının Qazana baxan tərəfində böyük bir anbar. Burada kolxozçu qadınların əllə təmizlənmiş kəhrəba kimi buğda... Talibələr çirməkli dizlərinə qədər bata-bata buğda doldururlar. Onların çoxu keçən il bu zaman xırmandı taxıl ələyirdi. Bugünkü iş isə heç də köhnələrə oxşamır. Burada hər damardan qopan hərəkət bir dəstə əşya kimi ruha sancılır, ürək motor kimi çarpir, iti getməyən hər şey insana yad görünür.

Günəş buluda girir, bir qədərdən sonra qalın buludlar içərisində parlayır. Zərbəçilər elə bil, bunu hiss etmirler. Onlar tənəffüsə çıxmışlarsa da dərin danışq gedir, müqavilələr imzalanır, hesabat yazılır; briqadaların səsi bir-birinə dəyərək mis kimi cingildəyir: "Gəmi ver", "qab ver", "avtobus getdi", "dayanma, durma", "doldur", "boşalt!".

Bu səslər Volqanın qulağını doldurur: körpülərdən alma, buğda, pambıq, duz tayları böyük sürətlə paraxodlara daşınır. Eyni məqsəd uğrunda iki müxtalif hərəkət yoluñ ortasında yiğisir, öpüşür, bir-birinə "yorulma" deyirdi.

Hesabdarlar tələsirlər, onlar onluq, yüzlük, minlik xanalarını qoz-qoz oynayan uşaqlar kimi bir saatda ötmüşlər, ildirim kimi döñən zərbəçilər işlədiyinə yox, işin qalanına baxır,

Keçmişə yox, gələcəyi düşünür... Zərbəçilərin iradəsindən qopan qısa əmrlər sayəsində Volqa boyu gəmi nəqliyyatı Qazan - Moskva dəmir yolu nəqliyyatı karvanını ötür. Şəhərdə Volqa boynundan gələn bu karvanı görənlər dururlar, arxasını gözləyirlər. Döngələrdə əsasına söykənən kişilər avtobusların keçməsini gözləyirlər.

Quru və su karvanı revolyusyanın 14-cü ilinin ilk günüyle yorulmaq bilmir. Saat 3 zəngin çalanda Volqanın qulağından iki üzü yazılı bir sırga sallandı:

27 000 t. - 28 100 t.

- Hələ, yoldaşlar, soyumayın, - deyə bir komsomolçu rəqəmləri prosentə vurur. 41 briqadadan hər biri borçunu ödəmişdir. Zərbəçilər ordusu yüksək komsomol səsilə: "Borcumuz ödəndi. Planımızı yerinə yetirdik" deyə bağırı.

Qızıl karvanı şəhərə gətirən tramvaylar zirehli vaqonlar kimi axırdı. Şoferlərin çöhrəsindən yağan haləti-ruhiyyə giqantlar cəsarətini qandırırırdı. Tramvay pəncərələrindən internasional nəgməsi yüksələrək nümayiş edən şəhəri yenidən çulğayıր.

İşçi ocaqlarından bayraqlar əsdi. Fabrikada dəzgah dalında çalışan Lenin nişanlı işçilərin qalbi çarpdı. Universitetlər salama durdu. Məktəblərin pəncərələri açıldı. Kultur əməyin qalib əskərlərini hamı salamladı. Şəhər qırmızı geyindi. 14-cü ili salamlamayan ürək qalmadı.

Moskvada isə İnternasional dalğaları ətrafa yayılırdı. Radioalar qalib proletar nəgməsini Qazana gətirirdi.

1931

ZAVODUN TƏRCÜMEYİ - HALI

Gələn bolude güləm bəzən tərəfəndən qazanıb. Zərbələr dərindən gələr, lətər gələr. Gələn bolude güləm bəzən tərəfəndən qazanıb. Zərbələr dərindən gələr, lətər gələr. Gələn bolude güləm bəzən tərəfəndən qazanıb. Zərbələr dərindən gələr, lətər gələr. Gələn bolude güləm bəzən tərəfəndən qazanıb. Zərbələr dərindən gələr, lətər gələr. Gələn bolude güləm bəzən tərəfəndən qazanıb. Zərbələr dərindən gələr, lətər gələr.

Uzun illər bundan qabaq qırmızı və xam misin qazançlı qoxusu Berlin kapitalistlərinin burnuna getmiş, mühəndislər çağırılmış, aparatlar qurulmuş, planlar düzəlmış, yerlər zəbt olunub, kəndlilər döyülmüş, bazar açılmış, işçilər toplanılmış, qamçılar şartıldı, yer altlarına lağımlar salınmış, kişilər qazılmış, qadınlar daşımış, uşaqlar təmizləmiş. Bu ehtiras və ölüm çəkişmələri – Yasamal dağlarının başındakı meşəlikdə, dayaz bir dərədə – Gədəbəydə – misəridən zavodu doldurmuşdur...

Üç tərəfini bürüyən dərin və uzun sulu mağaralar zavodun qan damalarıdır. Zavoddan çıxaraq ətrafi dolaşan dəmiryol xətti bir sual kimi bükülmüş və mədənləri zavoda bitişdirmişdir. Bu xəttin ən zərif və səliqəli tərəfi mis "kraliçasının" malikanəsindən çıxandır.

Kraliça qapalı və yumşaq vaqonunda ixtiyarındaki 5000 işçinin tövşüyərək, işlədiyini seyr etməkdən xüsusi bir həzz duyardı...

Mədənin omuzunda yatan qəbiristanlıq, illərboyu davam edən açıq və örtülü işçi qırğınlarının bir şahidi kimi durur. Bu məzarlığın daş-

larında sinif mübarizəsinin dəhşətləri oxunur. Zavod sahiblərinin biyərindən qorxaraq qaçan Düzyurt, Qumlu kəndliləri sakit dərələrə, quldurlu meşələrə, yarımcən, xaraba kazarmalara yiğışardılar. Zavodun tarixi haqqında mən sözü işçi hərəkatının qoca komandirinə, Hüseyin əmiyə verirəm.

– Bu dərələrin acı bir keçmiş vardır. Oturduğumuz yer Naltökən deyilən bir çökək, İsrafil ağanın qoyun yatağı idi.

Bu otaqların binasını qoyanda yaxşı yadına gelir, mən lap sütlə cavandım. Bığ yerim təzə tərləyirdi. Gündüzü 4 abbasıya işləyib, gecələr xaraba kazarmalara yiğışardıq. Dözmək çətindi. Əlinə beş-uç şahi yolpulu salan, qaçıb qurtarırdı. Bir gün gördüyü bu çökək çökdü. Gurultusunu aləmi zəzləyə saldı. 17 külfət mələr qaldı. Gözüm sataşanda elə bılıram o, bədbəxt Qeybəlinin siziltisi gelir. Can nə bərk olur. İnsan bir tikə çörək üçün nələr çekir?..

Hüseyin əmi ölmüş bir qəhrəmanın ölməz əməllərindən danışır. Onun bu hadisələr haqqındaki ifadəsi iti olduğu qədər düzgün və mənalıdır.

– Sən, deyəsən, bunları yazırsan?

– Bəs sən nə fikir edirsən, Hüseyin əmi, bu yeniyetmalər bilməsin ki, necə döyüşmək lazımdır? Nələr olub, bu dünyani əlimizə necə almışq? Şirin dilli pionerlər döyüşməyi sizdən öyrəşməsə, "həmişə hazırlan" deyə bilərmi?

– Yaz! Yaz! Yaxşı eləyirsən, qələmim olsayıdı mən bilərdim necə kitab bağlardım.

Hüseyin əmi özünü ciddiləşdirib yavaş-yavaş deyir:

– Yaz, başdan yaz ki, bu göyləri döyüşə çağırın mis zavodunun hər kərpici bir ığidin qanılə yoğurulub, sümüyülə bərkmişdir.

Sovet quruluşundan qabaq 31 il bu zavodda işləmiş, gözümlə od üfürmüşəm.

O, danışdıqca hiddətlənir, hiddətləndikcə danışır. Boynunda bir nida işarəti kimi çəkilən yaranın yerini göstərir və söyləyir:

– Dustaqda Əliyə çörək verdiyim üçün İlyas bəyin qəzəbinə geddim. Ona insan demək olmazdı. Gözündən od köpürür, sıfəti cəhənnəm kimi işçinin cəlladı idı.

Zavod komsomolu bu gecə hərbi hazırlığını yoxlamaq üçün trevoqa çağırıb, biz tələsik özümüzü posta yetirmişik. Hamida həyəcanlı sevinc var. Qaralıq döngələrdə eşidilən ayaq tappiltiları, bir-iki dəqiqə sonra bizə qarışan qüvvələrə çevrilir. Çoxumuz yunqşturmulu və yüngül silahlıyıq. Gecənin adını öyrətmək üçün qulağıma piçldayan Məhəmmədin səsində hərb ahəngi var.

– Çaxmaq! Yadında bərk saxla. Çaxmaq!

Hərbi vəziyyət hamını özüna tabe edir. Ruh yüksəkliyimiz kifayət qədərdir.

Lakin hansı cabhədən, kimə hücum edəcəyimizi bilmirik.

Biz "yayıl" komandası aldiqdan sonra gecənin qaralığındə əriyirik. Bir-birimizi çətin seçirik. Müxtəlif cəhətlərdən açılan güllələr gecənin bağrını dəlir. Nagahani əmrlər alınır. Yürüyür, hücum edir, geri çəkilirik: hərb, tamamilə hərb adamlarıyıq. Qarşısında bir qaraltnın tərpəndiyini hiss edirəm. Silahı çevirib, tərpənmə, deyə hədələyirəm. O məndən də cəld, qorxusuz qalxır. Mənə hücum edərcəsinə "parol, parol, parolu de!" deyir. Mən karıxdığımdan gecənin adını deyirəm. O qolundan tutub üzümə baxır. Hüseyin əmidir, onun burada, bu qayalıqlarda, keçilərin belə çətin gəzə bildiyi bu yerlərdə komsomolcularla ayaqlaşdırığına heç inanmazdım. Danışmağa imkan yoxdur. Lakin Hüseyin əmilə danışq həvəsi məni dinc buraxmir. Hansı yoldansa bizi geri qaytarıllar.

Komsomolun trevoqası tam müvəffaqiyyətlə keçmişdir. 9-cu quşultayı tapşırığını zavodun gənc oğulları bir program kimi ödəmişlər. Gədəbəy komsomolu Hərbi Komissarlıqdan mükafat bayrağını alır. Lenin komsomolunun sinanmış oğlu Məhəmməd Əlizadə trevoqanın nəticələri haqqında nitq söyləyir, səhnədə alın terini silrək patrondaşını çıxaran Hüseyin əmini komsomollar əlləri üzərinə qaldırırlar. O bircə dəqiqə danışır:

– Komsomollar! Rəhbərimiz deyən kimi bir qarış yerimizi düşmənə vermərik, biz bu gün gördük ki, hazırlısınız. Onu da bilin ki, bizlər, sizin atalarınız, nə qədər qocalsaq, o qədər cavaniq. Bizzət də komsomol

qəlbə var. Biz sosializmi qurmaq üçün hamımız əsgərik...

Tribunadan düşərkən Hüseyin əminin əlini sıxıram. O gülümşəyir.

Mən deyirəm:

– İnanmazdım ki, komsomollara aid olan bu işdə siz belə iştirak edərsiniz.

Hüseyin əmi ciddi cavab verir:

– Nə üçün biz dediyimizi komsomol yerinə yetirir, komsomol deyəni biz eşitmırıq? Biz bolşeviklərin sözümüz sözdü. Komsomolları polad kimi bərkidib böyütməsək, yerimizə qoymazsaq, arxayı ola bilmərik. Bax bu guruldayan ataları, usta və komandirləri əvəz edən komsomolçular olacaq...

Mən Hüseyin əmidən əl çəkmirəm. O zavodun bu günü haqqında mənə danışacağına söz vermişdir. Hüseyin əmi də məni buraxmir:

– Gəl, – deyir, – gedək gözünlə gör, danışmaqla başa gəlməz. Gedək kürə başına, sən orada lap yaxşı yazarsan. Qurban – kürənin hərəartinə, Fətəli – xam külçələrin tökülməsinə, Səfər – ərinmiş misi yığmağa komanda edir.

Hüseyin əmi qaynar və böyük kürənin komandiridir. Kürənin ağzından qopan ərinmiş pul kimi qırmızı mədənin isti işığı onun çöhrəsinin dənizlərdən doğan Aya oxşadır. O, cirməkli qollarını iti-itə oynadaraq, vulkan lavalarını idarə edir. Qazanı qarışdırmaqla ciy külçələri qızığın alovun dəminə verir. Kürənin nazik kranından sallanaraq tökülen maye əridilmiş günəş parçasına bənzəyir. Hərarətdən partlayan qıgilcımlar axan ulduzlar kimi iz buraxır. Qəliblər dolur, soyuyur, bərkiyir, rəngini dəyişir, saatda 142 qəlib xalis mis çıxır.

– Hə, içərisində xörək bişirdiyiniz mis qablar, elə bilirsən, zarafatla yaranır? Yerin damarlarını doğrayırıq.

Hüseyin əmi məni işçilərlə tanış edir:

– Yazandır, – deyir, – gəlib ki, yazsın.

Səfər mənim maraqlı baxmağımın səbəbini anlamışdır:

– Get, – deyir, – kefin nə qədər istəyirsə yaz! Bu kürənin bitməz nağılları var. Misin də şəklini çək, bizə göndər.

Mən, mislə yox, misi yerin qəlbindən söküb çıxaran qəhrəmanlar-

la daha çox maraqlandığımı söyləyirəm. Onlar birağızdan sözümüz kəsirlər:

– Biz hələ o qədər işləmirik ki, adımıza qəhrəman deyirsən, biz sosializm istehsalına nə qədər çox əmək qoysaq, o qədər xoşbəxt oluruq. Bura öz zavodumuzdur.

Öz əməyimiz, öz məhsulumuz, öz olımız, öz başımız! Biz zavodun qüvvətini artırmaqla sevinir, yaşayırıq. Zavodumuzun 12 yaşı təzə tamam olur. Əməyimiz çatandan bəri burada yeni bir aləm qurmağa başlamışıq. İşçi klubunu görüsünüz, keşiş çanları çalınan kilsəni pioner klubuna çevirmişik. 61 işçiyə yeni mənzil hazırladıq. Xəstəxanamız hansı şəhərin xəstəxanasından geridədir? Məktəbimizdə işləyənlərdən biri də özün olubsan: dişini təzə dəyişənlərdən 80 yaşılmıza, böyükdən-kiçiyə, məmə yeyəndən-pəpə yeyənə qədər hamı oxuyur, hamı öyrənir, hamı yeni tərbiyə alır. Qadınlarımızın halını Şökətdən, Firuzədən, Tamaradan, Fatmadan soruş, mən onların məktəbə getması üçün 24-cü il-də min cür nəhayət sözlər eşitdim. Anaları danlamaqdan dilimdə tük bitdi. İndi çıx, Gədəbəyi bir-birinə vur. Muzey üçün bir dənə çadra tapa bilsən, nə deyirsən de. 67 nəfəri Bakı, Tiflis və hətta lap içərilərə oxumağa göndərmişik. Çürük Əlinin oğlu hara, aqronomluq hara. Murad hara, pianino hara. Mən ağızımı açanda sözümü ağızma təpir, düz demirsən, deyir, dünyanın altıda biri bizimdir. Dünya işçiləri Sovetləri müdafiə edir, QİM budur, pioner belədir. İndinin uşaqları da od kimi seydir. Bunlar hamısı revolyusiyamızın meyvəsidir.

– Zavod, – deyirəm, – gərək ki, öz planını ödəyə bilmir. Kəsir nə-dən əmələ gəlir?

Hüseyin əmi nəzərlərini kürədən kəsməyərək izah edir:

– Kəsir deyəndə, sentyabrda 13 prosent kəsirimiz olmuşdur. İndi doldurmusuq. Belə şeylər hərdən olur. Sən məndən yaxşı bilirsən.

Necə olsa, dərsin var. Stalin yoldaş "yeni qayda ilə işləyin," deyir.

Doğrudan da, bizlər hələ yeni qaydanı bacarmırıq. Bizim yoldaşlardan çoxu elə düşünür ki, bu söz bircə direktora, ya zavqoma aiddir. Amma demir ki, sosializm hücumuna hər tərəfdən keçmişik, bir tərəfdən yox. Biz gərək öz ailə yaşayışımızı, evimizi, yoldaşlıq əlaqəmizi də

dəyişək. Bu işlər hamısı istehsalata təsir edir.

Bəzi yoldaşlar iş palterini çıxaranda hər şeyi yadından çıxarırlar. Görürsən, axşam min cür havalara uyub səhər işə gələ bilmədi...

Mən Hüseyin əminin dediklərilə razıyam. O mənim razılığımı hiss edir və daha da şirin danışır və mənim razılığımı kifayətlənmir.

MARKSIN DOSTU

Mən oxumaqdan qayıdıram... Anam səfərdən gələnin çantasına göz dikmək xasiyyətini unutmuşdur. O bilir ki, oxumaqdan qayıdarkən kitabdan başqa nə sovqatım ola bilər? Revolyusiya rəhbərlərinin yeni rəsmilərindən gətirmişəm, anam ehtimal ki, onların nə üçün şəkilə salındığını bilmir. Lakin o, evin lüt divarlarını onlarla sevinə-sevinə örtəcəkdir. Evdə az oluram, o, ana qəlbilə məndən inciyir. "Bəsdir. Bir saat da çəkil, oturub bir az dincəl! Dünyanın ağızını sən düzəldəsi deyilsən ki!"

– deyə məni danlayır.

Çox kitab oxuyub və yazmağima darılır.

- Yaxşı, – deyirəm, – ana, di söhbət elə görək nə deyirsən.
- Nə söhbət eləyim, təzə qaydaları sən bilərsən.
- Mənim sözüüm sənə nə ləzzət verəcək?

Gecəni anamlı mübahisəsiz söhbət edə bilmədik.

O ağızını açır, oxumuş qızların "çox ağ" elədiyindən, nişanlılarını qoyub başqasına getdiyindən "zati, südü düz olan adamın belə iş görməyəcəyindən" şikayəti dillə danışır. Bir də görür ki, mən kitab oxuyu-

ram.

– Səbətdən gilas tökülmür ki, – deyir, – qulaq asmırsan, heç asma.

O nə qədər köhnə təsirindədirsa, o qədər də yeniliklərlə maraqlanır. O, yeni gələn hər bir şeyin mahiyyətini arayır, həqiqətini tapmağa çalışır, hər gün quruluşumuzda gedən dəyişilmələr, irəliləmələr haqqında suallar yığır. Evə qayıdarkən cavab istəyir.

– A Mir Cəlal, bu hökumət bir belə pulu haradan alır, a qadan alım! Bir belə də tikinti olar, bir belə maşın olar, traktor olar?

O, Oktyabr revolyusiyası bayramında kolxozçuların toplanışını görmüş, "tükələri biz-biz olmuşdu."

– Bu qədər ki uşaq oxuyur bunun axırı nə olacaq? Hamı qulluqçu olanda əkib-biçən kim olacaq bəs?

– Bax, ana, – deyirəm, – əkən, biçən o dəmir insanlar, makinalar olacaq, biz yeni quruluşumuzda insanı istismardan qurtardığımız kimi, ağır zəhmətdən də qurtaracaq, onu kulturalaşdıracaq, həyatını yüksəldəcəyik. Məsmə nənə ömründə qaloş görmüşdümü? Ətirli sabunu axtarırsınız. Sən, sənliyinlə kinodan əl çəkmirsən, bunlar hamısı, bax, revolyusiyamızın, zalimləri yox etməyimizin meyvəsidir.

Əvvəl bir qarniyoğunun cibinə tökülen pullar indi hamı əməkçilərin səadətinə, saqlamlıq və mənfəətinə gedir. Odur ki, bizim yüksəlməmiz belə iti gedir.

O, bəzən də Sovet hökumətinin qızılca kimi xəstəlikləri aradan götürdüyündən, uşaqların çoxaldığından bəhs edərək təəccübənir. Onun bütün maraq və təəccübələri mənim üçün əlverişlidir. Onlar anamı dəyişmək üçün əlimdə imkandır. Suallarına mümkün qədər öz dili ilə cavab verirəm.

Bir gün işdən qayıdarkən qalın paltarının dərin qoltuq cibindən bir kağız parçası çıxartdı. Qəzetdə çıxmış karikaturaları göstərərək sorusu:

- Bunlar adadırmı? Günüqaralar niyə bu günə düşmüşlər?
- Baxırsan, ana, bu kooperativ müdirdir, bu da katibidir, birisi qapını basır, camaati içəri buraxmır, o birisi isə malları qoltuğuna təpib evinə göndərir. Qəzet onları biabır edib. Birinin adı Vəli, o birinin isə

adı Qurbanıdır.

O, divardan asılan Marksın şəklinə işaret ilə:

– Bu kişi kimdir? Nə üzü nurlu kişidir? – deyir.

Mən Marksı ona tanıtmaq üçün asan bir yol axtarıram.

– Ana, – deyirəm, – ilk dəfə “Bütün ölkələrin proletarları, birləşin!..” deyən kişi odur. O, biz yoxsullara anlatdı ki, istismarçıları yox etməmiş yaxşı yaşaya bilmərik.

Onlar bizi aldadaraq qanumuzu içirlər, pambiqla başımızı kəsirlər, hər şeyi tikən, yetirən, becərən fəhlə, kəndli ikən, heç bir şeyə əli çatmayan da o idi. Sən ki gözünlə görmüsən, hansı fəhlə tikdiyi böyük binalarda bir gün yaşamış, hansı kəndli öz əməyini özü yemiş?.. O kişi, Karl Marks biza bunları qandırırdı.

Dünyanın yoxsulları onu ürəkləri kimi sevirlər, onun adını hamı hörmətlə çəkir...

– Anam onun adını düz deyə bilmir. Marksə qarşı onda oyanan təvəccöh, rəğbat hələlik mənə bəsdir.

Son zamanlarda uşaqlardan çox anama dərs verirəm. O, yanına düşüb kinoya gedir. Gənc yoldaşlarım mürgülədiyi halda məni dümsük-ləyərək: “Ona bax, gör nə edir, a ciyərin yansın!” deyə, pərdədə görünən mənfi tiplərə nifrat bəsləyir. O gördüyü revolyusiya qəhrəmanları ilə fəxr edir. Məktəblərə, fabrikaya, zavod gənclərinin şənliklərinə aparıram. “Balacaların coxbilmişliyinə” heyran qalır, onda uşaqlıq marağlı oyanır, gəncləşmək istəyir. Demək olar ki, bir neçə ay müddətində mən anamı dəyişdirmişəm, onu geriyə çəkən iplər qırılmışdır. O, irəliyə, işi-ğə, günəşli bir gələcəyə doğru baxır.

Proletar gəncliyinin qarşısında parlayan yeni, sosializm hayatı, azadlıq aləmi onun qocalmış, işığını itirməkdə olan gözlərinə işiq verir. O, yeni dünyadan yeni insanları cərgəsində görünümkən, qalib əmək orduları sırasında görünmək marağılə qaynayır. Ağaran saçlarını gizlətməyə, üzündəki qocalıq çizgilərini təsviyə etməyə çalışır. Sanki o özünü möhkəm tutaraq: “Mundar ölüm, gəlmə, rədd ol! Mən hara, sən hara! Mən yeni bir aləmə atılmışam. Mənim həsrətlər, ahlar, ağrlar altında çürüyən arzularım görərir, onlar üçün işiq, hava, istilik var, mən yaşamaq istəyirəm. Mənim ağlar, qara günlərimi çıxdıqda ancaq 14 yaşım

var. Mən revolyusiyanın qızıyam, onun qoynunda istədiyim qədər yaşamalıyam...” – deyir.

Bir gün evə qayıdırəm. Görürəm ki, Marksın şəklinin kənarlarına qırmızı lenta çəkilmişdir. Anam proletariatin böyük dahisinə layiqli ki-mi baxmağa çalışanlar sırasına gedir. Lakin din bağları anamın görüşlərindən hələ də üzülməmişdi. O həyatının çox hissəsini yaşayış qaydı-qayğısı ilə keçirərkən əli ilə çalışmış, qəlbilə göylərə, gözəgörünməz allahların ümidiна bağlanmışdır. O, ehtimal ki, əməkhaqqının bir hissəsini də göylərin yer nümayəndələrinə, falçılara, din xadimlərinə vermiş, dildə də olsa “səadətli” sözər eşitmışdır. O, göylər, mələklər, axırət, cənnət haqqında müftəxor ağızlardan aldığı dumanlı və qarışq təsəvvürlərə bir müəyyən şəkil verə bilmir. Bəzən onun beynində yanın yeni həyat alovları öz işiqli saçاقlarıla qaranlıq təsəvvürləri örtür, yox edəcək hala gətirir.

– Din haqqında bu kişi nə deyir bəs?

Mən bu suala birdən cavab vermirəm. Anamı bu barədəki qəti cavabı mənimsəmək üçün hazırlayırm, tumarlayıram.

Cünki qəti və ehtiyatsız cavab bu yeni “dost” ilə Marksın arasındakı sərincilik əmələ gətirə bilər.

– Dindən xeyir tapan bir yoxsul tanıyırsanmı? – deyə anama sual verirəm və dindən faydalananları sayır və hayatı, dəllillərlə iti-itü üydürəm, o, bu müləhizələrlə şərıkdır. İndi mən başlayıram:

– Tiryək eşidib sənmə?

– Eşitmışəm.

– Necə şeydir?

– Adamı qurudur, qaxa döndərir, öldürür.

– Hə, bax Marks deyir ki, “din camaatin tiryəkidir”, kim dinə tutulsə tiryəkə tutulan kimi şeydir. Onun qazandığı mollaların cibində olacaq. Cox işləyib, az yeyəcək və quruyacaqdır.

Anam Marksın üzünə baxır, onun nə cür “bu başda olduğunu”, “bu mərtəbəyə çatdığını” düşünür.

Mən onun dalınca sadə, fəqət kəsərli sözlər işlədirəm.

– Hələ bir alim deyir ki: dini olanın ağı yoxdur, ağı olanın dini yoxdur! Lenin deyir ki, din burjuaziyanın əlində zəhmətkeşləri əzmək

üçün silahdır.

Anam keçən il ilk orucluq idi ki, dinin və ona bənzər şeylərin daşını atdı. O öz arzusu üzrə toxucu qadınlara qarışdı. Fabrikanın gurultusunu ondakı yeni həyat və quruluş ahənginə olan marağı oxşayır, kollektiv sosializm əməyi prinsiplərini qəbul etmək deyil, tətbiq edənlərin ön sıralarında yürüyür.

Fabrika qapısından girəndə adını qırmızı taxtada görərsiniz. Ona qoca desəniz açığı gelir.

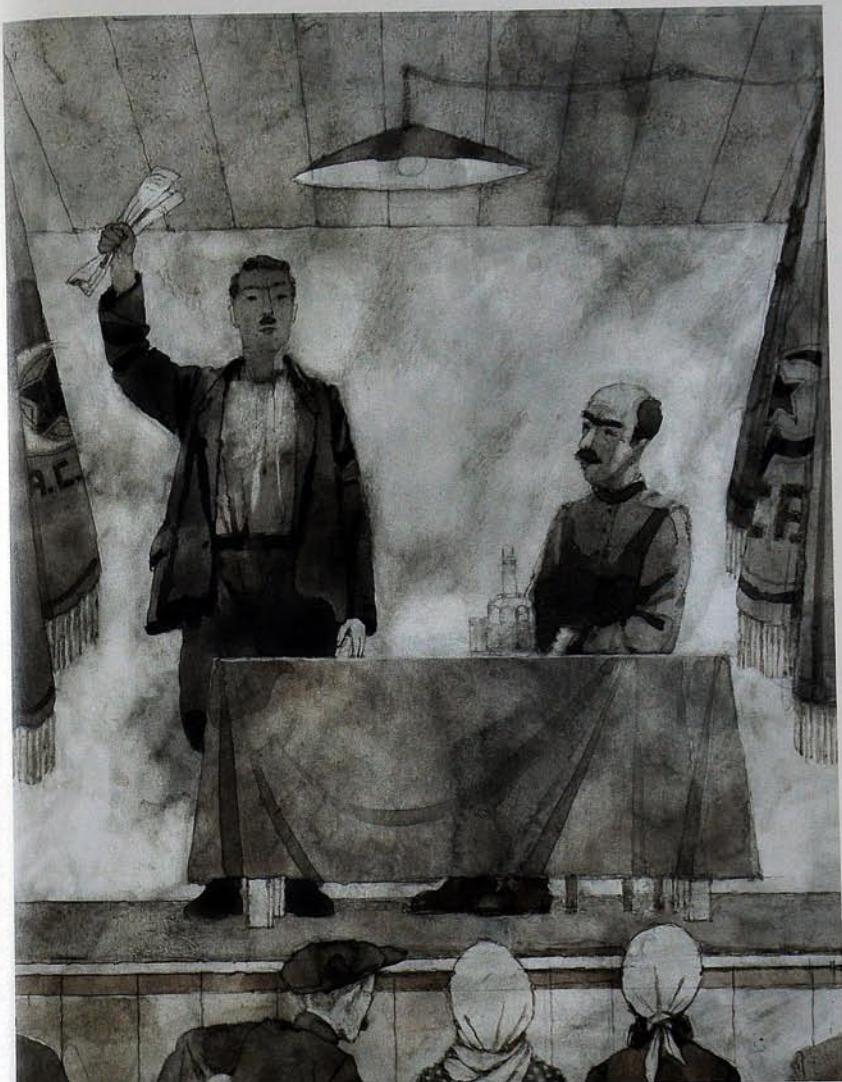
Doğrudan da, fabrikaya gedəndən qiyafəsini dəyişmiş, illərlə oxuyub bişmiş qadınlardan heç də seçilmir.

O, istehsalat planı və partiya tapşırıqlarına istək və ürəklə yanaşlığından, Lenin partiyası sıralarına alındı. Bu, onun ən böyük arzusu və ən yüksək qələbəsidir. Anam yiğincaqlar, söhbətlər arasında Marksdan danışmadan keçməz. Marksə olan ixlasını bərkitmək üçün oxuya bilməsə də, onun gümüş yazılı, cildli kitablarını almışdır.

Bizə gələn savadlı yoldaşlara oxudub nəticəsini soruşur və hamisini da sinəsində saxlaya bilir.

Onu işçilər arasında "Marksın dostu" deyə çağırırlar.

1931

ALMAS GÖLDİ

– Pambıqda tərləyirsən, ya yox? Tərləyirsən. Ürəyin yanır, ya yox? Yanır. Yaxşı, palçıqlı su içsən yaxşıdır, ya çay? Əlbəttə ki, çay istəyəcəksən. Bir stəkan çay sənə can verər, qan verər, dincəldər. Səni açar... İndi ki belədir niyə olmasın...

Almas xalanın çıxışı vəziyyəti dəyişdi. O, tarlalarda yeməkxana təşkili və əhəmiyyəti haqqında inandırıcı danışır və əl-qolunu ölçərək deyirdi:

– Heç o yan-bu yan, gətir-götür lazımlı deyil. Bir dənə samovarı lap yerdən çıxararam. Stəkan, qasıq da hərənin öz torbasında olacaqdır. Düzəldirsən səyyar çayxana. Kolxozen ərzaqlarından da bir az buraxdırırsan. Burada nə çətinlik var? Bilmirəm Hümmət kişi niyə qorxur, yaxasını qırağa çekir?

Hümmət kişi sözünü geri götürdü:

– Mən qol qoymurdum onun üçün ki, elə bilirdim süfrələri bir-ləşdirmək istəyirsən. Yoxsa çayxanaya, yeməkxanaya kimin nə sözü. On-dan yaxşı nə var...

Almas xalanın təklifi nəinki qəbul olundu, hətta şarpaşarp alqışlandı. Həmid kişi samovarını səyyar çayxanaya verdi. Hesabdar qəndi, çayı sabahki növbətiyə tapşırıd.

Şirvanlı sovetində səyyar çayxana düzəldi.

Qaraqoyunluda vəziyyət belə olmadı. Məsələ böyük mübahisə qopardı. Müzəffər əmi papağını əlinə alaraq yiğincəgin tam ortasında üzünü Almas xalaya tutub deyirdi:

— Bacı, gəlmisən bilmirəm şəhərdən, ya rayondan, qərəz xoş gəlmisən, gözüm üstə yerin var, amma hesabı qarışdırma. Odur, kooperativçi İsa niyə yatır damda? Bilirsənmi bizim kooperativdə oturanlar naşıdır, noxda mallasıdır. “Normadan çayxanaya çıx” deyəndə, çetvert əvəzinə girvənkə çıxacaq. Sabah da xalqın norması çatmayanda “əlini çox, yaxam qırıldı” başlanacaq, yaxşı olmayıcaq, araba gətir mərəkə yükə... Mən deyirəm hər kəs çay istəyirsə, özü çaynik gətirsin. Vəssalam!

Müzəffərin danışığı komsomolçulara heç xoş galmadı. Hamı söz istəyirdi. Özək katibi Müzəffər əmiyə yaxşı cavab verdi. Zərbəçi gündə 250 kilo pambıq yiğmaqla, yarışlarda zor gələn Züleyxa səyyar aşxana təşkilini irəli sürdü. Bu təklif kooperativ işçilərini heç açmadı. Lakin komsomolçu İmran sədrin böyrünü deşirdi ki, tez ol səsə qoy. Müzəffər kişi isə papağı ilə alının torini silərək dediyində dururdu.

Səyyar çayxana qurulmaq barədə qərar qəbul olundu.

Bütün bunlar Almas xala Gəldiyevanı rahat edə bilməzdı. O rayonun 171 kolxozunda 136 səyyar çayxana, 23 də yeməkxana, heç olmazsa birində də daimi və nümunəvi aşxana təşkil etməyə nail olmalı idi. Bu onun öhdəsinə qoyulan partiya tapşırığı idi. Almas 8 il partiyada, 12 il ictimai işlər qucağında öhdəsinə aldığı vəzifələri ödəməyə adət etmişdi. Vaxtilə mətbəx, ailə, çadra altında kor qız kimi Suraxanı rayon klubuna gələndə, yaşmaq tutub, qadınlar arasında bir kələmə danışanda pul kimi qızarır, özünü itirir, dili dolaşırıd.

İndi isə Suraxanı təşkilatının ən sevimli və aktiv bolşeviklərindən dir. Sabirabadda taxıl hazırlığı işində qalib çıxdı. Səlyanda pambıq əkinində adına layiq çalışdı. İndi Bərdə kolxozlarında səyyar yeməkxana təşkilində çətinlikdən qorxacaq idimi? Əlbəttə, yox! O deyirdi:

— Qarnın tox, vaxtında isti bişmiş olsa, tənəffüs də çay içsən, əlbət ki, yaxşı və çox yiğarsan. Nə deyirsən, bir aləm təfəvüt var! Tarlada yemək olması xırda iş olsa idi, kolxozçular bu məsələyə bu qədər bərk ya-naşmazdır.

İlk dəfə mandatını rayon təşkilatına göstərəndə, kooperativ sədri biçimsiz dodaqlarını büzərək bir yiğin kağız çıxarmış, demişdi:

— Budur, kolxozçular istəmir, zor ilə xalqın boğazına xörək tökcəksən, xala? Elə bilirsən burada oturanların səncə başı yoxdur?

Almas xala buna qarşı demişdi: “Gedərəm yerlərdə özüm danışaram, görüm niyə istəmir?”

O 7 gün kolxozdan-kolxoza getdi, iclas qurdı, tarlada danışdı, divar qəzətini oxudu, müxbirləri dindirdi. Həqiqət başqa cür göründü.

Heç kəs tarlada ictimai yeməkdən boyun qaçırırmırdı, biləks, bunu ciddiyətlə tələb edirdi.

Almas xala öhdəsinə aldığı vəzifənin icrası ilə artıq ehtiram qazandı. Onun işindəki xüsusiyyət, qətilik və konkretlikdir. “Baş üstə”, “yaxşı”, “düzəldərik” tonunda olan razılıqlar onu heç təmin etmirdi.

— Baş üstə olunca, ayaq üstə olsun. De görüm, neçə qasıq verirsen, aşpazlığı boynuna alırsanmı, sabah tarlada samovar qurulmasa, sənin yaxandan tutacağam!

Almas xalanı belədir. Hərənin boynuna bir şey qoyur, hərəni bir cür razi salır, məcbur edir, yola gətirir, sabah görürsən Malbinəsi, Bərgüşəd, Şirvanlı kolxozları tarlada ictimai yemək düzəltmişlər.

Bunun işə nə cür təsiri olur?

Bu barədə mən sözü kolxozcu Nüsrət yoldaşa verirəm:

— Əvvəllər çox deyirdik, bir şey çıxmırı. Çiy su içməkdən qarnımız ağrıydı. Kolxozsoyuz da bu barədə heç bir iş görmürdü. Almas xala gəldi, sağ olsun, yaxşı düzəltdi, indi samovar böyüməzdə qaynayıb, istəyən içir, acanda da kimi salma çay hazırlayıb, kimi xörək hazırlayıb. 3-4 saat artıq işləyirik. İş günümüz artır, pambığımız yiğilir, canımız da ki salamat!

8-ci gün Almas xala rayona qayıtdı. İctimai yemək, çayxana təşkil etdiyi və edilməsi üçün qərar çıxarıldığı kolxozların diləyini öyrənmişdi.

İndi Almas xala bir çox yerdə düzələn ictimai yeməkxanaları möhkəmlənməsinə çalışırı. O bəzi yerlərdə işin uzun sürməyəcəyindən və tez unudulacağından qorxurdu. Lakin yanılırdı. Qurduğu iş möhkəm və davamlı idi. O, ata minəndə kişidən fərqlənmirdi. Onun 50 yaşı olduğuna baxmayaraq, qəlbi, iradəsi, işi gəncdi.

Almas xala indi işini qurtarmaq üzrədir. O, qalib və şad ürəklə Suraxaniya, gündəlik işi başına qayıdacaqdır. Lakin onun adı kolxoşçu qadınların dilindən düşmür. Onlar sevinclə gülümsəyərək deyirlər: - Almas xala gəldi!..

1931

AZAD QIZ

Qara çadralı bir qız xəyal kimi sözülərək divar dibindən ötdü. Xəlvət küçələrdən keçib özünü məktəb həyatına saldı. Dəhlizdə çadrasını açdı, tərini sildi, saçını düzəltdi, sonra küçə qapısından boylandı, dalınca gələn yoxdu, ürəyi sakit oldu.

Çimnaz məktəbə getdiyini gizlədə bilmədi. Axırda bildilər. Evdə qiyamət qopdu. Qohumlar hiddətə geldi. Ata-ananı namussuz adlandırdılar, qızı azğın dedilər, hədəladılər.

Payızın açıq, müləyim günlərindən biri idi. Əmi gəldi, nənə özündən çıxdı. Çimnazı danlağa tutdular. Onun işığa, elmə, biliyə doğru olan yollarını bağlamaq istədilər. Qız bulud kimi tutuldu, hirsindən ağladı.

Hər şey onu sıxırdı. Başındakı çadra əl-qolunu bağlamışdı, mənəvi yük bir dağ kimi üzərinə çökmüşdü. Bütün aləm ona qaranlıq göründü.

Çimnaz bu əsirlilik həyatına baxmayaraq, əzilmək, məhv olmaq istəmirdi. Bu ağırlığın tezliklə götürüləcəyinə inanırdı. Elə də oldu.

Böyük Oktyabr Sosialist Revolyusiyası milyonlarla əməkçi xalqı əbədi

olaraq əsirlikdən qurtardığı kimi, gənc Çimnazın da əlindən tutdu. Onu çadaran, danlaqdan, qəm-qüssədən xilas etdi.

O, ilk dəfə çadrasız çölə çıxanda günəşə qovuşduğunu, qaranlıqdan saxılmış qəlbimin genişləndiyini, işıqla dolduğunu hiss etdi. Qayna yan bir fərəhələ uçduqca uçdu.

Çimnaz Aslanovanın – Bakı əməkçilərinin sevib-əzizlədiyi bu qəhrəman qızın inkişaf yolu böyük revolyusiyamızın, Lenin-Stalin partiyasının azad etdiyi minlərlə əməkçi Azərbaycan qızları üçün nümunədir.

Hələ 1924-cü ildə iyirmi yaşlı Çimnaz ibtidai məktəbi yenica bitirmişdi. Qadın pedaqogiya məktəbinə girdi.

– Sizin bu məktəbə girməyiniz təsadüfi idimi? O zaman azərbaycanlı qızlar texniki məktəblərə getmədiyi üçün mü belə etdiniz?

– Yox.

Çimnaz müəllimlik, mürəbbəlik işini sevib getmişdi. Onun birinci arzusu oxumaq idası, ikinci arzusu müəllim olmaqdı. Revolyusiya bütün əməkçilərin arzusunu həqiqətə çevirdi. Çimnaz da arzusuna çatmışdı. O, müəllimlik işinə Azərbaycan qadınlarının ilk ictimai tərbiyə ocağı olan Əli Bayramov klubunda həvəskar Azərbaycan qadınlarına dərs deməklə başladı. Çox çəkmədi, onun müvəffəqiyyətini hamı gördü, o, 48-ci məktəbə müəllim təyin olundu. Uşaqlıqdan bəri bəslədiyi arzularına çatan Çimnaz bir əsgər eşqi ilə sovet balalarının təhsil və tərbiyəsinə girişdi. Məktəbliləri sevdı. Məktəblilər, ata-analar onu tanışdırıb əzizlədi. Məktəbdə bu gənc müəllimin ali ilə ictimai iş tərbiyə işi qaynadı. Maarif orqanlarına cəlb olundu. Hamı, zahirdə sakit və adı görünən qızın iş və mübarizə ehtirasına heyrət etdi. Çimnazın adı dillərə düşdü.

Çimnaz sosializm vətənimizin yeni nəslinə tərbiyə vermək işinin nə qədər şərəflə, həm də məsuliyyətli olduğunu dərk etmişdi. Təhsilini artırmaq üçün Azərbaycan Ali Pedaqoji İnstututuna girdi, müəllimlik işindən ayrılmadan oxudu, 1932-ci ildə oranı bitirdi.

Sosializm yarışı Çimnazın metodu olmuşdu. O, tədris işinin ən xırda cəhatlərinə böyük mənə verir, yoldaşları ilə yarışırı. Birinci sinifdən oxutduğu uşaqların təhsilini öhdəsinə alıb, son sinfə, məktəbi bitirincə yə qədər onu aparırdı. Onun hər şagirdi kimi, bütün sinif də əlaçı idi.

Bakı əməkçilərinin Çimnazə olan etimadı boş yerə deyildi.

Çimnaz öz arzularını yerinə yetirməyə adət etmişdir. Şagirdlərin bir sinifdə iki il qalmasını yox etməyə söz vermişdi, sözünü yerinə yetirdi, bir staxanovçu ailəsini savadlandırmağa söz vermişdi, savadlandırdı, direktoru olduğu 11-ci məktəbi şəhərin qabaqcıl məktəbi eləməyi öhdəsinə götürmüdü, elədi də! Ay dolandı, il gəldi, Çimnaz fövqəladə VIII Sovetlər qurultayına deleqat seçildi.

Bu hadisə Çimnazın qəlbinə parlaq bir şuar kimi yazıldı. İnanlığı gölmirdi. İnana bilmirdi ki, ömrünün ən böyük arzusu – Stalin yoldaşla görüşmək arzusu bu qədər tez həqiqət ola biləcəymış?

Küçəyə çıxməq, bu xoşbəxtlik müjdəsini aləmə bildirmək istədi. Müəllimlik portfelini sallaya-sallaya ildırım kimi yeridi, tez evlərinə çatmaq, anasını müştuluqlamaq istəyirdi.

Qəlbində qaynayıb daşan sevincini saxlaya bilmədi, küçə qapısından qışkırdı:

– Ay ana, müştuluğumu ver!

Qoca arvad özünü balkona atdı.

Çimnaz tövşüyü-tövşüyü uca səslə dedi:

– Moskvaya gedirəm! Rəhbərlə görüsəcəyəm, ay bacılar!

Bütün həyətdəkilər eşitdi. Çimnazın yar-yoldaşı tökülüb gəldi. Evdə böyük bir bayram şənliyi başladı. Çimnazi təbrik edir, kimi onun yanından tutub rəhbərə salam göndərir, kimi də yol tədarükünü görürdü.

Çimnaz o günü – ömrünün ən şad, ən parlaq gününü unuda bilərmə?

İclasla üç saat qalmışdı. Lakin o dözmürdü. Yoldaşı Bəsti ilə Kremlin böyük iclas salonunda oturub gözləyirdi. Dəqiqləri, saniyələri sayındı.

– Budur!

– Ay qız, gəldilər!

Böyük dahi öz silahdaşları ilə içəri girəndə Çimnazın ürəyi döyüdü.

O sevinclə Stalin yoldaşa baxırdı, elə zənn edirdi ki, bütün dünya

onun sevincinə şərīkdir. Sanki Kremlin pəncərələri aləmə işq salıb, hər şey günəşə tutulub, bütün əməkçi bəşəriyyət ayağa qalxıb kommunizmin dahisində gurultulu alqışlar yağıdır.

Bu təntənə, bu bayram şənliyində Çimnazın nazik, bulaq suyu kimi duru səsi eşidildi. O, Bakı müəllimlərinin, azad Azərbaycan qadınlarının salamını rəhbərə yetirdi.

O, gözlərini ayırmadan rəhbərə və onun silahdaşlarına baxırdı. Ona elə gəldi ki, bu xoşbəxt dəqiqələr uzun sürməyəcək, bu saat iclas bağlanacaqdır, ona görə də gözlərini prezidiumdan ayırmır, ətrafdakıları görmür, heç kəsi eşitmirdi, rəhbərin hər sözü qızıl xətt ilə Çimnazın qəlbinə yazılırdı.

Hələ onu Stalin Konstitusiyasının redaksiya komissiyasına seçəndə aşib-dاشan sevincinin həddi-hesabı yox idi. O, tarixin ən böyük sənədini redakta edən komissiyaya üzvdür. Lenin -Stalin partiyası, Fövqəladə Sovetlər Qurultayı görün Çimnaza nə böyük etimad bəsləyir!

Çimnaz bunu yaxşıca bilir.

- Bütün ömrümü, - deyir, - partiyamızın və xalqımızın etimadını doğrultmaq üçün sərf edəcəyəm. Tərbiya etdiyim, oxutduğum uşaqlardan Çkalov, Bayduqov kimi qəhrəmanlar yetişdirəcəyəm. Düşmən üstümüza əl qaldırsa, qələmi silahla əvəz edəcəyəm. Son damla qanıma qədər xalqımı, vətənimi və sosializm nailiyyətlərimizi alçaq düşmənlərdən qoruyacağam.

Keçən il Çimnazı natamam orta məktəbə direktor qoydular. 11-ci məktəbdə qeyri-adi bir hərəkət başladı. Müəllimlər özlərini səfərbər hiss etdi, uşaqlar sevindi. Çimnaz xalq müəlliminə layiq bir eşqlə hər bir şagirdin həyatı və tərbiyəsi üçün çalışdı.

6 ay çəkmədi məktəbdə böyük bir irəliləyiş göründü. Əlaçılardan sayı 88 prosentə çatdı. Şagirlərdə nədənsə öyrənmək, hər bir şeyi bilmək həvəsi artdı. Kimi dərsdən kənar əl işinə, kiməşirə, bəzisi də musiqi öyrənməyə qurşandı. Uşaqlara pianino alındı. Ata-analar arasında ictimai iş canlandı. Analar Çimnazdan danışanda, deyəsən, öz bacılarından, öz qabaqcıl yoldaşlarından danışındılar.

Seçkiyə hazırlıq günlərində dəstə-dəstə evdar qadınlar Çimnazın

məktəbinə gəlir, SSRİ Baş Sovetinə Seçkilərə dair əsasnaməni öyrənidilər.

İndi Çimnaz Aslanova yeni bir xoşbəxtliklə qarşılıanır. Oktyabr rəyonunun fəhlə və əməkçiləri, intellektləri onu Baş Sovetə seçilmək üçün kandidat göstərirdilər. Seçkiqabığı icaslarda seçicilər Çimnazın kandidatlığını alqışla qarşılıyırlar. Budur, qızıl əsgərlərin ümumi iclasında Cernov yoldaş öz kandidatına olan etimadını bildirir:

- Biz Çimnazi Azərbaycan qadınlarının əsarətdən və cəhalətdən qurtarması uğrunda çarpişan aktiv mübariz kimi tanıyırıq. O, sosializm vətənimizin ən yaxşı patriotlarındandır. Biz səsimizi Çimnaza verəcəyik.

Cernov yoldaşın sözü Çimnaza etimad bəsləyən minlərlə əməkçilərin sözü idi.

Onu, o iti gözlü, girdə və gülərzülu müəllimi kim tanımır, kim əzizləmir?

O, şübhəsiz, xalqın etimadını axıra qədər şərəflə doğrulda-caqdır.

1932

SAĞLAM YOLLARDA

Bahar balalarını, yaz çiçeklerini, şirin-şirin meyvələr verən ağacları bəsləyib böyütmək, bilirsınız mı nə qədər yaxşı, müqəddəs, fəxri, sevimli vəzifədir?

Ruqiyyə Abasovanın əmək tarixi tarlalarda, aləmə saf və ətirli yaz havası dağından yaşıllıqlarda və bağlarda başlanmışdır. O, ana qoynun dan yenica çıxmış balaca əllərini bağbanlıqda böyütmişdir.

O zaman 14-15 yaşı vardı. Sağlam və turp kimi qırmızı yanaqları nın günəş qarşısında qabiq qoyması və inci kimi tərkən sinəsinin qaralıb, təndir qapağına dönməsi onun üçün heç bir təəssüf, hüzün və ruhsuzluq gətirə bilmədi.

— Qızım, namərdə möhtac olmamaq üçün əlacımız işləməkdir. Başını sal aşağı, çalış!

Doğrudan da Ruqiyyənin gözləri əmək səhnəsində açıldı. O, nə uşaqlıq, nə də gənclik gördü. Ailəni məngənə kimi sixan və əzib əridən "həyat" və "dolanmaq" dərdi onun gözlərindən od tökürdü. Ruqiyyə hələ 12 yaşında ikən ən ağır çöl işlərini balaca və davamsız çiyində da-

şımağa məcbur oldu.

O, kor deyildi. O, becərdiyi bağlara sahib olan ailənin güzəranını görür və oradakı uşaqların şən yaşayışını seyr edirdi.

Açıq-açıqına ruqiyyələrin qan-təri ilə bəslənən bu uşaqlar da işləyirdimi?

Əsla! Onlar qarpız ağaclarının böyüklüyü və qoz ağacının balacalığı haqqında biri-birinə sual verirlər. Əməkdən xəbərsiz, nərmənazik bəslənirlər. Onlara ərzaq daşıyan və xidmət edən Ruqiyyənin başına qabırılısa, ayağına qamçı vurulsa belə, "dinməməli", cavab verməməlidir. Bu nə qaydadır, bunu kim qoymuşdur? Bu suallara cavab toplayan Ruqiyyəyə anası öyünd verərdi:

— Qızım, onlar ağadır, xanımdır. Biz onların kəniziyik. Nə etsələr, dözməliyik. Biz yoxsuluq. Borcumuz səbir etməkdir.

Ruqiyyə nəhayət bu günlərə də həsrət qalmalı oldu. Dünya müharibəsi dəhşətləri içərisində onun ailəsi falakət uğradı. O, ümidi gələn hər bir şeyini itirdi. Açıq, həyat qayısı onu hörmət bəslədiyi bağçalar, tarlalar, su səsləri və sakit ulduzlu gecələrdən də ayırdı. 14-16-ci illərin dəhşəti, 17-18-ci ilin milli qırğınları, ağaların quduz hücumları onu çiçək bəsləməyə qoymadı, kəndi tərk etdi.

Inqilaba qədər Ruqiyyənin hayatı belə olmuşdu.

Klub ağızına qədər dolmuşdur. Otağın hərarətindən tərləməyən yoxdur. Rəngbərəng əl dəsmalları xərif yaz küləyindən oynayan badam yarpağı kimi tərpənir. Qadınlar tərini soyudur.

Qırmızı masanın dalında bir neçə qadın vardır. Bunlar iclasın həyətidir. Ortada özək katibi oturmuşdur. O, karandaşını stola vurdurqda, salon kiriyir. Maraqlı bir məsələnin müzakirəsini gözləyir. Məruzəçi isə uzaqdan, böyük yerlərdən gəlməmişdir. O, həmin salonda oturan işçi qadınlarının sırasından çıxmışdır. Onlardan birisidir, lakin onlardan fərqli xüsusiyyətləri çıxdır.

Özək katibi daha gözləməyir, gözləməyin mənası yoxdur. Hamı gəlməmişdir.

— Yoldaşlar, 4 nömrəli tikiş fabriki ümumi işçilərinin yığıncağını açırıq. Bilirsiniz ki, yoldaş Ruqiyyə yaxşı zərbəciliyin mükafat olaraq, Moskva və Leninqrada gəzməyə getmişdi. O, qayıtmışdır...

Alqışlar onun sözünü ağızında qoydu. Salonu ağızına almış gurultular arasında Ruqiyyə kafedranın dalına keçdi:

— Yoldaşlar! Biz getdik Moskvaya, toxucu fabrikinə. Almaniyadan işçi qadınlar da gəlmişdi. Bizi görüb mat qaldılar. Türk qadını hara, belə işlər hara?

Ruqiyyə ədəbi, kitab dili ilə danışmirdi. O, adı və asan ifadələrlə zərbəcılərin səyahətini təsvir edir. Şuralar İttifaqı mərkəzlərində gördüyü yenilik və quruluş nəhənglərindən çox maraqla danışındı. O, sözünün köskinliyi və cümlələrin qətiliyi ilə salondakıların nəzər-diqqətini cəlb edə bilməşdi. Onun səsi get-gedə ucalır, nəzəri hamını əhatə edir, diqqətləri yığırı.

— İndi, yoldaşlar, sözün qurtararı, mən yuxumda da elə yerləri görə bilməzdim. Yaşasın sosializm, fabrikimiz! Yaşasın azad türk qadınının azad əməyi!..

Ruqiyyəni fabrik daxilində tanımayan və sevməyən işçi qadın yoxdur. Vaxtıla, 5 il əvvəl, o, tikiş fabrikinə gələndə hələ simasında kənd cizgiləri, mövhümata inanmaq, təvəkkülçülük və biliksizlik vardi. Fabrikə girəndə ehtiyatlanır, yığıncaqlardan hürkür, dəzgahə qorxa-qorxa yanaşındı. Onda Ruqiyyənin 32 yaşı vardi. 4 uşaq anası, ömrünün ikinci yarısı başlanırkən tikiş dəzgahının dalına keçmişdi.

Fabrik elə bil Ruqiyyəni yüksəltməyə, gəncləsdirməyə çağırılmış. Hər şeydən əvvəl, Əli Bayramov adına qadınlar klubunda savad aldı. Dəzgah isə ona əyin paltarı kimi tanış və sevincli oldu.

29-cu ildə sosyaris dalğaları fabriki qucağına alarkən Ruqiyyənin müqaviləsi ən əvvəl və qiymətli çıxdı. O yarış sürətinə malik olmayı Baş-Kı neft qəhrəmanlarından öyrəndi. Dəzgah dalında oturanda əlini görmək olmayırdı. O, işinin üzəyinə girdi, incəliklərə məna verdi. Hər şeyi plana tabe tutdu. Nəhayət, fabrikin odlu zərbəcıləri sırasına düşdü. Ru-

qiyyə Lenin fırqəsi sırasına keçəndən sonra üzərindəki məsuliyyət kimi iş bacarığı və siyasi biliyini də artırdı. İndi Ruqiyyə hər şeydən əvvəl bolşevik fırqəsinin məqsədlərini daşıyır, qərarlarını icra edir. Onun hər addımda özək katibinə müraciəti təsadüfi deyil.

— Yoldaş Nurməhəmmədov, özək nə fikirdədir, buna sən nə deyirsən, səhv etmərəm ki, istəyirəm sexdə bir sual-cavab yığıncağı aparam?

O, bu yolda arzu etdiyi səngərləri zəbt edərək, çətinlikləri aşaraq irəli gedir, 585 normaya qarşı gündə 700 tikiş verirdi. 4 dəfə mükafatlandırılmışdı. Bu boş yerə və yaxud bir təsadüfə görə deyildi. Ruqiyyənin hər mükafatı bir-birini geridə qoyan bolşevik tempi iş nümunələrinin meyvəsi idi. Keçən ilin yanvarında fabrikdə bir çoxlarının süründüyü və qara lövhədə yatdığı zaman o, planı 119 faiz ödədi. Bu ilin yayında işçilər kurorta göndərildikdən Ruqiyyə:

— Fabrikdə kəsir var. Hara qoyub gedə bilərəm. Mənə eyib olar. Bu il məzuniyyətə çıxmayacağam, — dedi və getmədi. Ruqiyyə də 25 zərbəciyə qoşularaq işlədi. Zərbəci qadınlar fabrikadakı kəsri kökündən baltaladı.

Ruqiyyənin ciddiyyəti sevməkliyi və sönməz həvəsi fabrikin fırqə təşkilatına çoxdan bəllidir. Əbəs yerə onu 3-cü smenada sex özək katibliyinə seçməmişdir. O, rəhbərlik postunu öz bacarıq və işi ilə qazanmışdır. Fabrikin ictimai işlərinin bir qolu həmişə onun çiynindədir. Az HİŞ-si üzvü, Bakı Şurası üzvü, məsul siğorta nümayəndəsi... təşkilatçısı... rəhbəri, o üzərindəki işin, daşıdığı vəzifənin adını da öz adı kimi təmiz və saf saxlamış və saxlamaqdır.

Fabrikdəki beşillik mübarizə həyatı ona bolşeviklik, zərbəcilik, bacarıq, bilik və təşkilatçılıq vermişdir. Büyyük inqilabın qanadı altında böyüyən və göz açan Ruqiyyə Abasovanın bu qələbələri fabrik işçilərinin hamisine tanış və aydınlaşdır. Hamı onu sevir, hamı onu tanırı.

Sosializm istehsalatında ruqiyyələr minlərcədir.

QƏLƏBƏNİN AÇARI

"Toxucu sənayenin zərbəçi briqadası – Qasim İsmayılov kolxoziçuları pambıq planını noyabrın 5-nə 100 prosent ödəmişdir. İllik planı 25 prosent artıq yerinə yetirmək üçün tarlalarda hücum gedir. Rayona qızıl bayraq ana südü kimi halaldır..."

Siz, səhərin sərinliyində bu xəbəri qəzet sütunlarında şirin-şirin oxuyub düşünürsünüz:

– Keçən il bundan 4 dəfə az pambıq əkib, dəstə-dəstə köməkçilərlə fevralda da yiğib qurtara bilməyən rayon bu düzələr dolusu əkinin nə tez və nə təmiz yığıdı? Bu qələbənin açarı haradadır?

Mən sizi rayon kolxoziçularının ucuşuna çağırıram. Budur, Kolxozyuzun qabağında tarla zərbəcilərinin alayı durur. Rayonun uzaq və yaxın kəndlərindən kollektiv zərbəçi iş təcrübələri mübadiləsi üçün axıb gələn qadın və kişi qohrəmanların gözlərində, simasında ciddiyət, alnında qələbə oxunur. Onlar bolşevik əməyinin böyük nəticələrini görmüş, sosializm kəndinin təməlini qoyan, yeniləşən insandırlar. Öz adalarına kollektiv suvarma və becərmə düzəldib, məhsul dəyərini

yüksəldən və kolxozu gəncliyi plan ətrafında toplayan Lenin komsomolları hücuma hazırlaşırlar. "Çöldə bir qoza da qalmاسın!" şəhəri rayon komsomolunun təsərrüfat programmasıdır. Aslanın erkək, dişisi olmaz. Kişilərin 50 kilosuna qarşı gündə 60-70 kilo pambıq yiğən Xavər və Xeyrənsaların başı daha da ucadır. Pionerlər salama durmuşlar. Budur, kürsüyə çıxan tərli və qırmızı çöhrəli Malik danışmaq istəyir:

– "Ağ gün" kolxozu ayın 25-nə illik plandan 28520-yə qarşı 28555 kilo yiğmiş, yaxşıımız 65, zəfifimiz 40 kilo yiğir. Biz, mübarizəni davam etdiririk.

Borsunlu kolxoziçuları adından komsomolçu İslam danışır. O, kənddə partiya tapşırıqlarının sinanmış təşkilatçılarından, özünü kütləyə sevdirmiş Lenin komsomolunun dəyərli oğullarındandır.

– Yoldaşlar, – deyir, – 163000 kiloya qarşı, 163640 kilo yiğmişiq. 2 gün artıq işləyərək, 7000 kilo əlavə toplamışıq.

Badyaqov 8000 put təmiz pambıq yiğildığını söyləyir... Natiqlərin ağızından rəqəmlər tökülr, bu rəqəmlərin hamisində kəskin mübarizələr oxunur. Lakin bolşeviklər qələbə rəqəmləri eşitməyə alışmışlar. Biz köhnə feodal qalıqlı ölkəmizi ağır sənaye ölkəsinə çeviririk. Kəndlini traktora, SSRİ-ni avtomobilə əyləşdiririk.

Mehralı əlində telegram danışq kursusundə görünür. "Mərkəzi Komitə Qasim İsmayılov rayon partiya təşkilatını, komsomolçularını, kolxoziçularını və əməkçilərini, ölkəmizin pambıq asılılığından qurtarması yolunda qəhrəmanca mübarizə etdikləri üçün təbrik edir. Yoldaşlar, sürəti əskiltməyin!" Telegram gurultulu alqışlarla qarşılanır. Bolşevik ştabının təbribi kolxoziçularda yeni mübarizə hissi, döyüş ehtirası doğurur. Mehralı gələcək hayındadır. O, sakitliyi bərpa edib, diqqətləri yiğir.

– Rayon ayın 4-nə 6564 ton 226 kilo illik planı ödədi. Bu qəhrəmanlıqdır. Qələbəmizdir. Lakin bu qələbədə soyuq iştirak edən yox deyildir. Sarov kimi azarlı, bezarlı və Abas kimi qarınqulu kolxoziçularımız vardır. Qələbəmizin açarı haradadır? Bu açarı görmək və götürmək çox asan və vacibdir: bolşevik temp! Bunun üçün də götürə işin tətbiqini, kütlənin kollektiv əmək qüvvəsinin düzgün təşkilini, intizamlılığı, gələcəyi aydın təsəvvür etməni, qələbəyə etimad bağlamağı bacarmaq la-

zimdir. Biz bu bacarığı hamidan tələb edirik. Bunsuz hərəkət yoxdur, bunsuz inkişaf yoxdur, bunsuz qızıl bayraqı saxlaya bilmərik.

Qasım İsmayılov kolxozçuları kəskin ehtirasla sosializm əməyinə sarılmışlar. Orada sosializm kədinin bünövrəsi möhkəm qoyulur. İştehsal qüvvələri dəyişir, əmək məhsuldarlaşır, kollektivləşir, kommunistləşir. Bu əsasda vəhşi, quduz, istismarçı qolçomağın kökü kəsilir. Qasım İsmayılov əməkçiləri bu böyük işləri az vaxtda yaradırlar, çünki onlar azad, kollektiv əməyin gücünü anlamışlar.

1932

SƏSİMİZİ DÜNYA EŞİTSİN!

Kim nə deyir, desin. Qoy pedaqqoq "uşaqların keyfiyyətinin tamam ayrı, böyüklərdən başqa" olduğunu isbat üçün gücənsin, qoy saqqalı xinalular "kiçiklərin böyük işinə qarışmasına" qudursun, qoy Telli xala "zamana uşaqlarının zati xarablığından" şikayətlənsin...

Fakt faktlığında qalır, 22 milyon yeniyetmələr, çoxmilyonlu pioner və gənclik köhnə dünyani bolşevik xəttindən topa tutmaqla silahlanır. Bu gəncliyin önündə yeni bir aləm parlayır. Bütün qüvvələr bu nəslin əlində mum kimi yumşalacaq, hər şey yeni tələbə görə, yeni məmmən, yeni şəkil alacaqdır. Qütbən-qütbə, şərqdən-qərbə qoca dünya, hazır ol! Üzərində sızlitsiz, naləsiz, istismarsız, "qəza" siz, "sən" siz, "mən" siz bir həyat qurmaq üçün böyük işlər ordusu – Kommunist nəslili gəlir...

Onlar o balacalar qırmızı qalstuklar ilə lalə kimi yanırlar.

Dünən komsomol özəyi onları haraya çağırıldı, katib stola söykənərək, asta-asta deyirdi:

– Uşaqlar, açıq deyirəm, pambıq işində bizim "Qızıl Şərq" kolxo-

zu quyruqda sürüner, vaxt qurtarır, planımızın 100-dən ancaq 24 prosentini yiğmişiq. Bu ləkədir, bu komsomol, pioner şəninə yaraşmaz. Düzdür, indiyə qədər yiğdiq. Düzdür, amma elə ki, yiğdiq, Mürsəl 7 kərə işə çıxmadi. Yığanların da çoxu pambıq tökə-tökə yiğir. Hamı qozanın yekəsinə qaçıq. Səliqəsiz iş gördük, belə başlısouyuqluğun nəticəsidir ki, indi qızarıq, adımız qara lövhədə, yarışımız pozulur, daha nə istəyirsiniz? Hər işdə irəli duran kəndimiz axsayır. Gəlin bu gündən sonra özbaşınlığı qıraqa qoyaq. Bu qara o qaraya bənzəməz. Tənbəlliklə üzümüzü qaralda bilmərik. Hamı günü, saatı, dəqiqlini buraxmir, istifadə edir, yüksəlir, irali gedir. Stalin yoldaşın, böyük rəhbərimizin sözünü unudubsunuzmu, sürəti əskiltmək axsamaq deməkdir. Axsayanları isə döyürlər! Özümüzü toplayaraq, partiyamızın şuarından bərk yapışaq: "Bir qoza da düzəd qalmasın!"

Pionerlər Yəhyanın səsinə birlik və ürəklə səs verdilər. Noyabrın 29-da 36 nəfərlik 3 pioner briqadası zəmilərə daraşdı.

Qarayazı üfüqlərində gecənin kölgələri əriyir, şərq ağarır, balaca mübariz ürəklər əmək sevincinə döyünlər, işin miqdarı və dəyəri uğrunda döyüşürlər. Qəhrəman keçdiyi sahədə pambıq izi qoymur. O, dəstənin ən irəlidə gedənlərindəndir. Yarış şərtlərinə görə, təyin edilən "pioner sahəsi" pambıqdan təmizlənir. Müqavilənin bir şərti pozuldu, sahə 10 günə yox, 7 günə qurtardı. Pioner briqadalarının böyük aktivliyi rayon komitetində qeyd olundu.

Dekabrın 6-da dairənin acı bağırsaq kimi uzanan daşlı yollarında "ağ qızıl" karvanı yürüyür. Bu karvan keçən karvanlardan bir şəyle fərqlənir: karvanın çılovdarı pionerlərdir: 1670 kilo ən təmiz pambıq yüksəlnmiş 4 arabanın üzərində pionerlər oxuyurlar.

Dəmiryol xətti bıçaq kimi Ucar stansiyasını yarib keçir. Qırmızı qapılı böyük anbarlardan sənaye mali töklür. 4 atlı furqonlar yüksənrək kənd kooperativlərinə yönəlir, təchizat məntəqələrinə dağlırlar.

Pambıq anbarı qarşısında ağ döşlüklü nəqliyyatçılar o tərəf-bu tərəf yürüyülər. Müdir vaxtında vaqon göndərməyən Pambıqbirliyi müvəkkilinə açıqlanmışdır. Uzaq kəndlərdən, geniş tarlalardan yığılan pambıq, anbarın qucağına sığdır. Pioner arabalarını təqdim edən Yəhya təhvildara deyir:

- 1670 kilo təmiz pambıq Qarayazı pionerlərinin adına yazılınsı!..

Pambıqın yiğilmasında yox, həm də əkmə və becərilməsində çox xidmət etmiş pionerlər dəstə ilə hazırlırlar. Kolxozçu və əməkçilər onların, o, balaca pambıqçuların fədakarlıq addımlarına alqış oxuyurlar. Bu yeni nəslin böyükərlələ əl-lə verib sərf etdiyi əmək gələcəkdə böyük qəhrəmanlıqlara başlangıçdır. Məntəqə müdürü üzünü pionerlərə tutur:

- Ölkəmiz böyükür, qələbəni bərkidir. Son qələbə üçün hücum hazırlayıraq. Sizin zahirdə balaca, həqiqətdə böyük qüvvəniz sosializm uğrundakı mübarizəyə qarışmaya bilməzdi. Ölkənin pambıq asılılığından qurtarması üçün çəkdiyiniz əməklər, tökdüyüünüz tərlər 5-10 il sonra bilavasitə idarə edəcəyiniz böyük nəhənglərə bina qoyur. Sizə, kommunist nəslə baxaraq dünyanın milyonlarla proletar uşaqları fəxr edir: odur mənim irəlidə gedən dəstəm! Odur mənim sinifdaş ordum! Odur mənim yol yoldaşım, can və dirilik yoldaşım! Odur dünya revolusiyasının yeniyetmə qəhrəmanları! - deyirlər. Partiya təşkilatı adın dan sizi təbrik edirəm. Zərbəciliyinizi artırınız, qoy sizdən yeni kolxoz nəslə iibrət alsın...

Pionerlər bununla fəxr etməyə haqlıdır. Onlar işçi sinfinin işi uğrunda gənc qüvvələrini verməyə, dincəlmədən çalışmağa hazırlırlar. Bu, onların pedaqoji və tərbiyə prinsipidir. Onlar kolxoz kəndi kimi bir ananın qucağında çarpışmada bərkiyirlər. Onlar köhnə kənd sakitlik və yaşlılığını templrlə avəz edir və edəcəklər.

Komsomolcu Yəhya nail olduqları alqışlara qarşı heç bir şey deyədi. O arabanın üzərinə çıxardığı 14 yaşlı pioner Həmayılə işarə ilə:

- Mən sözü Məsmə xalanın zərbəci qızı Həmayılə verirəm, - deyir.

İlk baxışda durğun su kimi sakit və ağır görünən Həmayıl sözə başlayır:

- Biz, yoldaşlar, yeni həyat qururuq. Planı ödəyirik. Pambıq planını kəsirdə qoymayacaq. Bitki günəşdən enerji əmən kimi, biz gənc pionerlər də, Leninin fikrini tutur və qüvvələnirik. Qarayazı pionerləri çöldə pambıq qozası qoymayacaq. Uca pioner səsimizlə deyirik: pambıq planı kolxozumuzun əsas işi, kəndimizin isə gələcəyi, yüksəkliyidir.

Hökumət eşitsin: biz pambıq uğrunda böyüklərdən geri qalmayacağıq!
Biz kolxozu möhkəmlətmək üçün atalarımıza hər cür kömək edəcəyik.
Pambıq bizim uca səsimizdir. Qoy səsimizi dünya eşitsin. Biz özgə pam-
bıqı almayacağıq.

1932

BOY

Günəş sarı tellərini sürüyüb qerbə, uzaq göy dağların ardına
aparır. Kölğələr ağaclara dırmanır, tarlaları yiyyəsiz buraxıb gələn
arabalar, cütçülər alçaq əyri çəpərlərin arasında qaynaşır. Hər şey öz
yerini arayır, hər kəs öz yuvasını tapır. Bir saat əvvəl tarlalarda yayılan,
sularda əriyən səslər indi qapılarda ucalır. Biri o birisinə, o birisi mala,
qadın kişiyə, kişi inəyə qışqırır. Bu səslər hər şeydən əvvəl daşlıqlarda
parçalanmış qarmon tellərindən qopan ahəng kimi bir-birinə qarışır.

Bizim qapımızda isə ölüm süküti vardır. Qaranlıq daxmanın
rütubətli döşəməsində uşaq eşələnir, ağlayıb yorulan bu uşaq kirli əlləri
ilə yeri cızır, torpaqdan təsəlli arayır.

Cox keçmir, süfrəyə otururuq. Anam üç yaşlı bacıma baxıb
deyirdi:

– Günüqara kişi bilirmiş axı, qız olanda dizinə döyürdü ki, bunu
kim böyüdəcək, kasıbın pişiyi cüt-cüt doğar.

Beləcə şikayətlərin səhifəsi açıldı, anam ölüünün dalınca danışır,
mən isə gözlərimi evin hisli dirəklərinə dikərək, marıtlayırdım. O

dizliyimi yamayırlar, çarıqlarımı təmizləyir; mənim isə 12 saatlıq işdən aldığım yorğunluq gözümü qapayırdı. Mən ölümcül yuxulayırdım.

Ömrün acıları ilə bükülən anam çox şey fikirləşir; çox iş görmək istəyir, lakin heç bir şey etmirdi. Məni Cəbi Hacının qapısından alıb başqasına vermək istəyir:

– Hamısı birdir, ay oğul, qarnına nökərsən!

Şəhərə usta şeyirdliyinə göndərmək istəyir. Orada çoxlarının iki ildə ağızı çörəyə çatdığını eşitmİŞİDİ.

– Səndən ayrı bir saatim olmasın! – deyə bundan da vaz keçirdi.

– Ana, oxumağa gedim?

Mənim xahişimə anam bir müddət susdu. Sonralar anladım ki, anamin ürəyi məktəbə verməkmış. Lakin, çörəyimin dərdi buna da mane olurmuş.

– Dolan, bala, görək başımıza nə gəlir. Qara günün ömrü az olar.

Beləliklə mənim axşamlarım ümidi və ahlar içində sonür, sahərim həsrətlərlə açılırdı.

Bu, Mustafanın xatirat dəftərcəsindən bir vərəqdirdi.

Dünənə qədər tumançaq bir yetim, səsi çəpərlərdən uzağa getməyən, adı kənddən qıraqda çəkilməyən Mustafanın bu qədər böyüməsinə, dillərə düşməsinə necə heyran qalmırlar? Bunda onun öz anası da duruxur. Olan şeylərə, gördüklerinə inanmaq istəmir. Bildir deyildimi ki, Bəhmən ("komandirlilik oxuyan") əmioğlusu Mustafanın adam olması üçün məsləhətlər görür, məktub yazırdı:

"Mən indi məktəbin 2-ci kursundayam. Gelən il bitirəcəyəm. Heç bir dərdim yoxdur. Bircə sənin kənddə qalmağına, elmdən uzaqlığına yanırıram. Sən gənə çalış, özünü məktəbə sal. Ananın sözünə baxma, at hər şeyi məktəbə get..."

Bunlar nə birinci və nə də sonuncu dəfə idi. Mustafa bunları çox eşitmİŞİDİ, alışmış, cavabsız buraxmışdı. Belə məktublar əvvəllər onu kədərləndirir, ruhdan salır, böyük təəssüflər oyadırdı. Lakin o bir şəyə, özündəki bacarıq, iradə, mənliyə inanırdı.

O görürdü ki, adamlar, yalnız skamyadan boy atmırlar. Özək iclaslarında kənddəki iş ilə böyükən gənclərin adını eşidirdi.

Mustafa kolxoza girdi. Kolxoçuların gurultulu mübariz iclasında elin iştirakı və köməyilə iş planlaşdırıldı. "Bakı soveti" kolxozu möhkəmləşirdi. Bakı işçilərindən Həmid əmi kolxozdə daimi işə gəldi. Həmid əmi hərəkat komandiri kimi sayılır, hörmətlənirdi.

Nədənsə bu yaz hər şey ildirim sürəti və qılinc kəskinliyilə edilir. Hər başlangıç böyük bir sevincə nəticələnir. Sanki bunlar bal arısı kimi tarlaya, kotana, suya, traktora daraşanlar, keçən il işə çıxan adamlar deyil. Tanrıının Pərnisası yuxu yatırı, dan atmamış zəmidə ulaqların üstündə olur. Nədəndir?! Bu sərrin açarı haradadır? Adamları bu rəğbat və istəklə əməyə bağlayan nədir?

Bütün bunlara dünənki komsomol iclasındaki məruzəsində raykomun yeni katibi belə cavab verirdi.

– Yoldaşlar, yadınızdadırı, bildir əkin bundan 2 gün sonra nə biabırçıqlıq qurtarmışdı. Bu il rayonumuzun adı qırmızı lövhədədir. Bu nəyin nəticəsidir? Allah bizə kömək etdimi? Yox! Qıraqdan adammı gətirtidik? Yox! Planımızı bildirdən azdır? Yox! Bunun səbəbi üzvlərimizin kolxoz əməyini anlaması, varlanmanın yolunu bilməsidir. Çox işləyən çox alaçaqdır. Kolxoz gəlirli işləyənindir. Bax, məsələ bundadır.

Bunu, bu sadə həqiqəti biləndən sonra Lələ Mürsəl, Dul Şərəbanı, axsaq Əhməd, Aşıq Paşa nə üçün işləməsin?

Mustafanın işi az müddətdə özəyin diqqətini cəlb etdi. Onu məsul bir işə briqadırılıyə irəli çəkdilər.

– Yox, mən apara bilmərəm, 25 adamın öhdəsindən kim gələcək? Hamısı da məndən iri...

Gülnisə xalā heç razı olmurdu:

— Yox, yox qadan alım, azacıq aşım, ağrımaz başım. Nəyimə lazımdır, el ilə üz-göz olum! Öz köçümüzü sudan çıxarsaq, çıxdur. Gədəm hələ təzəcə qol-qanad açır...

Özək nə Mustafanın qorxusu və nə də anasının etirazı ilə hesablaşa bilərdi. Bəhərcin onu doqqazdan kənara çəkib danlayırdı.

— Sən niyə vəzifədən qorxursan?

— Apara bilmirəm!

— Niyə Möhsün aparır?

— Uşağın sözünə kim baxacaq?

— Sən uşaq deyilsən! Komsomolun aktiv bir üzvüsən! Sənin taylarına bəzən bir kəndin işi tapşırılır! Bir də ki sən tək deyilsən! Səni bu işə çəkən özəl kimi köməyin var! Həmid əmi ilə də danışmışam. Xətirini istəyir! Razıdır. Heç darixma, işinə başla, biz kömək edəcəyik!"

Doğrudur, komsomolçudur; lakin Mustafa hələ bərkiməmiş, məsum, utancaq üzü yola bir kənd uşağıdır. O, özündəki işləmək bacarığını təşkil etməyi öryənməli idi. Bu isə ona çətin gəldi.

— Başın üçün guya səndən savayı briqadir yoxdur - işləmişəm günümü alacağam!

— O iş deyil, gün yubatmaqdır.

— Səni biz seçmişik, çıxarmağı da bacarıraq... dayan...

Xırda xala qızışmışdı. Bir gün zəhmət çəkib, artdığı toxuma Mustafa gün yazmaq istəməyirdi.

— Pis arıtmışan, — deyirdi, — təzədən bir-bir artmalısan.

Mustafanın bu ağır, lakin haqlı tələbi çıxlardını narazı salmışdı. Onlar indi təkcə miqdar deyil, keyfiyyət tələbləri qarşısında bulunurdular. Bu isə hər kəsdən səliqə, diqqət, işə can yandırmağı, ürəkdən yanaşmağı tələb edirdi.

Mustafa naryadların formasını dəyişmək fikrində idi. Ona elə gəlirdi ki, işə çıxanlar nə cür işləyəcəyini bilməlidirlər. Bunun üçün isə "bir hektar əkəcəksən!" - demək azdır. Məsələn, bir də necə, hansı toxum ilə nə qədər məsafədə, dərinlikdə, hansı şərtlərlə əkməyi göstərmək

lazımdır.

Bələ edildikdə, "bilmədim, deməmişdin, yazılmamışdı" kimi bəhanələr hamısı silinir.

Naryadlara belə bir əlavəyə ilk əvvəl Mustafa cəsarət etmədi. Lakin hər axşam yiğincaqda bu şərtləri daha bərkdən deyib tapşırırdı.

Mustafanın tələbkarlığı, işin ağası kimi tərpənməyi, bütün az çalışıb, çox qoparmaq istəyənlərin bəhanəsini kəsdi. O, indi nəzərlərdə briqadır yox, komandırə bənzəyirdi. O, dediyini etməyə adət etmişdi. Tarla onun üçün bir meydan olmuşdu. Kotanın bir dəqiqə dayanmasına əsəbiləşirdi.

Hər kəsdən əvvəl komsomolçular onun ardınca gedir, onu eşidirlər. O, bəzən Əhmədə, Teymura iş tapşırırdı. Çoxları Mustafa kimi işləməyi öyrəndi. Çox çəkmədi, bütün rayonda onun briqadası barmaq ilə göstərildi.

O, əkin planını doldurdusa da dayanmadı; qonşulara yoldaş köməyinə getdi. Briqadalarda naryadı dəyişir, adamlara qəribə gələn tapşırıqlar verirdi. Onun sayesində bütün kolxozi planını hamidan tez qurtardı. Hər axşam onun işi haqqında doqqazlarda, evlərdə, iclaslarda danışılırdı.

Cırdaşan kolxozu hələ əkinin bitirməmişkən Mustafanın pambığı göyərirdi. O, uzun zəhməti və şərəfli işinin məhsulu olan pambığ toxumlarına bir-bir baxırdı. Yerin damarlarından əmib başını işqli dünyaya çıxaran toxumlar sanki öz yaradıcılarına salam verirdi. Mustafa çömlərək çox ehtiyatla onların başındaki kəsəkləri arayır. Baxır, sevinir, sevindikcə baxırdı.

Bəhərcin ilə tarlada vağınırkən bir dəstə adam gəldi. Birisi, cavan oğlan gülər üzlə əlini uzadaraq:

— Salam, yoldaş Mustafa! — deyə tanış oldu. Mustafa bunu heç tanımırırdı. O, ehtiram ədasi ilə ötərgi Mustafanın kefini soruşdu. Sonra öz təcrübəsindən danışmağı xahiş etdi.

Gülnisə xala uzaqdan baxırdı. Birisinin üçayaq üstə durmuş bir

qutu ilə Mustafanı nişanladığını gördü.

- A qadan alım, o, nə qayırır el?
- Ədə, gözlə! Na istayırlar səndən?
- Bəhərcin onu kiritdi:
- Qorxma xala, oğlunun şəklini çekirlər. Bakıdan gəliblər.

Bu gün Mustafa əkin işindəki qələbəsindən aldığı mükafatı ilə kooperativi evə köçürmüdü. Gülnisə xala Mustafanın yoldaşlarını da çağırmışdı. Xörək pişəpiş qaynayır, samavar dəmdə, balaca Güzar isə göyərti yuyurdu.

Bəhərcin geldi, oturmamış Gülnisəni çağrırdı:

- Hələ bura gəl, bir yaxın gəl, xala, sənə bir şey deyəcəm! - O, cibindəki 8 qatlanmış "Gənc İşçi" qəzetini çıxarıb açdı. Böyük bir şəkili ona göstərərək soruşdu: - De görüm bu kimdir?

Gülnisənin gözü oğlunun qəzətdəki gülərkən çəkilmiş şəkline düşdü. Özünü itirdi. Ona elə gəldi ki, şəhərlər, kəndlər, işçilər, kolxozçular yiğisib deyirlər:

- Bu oğlu doğan xoşbəxtidir.

O, sevincindən qızardı. Bir müddət şəklə baxa-baxa qaldı, dinmədi. Dünyanın ona verildiğini, özünün böyük adamlar cərgəsinə seçildiyini güman etdi. Qəzetəni aldı, oğlunu öpdü, bağırna basdı.

- Can qara göz bala; anan qurban! Neçə də gülür.

Evdəkilər qəhqəhə ilə güldülər. Lakin Gülnisə xala heç bunu eşitmədi, sevinc dolu qəlbilə adamlara döndü:

- Xoş gəlmisiniz balalarım!

Kəndlərdən, rayonlardan adamlar galır, Mustafanın təcrübəsini öyrənmək istəyirdilər. İndi onunla hər kəs, qadın, kişi kommunist, komsomolçu, təhkimçi, kolxozçu, böyük-kicik maraqlanırdı. Bu hal Mustafanı daha da ciddiləşdirmiş, toplamışdır. Komsomolçular

Mustafanın təcrübəsini başqa rayonlara köçürməyə çalışırdılar. O qəzətlər əfkari-umiyyəni toplamışdı. Aqronomlar bu iş ətrafında günlərlə işləyir, düşünür, mühakimə edir; Mustafanın işini təqdir edirlər. Yaz işi ilə bağlı olan hər bir qəlbə qızıl xətt ilə yazılmışdı:

- Yüksək məhsulun iti silahı!

Mustafa evdə bacısının hesab dərsini öyrədərkən, poçtçu çantasını silkələyərək içəri girdi. O qırmızı, üzəri səliqəli yazılmış paketdə təcili bir məktub gətirmişdi. Mustafa xəttindən tanıdı. Bəhməndəndir. O, yazmışdı:

"Əmoğluma təbrikler..."

Səni qəzətlərdə görürəm, böyük bir təşəbbüsün ustası olmusan, deyirlər... Dünən aqronom yoldaşım danışındı; sənin işlərinə olduqca böyük qiymət verirlər. Bu iş pambıq planına çox böyük köməklik edir. Bunlar sevindirməkdən əlavə, bilirsənmi mənə nə deyir?

Vaxtilə sənin kənddə, məktəbdən kənardə qaldığna yanıldım.

İndi anladım ki, oxumaq, təhsil almaq təkcə məktəbdə deyil. Əsl oxumaq həyatda imiş. Həyat, adama qalın kitablar, qoçaq müəllimlər, əski abidalər, uzun leksiyalar, mübahisələrin demədiyi həqiqəti deyir. İndi bildim ki, sən oxuyursan, özü də bizim ən doğru, sinanmış kitabımızdan, böyük həyat, mübarizə məktəbindən oxuyursan. Mənə günəş kimi aydındı ki, bizim əməkçilər hökuməti dövründə hər yer, hər sahə, fabrika, kolxoz, idarə, sex, alay, gəmi, yol, məhkəmə adamları yeni dünyanın böyük vəzifələrinə hazırlayan bir məktəbdir. Sən səadət yoluna düşməyi bacardın. Anan da xoşbəxt oldu. Orada, yanında olub adamların sənin təcrübəni necə həvəslə öyrəndiklərini görmədiyimə heysilənirəm. Vaxtin azsa da mənə məktub yaz... Əlini sıxıram!

Bakı

Sənin Bəhmənin."

Mustafa məktubu anasına oxudu. Gülnisə xala bundan o qədər də təsirlənmədi. Çünkü başa düşmədi; əslinə baxsan, o, oğlunun ilk müvəffəqiyyət və alqışlandığını gördükdən sonra bircə şeyi başa düşmüşdü:

- Mustafa, özündən yeni qaydalar çıxardır.

Buna, yalnız buna - o qədər dərin və ürəkdən inanmışdı ki, başqa cahətlər onun üçün xırda gəldirdi. O, oğlunun adı ilə uetur, fərəhlnir, gənc görünmək və hər yetənə "Mustafanı mən doğmuşam" demək isteyirdi.

Lakin o, Mustafanın 15 yaşı daha gənc, qüdrətli bir anası olduğunu unudurdu:

– Mustafa Lenin komsomolunun oğludur.

Bunu Gülnisəyə Bəhərcin xatırlatdı.

Azərbaycan Mərkəzi Komsomol Komitəsi Özbəkistandan çağırış aldı. Özbək kolkozcu gəncləri Mustafanı görmək, onu dinləmək isteyirlər. Onlar Mustafanı iyun ayında olası zərbəçi kolxoçular qurultayına çağırırlar...

Gülnisə xala xurcunu hazırladı. Bir gözündə dəyişik, paltar, hətta, iynə-sap qoysu; "səfərdir, bala, lazımin olar" deyə o biri gözünü cüce soyutması, yumurta, pendir çörək ilə doldurdu:

– Bax, səni qoyuram gedirsən! Vaqona minəndə ayıq ol! Özünü jüliklərdən gözlə! Tez qayıt! Anana yazığın gəlsin...

Daşkənd - çörəkli Daşkənd.

Vaxtilə rus çarlığının Şərq səngərinə çevrilən bu qoça şəhər indi heç də "dişləri düşmüş filə" oxşamır. Bahar havası ilə ucan məğrur bir tərlana bənzəyir. Uzun əbalar, əmmaməli şeyxlər, falçılar, "övliyalar" indi artıq görünməz olmuşlar.

Bitmək bilməyən böyük bir düzdə yatmış qoça şəhərin sinəsində qiyaməti qopmuş dünya yenidən bərpa olunub.. Tramvaylar axır, şəhəri bir yerdən başqa yera daşıyırlar. Adamlar küçələrdə qaynaşırı, gənclər, gülər üzlü yeniyetmələr dəstələrlə institutlardan, idarələrdən, zavodlardan çıxıb tramvaylara dolur, qaldırımlarda yürüyür, sevinclə qaynayırlardı.

Böyük, təntənəli kultura sarayı yazın zəhmətlərindən çıxan, bolşevik yazı planını qəhrəmanlıqla yerinə yetirən kolkozcu zərbəçilərlə dolmuşdur. Adamlar salonun dibində cüce kimi görünürdülər. İsti hamiya təsir etmişdi, üzərli sərnlədən dəsmallar çınar yarpaqları kimi əsirdi. Natiqlər çıxır, düşür, hər kəs öz mübarizəsindən danışırı.

Söz Azərbaycanın ən yaxşı komsomolçusu, pambıq qəhrəmanı Mustafaya verildi.

Bu təqdimlə, sanki salon yerindən qopdu. Gurultu qulaqları tutdu. Çoxdan bəri haqqında danışılan, yazılın, şəkil çəkilən Mustafa indi canlı bir həqiqətdi. O, minlərlə mübarizlər, gənc pambıqçılard, cəsarətli nəsil qarşısında dururdu. Fanar kimi işıldayan gözlər Mustafanın uşaq cizgilərini hələ itirməyən sıfatına dikilmişdi. O, tribunaya söykənərək alqışların bitməsini gözləyirdi. İlk sözü ağzından çıxarmaq istədkdə alqışlar yenə şiddətləndi və yenə ümumiləşdi.

Buradaca anası gələcəyə böyük etimad ilə qoşan Mustafanın yadına düşdü. Qəlbi hayqırıldı:

– Çəkil Xəzər, dağlar, əyilin, məsaflər qırılsın, Çinli Bolusunun qalın ağacları arasından anam tribunaya baxsin!

Builkı toplanışda "Bakı Soveti" kolxozu planını vaxtından qabaq ödədi. Mustafanın briqadası hamidən çox əmək və mükafat alan briqada idi. O, böyük anası, mürəbbiyəsi Lenin komsomolunun 15 illiyini bir səra təhədütlə qarşılıyırı:

– Qurultayla yaşamağın, məhsuldar çalışmağın təşkilatçısı olacağam!

Təzə tikilən otağı bu yaxında hazır olacaqdır. Qravat və stol hazırlanmışdır. Nazbarı çalmaq üçün bir patefon sıfəriş etmişdir. Gülnisə xala özündən danışan trubadan - "radio deyilən şeydən" gətirtmək istəyir. Güzər isə mətbəx texnikasına malik olmuşdur; hamidən ləzzətli xörək bışırır. Mustafa işdən sonra nahar edib, qravata söykəndikdə, bütün ağrı və acılarının töküldüyü zənn edir. Xüsusən, "Gənc işçi" qəzetini oxuduqca elə bil, beynində yeni şeylər, işləmek üçün yeni

ehtiyat və enerji toplanır, bərkirir.

Axşamlar qurultaydan mükafat aldığı Lenin kitablarına baxır,
anasına danışır.

Qadın Leninin divardakı şəklinə baxır, inandırıcı ifadə ilə deyir:

– Kişi çox başlı adam imiş, cənnətlik olsun...

Mustafa gülür.

1933

ANALAR YARIŞI

Özünüüz Gəncənin üç verstliyindəki ağaçlıq, bağlıq, bağçalıq təpələrdə, "Qızıl qaya"nın munis döşündə hiss ediniz. İstirahət günüdür. Şəhərdən yuxarıya suların mənbayına, üzüm bağlarına doğru yollar uzunu şən bir axın başlamışdır. Bağların içi ləzgi toyuna dönmüşdür. Hər tənək dibindən güllüs şaqqlıtı, hər təpə başından musiqi səsi ucalır. Sanki uzun müharibələrdə basılmaz düşmənə çalınan əbədi qələbənin mərasimidir. Sanki günəş, sular, ağaclar, çıçəklər, təbiətin bütün zənginlikləri bu həyat qaliblərinin toyuna çağırılmışlar. Bağlar şaq-şaq şaqqlıdayır.

Pakizə xala əvvəller bu şənliyə, hərəkətə tam yabancı idi. Əgər anası Bədirmisa yuxusuna girərək gələcəkdə onun üçün belə şən və qayğısız bir həyat açılağını söyləsə idi, diksinər, yuxudan ayılaraq:

– Lənət şeytana! – deyərdi.

Lakin bu nə yuxu, nə xəyal, nə arzu və nə də həsrət idi. Canlı bir həqiqətdi.

On iki ayı gecə-gündüz tənəklər dibində tər tökən, günəşdən tez

durub ulduzdan sonra yatan qadının birdən-birə gülməyinin səbəbi nədir?

Bu suala Pakizə xala özü daha ətraflı cavab verir. Ümumiyyətlə, bu haqda söhbət açıldıqda o, çox maraqlı danışır. Ağarmaqda olan və üzünə tökülən saçlarını qulağına yiğaraq, danışır, danışdıqca qızır, qızdıqca danışır:

– Oğlum, mənə kolxoz deyəndə yaxın durmururdum. Öz əlim, öz başım olsun deyirdim... Nə bilim, a qadan alım, bizlər savadsız adamlarıq. Biz gözümüzzlə görməsək, inanmariq. İllah dakı mollalar, kolxozu pisləyirdi, ona görə də biz türkürdük.

Pakizə xala uzaqdan başladı.

– Bəs nə tevr oldu ki, varlandın? Pakizo xala, onu de! Məsələni başdan başlama!

O, müəlliminə cavab verən bir tələbə kimi, cümləsini yarımcıq buraxdı, uzaq mətləbləri ötərək bu günə, lap indiki məsələnin üzərinə gəldi.

– Varlanmaqmı? Bax, a qurbanın olum, bizlər bağbanuq. Bağımızdan nə gəlsə, odur. Məhsul vaxtı əlimizə pul gəlirdi, qarşıya, tikana, göydaşa, soyuğa, qoruqcuya verəndən sonra dizimizi qucaqlayıb oturardıq. Yaxşı deyiblər, yaz əkinçi – qış dilənci. Kolxoz olanda isə iş dəyişir, birlikdə çalışır, birlikdə bəsləyir, birlikdə yiğiriq. Mənim payıma 700 put üzüm gəlib. Özüm də evin qabağında bir çanaq buğda əkmisəm. O da ki, qış ruzumu yetirdi. Bax odur, tövlədəki sarı düyüni də, min il yaşasın, hökumətimiz verib. Sabah, birisigün uşaqların ağarantısı da çıxacaqdır. Doğrusu, kolxozun gəliri bitməz-tükənməz imiş. İsləyən üçün kolxoza ana imiş, xəzinə imiş.

Pakizə xala indi kolxozun bucağında xoşbəxt bir həyat yoluna düşmüştür. O, iki oğlu, Əyyub və Mürsəli komsomolda böyüdüür. Qızı Firuzəni isə Lenin məktəbində oxudur. Əyyub mədəni yaşamaq haqqında anasına çox danışdı. Patefon almağa, evi döşəməyə, stolda yeməyə, Pakizə xala nəinki etiraz etdi, hətta böyük hazırlıq gördü. Onun indi yeganə arzusu – oxumaq, heç olmazsa “qararı” seçməkdir. Pakizə xala öyrənməyə həvəslidir. Keçən gün qəzetdən cirdiği bir şəkli gətirmişdi:

– Burada, deyəsən, abed eləyirlər. Özü də bu əlində qasıq olan arvadı mən görmüşəm. Bir oxu görüm bu nədir?

– On yaxşı pambıqqı, Mustafa Məhəmmədovun külfətidir. İşdən sonra nahara oturmuşlar. Görürsünüz, şəhərli kimi dəsgahları var!

Pakizə xala Mustafanın anasını yaxşı tanıymış. Hətta kolxoşçu qadınlar toplanışında görüşüb, əlini də sıxmışdır.

Son görüşündə Pakizə xala çox təəssüflənirdi:

– Hayif ki, əlimdə qələmim yoxdur!

O qaynayıb-coşan arzu və fikirlərini tökməyə səhifələr arayırı. Ona elə gəlir ki, həyat gəncləşir, adamlar yeniləşir, fikirlər genişlənir. Kolxoz kəndinin sohri açılmış, azad yaşayış tarixi yenicə başlanılmışdır. O özünün qızlıq, gəlinliyini xatırlayırdı. Bu xatırələr uzaqda, qaranlıq keçmişin sonsuz dərinliklərində əriyir. Çadra, pərdə, hicab, naməhrəm, mərsiyə, həmzad, cin, cadu... bunları, dünənə qədər Pakizənin qəlbinə hakim olan fikirləri o, çoxdan atmışdır. O özünün bədbəxt gəncliyi ilə Firuzənin ulduz kibi gündən-günə parlayan həyatını müqayisə etdikcə fərəhlənir. Onun fikrincə, bunlar, bütün bu qəzetlər, kitablar azdır. O, tezliklə oxumaq, yazı öyrənmək istəyir. Varlı həyatının iftخار lövhələrini yazmaq, kitablar bağlamaq istəyir. Pakizə xala yalnız kolxozçuluğu, yeni həyat yollarındaki addımları ilə iftخار etməyir. Həm də Əyyub kimi bir oğlun anası olduğunu fərəhlənir.

– Mən yaxşı bilirəm ki, Əyyubun bir anası da Şura hökuməti və kolxozdur. Mən onu ayazda, soyuqda, pis gündə, korluqda böyütməkdə ikən məktəb onu qucağına aldı. Düz 7 il o, hökumətin pansionunda bəsləndi, oxudu, böyüdü. Bütün bizim nəsil, hətta bu kənd tarixində bir nəfər də yoxsul balası, inqilabdan qabaq məktəbdə oxumaq görməmiş, çəkmə geyinməmiş, qalstuk vurmamışdı. Məktəb Əyyubu yetişdirdi. Mənə qalsayıdı bir naxırçı olacaqdı. Mən bunların hamısını yaxşıca bilir və qiymətləndirirəm. Nə üçün ancaq bu zaman doğulmadığımı, gələcəyin sahibi olan bu gənclikdən olmadığımı heyif silənirəm.

Bunları dinləmək mənə çox təbii gəlir. Keçən günlərdə fransız qəzetlərindən birisinin "müləhizəsini" xatırlayıram. Qəzətdə Berlan adlı bir nəfər yazırıdı:

"Şuralarda ata-analarla övladlar arasında uçurum, narazılıq, an-

laşılmazlıq vardır."

Bu ləkənin iftirasına qarşı minlər, milyonlarca Pakizələrin şanlı həyatını qoymaq olar.

Pakizə xala savad kursuna davam edir. Kənd şurasının qərarı üzrə bu il bağbanlardan savadsızlıq qovulacaqdır. El savada sarılmışdır. O, axşamlarını kitab, qəzet və dəftərlərlə keçirir. Kino yazılarında hərfər və sözləri seçə bildiyinə qanad çalıb uçurdu. O, hələlik özü savadlanana qədər məndən bir şey xahiş etmişdi: yeni həyat qurmaq haqqında onun dediklərini yazmağı.

Pakizə xala Kürdəmirli Muxtarın çağırışını alqışladı. O, hazırlaşmışdı. Palazı yiğdi, stol və kravat hazırladı. 125 manata aldığı "kurçunu" qravati silir, təmizləyir, səliqə ilə saxlayır. Əyyub yorgun halda işdən qayıdaraq, əl-üzünü yuyur, soyunur və arxayınlıqla qravata uza-nanda, Pakizə xalanın çıçayı çatlayır. Bu onun üçün böyük bir fərəh verir. Eva işiq çəkdirmiş, radio çıxdan hazırlıdır. Özü açıb-bağlamağı da bacarıır. Onun fikrinca, indiki anaların mühüm, müqəddəs vəzifələrin-dən biri də – zərbəci oğullarına yaxşı baxmaqdır. Mustafanın anası ilə danışanda deyirdi:

– Pərnisə, qədrini bil, oğluna qulluq elə, bişmişini, paltarını, istirahətin...

– Mən vədəmi yerinə yetirirəm. Pakizə xalanın sözlərini elan edi-rəm. Qoy hamı analar oxusun. Qoy hamı yazsın, danışınlar, radiolar səslənsin, bolşevik oğul analarının yarışı başlansın.

Mədəni yaşayış qurmaq, mədəni istirahət yaratmaq, savadlanmaq, yeni üsulda bişmiş bişirmək, radionu, patefonu, elektrik lampalarını, telefonu işlətməyi bacarmaq uğrunda Pakizə xala kolxozi analarını yanşa-cağırıır. Onu dinləyin, ona səs verin! Ən yaxşı oğul böyütmək uğrunda yarışın! Qoy ana ilə oğul arasındaki "uçurumdan" bəhs edən Paris falçıları boş-boşuna qırıldatsınlar! Bu, nə mehriban anaların sevincinə, nə qəhrəman oğulların döyüşünə mane ola bilməz!

1933

QÜDRƏT NÜMAYİŞİ

– Karl Marks.

Bu adı, geniş və qabarıq köksündə, qələbə ordeni kimi daşıyan gəmimiz sularda süzərək arxasında gümüş iz buraxırdı. Türk etdiyimiz sahil şəhəri, şamlıqlar, qayıqlar və sarı torpaqlı yamaclar dənizə batmış kimi, alçalır, kiçiliirdi. Oneqa gölünün ortasına çatdığınız zaman quru tamamilə gözdən itdi. Günəş başımız üzündə durub yolumuzu işıqlandırır, kürəyimizi isidir, bizə müştuluq verirdi:

– Az qaldı, bu saat çatacaqsınız!

Sanki günəş qızıl qələm ilə bu sözü atlas qanadlı suların zümrüd sinəsinə yazdı; maraq, sevinc, intizar içində çırpinan yolcuları əyləndirmək isteyirdi. Yolları zərif hərəkətləri ilə bəzəyən, qəlbləri incə mahnilarla sərinlədən teleqrafçı qadının, qoca professorun, gənc müəllimin, matrosun, jurnalistin, işçinin, səyyahın, bir sözlə, hamının diqqəti bir tərəfə çevrilmişdi. Adamlar gəminin baş tərəfində sıxlışib boylanır, dənizə baxırdı. Onlar sulardamı, sahildə, üfüqdə, ya gəmidən

sallanan uzun kölgelərdəm nə isə axtarır, nəyi isə görmək istəyirdilər.

- Görünür!
- Qaralan deyilmə?
- Kanala oxşamır. Kömür dağıdır, nədir...

Adamlar danışır, göyərtəyə qalxır, baş tərəfə qaçıır, durbinləri çıxarırdılar. Gəmidə böyük bir həyəcan oyanmışdı.

- A yoldaşlar, qabağı kəsməyin!

Yolu vərəvürdürləyən kapitan durbini gözündən endirərək, qarşıda sıxlışan adamlara səsləndi, lakin heç kim onun sözünü eşitmirdi. Kim isə daldan daha bərk qışqırdı:

- Kapitan baxır! Yoldaşlar, kənar dursanuz!

Kəndir məhəccərə söykənmiş sarısaç qız tələsik və ciddi səslə gəmiçiyyə dedi:

- Kapitan hər gün baxır, yoldaşlar! Biz ömrümüzdə bir kərə baxırıq.

Bu sözlər ümumi gülüşla təsdiqləndi, alqışlandı. Gəmimiz kanalı gördüyündənmi, bizdəki sevinci hiss etdiyindənmi, başına toplanan adamların ağırlığından dincəlmək istəyindənmi, nədənsə daha iti getməyə başladı. Quru hər tərəfdən mehriban qollarını açmış dost kimi bizi əhatə edirdi. Şam ağacları, daşlı yarımadalar, taxta evlər get-gedə bizi qucaqlayırdı.

Budur, Ağdəniz – Baltik kanalının darvazası qarşısındayıq! Bir az aralıda, bu böyük qələbənin təşəbbüskar təşkilatçısı, bütün əməkçilərin xilaskarı dahi Stalinin əzəmətli şəkli görünürdü. Gəmidən qopan alqış səsləri sulara yayıldı. Kanal işçiləri, salama durmuş tabur kimi gəmini qarşılıyır, yol açırdılar.

Biz birinci darvazadan keçdik, kanalın ilk şlüzündə dayandıq.

Mən bu kanal haqqında çox şeylər oxumuş, çox şeylər eşitmışdım. İndi heyrət içindəydim. Canilərin, qatillərin, oğruların, xuliqanların, banditlərin, qolçomaqların, aferistlərin, bütün varlığı ilə yuxarıya, dağıtmağa hazır olan adamların əməyə öyrədilmiş əlilə tikilmiş bir nəhəng qarşısında dururdum. Heç bir məqalə və ya kitabın bu nəhəngi hələ tam əzəmətlə təsvir edə bilmədiyini yəqin edirdim.

Yox, deyirəm, qatil əllərin əsəri qanlı və başsız cəsədlər ola bilər. Burada böyük bir qüvvətin təşkilatçılıq, istiqamətləndiricilik qüdrətinin hakimliyi duyulur! Texnika, sənət və quruculuğun son müvəffəqiyətləri ilə silahlanmış Ağdəniz – Baltik kanalı inşaatının hər daşında, hər qarış taxtasında, torpağında bolşevik təşkilatçılığının müstəsna rolü görülür. İnanırsan ki, insan əməyi, kapitalizm şəraitində yırıcılığa sərf olunan insan enerjisi böyük məqsədlər uğrunda təşkil olunduqda ecazlar verərmiş... İnanırsan ki, insanın "məğrur səslənməsi" zamanı çatmışdır.

Gəmidən çıxbıq quruluş kombinatı boyunca kanal sahilinə yayılan müxtəlif peşəli, eyni məqsədli səyyahlar gəzirdilər. Kimi boylanıb cilovlanmış suyun ayağını görmək, kimi kəməndlənmiş yerin qan damarını seyr etmək istəyirdi. Gümüş səkilər arasında əkilmiş çiçəklər, aralarındaki daşdan yazılmış şüurlar diqqətimizi cəlb edirdi.

İkiyaşlı muzeydə iyirmi əsr bundan əvvəlkə əsər və abidələri təhlil və qiymətləndirici elmi işçilər bizi qəbul etdi. Böyük quruluşun maraqlı tarixindən danışdırılar. Otaqda cavan Kareliya Avtonom Respublikası tarixindən xəbər verən abidələr, yazılar, başqa bir otaqda kanalın yaranma tarixini, böyük işin ilk günlərini söyləyən şəkillər qoyulmuşdu.

Tarixdə insan yaradıcılığını həmisiə bu ehtiyat və səliqə təqib etsə idi, hərfiyyata, arxeoloji mübahisələrə, hər daşın oxunması üzərində baş sindirmalara no ehtiyac vardı?

Səyyahların imzaladığı dəftərə baxırsan. Burada on bir millətin imzası, minlərlə dost və yad adamların mülahizəsi var.

Bizi kanalın yarım kilometrliyindəki plotinlərdən birinə baxmağa apardılar.

Uzaqdan şose yolu kimi uzun, yasti, geniş təpənin döşünə ağ daşları yazılmış şüurları oxuduq. Bu şüurların hər hərfi bir heykəl qədər böyük və əzəmətli idi. Sətri oxuyub, qurtarmaq üçün piyada xeyli yol getmək, ya da paroxod ilə getmək lazımdı. Plotində əsrlər boyu aşıbdashmış, şəhərlər, səhralar basmış, fəlakətlər törətmış suyun vəhşi at kimi buxovlandığını gözümüzzlə gördük. O, insan əlinin qüdrəti ilə güləşmək, bəndini qırıb qaçmaq, aşib-dاشmaq, yan-yörəsini basmaq istəyir. Lakin

bunu bacarmır, insan qüvvəsi qarşısında acizdir. O ancaq dəmir və daş divarlara çarparaq, narin, ağ zərrələrini göyəsovura bilir.

Deyirsən ki, bu böyük quruluşda təkcə insanlar dəyişməkla qalmır, əsrlər boyu şimal buzluğunu və soyuqlarında bəslənib böyümüş dağ və səhra suları da "laboratoriya"dan, plotindən keçərək, "tövbə" edir, cəmiyyətin böyük ideallarına xidmət üçün ən kiçik işə belə boyun əyəcəyinə and içir.

"Avropanın jandarması" – çar hökumətinin həbs, sürgün, ölüm və fəlakət yuvası etdiyi uzaq şimalda indi məharətli bir bağbanın, təbiətə qələbə çalan insanların ehtiraslı fəaliyyəti hiss olunur.

Məscidsiz, kilsəsiz iyirmi yaşlı yeniyetmə cavan bir şəhəri – Murmanski unutmaqmı olur? Bütün sutkanı gündüz olan bu şəhərdə zənn edirsən ki, heç kəs yatırı, sanki burada yorulmaq nə olduğunu bilmirlər.

Uzaq Şimalda iyirmi il içerisinde səkkizmərtəbə binaları, universal mağazaları, böyük kültür müəssisələri olan 108 min nüfuslu bir şəhər sizi təəccübə salmasın! Murmansk yalnız iskələ deyil; o balıq və meşə sənayesi, dəri emalatı, gübərə istehsalı ilə bütün dünyada məşhurdur.

Daha maraqlı ikinci şəhər – şimalın yarıçılpaq dağları arasında yenicə salınmış adına layiq sürətlə böyüyən Kirovsk şəhəridir. Bu şəhərin beş yaşı tamam olmamışsa da, qoca şəhərlər ilə yarışa bilər.

Tundralara, tayqalara, şimal stixiyasına qalib gələn insan təbiətin bütün zənginliklərini vəhşi dağlardan, zəlzələli yerlərdən çəkib alır, hər şeyi müasir əməkçilər dilinə tərcümə edir. Burada tələsə-tələsə apatit zavoduna, inşaat işinə, mədənlərə işə gedən işçilər iki-üç il əvvəl əmək və həyat düşməni, cinayətkarlar idilər. Onlar, bolşeviklər tərəfindən təşkil olunaraq, əmək və enerjini sərf edərək, yeni insan olmaq istəyir və olurlar. Çox çəkməz ki, bu gənc şəhər ittifaqımızın başqa qocaman işçi mərkəzləri kimi qəhrəmanlar şəhəri olar!

Murmansk,
1/VIII - 1935

XALQIN ÜRƏK SÖZÜ

Böyük Vətən müharibəsi günlərində, sovet xalqının öz doğma yurdunu, öz azadlığını, səadətini, öz xoşbəxt həyatını qanıçan german faşizmindən müdafiəyə qalxdığı bir gündə istər-istəməz xalqımızın tarixi ənənələri adəmin xatrına gəlir. Bu gün cəbhələrdə nemes işgalçları ilə döyüşən və müstəsna qəhrəmanlıq nümunələri göstərən Kamal Qasimovların, Məzahirlərin və yüzlərcə başqa vətən oğullarının hünərini gördükcə ata-babalarımızın, ümumiyyətlə bütün xalqımızın mübariz və məqrur keçmiş yada düşür.

Azərbaycan xalqının tarixi həmişə həqiqət, ədalət uğrunda mübarizə tarixi olmuşdur. Gənclər və qocalar, qadınlar və kişilər öz ömürlərini, yaşayışlarının mənə və məzmununu istilaçılara, zalimlara, zorakılara, xalq əmək və səadətinin qəsbkarlarına qarşı döyüşlərdə görmüşlər.

Bu şərəfli tarixi bizə hər hansı şahiddən daha doğru və daha parlaq bir dil ilə söyləyən el nağıllarımız vardır.

"Koroğlu", "Nəbi", "Dədə Qorqud" və s. kimi qəhrəmanlıq das-

tanlarından başqa bizdə xalis məisət və sevgi temasında yazılmış çox nağıllar var ki, bunların özü Azərbaycan xalqının mənəvi yüksəkliyini, onun ümumbehəşər əhəmiyyəti olan çox böyük fədakarlıqlarını göstərən bədii sənədlərdir.

Hər kəsə məlum və məşhur olan "Məlik Məmməd" nağılında xalqın xeyirxahlıq, alicənablıq duyğuları, səadət üçün çarpışmaq, mənfi qüvvələr ilə ölüm-dirim mübarizəsinə girişmək zərurəti ifadə olunmuşdur. Məlik Məmməd güclü və məglubedilməz, əbadi bir xalqdır. Quyuda rast gəldiyi ağ divlər, əjdahalar isə həyat düşmənləri, səadət oğrularıdır. Məlik Məmmədin gördüyü gözəl qızlar həmin səadətin özüdür. Ağ qoyunlar ağ gün, qara qoyunlar qara gün timsalıdır.

Meyvəsi gənclik və qüvvət gətirən alma ağacı isə xalqın həmişə həsrətini çəkdiyi və uğrunda yorulmadan mübarizə apardığı müqəddəs məqsədlər, azadlıq, səadət, istiqlaliyyətdir. Alma ağacının cavanlıq gətirən, qocanı gəncləşdirən bir meyvəsi vardır. Məlik Məmmədin atası bu meyvənin yetişməsini gözləyir. Ancaq hansı haramilərsə bu meyvəyə dadanmışlar, yetişən kimi, onu oğurlayırlar. Alma sahibinə qismət olmur. Ata oğlanlarını növbə ilə gözətçi qoyur. Böyük və ortancılgı oğlan yuxulayırlar, almanın qoruya bilmirlər. Nəhayət, kiçik oğul - Məlik Məmməd bu işin öhdəsindən gəlir. O, heç kəsin fikrinə gəlməyən ağıllı bir tədbir görür. Barmağını kəsib yarasına duz basır ki, gözünə yuxu getməsin. Bu tədbir sayəsində almanı, yəni ailənin səadətini oğurlayan ağ divi tapır. Quyuda onunla pəncə-pəncəyə gəlir. Qırx gün qırx gecə mübarizədən sonra düşmənini məglub edir.

Məlik Məmmədin bu qələbəsi birdən-birə olmur. Ağ divin ətrafında olan bütün qara qüvvələr ona qarşı dururlar. Məlik Məmməd xəyanət rast gəlir. Onu qaranlıq dünyaya, əjdahalar məskəninə atırlar. Lakin Məlik Məmməd məglub olmur. Çünkü o öz səadəti uğrunda vuruşarkən eyni zamanda məhkum olmuş qızları divlərdən, quşları əjdahalarдан xilas edir. Bir sözlə, gəldiyi yerlərə adalət, əmin-amanlıq gətirir. Xalqın arzu və istəklərinə əməl edir. Xalq onunla fəxr edir. Onun sayəsində mənfi qüvvələrin hücum və təcavüzündən qurtarır.

Nəhayət, Məlik Məmməd bütün düşmənlərini məhv etdikdən sonra, qələbə bayramından ibarət olan toy məclisi düzəldir, xoşbəxt bir hə-

yat qurur.

Eyni motivlər İbrahimin nağılında da vardır. İbrahim də Məlik Məmməd kimi igid, insanpərvər, genişürəkli bir qəhrəmandır. O, hara gedirsə şikayətlər, nalələr, fəryadlar eşidir. Birisinin balasını əlindən almışlar, birisini sevgilisindən ayırmış, bir başqasının var-yoxunu talan etmişlər. İbrahim eşitdiklərinə etinasız qalmır. Məzlumların halına yarın. Onlara əlindən gələn köməyi etmək istəyir. Onun səfər və çıxışlarının başlıca məqsədi bundan ibarətdir.

Bu nağılda qəhrəmanın sevgilisi – əmisi qızı qəfildən yox olur. Vay xəbəri gətirənlər qəhrəmana deyirlər:

- Qızı haramilər aparıb.
- Necə haramilər?
- Burada haramilər dəstəsi var. Şəhərdə nə qədər gözəl qız olsa, aparırlar.
- Bəs o haramilər harada olurlar?
- Bax, o dağın dalında bir bulaq var. O bulaq onların yeridir...

İbrahim bunu və bunun kimi bir çox facieli, ürək yandırıcı xəbərləri eşidəndən sonra "ah çəkən" oğlanı da yanı ilə götürüb haramilərin üstünə gedir. "Ah çəkən" oğlan vahiməyə düşür. İbrahim ona təsəlli verib deyir: "Qorxma, gəl, ağ divin canı mənim əlimdədir. Mən elə onu öldürməyə gəlmişəm."

İbrahim dağın ətəyində bir quyu tapır. "Ah çəkən" oğlanı onun başında qoyub özü quyuya enir. Saçlarından asılmış bir qız görür. Qızın ayağının altında bir qızıl cam var. Sağ dabanından iynə boyda desiblər. Qan cikkə-cikkə bu qızıl camın içində düşür. İbrahim qızın halına yarın. Qızın da İbrahimə heyifi gəlir:

- Amanın bir günüdür, - deyir, - yaziqsan, get. Ağ div səni öldürər.

İbrahim heç bir söz deməyib əyləşdi. Başladı divi gözləməyə. Aradan bir az keçdi, bir də gördü budur, yer titrədi, göy guruldu, div girdi içəri. İbrahimini görçək bir əlini öz qarnına çəkib yüydü onun üstünə. İbrahim cəld tərpənib qızıl camdakı qanı götürüb atdı divin gözlərinə. Divin gözləri kor oldu. Yıxıldı yerə, başladı çapalamağa. Oğlan onun başını bədənindən ayırib cəhənnəmə vasil elədi. Qızı dardan açdı, dü-

şürüb yerə qoydu ki, "Sən otur burda!" Keçdi ikinci evə. Gördü, ah çəkən qardaşın qızı aylasib, bir nahamvar div da başını qoyub onun dizlərinin üstündə yatıb. İbrahim otağa gircək div oyandı. Güləşmə başlandı. Düz yeddi gün yeddi gecə gah bu ona, gah o buna güc geldi. Amma heç birisi yixa bilmədi. Axırda, səkkizinci günün ikindi çağında idi ki, İbrahim bir "Ya mədəd" deyib divi başının üstünə qaldırıb vurdur yera!

İbrahimin qəhrəmanlıq və ığidliklərlə dolu olan səfəri xoş bir nəticə ilə bitir: İbrahim qızların ikisini də götürüb gəldi quyunun ağızına. Ah çəkən qardaşın qızını verdi özüne. Vəzir oğlunun nişanlısını verdi özüne. Özü də mindi ifritənin qanadının üstünə, gəlib çıxdı öz vilayətlərinə.

Biz "Məlik Məmməd" və "İbrahim" nağıllarında bir çox cəhətdən xarakter və paralel olan epizodları alaq.

Hər şeydən əvvəl ona diqqət etmək lazımdır ki, Məlik Məmməd də, İbrahim də ümumi bir iş üçün vuruşurlar. Onlar xalqın, əhalinin səadətinə mane olan ağ divlər ilə, haramilər ilə, əjdahalar ilə vuruşurlar. Onların şəxsi, xüsusi interesləri bu ümumi iş ilə müəyyən olunur. Ümumi düşmən, həm də onların səadətlərinin, sevgililərinin, ailələrinin düşmənidir. Ona görə də qəhrəmanlar, ilk qələbə ilə kifayətlənmirlər. Onlar öz sevgililərini xilas etməklə qalmırlar. Onlar ağ divin can şübhəsini qırmamış, əjdahanı parçalamamış, tilsimi sindirmamış, xalqdan oğurlanan əmlakı, adamları qaytarmadıq qılınclarını qına qoymur, rahat olmurlar.

Qəribədir ki, nağıllarımızdakı həmin bu xalq qəhrəmanları öz şadlıq və sevinc günlərini, öz şəxsi həyatlarını da ümumxalq işi ilə bağlayırlar. Onların imkanları olduqda belə, toy etmir, ailə qurmurlar. Xalqın kiçik də olsa bir dərdi, deyintisi onların üzəyini narahat edir. Onlar xalq ilə gülmək istəyirlər. Buna görə də onlar xalqın əzizi olurlar. Buna görə də istər Məlik Məmmədin və istərsə də İbrahimin ideali böyükdür. Onların arzularına dərin məna vermək lazımdır.

Adama cavanlıq verən alma nədir? Nə üçün ələ keçmir, nə üçün sahibinə qismət olmur?

Bu alma xalqın əməyi idir. Ömür boyu çəkilən ağır zəhmətin, tökü-

lən alın tərinin, qabarlı allərin, ağır illərin məhsuludur. Məlik Məmmədin ailəsi, yəni xalq öz əlinin əməyindən məhrum edilmişdir. Təsadüfi deyil ki, bu ailə yüksək bir ehtiras ilə almadan danışır, onun həsrətini çəkir. Təsadüfi deyil ki, atanın ən ığid oğulları alma üçün qarovel çəkir-lər, yenə nəticə vermir.

Cünki bu almanın – xalq səadətini qəsb etmişlər, yiylənmiş, mənimşəmişlər. Əvvəller Məlik Məmməd ailəsinin qayğısı, alma oğrusunu tapmaq idi. Bu vəzifəni kiçik oğul yerinə yetirdi. Lakin əsl iş bu müdhiş, bu qüvvətli və amansız oğrunu məhv etməkdir. Ağ div, məlumdur ki, bütün nağıl və əfsanələrimizdə mənfi qüvvələrin ən qəddarı, ən çirkinidir. Bu, demək olar ki, xalqın nifrat və qəzəbindən yaranmış, qəsbkarları, istilaçıları, zorakıları, qatilləri, həyat və səadət düşmənləri ni təmsil edən, müasir faşizmi andıran bir obrazdır. Bu qara qüvvə ilə mübarizə etməyin çətin, təhlükəli olduğunu Məlik Məmməd yaxşı bildirdi. Ancaq bu mübarizənin şərəflə və müqaddəs olduğunu da yaxşı bildirdi. Ona görə də qardaşlarının qorxaqlığına gülərək, özü quyuya sallanır, ağ divin yuvasını dağıtmak kimi böyük bir işə iqdam edir. Bu qəhrəmanlar ümumi xarakterləri etibarilə orta əsr rıtsarlıq, cəngavərlik simalarından ayrırlırlar. Rıtsarların başlıca məqsədi ad qoymaq, məşhur olmaq, macəralarda gün keçirmək olurdu. Onların səfərləri və çıxışları bu uğurda idi. Onların vaxtı tənhalıqda keçirdi. Bizim, haqqında bəhs etdiyimiz qəhrəmanlar isə ideal sahibləri idilər. Onların qarşısında aydın və mənə cəhətdən də böyük məqsədlər var idi. Buna görə də onlar xalq ilə bağlı idilər. Onların istər güclü, istərsə zəif tərəflərini xalq ilə olan birlik və rabitələri ilə, bu rabitənin möhkəmliyi və ya zəifliyi ilə izah etmək lazımdır. Bu qəhrəmanların nəticə etibarilə qalib çıxmasının da səbəbi xalqdan qüvvət almaları idi. Heç bir nağılda qəhrəmanın ığidlik səfərləri tənha keçmir. Bu səfərlərdə qəhrəman, odalar, alovlar içində düşür, divlərin, əjdahaların hücumuna məruz qalır, cirlərin, şeytanların hiyləsinə tutulur, çox çətin vəziyyətə düşür. Belə zamanlarda biz qəhrəmanın çəsdini, ya özünü itirdiyini görmürük. Belə çətin vaxtlarda qəhrəman göylərə, dini qüvvələrə də müraciət etmir. Qəhrəman qocalara, qoca kişilərə, ya qarılara müraciət edir.

"Üç şahzadə nağlı"ndada qəhrəman böyük bir arzuya düşür. Pad-

Şahın qızını almaq istəyir. Şahın qızı isə tilsimli və qorxulu bir qaladır. Həmin qalanın yolu cəsədlər, kəllələr ilə doludur. Çox ığidlər bu eş-qə düşüblər, ancaq tilsimdə həlak olublar. Bunların heç biri qəhrəmanı qorxutmur. O, nurani bir qocadan məsləhət alır. Qoca ilə hər görüşəndə o, yeni qüvvət alır. Yeni tədbir sahibi olur. Nəhayət, tilsimli qalaya hücum edərək, bütün maneələri rədd edir, bütün keçidlərdən öterək, qalanı alır, öz məqsədində nail olur. Qəhrəmanların qələbəsini təmin edən əsas faktor qocaların tədbiri olur. Bunlar düşmənə qarşı mübarizə tədbirləri öyrətməkdən başqa, xalqın yaşayışının da qayğısına qalırlar. Bunlar hamının bilmədiyi, çoxlarının xəbərsiz olduğu şeyləri bilir, lazım olduğu yerdə bildirirlər. "Əmir Aslanın nağlından" belə bir nurani kişi şahın yuxusuna girir. Ona güzəranı olmayan rəiyyyətdən xəbər verir. Şah sonsuzluqdan şikayət etdiğdə, qoca, şəhərin filan yerində ac qalan bir sənətkar ailəsini ona tanıdır. Şah sabahı gün böyük ehsan tədarükü görür, həmin yera gedib acları tapır. Şah bu ailəyə böyük kömək təşkil edir.

Həmişə qəhrəmanlar ilə yaşayan, təsvir olunan bu qocaların kim olduğunu biz onların işi ilə təyin edə bilərik.

Bu qocalar kimlərdir?

Bunlar xalq nümayəndələri, xalqı təcəssüm etdirən simalardır. Bunlar zəngin təcrübə, bilik sahibləridir. Uzaqgörən, təmkinli, tədbirli, səbirli adamlardır. Bunlar dostu da, düşməni də dərhal tanıırlar. Yolların həradan ayrıldığını, haraya gedib çıxdığını bilirlər. Keçmiş söyləyir, hal-hazırı qiymətləndirir, gələcəkdən xəbər verirlər. Nağıllarda bu qocalar öz idrakları, ağıllı məsləhətləri sayəsində bütün çatınlıklar yox edir, əlçatmaz məqsədləri ələ gətirirlər. Ona görə də xalqda, kütlə arasında bunlara qarşı böyük hörmət və etimad vardır. Onların göründüyü yerdə məglubiyyət yoxdur. Ancaq onların sözünü eşitməyənlər basılır, peşmanlıqla düşürlər. Əmir Aslanın nağlından xain bir vəzir haqqında söhbət gedir. Bu xain Əmir Aslanın atasına zəhər verib öldürür, özü taxta çıxır. O zamanlar uşaq olan və kimsəsiz olan Əmir Aslan böyüdükdən sonra öz atasının mülkü, səltənəti uğrunda, həm də vəzirin qızına olan məhəbbəti uğrunda mübarizə edir. Düşmən çoxdur, qüvvətlidir. Dövlət, qoşun, silah, məmləkət hamısı düşmən əlindədir. Əmir Aslan təkcə öz cəsarəti və rəşadətinə arxalanaraq padşaha qarşı durur. Şahın əmri ilə

Əmir Aslanı mühasirə edib tutmaq istəyirlər. O isə öz gücünə, qolunun qüvvətinə güvənir. Onu hər şeydən artıq ruhlandıran öz haqqı uğrunda mübarizə aparmasıdır. Qəsbkar vəzirin hərbə-zorbasından qorxmur, qılıncını çəkib özünü düşmən qoşununa vurur. Cəsarət və mərdliklə vuruşaraq düşməni məğlub edir və atasının səltənətini ələ keçirir. Burada da Əmir Aslan eldən, xalqdan kömək alır. Tək-tənha böyük bir qoşun ilə vuruşmağa məcbur olduğu, ağır bir vəziyyətdə qaldığı bir zamanda özünün, atasının xeyirxahları köməyə gəlir, başqa bir tərafдан düşmənin səfərini yarırlar.

"Ağ quş nağılı" şir südü ilə bəslənmiş, meşələrdə, dağlarda, qayalarda böyümüş, sular və quşlar ilə səs-səsə verib dil açmış Şirzad adlı bir qəhrəman haqqındadır. Şirzad şah oğludur. Atası min nəzir-niyazdan sonra, yeganə övlad olaraq onu tapmışdır. Ancaq xain vəzir, səltənətə yiyələnmək üçün Şirzadın ata-anasını məhv edir. Qundaq körpəsi olan Şirzad isə ancaq bir təsadüf üzündən çöldə salamaq qalır.

Cöllər, meşə heyvanları Şirzadın fəlakətinə acılmış kimi, onu himayə edib böyüdürlər. Şirzad həddi-bülüğə çatar-çatmaz xainlər və onların cinayəti haqqında xəbər tutur, intiqam fikrinə düşür. Yalnız öz ığidliyi, cəsarəti və hünəri sayəsində padşahlığı qəsbkarlardan alır. Ancaq özü hünər dalınca düşdüyündən taxta oturmur, şahlığı əmisinə tapşırır.

Əmisi bir gün oğlanlarının hünərini yoxlamaq istəyir. Hamisini hüzuruna çağırıb deyir:

— Siz hamınız özünüzü igid hesab edirsiniz. Mən bir şərt qoyaram. Kim mənim atımın ayağının dəyidiyi yerdən mənim görmədiyim bir şey gətirərsə, o, əsl igiddir.

Şahın bu şərtindən sonra böyük oğul səfərə çıxb qiyaməli bir ləl gətirir. Halbuki padşahın xəzinəsində bu ləldən çoxdur. İkinci oğul da belə olur. Şirzad isə gedir, tilsimlər sindirir, divlər öldürür, özündən yanın bir çraqla gətirir. Şahın axtardığı da bu imiş.

Şirzad xalq fantaziyasının yaratdığı gözəl bir qəhrəmandır. Ona görə də o, həmişə müqəddəs arzular uğrunda çarpışır. Həyatını, ömrünü bu yolda qoyur. Şahlıq rütbəsinə çatmaq, özünü mənsəb sahibi etmək üçün deyil, həqiqəti, ədaləti müdafiə etmək üçün vuruşur. Şirzadın

tapıb götürdiyi "özündən yanın" çaraq isə xalqın uzun asrlar çox axtardığı, az tapdıgi həmin həyat həqiqəti idi. Bütün şərəfli adamlarımız, bütün qəhrəmanlarımız bu həqiqət uğrunda çarpışmışlar. Bu həqiqətin əsl yolcuları xalqın əsl, həqiqi oğullarıdır.

Bu nağılda da Şirzad xalq müdrikiyinin köməyilə iş görür. Onun üzərində həmişə ağ bir quş uçur. Bu, güclü bir tale kimi Şirzadı qələbədən-qələbəyə aparır. Şirzad bu quşun səsini dinləyib, sözünü eşitdikcə basılmaz olur. Əksinə, ağ quşun sözünə əmlə etmədikdə məglub və pərişan olur. Şirzad səhv etdikdə belə ağ quş öz kölgəsini onun başından çəkmir. Onun səhvərini göstərir, haraya, hansı yol ilə getməli olduğunu söyləyir.

Bu nağılda xalqın öz qəhrəmanını himayə edib izləməsi bir də ondan görünür ki, Şirzad hər yerdə ürəyiaçıq, qonaqcıl kişi'lərə rast galır. O, bunların hamisindən sədaqət, köməklik və hədsiz hörmət görür. Bu kişi'lər qorxulu yerləri, qorxulu qüvvələri ona göstərib saqındırlırlar. Şirzad isə sanki qəsdən bu yerlərə, qara qüvvələrin üstünə gedir. O, xalqı bu qüvvələrdən xilas etmək uğrunda vətənin, vətəndaşlarının əmin-amanlıqla yaşaması üçün xidmət edir. Nağıldakı təsvirlərdən (geniş və məhsullu çöllər, Muğan durnası, bol və dadlı meyvələr...) məlumdur ki, əhvalat Azərbaycan mühitində gedir. Şirzada bu mühit ana qucağı kimi doğma və əzizdir. Burada onun bütün səfərləri şadlıq, qalibiyyət və xoşbəxtliklə keçir.

Xalq nağıllarındaki qəhrəmanların qüvvəti hər şeydən əvvəl onların təmiz, müqəddəs ideallarındadır. Qalibiyyətin də səbəbi budur. Xalq da ancaq buna görə onların böyük obrazını, xəyalını əsrər boyu zehnində və ürəyində yaşıdır.

Xalq nağıllarımızda mühüm yer tutan məsələlərdən biri də istilaçılarla qarşı mübarizə məsələsidir. Bəzi nağıllarda bu tema müstəqil olaraq qoyulur. Bəzilərində isə epizodik bir hadisə kimi, qəhrəmanın sevgi macərası ilə, taleyi ilə bağlı verilir.

Bu temada olan nağıllarda, qəsbkarlara qarşı son dərəcə yüksək xalq qəzəbi, kin və nifrat hissi ifadə olunur.

İstilaçı nə qədər güclü, nə qədər qüvvətli olur-olsun, onun ən zəif və ən xəstə bir cəhəti vardır. O da istilaçı, qəsbkar olmasına.

dər qəddar, nə qədər qansız, amansız olur-olsun, xalq onunla mübarizədə yeni-yeni qüvvələr tapır.

Bu cəhətdən "Qara vəzirin nağılı" maraqlıdır. Burada Sənubər adlı gözəl və şahzadə qızdan, onun uğrunda gedən mübarizədən danışılır. Tarix boyu istilada məşhur olan Lemsə (nemes) padşahının oğlu qoşun yiğib gəlir ki, Sənubəri mən alacağam. Nə Sənubər ona getmək istəyir, nə də şah, nemes padşahı ilə üz-üzə gəlmək istəyir. Nemes qoşunları isə tökülüşüb gəlir, ölkəni istila etmək istayırlar. Sənubərin atası bu barədə məsləhət, məşvərət məclisi çağırır. Pəhləvanlar, sərkərdələr isə nemes qoşunlarına qarşı vuruşmağa hazırlırlar. Şah, bu qorxulu düşməni məglub edən sərkərdəyə hədiyyə vəd edir və deyir ki: "Kim lemsə padşahının qoşununu sindirsa, qızım Sənubəri də ona verəcəyəm". Bəbir adlı cəsər bir pəhləvan irəli yeriyb bu vəzifəni öhdəsinə götürür. Şah Bəbir pəhləvana qoşun, sursat verib düşmənin qabağına göndərir. Bəbir pəhləvan düz bir ay nemes qoşunları ilə vuruşur. Axırda düşməni məglub edib qovur, vətəni təhlükədən qurtarır. Şah da vədəsini yerinə yetirir, Sənubəri Bəbirə verib dəsgahlı toy məclisi qurur.

Hadisədən məlumdur ki, bu toy, əslində bir bayramdır, böyük bir xalq bayramıdır. Çünkü, xalq, istilaçının başını əzmişdir, yurdu təhlükədən qurtarmışdır.

Bu gün böyük sovet xalqımız qudurğan german-faşist işgalçılara qarşı müqəddəs vətən müharibəsi apardığı bir gündə, xalqımızın bütün tarix boyu öz azadlığı, öz müstəqilliyi, öz səadəti uğrunda apardığı mübarizələr daha parlaqlığı ilə nəzərimizdə canlanır. Bu gün cəbhələrdə igidcəsinə vuruşan, düşmənin tankını dağıdan, təyyarəsini salan, topunu susduran, sıralarını yaran qızıl əsgərlərin arslan cəsarətini gördükdə xalqımızın Babək, Koroğlu, Nəbi, Şirzad, Əmir Aslan, Bəbir və s. kimi böyük oğulları yada düşür. Hal-hazırkı vətən müharibəsinin qızıl döyüşüsü indi vətəni qorumaq işində tarixləri heyvətləndirən qəhrəmanlıq nümunələri göstərir.

Bütün sovet xalqları ilə birlikdə Azərbaycan xalqı da öz igid oğullarını şanlı sovet vətənimizin müdafiəsinə silahlandırmışdır. Bizim əsgərlərimiz top, tūfəng, tank və təyyarədən başqa, daha qüvvətli bir silaha malikdirlər. O silah da əsgərlərimizin, vətən oğullarının öz ana

sovet vətənlərinə, öz torpaqlarına, öz xalqlarına əbədi bağlı olmalarıdır. Vətənin məhəbbəti ilə böyük bəslənmələri, azadlıq və bəşəriyyətin səadət nəğmələri ilə böyümələridir. Xalqımızın bütün tarixi əsgərlərimiz üçün ilham və rəşadət mənbəyidir. Arxası böyük sosialist vətəndə, üzü cəbhəyə durub vuruşan mərd döyüşçülərimiz Çapayevlər, Frunzelərlə yanaşı olaraq, xalq qəhrəmanlarını da öz cərgələrində təsəvvür edirlər. Onlar Koroğlunun Misri qılıncını havada oynayan, Nəbinin vəfali aynalısını səslənən, Çapayevin atını ildirim kimi düşmən üstünə cuman görürlər. Xalqımızın tarixindəki bütün müqəddəs və şərəflə döyüş səhnələri hər dəqiqə əsgərlərimizin təsəvvüründə və xəyalındadır. Ona görə də qızıl əsgər hücum edəndə bütün bir xalqı, bu xalqın min illik tarixini, əzəmətini, döyüş ənənələrini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını, incəsənətini özü ilə bərabər görür. O, bunları qorumaq üçün düşmən üstünə şığıyır. Quduz düşmənin bütün çıxışlarını, bütün fəndgirliklərini mərdanəlik, möhkəmliklə dəf və rədd edir. Vətən müharibəsi döyüşçülərinin hər birinə aydınlaşdır ki, bu gün azadlığımızı, yurdumuzu, qələbəmizi qorumaq, düşməni məhv etmək uğrunda hər bir fədakarlıq sənətə və əbədiyyətə layiqdir. Düşmən əzildikdən, vətən təhlükədən qurtardıqdan sonra bu fədakar oğulların, qızların hər birinin adına yeni-yeni das-tanlar yaradılacaqdır. Vətən qəhrəmanları haqqında mahnilar isə həmişə xalqın ürək mahnısı olmuşdur.

1941

İSRAFİL

Qızıl alma

Ana "Məlik Məmməd" nağlıını demişdi ki, uşaq yuxulasın. Uşağın isə başı yastıqda, gözləri səqfdə idi. Hərdən vacib şeyi xatırlamış kimi, qalxır, balkonda məşğul olan anasını çağırır, soruşurdu:

- Məlik Məmmədin də misri qılıncı var idimi?
  - Neçə yaşında idi?
  - Koroğlu basar, Məlik Məmməd?
- Anası bəzən hirslenir, uşaqa acıqlanırı ki, "yat, səhər tezdən duracaqsan!" Bəzən də sual xoşuna gələndə başa salırı:
- Nə Koroğlu basar, nə Məlik Məmməd. Dost dostu basmaz. İki si də ağ divi, xanı, paşanı basar!

Uşaq nə sualdan, nə cavabdan doyur. Anası lampanı söndürüb yatañdan sonra da, İsrafil ayıq-sayıq baxır. Məlik Məmmədi düşünürdü. Hər gün ogrunun zavalına gələn qırmızı almalar, yuxuya qalib ağ divi görə bilməyən böyük və ortancı qardaşlar, barmağına duz basan Məlik Məmməd İsrafilin xəyalında bir mənzərə kimi dururdu! İsrafil quyuya,

odlar, alovlar içine tək sallanan Məlik Məmmədin halına acyırıldı. Ağ divi öldürdüyü düşündən isə ixtiyarsız bir təbəssümlə sevinir, yerinin içində qilinc vuran kimi əl-qolunu oynadırdı.

Səhər gün dağlara yayılında, əkinçilər tarlalara gedəndə İsrafil yaraq-yasaqlı həyətdə, küçədə görmək olardı. Onun qarğıdan Qıratı, taxtadan yonma Misri qilinci, kürəyində zoğaldan aynalısı, əlində başına giliz taxılmış yemişan ağacı – dəmir əsası, başında əyrisinə qoyduğu Səttar xan papağı var idi. Yaraq-yasağını sahmanda görəndə min bir həvəslə səslənib küçədən-küçəyə, həyətdən-həyətə çapır, mahni oxuyurdı:

*Eşit, sənə nişan verim Qıratı,
Əbrışım ipəkdən yalı gərəkdir.
Bir mina boyunlu, uca sağlamlı,
Beş kilo dəmirdən nali gərəkdir.*

*Bir alma dırnaqlı, hündür boyunlu,
Meydana girəndə yüz min oyunlu.
Dəyirmən misilli, ac qurt yeyimli,
Hər səfərdə qarnı dolu gərəkdir.*

*Qaralıq gecədə yol çəşitməyan,
Düşmən qabağında ər düşürməyan,
Üstündə əl-ayaq yiğişdirməyan,
Koroğlunun atı dəli gərəkdir.*

İsrafil mahni oxuyub at oynadır, xəyalında vuruşmali düşmən axtarırı. Bağların, bağçaların içini girir, çəpərdən vurub keçirdi. Həyətlərindəki sarı armudun, heyvanın, çardaqdən sallanan üzüm tənəyinin meyvəsini ağ divdən qorumaq həvəsində idi. Bilirdi ki, Məlik Məmmədin qırmızı almasına göz dikən ağ div, bu meyvələrə də tamah sala bilər. Ancaq İsrafil də Məlik Məmməd kimi yarasına duz basmağa, quyuya sallanmağa, ağ divi parçalamağa hazır idi. Ağ div isə qorxudanmı, nədənsə, görünmürdü. Ona görə də bağçanın meyvəsi oğurlanmırıldı.

Kür

Böyük qardaşı Ziyad tarla işinə gedəndə uşağı da özü ilə aparırdı. İsrafil həm “həyat-bağçadan yiğışdırmaq”, həm də yavaş-yavaş zəmiyə alışdırmaq istəyirdi. İsrafil zəmiyə gələn kimi kəpənək qovalamağa başlar, gülləri aralayıb quş yuvası axtarardı. Qardaşı çağırıb danlardı. Bir müddət başını aşağı salıb dinməzdi. Qarşidakı gülə bəzəkli bir kəpənək qondumu, uşaq yenə sənətinə başlardı. İsrafil yalnız bir yerdə – Kür qırığında sakit dayana bilirdi. Gözünü bu böyük və sakit çaya dikib baxdıqca baxardı. O, “bir dünya” bulanıq suyun haradan gəldiyini, haraya getdiyini, kimin zəmilərini sulayacağını düşünərdi. Ağaclarдан yarpaq qırıb suya atar, dalınca baxardı. Yarpaq uzaqlaşdıqca, o özü də sahil boyu Kür aşağı yürüör, özü də sakit suyun yolu ilə getmək istərdi. Kürün suyu İsrafil məşğul edən əyləncələrdən idi. Gah qol zorunu yoxlayıb, daşını o taya aşırmaq ister, gah dəmir əsası ilə suyun axarına müqavimət göstərərdi. Kağızdan paroxod qayırar, tilov salıb balıq axtarardı.

Kür də mülayim bir at kimi uşaq ilə oynardı. Qapanlıya yaxın yerlərdə heç bir zaman daşmaz, heç bir zaman nərə çəkməz, heç bir zaman da azalmazdı. İsrafil əvvəllər bu axıb gedən suyun havaxt isə bağlanmış bir göldən açılıb buraxıldığı güman edərdi. Amma bunun sonu yox idi. Heç bir göldə bu qədər su olmaz. Heç bir gölün dəhnəsi il on iki ay açıq qalmaz. Göydən tökülen sumudur? Göydən bu qədər yağış tökülsə, kəndi su basar.

İsrafil bu suallarına cavab tapmadıqda Kürə yaxınlaşar, ovuclayıb doyuncu su içərdi.

Şəhər

İsrafil 6-7 yaşlarına çatanda anası evi yiğisdırıb şəhərə köcdü. Gəncədə (Kirovabad) çit fabrikasında işə girdi. İsrafil anasına qoşulub fabrikaya gedir, qəribə-qəribə şeylərə rast gəlirdi. O, heç vaxt bu qə-

dər adamı bir yerdə görməmişdi. Fabrikanın geniş darvazasından içəriyə doluşan adamlar, səssiz axan Kürün suyunu yada salırdı. Anası İsrafilin əlindən tutub özü ilə aparar, yanında əyləşdirirdi. Ancaq uşağın qərarı gəlmirdi. O, içərisinə düşdüyü gurultulu həyata qarışmaq istəyirdi. Fəhlələr kimi maşınlara yanaşmaq, işləmək istəyirdi. Uzun otaqlar boyu böyük dəzgahlar işləyirdi. Bir fəhlə xırda bir işgil ilə bu yekəlikdə dəzgahı dayandırır, ya hərəkətə gətirirdi. Bu hal İsrafilini heyran qoyurdu. O da əlində belə qüvvət istəyirdi. O da bu qüdrətin sahibi olmaq istəyirdi. İstəyirdi ki, maşınlar, dəzgahlar onun da sözünə baxsınlar. "Get" deyəndə yerisinlər, "dur" deyəndə dursunlar. Anası başa salırdı ki: "Sənin gücün çatmaz. Sən oxumalısan!"

Şəhərə köçəndən bir həftə sonra İsrafil 5-ci məktəbə verdilər. Uşaq sevinclə dərsə gedib qayıdır, dörsələrini hazırladıqdan sonra anasına danışındı. Müəllimin yazdığını əla nömrəni qardaşı Hidayətə göstərir, dəfə tarının üzünə səliqə ilə cild çəkirdi. Anası Mehdiqulu müəllimin yanına gəlib oğlu haqqında soruşanda, razılıq elədilər:

– Zehinli uşaqdır, – dedilər. – Yoldaşlarından seçilir. Dərsi tez götürür. Amma dəcəldir. Bir yerdə durmur, sakitliyi yoxdur. Məktəb çəlşəcaqdır ki, onun qaynayan meyil və həvəsi yaxşı vərdişlərə sərf olunsun.

İsrafil dərsdən sonra evə qayıdar, anasının, qardaşının işdə olduğunu görüb küçəyə qaçırdı. Bir abbası verib "kukuşkaya" oturur, şəhər ilə vağzal arasında gəzərdi. Konduktor bu balaca müsafirə bilet vermək istəməzdidi. İsrafil ona deyərdi:

– Boyum çıxmır, yaşım çıxdır, əmi!

Bir dəfə İsrafil velosipedçidən onu velosipedə mindirməyi xahiş etmişdi. Velosipedçi də onu tərkinə mindirib gəzdirmişdi. Anası bu işlərdən xəbər tutanda uşağı danlayırdı.

Küçədən əsgərlər keçəndə İsrafil qaça-qaça onları yola salar, rəsmi vəziyyət alıb "komanda" verərdi: "Bir-iki, sol, bir-iki! Olmadı!"

Əsgərlər gülümşər, komandır onun xatirinə dəyməzdi. Tənəffüs vaxtında İsrafil öz sinif yoldaşlarını yiğib manqa düzəldər, geri-geri çəkilib düz dayanar, yumruqlarını düyər, başını şax tutar, ucadan səslə-

nərdi.

Deyəsən, pis komandirlilik eləmirdi. Mehdiqulu müəllim uşaqlardan soruşdu, hamısı bəyəndilər, İsrafilini özlərinə sinifkom seçdilər.

Arzu

İsrafil ibtidai məktəbi bitirib əlaçı vəsiqəsi alanda anası sevinmiş, sonbeşiyini bağrına basıb demişdi:

– Atan bu günүү görmedи, бала. Өвөзиндө özүм сənə xələt alаcağam. Sənə bir dəst paltar tikdirəcəyəm.

Bacısı Şücaət ana nisgilini eşidəndə ürəyi yanmışdı. İsrafilin əlin-dən tutub parça mağazasına, sonra dərzi yanına aparmışdı.

İsrafil nə təzə paltarı ilə, nə şirni, nə gəzmək ilə maraqlanırdı:

– Ana, – deyirdi, – məni hərbi məktəbə göndər!

Gülsüm oğlunun xahişini yerə salmazdı:

– Bala, yorulmusan, hələ otur yayı dincəl. Payızə dönəndə yeznə-nə deyərəm, böyük məktəblərə oxumağa düzəldər. Sənin nə vaxtındır, inididən hərbçi olasan!

İsrafilin qoca dayısı var idi. Kənddə yaşar, kolxozun atlarını otarardı. Uşaqın hərbi təhsil şövqinə düşdüyüni eşidəndə acığa tutmuşdu. Şəhərə yolu düşəndə bacısı evinə gəldi. Deyəsən, İsrafilini danlamağa gəlmışdı:

– Qırışmal, – dedi, – sənət tapmışan özüvə? Hərbi iş nədi. Hərbi iş bizlərə yaraşmaz. Get oxu incinar ol, doktor ol. Ətək-ətək donluq al. Yoxsa vayenni nədi! Ovçu kimi ciyninə tüfəng salmaqdan nə olsun!

İsrafil dedi:

– Bəs Nəbi nəyə salırdı?

– Nəbi komandır idı!

– Mən də komandır olacağam. Əvvəl əsgər, sonra komandır!

Dayısı İsrafilin inadını görüb anasını danladı:

– Sən niyə nəsihət eləmirsən? Sən niyə buna bir özgə sənət seçmirsən?

Gülsüm oğlunu çox sevirdi, heç xatırınə dəyməzdidi.

– Könüll sevən göyçəkdi, – dedi, – A Göyük. Hərbiyə həvəsi var, qoy getsin. Alnına nə yazılıb, o olacaq, ürəyini niyə sindirirsən!

İsrafil hərbi məktəbə göndərilmək üçün bu gecə oturub yazdığını və səliqə ilə üzünü ağartlığı ərizəni katibəyə verdi. Katibə oxuyub gülümşündü: "Qəbul işi çoxdan qurtarıb. Bir də sənin neçə yaşın var ki? Uşaqları götürmürlər!.."

İsrafil ürəyində dedi: "Bu nə danışır!" Katibə və onu uşaq hesab eləyən sarı qız ilə heç danışmaq istəmədi. İstədi qayıtsın. Bir az fikirləşdi. Çıxbı getmədi. Qapıda divara söykənib kimi, nəyi isə gözləyirdi. Adamların birinci otağa tərəf üz tutduğunu görəndə bildi ki, komissar gəlməmişdir.

Komissar sağlam, cantaraq, güləşqabaq bir kişi idi. Plaşını soyunmamış adamların şikayətini soruşurdu:

– Buyurun, bizi dair nə işiniz var, deyin!

İsrafil hamidan məxfi, hamidan çatın bir iş üçün gəlmış kimi, əri-zəsini axıra saxladı. Adamlar bir-bir komissardan cavab alıb çıxır, Israfil isə komissarın şikayətə baxmağından ləzzət alırdı. Birdən komissar üzünü ona tutub soruşdu:

– Bacıoğlu, gəl görüüm!

İsrafil irəli yeriyib dörd qatlanmış kağızı açdı, komissarın qabağına qoymdu:

– Ərizəm var, yoldaş komissar, məni hərbiyyə məktəbinə göndərin.

Komissar dinmədi, başını aşağı salıb ərizəni oxudu.

– İndi sən oxuyursan, ya yox?

– Texnikum qurtarmışam.

– Bir-iki ay gərək gözləyəsən. Gözlə, özüm çağıracağam.

Komissarın cavabı Israfil sevindirdi. Fərəhindən qızardı. Ürəyində dedi: "Deyəsən, götürəcək!" Ümidini yəqinləşdirmək üçün bir də so-

ruşdu:

– Yəni, yoldaş komissar, ümid olum da? Hərbi məktəbə məni də göndərərsiniz!

Komissar gülümsədi:

– Niyə ümid olmursan? Hərbiyə gedənlərin nəyi səndən artıqdır? Əsl sənin yerindir. Get, arxayın ol, komissiya işləyəndə çağıraram, gələrsən.

İsrafil hərbi komissarlıqdan çıxbı yürürək özünü evə saldı. Baçısı Şücaət həyətdə paltar sərirdi: müştuluqlayırmış kimi tez, həyəcanlı və qayım bir səslə dedi:

– Komissar söz verdi. Məni hərbiyə göndərəcəklər!

Bacısının cavabını gözləməyib içəri getdi. Anasını qucaqlayıb üzündən öpdü:

– Ana, – dedi, – lap özü ilə danışdım. Komissar nə yaxşı adam imiş, Əliyev! Mənə deyir, hərbiyə sən də getməyəcəksən, kim gedəcək. Hazırlaş, özüm çağıraram!

Gülsüm arvad oğlunun sevincindən fərəhəldə:

– Əlbəttə ki, oğul zirək olandan sonra hamısı xatirini istəyəcək!

Ana öyüdü

Gün o gün oldu ki, ana, bacı, qardaş, yoldaş Israfil orduya yola salası oldular. Günəşli bir payız axşamı idi. Sərnişin qatarı, başdan-başa çağırışçılar ilə dolmuşdu. Gənclər, öz qohum-əqrəbaları ilə vidalaşdırılar. Bəziləri kioskda qəzet, bəziləri papiroş, alma, üzüm alıb vaqona çıxır, yerini sahmanlayırdı. Bəziləri pəncərədən boylanıb yoldaşları ilə səhbət edir, bəziləri vağzalın ağzında dayanıb adamlarına nə isə tapşırırdı. Qohumlar, yoldaşlar Israfilə əhatə etmişdilər. Son dəqiqliklər idı. Qatar onu götürüb gedəcək, qoca Qafqazın geniş və səfali bir yerində, dağ döşündə, sərin və şirin bulaqlar kənarında düşürüb deyəcəkdi: "Başla, döyüşçülük öyrən!"

Birinci zəng çalınandan sonra yola salanlar ayrıldılar. Gənclər vaqonlara doluşdular. Qardaşlar, bacılar və yoldaşlar Israfil ilə əl verib

öpüsdülər, ayrıldılar. Ancaq bir qadın, bunu, bu yeniyetmə oğlunu doğub böyüdən Gülsüm Əkbər qızı İsrafil ilə tez və asan ayrıla bilmədi.

İxtiyarsız, qadının qolları açıldı. İsrafil südəmər uşaq kimi ananın quağına yaslandı. Başını o şəfqət və mehribanlıq mənbəyinin çıynına qoydu. Sanki, umuzundan onun ürəyini, qəlbinin vurğularını dirləyirdi. Sanki bu vurğularda o, anasının son, vacib həyat tapşırıqlarını alırdı. Ana qəlbinin səsi nə qədər həzin, nə qədər munisdir. Nə qədər güclü, nə qədər mənalı, nə qədər davamlıdır.

Ana qısa barmaqlı bərk əllərini balasının, yaraşıqlı oğlunun enli kürəklərinə qoymuşdu. Gücki çatdığı qədər sıxır, onu bağırına basır, sanki qəlbini, ürəyinə salmaq istəyirdi. "Budur, dünən-srağagün bələkdə saxladığım, südəmər balam, İsrafil balam nə tez böyüdü, nə tez boy atdı, nə tez igidlərə qarışdı. Məndən ayrılır. Əsgər oğlum, hərbiyə gedən oğlum, ev-eşiyimin yaraşığı, sonbeşiyim..."

Ananın qəlbini titradən məhəbbət iki damla göz yaşı olub yanaqlarından aşağı inci kimi yuvarlandı. Bunu İsrafil də hiss elədi:

- Ana, - dedi, - sən ağlasan mən heç nə edə bilmərəm. Mən səni deyib gedirəm!

Bu sözünmü, yoxsa Gülsümün sinəsində çıxdan oynayan, ancaq indi bir od, bir atəş olub yanın hissin təsiri iləmi qadın qollarını İsrafilin kürəklərindən çəkdi. Oğlunun çıyılardan möhkəm tutdu. Onun düz gözlerinin içində baxdı:

- İsrafil, - dedi, - bala, gedirsən! Uzaq səfərə gedirsən!

Bunu deyib dayandı. Bu dəqiqədə ikinci zəng çalındı. Bu zəng hamını təlaşa saldı. Hamı vəqonlarda öz yerlərini tapdı. Yalnız İsrafil ilə anası, öz ana-bala məhəbbətlərini bölüşür, şirin-şirin danışırılar. Onlar elə bir təmkin, elə bir inamla qabaq-qabağa durmuşdular ki, deyirsən bütün qatardakilar, bütün vağzal camaati bunlara baxır. Hamı onları izləyir, hər kəs onların qəlb çirpıntılarını dinləmək, sözlərini eşitmək, baxışlarında, duruşlarındakı mənəni anlamاق istəyir.

Gülsüm xəyalını da nəzərləri kimi üfüqlərə atdı, iti bir qırılançıq cevlanı ilə aləmi dolanıb qayıdı, oğlunun o qara və işıqlı gözlərində dayandı. Sözünü təkrar etdi:

- İsrafil, bala, gedirsən! Get, səni Stalinə tapşırdım. Sən onun oğlu-

san. Oğul, get üzünü düşmənə sarı çevir, arxanı çevirmə! Get, igid ol, ciyərlər ol! Vətən yolunda vuruş, südüm sənə halal olsun! Ananı yaddan çıxartma. Harada olsan kağızın gəlsin. Özünə yaxşı bax, cavanlıq salma. Soyunub soyuq suda çimmə! Əynini qalın eyla. Nə kəm-kəsirin olsa, xəbər ver, çatdıraram. Komandirlərin də sözünə bax! Qoy səni yaxşı öyrətsin!..

Ananın sözləri İsrafilə sarsıldı. Onun ağrı, ləkə, sızılıt görməmiş gənc ürəyi kövrələn kimi oldu:

- Ana, - dedi, - bağışla, hələ mən sənə layiqli oğulluq etməmişəm. Həmişə zəhmətim, əziyyətim dəyib. Gedirəm, səni arxayın salıb gedirəm ki, adına layiq döyüşəcəyəm. Mən Lenin ordeni almamış qayıtmayacağam! Vətənin düşmənlərini şalğam kimi qırıb tökəcəyəm. Gedirəm, sənin qabağında and içirəm ki, Koroğlu, Babəkə layiq işləyəcəyəm!

İsrafil bunları deyəndə anası bir də onu qucaqladı.

Artıq vaxt idi, Hidayət anasına deyirdi, "bəsdir, vəqon yollanar!" Qatarın hərəkətinə lap az qalmışdı. İsrafil bunu hiss edirdi. Ancaq anasına heç nə deyə bilmirdi. "Qoy, deyirdi, anadır, ürəyi var, arzusu var..."

Qatar hərəkət edən kimi vəqonda əsgərlərin mahnısı başlamışdı. İsrafil uzun müddət anası ilə olan son görüşü unuda bilmirdi. Ana quağının istisi ilə yanır, şəfqəti ilə ruhlanırırdı.

"Polad necə bərkidi"

İsrafilin olduğu hissə vətənin ucsuz-bucaqsız, yallı-yaşılıqliq, bağlı-bağışlı düzlərində birində yerləşmişdi. Yamacdən bəri aşanda ipləri çarpazlaşmış əsgər çadırları görünürdü. Onlar görkəmli bir yerdə gözətçilər kimi durmuşdu. Göyə sarı bir cida boyu uzanmış al bayraq, havada qızıl quş kimi qanad çalır, sanki yaz səhərinin bütün feyzlərini gətirən güclü günəşə qovuşmaq istəyirdi.

Həmin bu zaman İsrafil olan vəzvəd yamacda təlim keçirdi. Tərəflər bir-birinə hücum edir, pulemyot atəşini tüsəng, tüsəngi bomba, bom-

banı süngü əvəz edirdi. İsrafil qan-tər içində iri əsgər addımları ataraq "düşməni" öz mövqeyində yaxalayır, süngü oynadırdı. Alıcı quş kimi hədəfinin üstünü kəsirdi. İsrafilin cəld, ciddi hərəkəti, mübarizə alovu saçıñ gözləri, günəşdən parıldayan süngüsü qarşidakının bağrını yarır, taqtədən salırı.

Təlimdən sonra "düşmən" əsgərləri şikayətə gəlmışdılər:

- Yoldaş komandir, - deyirdilər. - Məmmədovunku təlim deyil. O doğrudan-doğru vuruşur. Yayınmassayıq, bizi süngüyə taxacaq id. Siz ona tapşırın!

Komandir İsrafilin üzünə baxır, əsgərlərə deyirdi:

- Təlim ki, həqiqi döyüsdən seçildi, xeyri az olar. İsrafilin o xasiyyəti mənim xoşuma gəlir. Onun zirək silah oynatmağı sizi qorxutmasın. Siz də onun kimi tərpənin ki, vura bilməsin. Ancaq qorxmaq nəhaqdır. İsrafil vurmali yerini yaxşı bılır.

İsrafil əsgəri həyat rejiminə fikir verəndə görürdü ki, bunların bəzisini anası da vaxtilə demişdi:

- Səhər tezdən durmaq adamı diribaş edər. Su ığidin canıdır. Hər azar təmizlikdən qorxar.

İsrafil günarası, istirahət vaxtı dəsmalını götürür, sərin bulaq sularının axıb birikdiyi dərəyə enərdi. Bu yerlər həyatın mənbəyidir. Günsəs, su, torpaq, hava!

Kəndlilər, yerin-göyün həqiqi ağası olan bu zəhmət adamları, torpağın şirəsini çakırlar. Onun məhsulu ilə yaşayırlar, yaşadırlar. Əməyin qüdrətli əli torpağın hər qarışında görünür. Şumlanmış torpaqlar, xalça kimi naxılsı zəmilər, göyərmiş ləklər, hamısı, hamısı sovet kəndlisinin, kolxoçusunun həyata xidmət kitabı kimi oxunur. Kəndli fəhləni, fəhlə kəndlini, kənd şəhəri, şəhər kəndi təmin edir. Büyük və mehriban atanın 180 milyonluq sovet ailəsi belədir. Bu ailə milyonlarla əl-ələ tutuşmuş, həyatı, əməyi, hissi, fikri ilə birləşmiş, 70 arxa keçmişdən başlayaraq 70 arxa gələcəyə qədər ata-babaların, nəvə-nəticələrin bütün yaxşı əməllərini təmsil edən bir cəmiyyətdir. Bunların gücü, birlikdə, məhəbbətdədir. Əsgər də bu ailənin gözətcisi, ığididir, vuran əlidir. İsrafil haqlı bir şərəf hissi ilə ayağa qalxar, gənc və girdə sıfətinə işıqlandıran təbəssüm ilə ətrafinı seyr edərdi.

Saf və təmiz üfüqlər, azadlıq hissi ilə yanın geniş düzənlər, həyatın sirlərini piçıldısan dərə suları, döyüşçülərə mahnı oxuyan quşlar, ətir səpən otlar, çıçıklar, yollar, izlər, bu bağın nemətləri ilə yaşayan kəndlər, şəhərlər hamısı, hamısı İsrafilin həyat, döyüş və gələcək eşqini alovlanırdı.

Böyük Vətən müharibəsi başlananda, İsrafil sıravi döyüşü deyildi. Komandanlıq onun döyüş məharətinə, istedadına, ləyaqətinə qiymət qoymuş, serjant adı vermişdi.

Faşist Germaniyasının Sovetlər ölkəsinə hücumunu İsrafil alovlu bir qəzəblə qarşılıdı.

Yayın isti günlərindən biri idi. İsrafilin əsgərləri laqerda siyasi məşələdə idilər. Bir döyüşçü gəlib məşələni aparan siyasi rəhbərə kağız verdi. Siyasi rəhbər əsgərləri radio dinləməyə apardı.

İsrafil Molotov yoldaşı mikrofon qabağında biləndə "yəqin ki, mühüm bir hadisə var", - deyə düşündü. Bütün əsgərlər bir-birinə yaxın dayanıb diqqətlə dinləyirdilər. Sovet dövlətinin başçısı faşist hiyləgərlərinin son, qanlı macərasını aləmə xəbər verir. Vətən üfüqlərində qaranlan təhlükəni göstərir, hamını - döyüşçüləri, siyasi işçiləri, fəhlələri, kolxoçuları, ziyanları, bütün xalqı səfərbəriyə, silaha sarılmağa çağırır.

Hirsindən İsrafilin rəngi qızardı, silahı ovunda elə sıxdı ki, az qaldı barmaqlarından qan dama: "Deməli, kor şeytan indi də bizi dolaşır. Müqavilə-zad hamısı hiylə imiş! Yaxşı, a quduz, baxarıq. Baxarıq, görək kim kimin anasını ağlar qoyur. O yanda dişin şirəyə batıb, fransızlar səni qudurubular, gəl, sovet torpağında çox sənin kimilərin papağı boş qalıb!"

İsrafil köksünü oynadan qəzəb və hiddət hissini gizlədə bilmədi. Siyasi rəhbərdən söz alıb tribunaya çıxdı:

- Qardaşlar, - dedi, - məslək, silah qardaşları. Hitlerin qudurğanlığına bizim ancaq bir cavabımız var!

Bunu dedi: əlindəki avtomatını havaya qaldırdı. Onun par-par pa-

rildayan silahı, tunc kimi qabarın igid biləkləri, qəzəbli siması hamını döyüşə, irəliyə, vətən torpağını müdafiəyə çağırırdı. Ürəklərdən qopan gurultulu ura səsləri, yaylım atəsi kimi havanı yardı. Vətən oğullarının fədakarlıq duyğularını müqəddəs bir ana kimi həyəcana gətirən xalqımıza, atalarə, analara, balalara yetirdi.

İsrafil igidlər kimi dedi, igidlər kimi də elədi. Atışma başlanan gündən davaya girdi. Hər yerdə, hər səfərdə düşmənin başına odlar, alovlar yağırdı.

Mühəriba indi artıq İsrafil üçün adı bir məşğalə, sənət olmuşdu. Səngərlərdə, yürüşlərdə, hücumlarda, mürəkkəb döyüş tədbirlərində, kəşfiyyatda o qədər cəld, möhkəm idi ki, əsgərlərdən tutmuş komandır, komissara qədər hamı onu tanımırdı. Hissəyə mühüm bir vəzifə tapşırılonda, çətin bir işə başlamaq, adam seçmək lazımlı gələndə komandır onun üzünə baxıb deyirdi: "Bunu, İsrafieldən yaxşı kim bacarar? Əlbəttə ki, gərək Məmmədov getsin!"

İsrafil dərhal "hazırımlı" deyib irəli çıxırdı. Mühəribədir. Hər də qıqəsində min mənə var. Hər addımda insanın gözü görmədiyi şeylər görür, qulağı eşitmədiyi şeylər eşidir. Hər döyüş səfərindən qalib çıxdıqca, adam duyğularını, təsəvvürlərini demək, söyləmək, bir kitab qədər danışmaq istəyir. Ancaq buna vaxt hanı? İsrafilancaq anasına, bacı-qardaşına qısa məktublar yazır, sağ-salamat vuruşduğunu xəbər verir, ailəsinin halını soruşurdu: "Nə qədər ki, - deyirdi, - bizim, biz qızıl əsgərlərin canı sağdır, dinciliyinizə, səadətinizə zaval yoxdur. Ürəyiniz rahat olsun. Fikir-zad çəkməyin. Nə qədər qurban versək də, faşistləri qırıb tərk edəcəyik. Mən özüm şimal-qərb cəbhəsindəyəm. Bu cəbhədən yazılın xəbərləri oxuyun. Mənim barəmdə yazmamış olmazlar."

Oktyabr Revolyusiyasının XXIV ildönümü gündündə, qızığın döyüş şəraitində İsrafil böyük dahinin Moskvadan bütün dünyaya yayılan səsini eşitdi, nitqini dinlədi. Vətənə vurulan zərbələri eşidəndə, faşist cəlladların cinayətlərini göstərən faktları biləndə yaralı aslan kimi tərpəndi, gözlərindən qəzəb qıgilcımları yağırdı. Üzünü şimala, Stalinə tərəf çevirib ürək sözünü dedi: "And içirəm! Dahi! Büyüklüyüünə and içirəm ki, sən deyəni edəcəyəm. Xalqımıza vurulan zərbənin intiqamını alacağam. İşgalçılara aman verməyəcəyəm!"

Elə bu zamanlar döyüşdə nümunə göstərdiyinə görə, komandir dəsətə qabağında İsrafilə təşəkkür elan edirdi. İsrafil üzünü siyasi rəhbərə tutub dedi:

"Yoldaş komissar, komsomol mənə az əmək çəkməyib. İndi mən bu gün də partiya sıralarına daxil olmayıb, haçan olacağam! Xahiş edirəm, mənim ərizəm müzakirə edəsiniz!"

İsrafil Oktyabr Revolyusiyasının ildönümündə partiyaya qəbul etdirilər. Bu, onun həvəsini, səyini qat-qat artırdı. İndi o, sadəcə döyüşçü deyil, kommunist döyüşü idι.

Qardaşlar

İsrafil anasından ayrılmışdı. Ancaq özünü həmişə ana vətənin qucağında, vətən eşqi ilə xoşbəxt və rahat hiss edirdi. O, Qapanlı kəndindən uzaqda idι. Rusyanın dərinlərində Pustinka kəndi yaxınlığında idι. Bu kəndin əhalisi də öz yerliləri kimi, öz yerliləri qədər ona yaxın, doğma idilər.

İsrafil qardaşlarından, Sayaddan, Hidayətdən uzaqda idι. Ancaq burada onun yeni qardaşları var idι. Kalmıq balası Erdia Muşayev, güñəşli Gürcüstanın oğlu Oxanaşvili, belarusiyalı İlya Kovalyov, rus oğlu Yeqorov onun qardaşdan yaxın döyüş yoldaşlarıdır. Ordu həyatı bu adamlar arasındaki dostluğu daha da möhkəmlətmışdır. Onların hər biri qardaş xalqın da incəsənətindən öz milli musiqi və mahnılardan aldığı qədər ləzzət alır. Radioda Azərbaycan musiqisi veriləndə Muşayev İsrafilı axtarır tapırırdı. Oxanaşvili Şota Rustavelidən söhbət açanda İsrafil Tariyeli, Aftandili vəsf edən misralar oxuyurdu. Yeqorov Koroğlu, Nizami haqqında İsrafieldən çox şeylər soruşurdu.

İsrafilə elə gəlirdi ki, bu adamlar onunla bir doğulub, bir böyüüb, bir bəslənmişlər. Ona elə gəlirdi ki, mühəribə qurtarsa, döyüşçülər evlərinə qayıtmalı olsa, bu adamların hərəsi bir tərəfə getməyəcək, bunlar qətiyyən ayrılmayacaqlar, ayrıla bilməyəcəklər. "Nə təhər ola bilər ki, mən Muşayev ilə görüşməyim, Oxanaşvilinin duzlu söhbətlərini eşitməyim, Yeqorov ilə zarafatlaşmayım?" Israfil hiss edirdi ki, bu adamları yal-

nız əsgərlək birləşdirmir. Bunları millətlərin müqəddəs Stalin dostluğu, xalqlar qardaşlığı birləşdirir. Buna görə də yaman gündə, çətin dəqiqlərdə Muşayev özündən əvvəl İsrafilini düşünür, onun qayğısına qalırı. Oxanəvili Yeqorov, Yeqorov Muşayevi qoruyurdu. Dostlar arasında alovlanan bu məhəbbət isə onların hamisini qoruyurdu.

İsrafil döyüşə girəndə strateji plana, sahmanlı silaha, canlı qüvvələrə bel bağladığı qədər də silahdaşlarının məhəbbətinə bel bağladı. Bir də görədindən göz gəzdirdi, yoldaşlarını bir nəzərlə aradı və yavaşçadan onların adını çəkdi. "Muşayev hanı, Yeqorov, sən də yaxın gəl, Oxanəvilini də çağır!"

Ehtimal ki, İsrafilin bu adamlar ilə vacib bir səhbəti yox idi. Ehtimal ki, onlara heç bir söz deməyəcəkdi də.

Ancaq onlar ilə yanaşı dayanmaq İsrafilin ürəyinə xüsusi bir rahatlıq verirdi. Onlar söz düşəndə vədələşir, düşmənə qalınacaq son qələbdən sonra bir-birinin evinə gedəcəklərinə, bir-birinin sevinclərində, xeyir işlərində iştirak edəcəklərinə söz verirdilər. Oxanəvili and içib barmağını silkirdi ki, "dava qurtarsın, faşizm yox olsun, sizi buraxan kimdi, düz Tbilisiyə aparacağam. Kaxetiya çaxırı içərsiniz, Rustaveli teatrına gedərsiniz, bizim uşaqlar ilə tanış olarsınız, hərənizə də bir yeşik mandarin verib evinizə yola salaram!"

Muşayev kalmıq ağartısından, Yeqorov rus arağından, İsrafil Kirovabad üzümündən, qonaqpərəst xalqından, səfali yaylaqlarından səhbət salırdı.

Axırda da döyüşçülərinə tapşırıldı:

- Bu səhbətlərin vaxtı deyil. İndi bizim qalbimizi kin parçalayı, düşməndən intiqam almaq indi bizim üçün hər şeydir. Bu intiqamı başa gətirməsək, dostluğumuzun da, döyüşülüyümüzün də nəticəsi görünməz olar.

Vətənimizə canavar soxulub. Bu vəhşini gəbərtməmiş, rahatlıq edə bilərikmi?

Gələcək sülh, gələcək dinclik, rahatlıq və səadətimiz həmişəlik ol-sun deyə, biz hələlik çətinliyə dözməliyik. Bu gün biz əsgərik. Gəlin elə əsgər olək ki, bir-birimizi də, ailəmizi də, vətənimizi də sevindirək! Mənca, hər şeyin yaxşısı olmaq gərək! Əsgərin yaxşısı da qəhrəman deməkdir. Vətən bizim hər birimizi belə görmək istəyir!

Müdhiş dəqiqlər

Pustinka kəndi vətənimizin içərilərinə doğru gedən mühüm bir keçidin üstündə idi. Faşistlər çıxdan bəri bu mövqeləri tutmaq, şərqə doğru yerimək üçün can atırlılar. Onların tankları da, aeroplani da, piyadaları da neçə dəfə burada özünü yoxlamışdı. Bir addım belə, irəli gedə bilməmişdi. Çünkü, bu yeri İsrafil Məmmədov qoruyurdu, mövqelər bərkidilmiş, keçidlərin hər biri alınmaz qalaya çevrilmişdi. İsrafilin başında 20 nəfərə yaxın əsgəri var idi. Bunların hər biri ifa etdiyi vəzifənin böyükünü, mühümlüyünü gözəlcə bildi. Hər biri vətən yolunda candan, qandan keçən adam idi. Nə qədər ki, havalar mötadil idi, yer donmamışdı, təbiət də döyüşçülərimizə kömək edirdi. Ətrafda olan ba-taqlıqlar, göləmcələr düşmənin işinə mane olurdu. Dekabr ayında şax-talar başlananandan sonra yer bərkidi, yerləş asanlaşdı. Görünür, faşistlər bunu nəzərə almışdır. Uzun aylar bir kənd qabağında oturub heç bir iş görə bilməyən, vəziyyətindən hirslenən nemes zabiti bu gün havanın açılığından istifadə ilə hər yanı durbinləmişdi. Qabaqda istehkam, ya ordu əlaməti görmədikdə öz adamlarının üstünə qısqırmışdı: "Sizin kəşfiyyatınız mənim başıma dəysin. Yol açıq imiş. Nə durmusunuz!"

Axşamı və bütün gecəni lazımi hazırlıq gördükdən sonra şaxtalı dekabr səhərində qəfildən hücuma keçmişdilər.

Heç bir vaxt əsgərlər döyüşdə olduğu qədər özlərini bir-birlərinə yaxın hesab etmirlər. Burada vəzifədən, işdən başqa, insanı bir-birinə qovuşdurən şey məhəbbətdir, yoldaşlıq, qardaşlıq, birlilik, həyat məhəbbətidir. Faşistlərin hücumunu hər bir əsgər öz mövqeyində, vəzifə başında qarşılıdı.

Ancaq İsrafil bu hücumu tamam yeni bir qayda ilə cavab verirdi.

Əsgərlər ancaq öz vəzifələrini düşünür, öz atəşlərinin təsir dairəsini görüdürlərsə, İsrafil döyüşün ümumi vəziyyətini və nəticəsini düşünürdü. Onu düşündürən bu iddi, hissə polkdan çox aralıdır. Hissənin topu yoxdur. Faşistlər arxaya keçmək cidd-cəhdli edə bilərlər. Bərabər olmayan qüvvələrin döyüşü uzun çəkə bilər. Ona görə İsrafil hələlik Pustinka mövqeyinin müdafiəsində nə polku, nə də arxadan gələsi köməyi nəzərdə tutur. O, real imkanlar ilə iş görmək, bunlardan ən çox

faydalananmaq istəyirdi. O, əsgərlərinə tapşırırdı ki, "Məqsəd tüfəng atmaq deyil, məqsəd vuruşmaqdır. Burada ən azı bir gülləyə bir faşist yuxmaq lazımdır. Mən əmr etməmiş atmayan!"

Bələ davada dözmək, özünü saxlamaq çox çətindir. Top güllələri div kimi nərə çəkir, ilan kimi mələyə-mələyə gəlir. Güllə yağış kimi yağır. Səngərlərdə – hər addımında torpaq vulkan kimi partlamaq istəyir. Bələ yerdə silah sahibi olanın ol saxlamağı bacarması şərtidir. İsrafilin əsgərləri komandirlərinə, onun mətanatına alışmışlar. "Yəqin, İsrafilin bir fikri var", – deyə əllər tətkidə dayanmışlar. Komandırın səsinə, əmrinə müntəzirdirlər. Bu davada İsrafil çox qənaətlə dinir, az danışır. O, faşistləri lap yaxına buraxır. Bəzən öz sükütu ilə elə mənzərə yaradır ki, düşmən qarşısında heç bir şey olmadığını inanıb ayaga qalxır, sira ilə yürüş başlayır. İsrafilə də bu lazımdır. Faşistləri yayım atəsi ilə biçib töküür, bir dəqiqədə düşmənin hərəkatını dayandırır. Səngərindən aralanmış faşist soldatlarının ölüm məqamında necə özünü itirdiyini, oda atılmış ilan kimi, necə o yan-bu yana çırpındığını görmək olurdu. İsrafil sərrast atəş ilə elələrini "rahatlayırdı." "Yat, – deyirdi, – yat yere! Qışın soyuğunda nə atılıb-düşürsən." Vəziyyəti bələ görən faşist komandanlığı varından-yoxundan çıxmağı, bütün qüvvələrini töküb Pustinka mövqeyini tutmağı, sovet şəhərlərini birləşdirən dəmiryol xəttinə çıxmağı qərara almışdı. Odur ki, İsrafilin döyüşüləri düşməni biçdikcə dalısı gəlirdi. Faşist dəstələri bir-birinin meyitini ayaqlayaraq yeriyirdilər.

Bu gün faşistlərin üç quduz hücumu dəf olundu. İsrafilin döyüşçülərindən də çox ölü, yaralanan var idi. Qalanlar onların da vəzifəni ifa edirdilər.

Faşistlər meydanda saysız-hesabsız ölü qoyub öz mövqelərinə çəkildilər. Bir qədər susdular. Bununla onlar, guya hücumdan əl çəkdiklərini qələmə vermək, bizimkiləri çəş salmaq istəyirdilər. Həm də hissəmizin atas gücünə beləd olmuşdular. Faşistlərin bu hiylə və matəm sükutu uzun çəkmədi. Dördüncü dəfə yürüş başladılar. Bu dəfə Hitlerin kefli soldatları sıx sıralarla, tam ayaq üstdə saymaz yana yeriyir, ölünlərin üstündən ötürdürlər. İsrafilin döyüşülərindən ancaq səkkiz nəfər soldat qalmışdı, onların da içində yaralılar var idi. Heç bir əsgər mətanatını, döyükəzmini itirməmişdi. İsrafil buna arxalanaraq səngərə yat-

di. Çapayev gözü və qəzəbi ilə düşmənin hərəkatına diqqət elədi, faşistləri 30-40 addımlıqla buraxıb avtomatına "qoyma!" dedi. Qızıl gülələri ilə düşmən səflərini darmadağın elədi. Yaralı əsgərlər silahları növbə ilə doldurub İsrafilə verirdilər. O da arasıkəsilmədən yağıdırırdı. Faşistlər tab gətirə bilməyib qaçmağa üz qoydular. İsrafil bir Koroğlu nərəsi çəkdi: "Yoldaşlar! Faşist əclafları qırın!"

Qaraquş kimi düşmən üstünə cumdu. İlk qarşılaşlığı üç nəfər faşisti nizəyə taxib kənara atdı. Qalanlar vavəyla çəkərək özlərini istehkama atdırılar. Bayaq bağıraraq gələn soldatlar, naşə çəkərək qaçırlar, yixılır, sızıldayaraq ölürdülər. Kimisi sürünərək, kimisi soxulcan kimi qırırlaraq dığırılanib özünü səngərə atmaq istəyirdi. Ancaq bu da onlara qismət olmurdu.

9 saatdan yuxarı davam edən tarixi və qızgın vuruşma, faşistlərin məglubiyyəti ilə bitdi. Faşist istehkamlarını matəm, ölüm sükutu bürüdü. Döyüş meydanını yoxladıqda yalnız İsrafilin əli ilə 73 nəfər faşistin məhv edildiyi məlum oldu. Bunların üçü zabit idi. İsrafil döyüşçülərin əlini sıxaraq razılıq edir, faşistlərdən alınan silahları – tüfəng və pulemyotları göstərib deyirdi:

– Bəli, sabahdan öz silahları ilə əclafların özlərini qırarıq!

Muşayev səhərdən bəri gedən gərgin döyüşün təsirindən sanki, indi aylırdı. Xüsusi bir sevinc və qürur hissi ilə deyirdi:

– Sizin rəşadətinizə heyranam, yoldaş komandır!

İsrafil də indi söhbətdən xüsusi bir həzz duyurdu:

– Deməli, sovet əsgərləri silahuna əməlli-başlı yiylənəndən sonra məğlub olmazmış, möcüz göstərərmiş. Bir də, yoldaşlar, bizi ruhlandıran, biləyimizə qüvvət, qəlbimizə qətiyyət verən bir şey var. Axi bu böyüklikdə Vətənin sənə arxa olduğunu biləndən sonra, Stalin planı ilə döyüşə gedəndən sonra adam özünü dağ kimi hiss edir. Əlbəttə ki, Stalin yolu ilə gedən qalib gələcək. Buna nə söz!

Qəhrəman

Teleqraflar, radiolar, qəzetlər, məktublar İsrafil Məmmədovun göstərdiyi şücaət xəbərini vətənə gətirəndə hamidan artıq həyəcan ke-

çirən Ələkbər qızı Gülsüm, İsrafil öz südü ilə bəsləyən, əməyi ilə böyüdən ana olmuşdu.

Eyni həyəcan hissini İsrafilin atası, xalqımızın atası, Vətən mühabibəsinin böyük sərkərdəsi Stalin keçirmişdi. Atanın da, ananın da həyəcanı sovet dövlətinin tədbirində göründü. Sovet dövləti İsrafilə Lenin ordeni və Qızıl Ulduz nişanı verməklə onu Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adlandırdı.

İsrafilin ailəsinə böyük şənlük üz vermişdi. İndiya qədər Qapanlı kəndindən kənarda tanınmayan kəndli qadın Gülsümü hamı görmək, hamı tanımış, hamı onun sözünü eşitmək istəyirdi. İsrafilin təhsil aldığı, yaşadığı, ordu sıralarına yola düşdüyü şəhər, Azərbaycanın ikinci sənaye mərkəzi olan Kirovabad şəhəri qəhrəmanın şərəfinə ümumhälinin mitinqini çağırmışdı. Camaat şəhər meydanında dəniz kimi ləpələnirdi.

Minlərlə göz tribunaya, qəhrəman haqqında danışacaq natiqlərə dikilmişdi. Gülsüm ömründə birinci dəfə idi ki, belə böyük izdiham qarşısında tribunaya qalxdı. Cəbhədən başlamış buraya qədər, İsrafilin görüdüyü işlərdən başlamış, camaatin, xalqın qələbə sevincinə qədər olan hər şey onun gözünün qabağında xüsusi bir məna alırdı. O, iftخار hissi ilə irəli yeriyib sözünü söylədi:

– Eşitmışəm, mənim oğlum igidlik eləyib, qəhrəman olub. Dava ya gedəndə dedim, oğul, səni Stalinə verirəm. Onun yolunda qulluq elə!..

Ana burada üzünü yuxarıya, sanki günəşin durub baxdığı üfüqə tutub sanki nitqini dinləyən oğluna xıtab etdi:

– Sağ ol, var ol! İsrafil, südüm sənə halal olsun! Üzün ağ olsun! Stalinin yanında məni başıcuşa eylədin. İsrafil, qadan alım, qəhrəmanlığın mübarək! Leninin nişanını dösünə tax! Oğul, Stalin deyən kimi: faşistləri qır, tərk elə! Qoy xalqın yaxası qurtarsın. İsrafil, anan sənə qurban olsun, hər gün səndən xəbər tuturam, adını eşitdikcə, ürəyim dağ boyda olur. Vur! Vuran əllərin var olsun!

Gülsüm arvadın dedikləri bir qadının sözü deyildi. Bu sözlər böyük ananın, ana vətənin sözləri idi. Bu nitq qəhrəman oğullar, Babəklər, Koroğlular, Nəbilər böyüdən, böyük və tarixi işlər görən bir xalqın

sözü idi. Böyük ata Stalin də İsrafilin rəşadətinə "mərhəba!" dedi. Ümmüttifaq aqsaqqalı Kalinin qəhrəmanın dösünə Lenin nişanı taxaraq "sağ ol!" dedi.

Ordu komandiri general-leytenant Kuroçkin öz silahını Məmmədova bağışlayaraq əlini sıxdı.

Vətən, bütün xalq, böyükdən kiçiyə qədər bir ağızdan İsrafilə təşəkkür edir. Şairlər, ədiblər, aşıqlar onun adına mahnilar, dastanlar yazırlar.

İsrafilin yerliləri qəhrəmanın adı ilə öhdələrinə yeni vəzifələr götürürər. İsrafilin qardaşı Hidayət qardaşı kimi qəhrəman olmaq arzusu ilə ordu sıralarına gedir. Rəssamlar o sağlam, yaraşıqlı gəncin şəklini çəkib yayırlar.

Vətənin qayığı və təşəkkürünə, xalqın öz oğluna etdiyi bu mehribanlıq və diqqətə İsrafilin bir cavabı oldu. O, cəbhədə, təntənəli şəraitdə Vətənə, xalqa, böyük ataya, əziz anaya üz tutaraq belə dedi:

– Nə qədər ki sağlam, faşist əclafları amansızcasına əzəcəyəm!

İsrafil indi də həmişəki kimi vəzifə başında, döyüsdədir. O, vətənimizə soxulan qəsəbkarları qırmaqdadır. O, bütün cəbhə əsgərlərinə nümunədir.

İsrafil yalnız əsgərlərə yox, hamımıza, yeni yetişən gəncliyə, komsomolçulara, pionerlərə, bütün yeniyetmələrə nümunədir. Gənclərdən hər kəs soruşsa ki, necə inkişaf etməli, necə böyüküb qəhrəman olmalı? Bu suala cavabımız belədir:

– İsrafilin getdiyi yolu tut! İsrafil kimi ol!

1942

QARDAŞLAR

(Döyüşən ordu)

Iki ay əvvəl Sovet İformasiya Bürosunun məlumatında adı çəki-lən Babayev Mahmud budur, həmin bu ariq, zirək oğlandır. O, Kürdəmir rayonundandır. Yayın istisində üç ay vəhşi faşistlərə qarşı vuruşmuşdur. Axırıcı kaşfiyyat çıxışında dörd yoldaşı ilə bərabər 11 nəfər faşisti əhatə etmiş, üçünü öldürmiş, səkkizini əsir tutmuşdur. Yaralandıqda belə, döyüş meydanını tərk etməmiş, 12 saat vuruşmuşdur. Babayev iki ay xəstəxanada yatıb sağalmış və təkrar öz hissəsinə döyüşə qayıtmışdır. Babayev deyir:

— Mən cəbhəyə gələndən sonra oğlum olub. Qayıdanda, Krımı düşməndən tamizlayıb qayıdanda ad qoyacağam: Qələbə!

Əli Bayramlıdan olan gənc, kiçik leytenant Ağaxan hələ döyüşə girməmişdir. Ancaq o, diqqətəlayiq komandirdir. İlk görüşündə öz şənliyi, sevinci və səmimi təbəssümü ilə sizi valeh edəcəkdir. Təzə, davamlı, yaraşlı komandir libasını elə səliqə ilə geyinir ki, deyərsən bu oğlan davaya yox, toya gedir. Orduya könüllü gəlmışdır. Ağaxanın cavan sismasında parlayan xalq və vəton eşqini, gözlərində oynayan hünər qıgil-

cimlərini hər kəs görə bilər. O, cəbhədə tam, dolğun bir həyatla yaşayır. Mədəniyyətdən, musiqidən, şeirdən danışır. Gələcək ideallarını deyir. Onun coşqun gənclik hissələri heç bir zaman indiki qədər alovlanmamışdır. Ürəyi böyük və təmiz arzularla doludur. Anasına yazdığı məktubda iftiخارını gizlədə bilmir:

— Ana, — deyir, — oğlunun 19 yaşı var, indidən Qızıl Ordu komandiridir. Ana, mən nə qədər bəxtiyaram!

Ağaxan ilə görüşəndə və ayrınlarda bir şey düşünürsən:

— Düşmənin təpəsini əzən, igidlilik göstərib qəhrəmanlıq nişanları alan belələridir. Belə oğul analarına eşq olsun!

Döyüşçülerin sevimlisi zabratlı qara və ortaboy oğlanı heç bir vaxt unutmaram. O, texnikanın həkimidir. Maşınları müalicə edir. Onun adı Bundur. Hərbi hünərdən başqa gözəl incəsənət qabiliyyəti də vardır. Sosyuq nə qədər bərk, iş nə qədər ağır olursa-olsun Bun mahnından korluq çəkən deyil. Bun, inca hiss sahibi olduğu qədər də möhkəm əzələ, güclü bilək sahibidir. Maşının dilini, işin fondını ovcunun içi kimi bilir: "Ay maşın, — deyir, — rəngindən bilirom ki, haran ağıdır."

Ucaboy, qırmızısfət, irigözlü, enlikürək komandir Çeçenidze xalis Gürcüstan oğladır. Olduğu hissədə böyük hörmət sahibidir. O, döyüşçülerinin həyatı ilə yaşayır. Ağaxanda gördüyüňüz xüsusiyyətləri Çeçenidzedə də görə bilərsiniz. Ancaq bu, daha çox təcrübə görmüş, həyat keçirmiş, bərk ayaqda nərə çəkib, düşmən üstünə cuman bir komandirdir.

Kapitan Danilin hələ 20-25 il əvvəl, vətəndaş müharibəsi səngərlərində böyüüb bərkmiş mahir hərb ustasıdır. Onun yaşı 45-dən yuxarıdır. Sanki günəsdə yanmış, soyuqlarda bərkmiş qaramtul cöhəsində bir ata təmkini, işinə, gələcəyinə möhkəm inam vardır. O az qala yaşıñun hər iki ilində bir döyüş görmüşdür. Bu döyüşlərin hamisina etimadla girmiş, qalibiyətlə çıxmışdır. Düşmən ilə vuruşmaq onun üçün ən adı və ən sevimli peşədir. Onun bir xasiyyəti də var: döyüşçülərini də özü kimi istər, hər döyüşçü onu təmin etməz. Birində naşılıq, yavaşlıq gördümü, onunla ciddi maşğul olur. Onun fikrincə, dərəqlərda səf-səf duran patronlar kimi əsgər də bir-birinə oxşamalı, bir-birindən seçmə olmalıdır. Danilinin döyüşçüləri deyirlər:

– Yoldaş komandır, sizinlə ölümə də getmək xoşdur.

Danilin razılığını bildirir:

– Mən də sizə bel bağlamışam. Demək, bir-birimizin qələbəsini təmin edəcəyik.

Danilin Bakıda böyümüştür. Bu şəhərin adamı həyəcansız gəzə bilmir. O, əlini döyüşçülərinə, cəmisi bir neçə saat sonra döyüşə girəcək olan qızıl əsgərlərə tutub deyir:

– Bakı bunlara arxayı olsun. Bizim nə qədər ki canımız sağdır, nə qədər ki nəfəsimiz gəlir, vətənimizin ürəyi fərəhələ çarpacaqdır. Bakının sinəmiz kimi polad qalası vardır.

Danilin onu alqışlayan döyüşçülərə üz tutub, sanki əsgəri andını təkrar edir:

– Döyüşü yoldaşlar, hücum! Murdar faşist həşəratını məhv etməyə gedək! Gedək, qardaşlar!

Danilinin səsində də, sözündə də bir inam, əzəmət və vüsət vardır. Bu, böyük bir xalqın əzəmətidir. Gördüyün, dinlədiyin bir adam, bir şəxs deyildir. Öləməz bir xalqdır. Bu həmin rus xalqıdır ki, bəşəriyyətə Lenin, Tolstoy, Qorki kimi adamlar vermişdir. Bu həmin rus xalqıdır ki, tarixini, azadlıq uğrunda mübarizədə keçirmişdir. Bu həmin rus xalqıdır ki, dünyada birinci dəfə olaraq sosialist revolusiyası bayrağını qaldırmışdır. Bu xalqa zaval yoxdur. Bu xalqın oğlunun iftixar etməyə haqqı vardır.

Ancaq indi Danilin yalnız bir rus deyildir. O, indi Qafqaz ordusu əsgəridir. Xalqlar ailəsində onun səsinin təsiri, biləyinin gücü qat-qat artmışdır. Xalqlar dostluğu hər bir qızıl əsgər kimi onun da köksünü müqəddəs ideallarla doldurmuşdur. O, Qafqaz ordusu sıralarında azərbaycanlılar, gürcülər, ləzgilər, avarlar, çeçenlər, inquşlarla birlikdə hücuma gedir. O, Sovet Qafqazının məğrur, cəsur oğulları ilə qardaş Krimi qurtarmağa gedir. Danilini, Babayevi, Çeçenidzeni və başqalarını görəndə, minlərlə eyni ruhlu, eyni məqsədli, eyni yol yolçularını görəndə bir şey,ancaq bir şey düşünürsən: düşmən üstüne bütün Qafqaz yeriyir. Ağsaçı Kazbek, qoca Elbrus, Şahdağ, Qoşqar, Kəpəz yeriyir. Bu ığid ölkə, Kür və Araz qılincını çəkarək, Xəzər sinəsini qarşıya verərək yeriyir. Bu yeris Qafqazın düşmən üzərinə ən amansız yeri olacaqdır. Cün-

ki tarixdə heç bir vaxt Qafqaz indiki qədər six birləşməmişdir.

Qızıl Ordu Qafqazın bütün qüvvət və qüdrətinin təcəssümüdür. Qafqazın başəyməz uca dağları buradadır. Kür, təmkinli dağlar, dərələr, düzənlərin hayatı olan azadlıq havası buradadır. Arxası yer görməz mərd ığidlər, istiqanlı, at sürən, qılınç vuran, yağı qıran koroğlular, babəklər, tariyellər, davudlar, aftandillər buradadır.

Bu orduda tariximizin parlaq şücaət ənənələri, hazırkı həyatımızın azadlıq, səadət, birləşdilik sevgisi, gələcək eşqi və etimadı vardır.

Bunu hər bir əsgərdə duymaq olar. Bunu hər bir döyüşdə görmək olar. Bunu hər bir kəsdən eşitmək olar. Belə orduya qarşı duran düşmən, dünyanın ən alçaq, ən rəzil dəstəsidir. Vay bu faşist quldur dəstəsinin halına!

Qızıl Ordunun döyüşçüləri, dünyanın ən şərəflə əsgəridirlər.

1943

QƏZƏB MAŞINLARI

*Abbas deyər bu sözləri sərindən,
Arxi vurdur, suyun gəlsin dərindən,
El yiğilsa, dağ oynadar yerindən,
Söz bir olsa, zərbə kərən sindirən.*

Aşıq Abbas Tufarqanlı

Fikir

Tambov kolxoçuları Qızıl Orduya kömək işinin yeni formasını tapdilar. "Tambov kolxoçusu" adlı tank dəstəsi yaratmaq üçün iki həftədə 40 milyon manat nağd pul yiğdiłar.

Tambovluların bu təşəbbüsü böyük ölkəmizin bütün vətənpərvərlərinə timsal oldu. Az bir müddət içində oblastlarda genişlənən bu vətənpərvərlik hərəkatının ilk nəticələrini gördük. Qorkı oblastının kolxoçuları zəmanənin böyük pilotunum xatirasına döyüş maşınları dəstəsi yaratmayı vacib saydilar. Valeri Çkalov adına təyyarələr eskadriyası üçün 60 milyon manat pul verdilər. İvanov oblastı kolxoçuları tank dəstəsi üçün 60 milyon, Moskva kolxoçuları "Moskva kolxoçusu" tank dəstəsi üçün 75 milyon manat yiğdiłar.

Doğrudan da bu gün Qızıl Orduya kömək etmək ideyasının necə böyük və düşmən üçün necə zəhmli qüvvəyə çevrilidiyini – xalq pulu ilə, sovet vətənpərvərlərinin yiğdiği artıq pul ilə yaradılan maşınlar aydın göstərir.

Hər gün tank və təyyarə dəstəsi yaratmaq üçün milyonlarla pul verildiyini qəzətlərdən bilirik.

Bunlar, bu pullar sadəcə vəsait deyildir. Böyük və fədakar bir xalqın öz doğma ordusuna qayğı və məhəbbət duyğularıdır. Saratovlu Qolovati bu duyguya ilə yaşayır. O, sovet vətəninin həqiqi oğlu, iki nəfər qızıl əsgərin ləyaqətli atasıdır. O, alın təri ilə, əlinin əməyi ilə qazanıb yiğdiyi yüz min manatı bu gün üçün ən vacib yerə – döyüş maşınlarının yaradılmasına verdi. Mühəribədən əvvəl bizim atalarımız artıq pullarını başqa arzu ilə yığardılar. Onlar oğul toyuna hazırlaşar, yeni evlər tikdirir, otaqlarına qəşəng və bahalı ev şeyləri alardılar.

Qolovati və onun kimilər çox yaxşı başa düşürlər ki, indi bizim tohumuz ilə taleyimiz birdir. Hamımız bir bayrama – faşizmə çalacağımız son qələbə gününə hazırlaşırıq. Hər şey bu gün üçündür, hər bir şənliyimiz bu gündən asılıdır.

Səadət

Tambov yoldaşların təşəbbüsü, ordenli respublikamızda xüsusi bir sevinc və ruh yüksəkliyi ilə qarşılandı. Dərhal "Azərbaycan kolxoçusu" tank dəstəsi yaradılmasına minlərcə kolxoçular milyonlar verdilər.

Qolovatinin arzusu indi həqiqət olmuşdur. Kolxoçuların vəsaiti polad maşınlara çevrilmişdir. İndi "Tambov kolxoçusu", "Moskva kolxoçusu", "Çelyabinsk kolxoçusu" tank dəstələri artıq döyüşə girmişlər. Bu maşınlar şir kimi Qərbə tərəf şığıyr. Vətən torpağımızı murdar heyvanlardan temizləyirlər. Dünən Mozdok, Nalçik, Kotelnikovo, bu gün Kursk, Voronej azad olundu. Sabah Krim, Ukrayna azad ediləcəkdir. Qızıl Ordunun bu tarixi xilaskarlığı epopeyasında sovet kəndlilərinin əməyi və vətənpərəstliyi görkəmlı yer tutacaqdır.

Ağdamda, Hüsü Hacıyev adına kolxozda 75 yaşlı bir qadın var. Onun adı Səadətdir. Bir oğlunu orduya yola salmışdır. Qızı və ikinci oğlu ilə bərabər özü də kolxozda yorulmadan çalışır. Səadət "Azərbaycan kolxoçusu" tank dəstəsinə 50 min manat vermişdir.

Səadət dünyagörmüş, ağbirçək, dağ ürkəli bir anadır. O, tanka pul verəndə hamının qəlbini oynadan, hamının ürəyindən olan bir arzunu demişdir. O, öz arzusuna inanır. Bunu dərin bir etiqadla rəhbərə, Stalin yoldaşa yazmışdır: "Mən 75 yaşında olsam da, bilirəm ki, Hitlerdən çox yaşayacağam, oğullarımız qalib gələcək və bir qəhrəman kimi evlərinə qayıdacaqlar. Biz yaxşı kolxoz qonaqlığı düzəldəcəyik və o zaman xatırlayacaqlar ki, mən qoca qarı da düşmənləri məhv etməyə kömək etmişəm..."

Səadətin arzusu milyonların arzusudur. Eyni fikri iki əsgər anası, Yevlax rayonunda Marks adına kolxozun üzvü Arəstə Hüseynova başqa sözlərlə deyir. Arəstə də Səadət kimi tank dəstəsinə 50 min manat vermişdir. O, deyir:

- Mən qələbə günümüz, böyük bayramımız üçün çalışıram! Böyük arzum budur ki, qələbə günümüzi görüm. Balalarımla birlikdə şəhəlik keçirim!

Yetmiş yaşılı kolxoçu qadın Qızınbarı Hüseynova kürdəmirlidir. Tank dəstəsinə 15 min manat vermiş, qocaları yarışa çağırılmışdır. Qızınbarı qələbəmiz, səadətimiz yolunda hər seydən keçən adamdır. O, bütün kolxoçular qarşısında böyük bir ana məhəbbəti ilə əsgərlərimizi yad edərək deyir:

- Canımız da, malımız da Qızıl Orduya qurbanıdır!

Biz şəxsən bu anaları tanımasaq da, onların səsini eşidir, onların ürək çırıntılarını duyar, böyük arzularına şərık oluruq.

Tarixdə qan tökməkdə ad çıxmış Topal Teymur öz qərargahını çox sayıq qarovalınlara mühafizə etdirirdi. Bir gün gözünü açanda nəbələd, pərişan və həyəcanlı bir qadının qapıda durduğunu görür. Heyran qalır: "Buralara quş səkə bilmir, bu qədər mühafizə şəbəkəsini sən necə keçib gəlmisən?" deyə soruşur. Qadının cavabı qısa olur:

- Mən anayam! - deyir. - Analıq qüvvəsinə qarşı çıxan hər şey məglubdur. Mən səndən oğlumu istəyirəm!

Teymur aciz qalib ana tərəfindən məglub edilir!

Adlarını çəkdiyimiz Səadət, Arəstə, Qızınbarı zəmanəmizin qabaqcıl qadınları, vətənin analarıdır. Onların arzusu güclüdür, müqəddəsdir və həqiqətdir. Onlar Hitlerə ölüm arzulayırlar. Bu arzuları ilə polad və dəhşətli maşınlar yaradıb hitlerçi köpəkləri qırmağa göndərir-lər. Analar Məlik Məmməd kimi iigid oğullarını zəmanənin ağ divini öldürməyə, dünyani Hitlerin şərindən xilas etməyə göndərirlər. Analar oğulları, oğullar anaları üçün çarpışırlar. Bu yoluñ yolçularına, ulduznişan sovet maşınlarını yaradınlara, bu maşınlar ilə hücumda gedən əsgərlərə uğur və eşq olsun!

Dağlar sultani

Hücumda keçən Qızıl Orduya kömək indi sovet adamlarının ümumi fikridir. Ona görə də "Azərbaycan kolxoçusu" tank və təyyarə dəstəsi yaratmaq təşəbbüsündə heç kəs geri qalmaq istəmir. Bir məsəl var: "Bir özündən deyəndə, bir də yoldaşlarından de!"

Qolovati yoldaşın ardınca gedərək, yüz min, iki yüz min manat verən kolxoçular çox oldular. Keşlə rayonu "Oktyabrın XIX ildönümü" adına kolxoz sədri Məmmədağa Əliyev daha artıq səxavət göstərdi. O, tank dəstəsi nəfinə 305 min manat nağd pul verdi. Məmmədağa komunistdir. Qızıl Ordumuzun azadlıq, səadət və gələcəyi uğrunda vuşuduğunu gözəl bilir. Onun sözü budur:

- Qoy mənim verdiyim pul düşmənin tamamilə darmadağın edil-məsini sürətləndirmək üçün Qızıl Ordumuza yeni döyüş maşınları ver-sin. Onun qüdrət və qüvvətini daha da artırınsın!

Əliyev Məmməd isə 350 min manat vermişdir.

Bunları dünənə qədər çoxumuz tanımırdıq. Vətən yolunda atdığı bu addım onları bizə tanırıv və sevdirir. Biz belə kolxoçularımızla, cəbhəçilərimizə nəinki təkcə məhsul, ərzaq, həm də silah – müasir texnikanın yetirdiyi mürəkkəb və möhkəm silah verən sovet kəndlilərimizlə fəxr edirik. Xındırıstanlı Əsgərov Rüstəm yüz min manat, sumqayıtlı Vəli Səfərov yüz on altı min vermişdir. Kirov rayonu, Hüsü Hacıyev kolxozunun sədri Xoşı Ələkbərov yüz iyirmi bir min manat vermişdir.

Hər gün qəzetlərdə bu kimi vətənpərvər adamların adlarını görmək olar. Bunlar elə adamlardırlar ki, arxada olsalar da, cəbhə ilə yaşayırlar. Canları qızıl əsgərin yanındadır. Bunlar istəyirlər ki, minlər ilə polad maşınlar yaradıb faşist qoşunlarını əzsirlər, dünyani hitlerizm bəlasından qurtarmaqda şəxsən mərdlik, qəhrəmanlıq nümunələri göstərsinlər.

Bu ümumxalq təşəbbüsçüləri siyahısında biz ancaq kolxozi sədrəsini, oxumuşları deyil, ayaşlı pionerdən tutmuş, Saleh Əli oğlu Hüseynov kimi 110 yaşı qocalaracan rast gəlirik.

Murtuz Osman oğlu tank və təyyarə dəstəsi nəfinə min manat vermişdir. Murtuz Qax rayonundandır. 70 yaşı var, sənəti çobanlıqdır. Murtuzun üzəyində hitlerizmə nifrət daha artıqdır. Murtuz, doğrudur, məktəb görməyib, kitab oxuya bilmir. Ancaq o, həyatda nəyin ən zəruri olduğunu bilir. Bilir ki, Hitler azadlığın düşmənidir. Onun adı galəndə Murtuz kişi əsəbilaşır. Onun, dünyani qan çanağına döndərən canavarın başını çomaq ilə əzmək istəyir. Lakin anlayır ki, indiki dava – çomaq davası deyildir. Haradansa gəlmış bir əsgər söhbətarası demişdi: "İndiki davada tank, təyyarə çox iş görür." Əsgərin sözü Murtuzun qulağında qalmışdı. Hətta Murtuz bir az məyus kimi də olmuşdu. Düşünüb görmüşdü ki, tank qayırıa bilməz, indiki silahlara nabələddir... "Azərbaycan kolxoçusu" adına tank dəstəsi yaratmaq təşəbbüsünü eşi-dəndə Murtuz ferma müdirinin yanına gedib soruşmuşdu:

- Bu tank ki, deyirsiz, harada qayırılır?
- Zavodda!
- Bəs kolxoçular haradan alıb dəstə düzəldirlər?
- Zavoddan! Puluna minnat. Kolxoçyu yiğib verir, həmin pula tank qayırırlar!

Murtuz tank dəstəsi nəfinə min manat verəndən sonra gözü yollarda idi. O, traktor səsi eşidən kimi öz pulu ilə qayırılmış tankın geldiğini güman edirdi. O, düşünürdü ki, tank mənim öz malimdird, yolda görsəm işarə verib saxladacağam. O yan-bu yanına, poladına lap əl vurub, baxacağam. İçində kim oturubsa görüşəcəyəm. Alnından öpüb yola salacağam və deyəcəyəm:

- Zəhmət bəhrəsindən alınan min manat hədər getməsin, öldürdüün faşistləri say görək manata neçəsi düşür...

Murtuzun buna haqqı vardır. Faşizm azadlığın düşmənidir. Murtuz isə əsirlik həyatına bir gün də dözə bilməz. Azərbaycanın bu dilbər dağları, yaşıl tarlları, cingildəyən dərələri, çağlayan suları onun – dağlar sultanınınındır. Azad vətənin azad oğulları, azad təbiəti, azad həyatı var. Bunu qorumaqdan daha müqəddəs nədir?

Bu böyük vəzifəni görənlərdə artıq-əskik adam yoxdur.

Murtuz Osman oğlunu heç kəsdən əskik görməyin!

Balaların köməyi

Bədir İbrahimov bu ildən məktəbə gedir. Onun dərs həvəsi ilə yasayan vaxtidir. Müəllim onun üçün dünyada ən çox bilən adamdır. Bədir uşaqları yuxusunda görür...

Dünen kolxoçuların tank almaq üçün pul verdiyini evlərində eşitmiş, atasından soruşmuşdu:

- Ata, bizim də tankımız olacaq?
- Bəli, yoldaş Bədir, biz özümüzə tank alırıq.
- Atasının zarafatıyan cavabı usağı sevindirmişdisə də, artıq şey soruşmamışdı. Bilirdi ki, çox söz danışanda atasının acığı tutur.
- Ədə, - deyir, - dilotu yeməmisən ki, qoysana bir hovur dincələk!

Məktəbə gələndə Bədir burada da həmin söhbəti eşitdi. Uşaqların tank üçün pul verib adlarını yazdırdığını görəndə pul üçün evə qaçmaq istədi. Müəllim qoymadı:

- Bədir, - dedi, - sabah gətirərsən, eybi yoxdur!
- Minlər, on minlərlə öz tayları, yaşıdları ilə birlikdə Bədir də tank nəfinə bir cervon verdi. O, əvvəl elə bildi ki, tank məktəblərinə gələcək, odur ki, soruşdu:
  - Müəllim, tankımızı bəs kim sürəcək?
  - Bala, nə çoxdu orduda cavanlarım. Siz burada oxumaq, yazmaq öyrənirsiniz, əsgərlərimiz də top-tüfəng atmaq, tank sürmək öyrənir.

Müəllim Bədirin suallarından xoşlanır. Bir ata kimi onun başını sığallayırlar:

– Görürəm, – deyir, – Bədir, sən tankçı olmaq istəyirsən.

Səkkiz yaşı uşağın həvəsi sadəcə uşaq marağı deyildir. Bədir və onun yaşılarının çoxu vətənimizin faşizm ilə apardığı müqəddəs müharibədən xəbərdardır. Bunlar həmin uşaqlardırlar ki, öz təşəbbüsleri ilə qızıl əsgərlərə hədiyyə yiğib göndərilərlər. Əsgərlərə məktub yazıb əhval soruşurlar. Bunlar səngərlərdə vuruşan, müasir hərbin bütün ağırlıqlarını öz ciyində daşıyan qəhrəman döyüşçülərin balalarıdır. Bunların, bu balaca vətəndaşların tank yaratmaq üçün vəsait yiğdığını eşidən hər bir qızıl əsgər, şübhəsiz, sevinc həyacanı keçirəcəkdir. Büttün qüdrəti ilə düşmən üstüne şığıyacaqdır.

Bədirin pulu, bütün kolxoçuların pulu ilə birlikdə tanka çevriləcəkdir. Ehtimal ki, müəllim uşağın marağını nəzərə alıb tank dəstəsinə tamaşa da aparacaqdır. Ancaq faşizm ilə vuruşmaq şəxsən Bədirə qismət olmayacaqdır, Bədir böyüküb əsgər olana qədər dünyada faşizmin izi-tozu da qalmayacaq, kitabçalarda yalnız nifrətlə xatırlanacaqdır. Bu əhvalat tarixdə əbadi qalacaqdır: 1943-cü ildə kolxoçular döyüş maşını almaq üçün vəsait yiğanda balalar da iştirak etdilər. Ehtimal ki, o zaman bu hadisəni danışan tarixçini çox heyrətlə dinləyəcəklər. O isə məsələni tafsilatlı deyəcək:

– Vətənpərvərlik duyusu, hətta, uşaqların qəlbində elə bir kök salmışdı ki, 7-8 yaşı məktəblilər dəftər-qələm üçün atalarından aldığı pulu tank dəstəsi nəfinə verirdilər. Onlar – ana qucağından yenicə ayırlan balalar da “vətən, vətən” deyirdilər!.. Vətən adı və onurla bağlanmış Bədirin yaşılarının adı şərəf duyan adamların qəlbində, zehnində, qalın və mənali kitablarda həmişa yaşayacaqdır.

Stalin yoldaş sovet uşaqlarının vətənpərvərliyinə, onların qələbəmiz üçün çalışmasına böyük əhəmiyyət verir. Rəhbərin pioner Rza Rzayevə göndərdiyi telegram bütün məktəblilərin sevincinə səbəb olmuşdur. Böyük rəhbər, ata qayğısı və mehribanlığı ilə uşaqlara deyir: “Gənc yoldaşlar, Qızıl Ordunun qayğısına qaldığınızda görə Sizə təşəkkür edirəm. Sizə cansağlığı, dərsdə və ictimai işdə müvəffəqiyyət arzu edirəm...”

Atamız və böyük müəllimimizin bu sözləri tək Rza, Tanya, Alma üçün yox, ürəyi vətən hissi ilə döyünen hamı sovet uşaqlarının işinə verilmiş yüksək qiymətdir. Milyonlarla gənc, yeni nəsil Stalinin tükənməz

ata qayğısı və tərbiyəsi ilə böyükür. Onlar zəmanətin və tarixin ən xoşbəxt nəslə olduqları ilə fəxr edirlər.

Yer yeriyəndə

“Azərbaycan kolxoçuları” adlanan tank dəstəsinin, nizamlı əsgərlər kimi düzülərək cəbhəyə doğru yollanması gününə az qalmışdır. “Moskva kolxoçusu”, “Tambov kolxoçusu”, “Qazaxistan kolxoçusu”... yüzlərlə belə dəstələr cərgəsində Azərbaycan kolxoçularının tank dəstəsi də şir kimi düşmən üstüne cumacaqdır. Bu gün cəbhələrdə düşməni məhv edən və qabığına qatıb qovan qəhrəman əsgərlərimizin, döyüş maşınlarımızın dalınca yeni, zirehli aslanlarımız yüyürəcəkdir. O gün radiolar Sovet İnformasiya Bürosunun yeni şad xəbərini aləmə elan edəcəkdir.

Xalqın vəsaiti ilə yaradılmış tanklar, təyyarələr Qərbə doğru hərəkət edəndə elə bir mənzərə açılacaq ki, deyəcəksən, bütün yer yeriyir. Doğrudan da, bu, sovet torpağı yeriyəcək. Faşist cəlladlardan intiqam almaq üçün həyəcana gələn vətənimiz öz sonsuz gücü ilə nemes işgalçılardan getdikcə təmizlənəcək, tamamilə təmizlənəcəkdir. Hitlerçi canavarlar bu xalq əzəməti, güc və qüdrəti qarşısında aciz qalacaqlar. Bu, gün kimi həqiqətdir. Qızıl Ordu zərbələrinin nə kimi “dada” malik olduğunu düşmən indi hər zamankindan daha möhkəm duyur, şil-küt olmuş soldatlarını və zabitlərini fəlakətdən qurtarmağa can atır.

Milyonlarla kolxoçular, zəhmətkeşlər, məktəblilər düşmən üstünlə göndərdikləri qəzəb maşınlarından, bu maşınları idarə edən mərd əsgərlərimizdən bir şeyi tələb edirlər:

– Nemes işgalçilarını əzin, məhv edin! Torpağımızı qəsbkarlardan qurtarn!

Qəhrəman Qızıl Ordunun komandir və döyüşçüleri bu arzunu, şübhəsiz, yerinə yetirəcəklər. Çünkü, onlara böyük Stalin sərkərdəlik etməkdədir! Çünkü, haqq, ədalət bizimlidir!

1943

AVROPADAN MƏKTUB

Oziz atam, anam! Qohumlar, dostlar, yoldaşlar!

Süvari alayımız səf-səf durub and içəndə, qılınclar havada bərəq vuranda deyirdim: "Süngüm qələm olaydı, ürəyiimdəkini Bakının üfüqlərinə yazaydım" İndi, budur, ağır qələbə döyüşündən sonra istirahət-dəyəm, Karpat dağının ətəyində sizə məktub yazıram. Alayımız düşməni qova-qova sərhədi keçdi. Müzəffər ordumuz indi yaralı vəhşini öz mağarasında əzir.

Bizim üçün, torpağını sevən və onun yolunda canından keçən qızıl əsgərlər üçün bundan sevincli nə ola bilər? İki gün əvvəl bizə dahi Stalinin təşəkkür məktubunu verdilər. Biz bu qiymətli vəsiqənin axırındakı imzaya həyəcanla baxırdıq. Büyük sərkərdəmizin hərarətli sözlərində sizin hər birinizin, bütün xalqımızın, vətənimizin səsini eşidirik.

Stalin! Dünyada bizim üçün əziz və müqəddəs nə varsa bu adda toplanmışdır. Stalin adı ilə döyüşə girən əsgərlərimizin rəşadət və qəhrəmanlığına təcəüb etməyin! Çünkü? böyük sərkərdənin adı qələbə il-hamımızın mənbəyidir.

Biz bu ada arxalanaraq hücum edirik. Vətən həmişə zehnimizdə-

dir. Mavi Xəzərin sahilərində tarixi mətanəti və təmkini ilə dayanan Bakının buruq səslərinin, zavod fitlərinin gurultusu qulağımızdadır! Vətənimizin qəlb döyüntülərini eşidirik. Bu səs bizim uzaqvuran toplarımızın, ulduznişan tanklarımızın, təyyarələrimizin səsi ilə bir ahəngdədir! Qarşımızda bizi hücuma aparan komandırı görürükə, arxamızda da qolu çirməkli Baki fəhləsini duyuruq. Biz duyuruq ki, cəbhəcilərə ərzaq və sursat verən yoldaşlarımız bizimlə ciyin-ciyinə vuruşur, faşizmin nəfəsini kəsməyə çalışırlar.

Əzizlərim! Faşist canavarlarının ölümünüə az qalmışdır! Növbəti məktubumuzu Avropanın göbəyindən gözləyin! Vay Berlinin halına!

Azad olmuş Ukrayna torpaqlarında analar, atalar bizi qucaqlayıb övlad kimi öpür, yumruqlarını göyə qaldırıb Almaniyani göstərir: "İntiqam!" – deyə bizim üzümüzə baxırdılar. Onların gözlərində qəzəb və şikayət vardi. Biz and içib və onlara söz verdik ki, düşmənə daha amansız olacaq! Biz yanın şəhərlərimizin, dağılan xanimanlarımızın, öldürürlən vətəndaşlarımızın, təhqir olunan analarımızın intiqamını almamus evə dönəməyəcəyik! Qoy bütün dünya tarixində bir iibrət dərsi qalsın! Qoy Hitleri və hitlerçiləri doğan analar, onları böyükən mürəbbilər, müəllimlər bəşəriyyət qarşısında utansınlar və layiqli cəzalarına çatsınlar!

Əziz atam və anam!

Böyük sərkərdəmiz bizi yüksək bir məqama çatdırmış, öhdəmizə şərəflə bir vəzifə qoymuşdur: biz indi yalnız öz torpağımızı deyil, bütün əzilən millətləri faşist əsarətindən qurtarmağa gedirik. Biz Avropa xalqlarına azadlıq aparıraq. Bu xilaskar ordunun sıralarında Azərbaycanın qəhrəman oğulları çıxdı. Biz arxamızla, igid respublikamızla fəxr edirik. Siz də, cəbhəyə oğul göndərən ata-analar da, öz övladlarınızın hünəri ilə fəxr etməyə haqlısınız.

Bu iftixar hissi ilə biz silaha sarılmışq, bu iftixar hissi ilə torpağımızı təmizləmişik. Bu hiss ilə da Berlinə daxil olacaqı!

Vətənimizin düşməndən təmizlənməsi gündündə hamı bir-biri ilə görüşür, bayramlaşır. Biz də bütün sevinc və şənliliklərinizdə uzaqdan, qəlbən iştirak edirik.

Ölinizi öpürəm. Oğlunuz ƏDHƏM.

1944

VƏTƏN QƏHRƏMANI

(Xəzərin qoynunda)

Lənkəranı bol məhsulu, əla çayı, ətirli limon və portağalı ilə tərifləyirlər. Ancaq bu sahil şəhərin mənzərəsindən, təbii gözəlliklərdən az deyirlər.

Baharın günəşli günlərində yaşıl köynəyini geymiş, lalə-mərcanını və çiçək-mirvarisini taxmış Taliş dağları, Xəzəri seyrə gələn galinlər kimi, heyran-heyran gülümsərlər. Bu dağlar ətəklərini dənizə, durna gözü kimi duru, gah göl kimi sakit, gah da şəlalə kimi çılgın sulara qədər sallamışdır. Uşaqlar bu sahilda yalnız üzməyi deyil, həm də təbiəti sevməyi, böyük torpağın, havanın və günəşin ahəngdar yaranmış böyük bir nemət kimi insana bağışladığı hissədən ləzzət almağı öyrənirlər. 7-8 yaşlı uşaqların istər-istəməz ürəyi tərpənər, içəridən, hansı hissəldən sə doğub dilə gələn sözlər şirin həyat mahnıları olub musiqi kimi səslənir:

*Lənkəran dağları qosadır, qosa,
Ətəyi lalədir, döşü bənövşə
Bir yanı dəryadır, bir yanı meşə...*

Bərəkətli Lənkəran torpağında doğulub böyüyən uşaqların biri də Əhəd kişinin oğlu Həzidir. Həzi sahildən, sular və bağlardan doymazdı. Atası evdən çıxanda dönə-dönə tapşırardı:

– Bala, suyun imanı olmaz, ha! Məbada-məbada çıməndə uzağa gedəsən! Yoldaşlarından ayrılmış!

– Adamı utandırırlar axı... Onlar getsin, mən qalıım...

Uşaqın cavabı kişini açıqlandırardı:

– Kəs səsini! İndidən mənə iyidlik eləməyinə bax! Lazım deyil o cür qabağa düşmək! Getmə, heç cımməyə də qoymuram, otur yerində!

Ana əlini ağızına qoyub uşağa baxar, süküt işarəsi verərdi: "Adam atasının qabağında dinməz!" Həzi sahilə buraxılmayacağının düşünəndə bulud kimi tutular, çəkilib bir tərəfdə dayanardı. Nuşu atadan uşaqın vəsatətini edərdi. Bir saat oynamığına izin aldığınu xəbər verəndə Həzinin çöhrəsi çiçək kimi açıldı. Uşaq quş kimi atılıb bayaq həyat-dən çıxardı!..

Uşaqın əyləncə həvəsi uzun sürmədi. Günüñ birində o da yoldaşları kimi kitab, dəftər, yazı-pozu həvəsinə düşdü. Məktəblilərin ağızından eşitdiyi bu sözləri atasına oxuyub yalvarırdı:

*Ay dədə, dur, get, mənə çox şeylər al,
Bir dənə çanta, bir-iki dəftər al...*

O zaman uşaq oxutmaq valideyn üçün o qədər də asan iş deyildi. Xüsusilə Əhəd kişi kimi kasib bir adamın ogluna məktəb qapıları bağlı idi. Ancaq Əhəd kişi də arzu-kam axtaran adam idi. "Var-yoxdan çıksam da, gərək Həzini oxudam" demişdi. Həzidə oxumağa oynamaqdan da artıq həvəs göründü. Az bir zamanda o, Bakı hərbiyə məktəbində ləyaqəti tələbelərdən biri oldu.

Silah və təlim

Cavan sovet respublikasının paytaxtı Bakı Həzi üçün yeni bir aləm idi. Ümumi bir əzəmət və gurultu, adı bir rayon şəhərindən ilk dəfə bu-

raya düşən gəncin təsəvvürlərinə hakim olmuşdu. Ona elə gəlirdi ki, burada hər şey təzə və qəribədir. Göyün bir qatına qalxan binaları, məşə kimi six görünən mədənləri, süzüb gedən maşınları, ulduz kimi yerə səpilən işıqları, küçə, yerə və binalara sığmayan adamları, pəncərələrdən qalxan musiqi səslərini, bunların hamisini, hamisini öyrənmək lazımdır.

Məktəb həyatı daha maraqlıdır. Bir tərəfdən şiddətli və rəsmi görünən intizam, o biri tərəfdən hər tələbənin ehtiyaclarını ödəyən ailə, ata-ana mehribanlığı...

Həzi təlimdə özünü vuruşan əsgər kimi göstərərdi. Hər şeydən əvvəl əlinə aldığı silahın bütün xüsusiyyətini araşdırır, onu bir vintina kimi öyrənməmiş əl çəkməzdi. Atışma və ya süngü döyüşümə çıxanda Həzi cəldliyi və fəndgirliyi ilə hərfin gözünün odunu alardı, özünü yığışdırmağa macal verməzdi. Ona görə də çoxları onunla qabaqlaşmaq istəməzdə:

– Onunku məşq deyil, vuruşmaqdır, – deyərlərdi.

Döyüşcülük məharəti və hərbi istedadı sayəsində Həzi qızıl komandirlilik məktəbini əla qiymətlə bitirdi. Təhsilini mükəmməlləşdirmək üçün Leninqrada getdi. Təhsilini bitirdikdən sonra Həzi Aslanov Ukrayna və Xarkov hərbi okruqunda işləyirdi. Burada gecə-gündüz təlim keçir, kiçik komandır vəzifəsində çalışaraq orduya gəlmış gəncləri səy ilə öyrədirdi. İkinci Dünya müharibəsi başlanan zaman artıq Həzi yetişmiş və hissələrdə tanınmış bir komandır idi. 1941-ci ildə Aslanov Qızıl Ordunun kapitanı idi.

Qızıl paytaxt

Hitlerin faşist qoşunları vətənimizə basqın edən zaman Aslanov Tarnopolda batalyon komandiri idi. Düşmən ilə üz-üzə gəldikcə hitlerçilərə aman vermir, qırıb-çatırdı. 41-ci ilin yay və payız günləri ordularımızın və əsgərlərimizin ağır günləri idi. Qəfəltən üstümüzə basqı edən xain, hiyləgər və güclü düşmənin arasıksılməyən zərbələrini rədd etmək üçün bütün qüvvələr səfərbərliyə alınmışdı. Qızıl Ordu öz qüvvə-

lərini toplamaq, vaxt və fürsət qazanmaq üçün geri çəkilən zamanlar Aslanov mahir bir komandır kimi öz əsgərlərini təhlükədən qoruyurdu. "Gülləni boşə atmayıñ!" Əsgərlərə tapşırırdı ki, hər güllə azı bir fəsihi yixmalıdır.

Aslanov əsgər üçün, xüsusilə rəşadəli bir komandır üçün xoş olmayan bu geri çəkilmənin dayandırılmasını aramsız gözləyirdi, gözənilən gün gəlib çatdı. Aslanovun hissəsi Moskva ətrafında faşistlərin hücumunu dayandırmağa getməli oldu. Sovet vətəninin paytaxtı Qızıl Moskva təhlükə altında idi.

Smolenskdən sonra Hitler generallarının qarət iştahası lap artmışdı. Onlar bu gün-sabah Moskvada qələbə nümayisi edəcəklərinə əmin idilər. Durbini əllərinə alıb baxır, Moskvani, Kreml, uca binaları görmək istəyirdilər. Hətta Hitler dünyaya səs salmışdı. Lovğalıqla qəzetçiləri yiğib guya təslim olan Moskvani təsvir etməyə gətirirdi. Moskvanan qəhrəman müdafiəçiləri hitlerçilərin iştahasını damağında qoydular. Hitler qoşunlarına Moskva yaxınlığında elə bir zərbə vuruldu ki, faşistlər nəinki Moskvani, hətta Berlini də yadlarından çıxarası oldular.

Aslanov öz igid tankçıları ilə irəli soxulan faşistləri basıb-əzir, əldən qurtaranı güllə ilə yerə sərirdi. Döyüşün şiddətli çağında bir nişanlı alman zabitinin irəli soxulduğunu, öz soldatlarına ruh verməyə çalışdığını görən Həzi sərrast güllə ilə hərifi yerə sərdi. Başsız qalan bandit dəstəsini darmadağın dağıtdı. Aslanovun hissəsinə əmr olundu ki, mühəsirəyə düşən qırx sovet avtomasını xilas etsin. İgid Aslanov öz tankçılarını alıb alman zirehlilərinin mühəsirəsini yardı, düşmən qüvvələrini dağıtdı. Sovet maşınlarını və əsgərlərini xilas etdi.

Moskva uğrunda gedən döyüşlərdə faşistlərin quduzluğu qat-qat artmışdı. Onlar, uzun müddət ac qalmış, nəhayət yağı bir tikə görən canavar kimi, özlərini qılıncı çırpdılar. Sanki onlar bu dörd-beş ayı və qanları ilə suladıqları bu uzun yolu, Rusiya çöllərini ancaq bura üçün, ancaq Moskva üçün gəlmidiilər. "Moskvadan sahibi var! Moskvadan Stalin xətti var! Berlin xuliqanlarının, Avropanı ayaq altına alan kobud və qansız faşist soldatlarının qızıl paytaxta soxulmasına kim dözə bilər? Böyük-dən kiçiyə qədər bizim hamımız qırılmamış belə şey ola bilməz..." Həzi xəyalında bunu düşünərkən qoşun böyüyündən əmr gəldi. Bu əmr hər

bir sovet əsgərinin qeyrət və vətənpərvərlik duyğularını çağırırdı: "Yoldaşlar, düşməni sovet paytaxtına buraxmayacaq! Bundan sonra geriye yol yoxdur! Yolumuz irəliyədir! Faşist quldurlarını məhv etməyə doğru irəli!"

Aslanovun ağır tankı pələng kimi hər şeyi basıb-keçir, faşist dəstələrini tırtılları altına alaraq məhv edirdi. Tankçılar öz qəhrəman komandirlərinin dalınca, sağa, sola cumur, düşmənin bütün yollarını kəsib ətrafa atəş səpirdilər.

Bu elə bir döyüş idi ki, tarixdə mislini göstərən yox idi. Avropanı marş ilə keçmiş Hitler generalları heç vaxt başlarına belə bir bəla gələcəyini gözləmirdilər. Birdən-birə yerin, göyun hər tərəfindən elə bil qoşun qaynadı, elə bil daşlar tanka, ağaclar topa, torpaqlar əsgərə çevrilib qəsbkarlara divan tutmağa başladı. Moskva müdafiəçiləri hitlerçi qoşunlara elə bir zərbə vurdular ki, Hitler bütün qışçı çalışdı, özünü doğrulda bilmədi. Vurulan yara o qədər ağır və tutarlı idi ki, faşist canavarı aylarla inildəyə-inildəyə səhraları gəzdi. Dişini qıcıyraraq intiqama fırşət aradı. Moskvanın qəhrəman döyüşçüləri vətən, uğrundakı rəşadətlərinə görə təltif edildilər. Azərbaycan oğlu Həzi Aslanov "Qızıl Ulduz" ordeni aldı.

Həzi hökumətin yüksək mükafatına nail olduğunu eşidəndə nə qədər sevinmişdi...

İnsan bir yaman, bir də yaxşı gündündə ətrafına baxar, qohum-əqrəbəni, dost-aşnanı axtarar. Bu, Həzinin əziz günlərindən biri idi. Hökumət nümayəndəsi onun dösünə orden taxıb, əlini sixanda anası, arvadı, orden ilə maraqlanan balaca oğlu Tofiq yadına düşdü. Öz sevincini ailəsinə bildirməyi, onları da özü kimi sevindirməyi əsgəri borc bildi. Həmin gün, şaxtalı dekabr axşamında əlinə qələm aldı, vətənə, qısa, hərarətli bir məktub yazdı. "Qoy, - dedi, - ailəmiz yeni ili mənsiz qarşılısa da, mənim sevincim, mənim təbrik məktubumla qarşılasın."

Cənubda

1942-ci ilin avvəllərində Aslanovu cənubda, faşist işgalçularına qarşı döyüşün ön sıralarında gördük. Onu indi hər bir əsgər Moskva mü-

dafiəsinin qəhrəmanı kimi tanır. Hamı onun işindən, sözündən, tədbirindən öyrənməyə çalışır. Aslanov burada düşmənin sayca çox və güclü qüvvəsilə qabaqlaşmalıdır. Bu, onu qorxutmur, əksinə, qəzəb və müharibə ehtirasını artırır. Həzi nərə çəkən düşmən toplarına, sel ki-mi guruldayan tanklara baxır, ürəyində deyirdi: "Daha keçmiş ola! Vahiməyə salası adam yoxdur. Kənardan nərildəmə, yaxına gel!" Faşist tanklarını yaxına buraxan Həzi birdən dörd yandan od yağıdır, tələyə düşmüş canavarın yolunu kəsir və nəfəsini kəsmeyince əl çəkmirdi. Almanlar qoşunlarının qoruduğu böyük və mühüm bir sahəyə bir tank diviziyyası, bir piyada diviziyyası yeritmək, bir həmlə ilə müdafiə xəttimizi tutmaq istəyirdi. Həzi düşmənin niyyətini və hıyləsini duymuşdu. Tankçılarını əmrə hazır vəziyyətə gətirdi. Düşmən ilə qabaqlaşanda zəhmli və qəzəbli səs ilə qışkırdı: "Alman işgalçılara atəş! Vurun, yoldaşlar!" Ulduznişan sovet tankları düşmən üstünə yeriyəndə aləmi gurultu bürüdü. Sanki yer yeriyir, göy səslənirdi. Qabaqda sürətlə gedən ığid komandirin tankı idi. Faşist tankçıları, meydani təhlükəli görüb çəkildilər. Həzi xaraba evlər kimi susan qırıq faşist tanklarını və dalısına baxmadan qaçanları görüb gülümşəyir, düşməni təqib edirdi. Bu döyüşdə almanın tank diviziyyası, rumunların piyada diviziyyası məhv edildi.

Döyüşdən sonra cəsur tankçılar maşınlardan çıxır, öz əziz komandirlərinin üzünə baxırdılar. Aslanov müvəffəqiyyətli döyüşə görə onlara təşəkkür edir və deyirdi:

- Uşaqlar, almanınla hər gün belə dərs vermək lazımdır. Qoy bil-sinlər ki, sovet cənubunda, Moskvada olduğu kimi, köksümzdən qala var. Bu qış onların əhədini kəsək gərək!

Aslanov adı vaxtlarda nə qədər mülayim və sakit görünürdüsə, döyüş məqamında o qədər ciddi, acıqli və çevik olurdu. Onun düşmənə olan nifrəti sıfətində, düyülən qaşlarında, qəti və kəsərli baxışlarında duyulurdu. Bir dəfə avtomatçılarımızın apardığı rumın əsirlərini görüb dişini qıcadı, yeriyib onları dayandırmaq, soruşmaq istəyirdi: "Ayaxmaq, son nə gəzirsin buralarda? Ukrayna cöllərində nəyin qalib? Sovet xalqına nə vermişən ala bilmirsən? Öz torpağını almanın təpiyinin altına verib, Şərqə doğru nə cumulursan?"

Həzi yaxşı bilirdi ki, faşist nökərlərinin bu mənali suallara cavabı yoxdur. Cavab gözləmək lazım da deyil. Onları ziyançı həşərat kimi məhv etmək lazımdır. Ancaq “əsirdilər” deyə hırsını boğdu, kəsici nəzərlərini ruminlardan yayındırdı.

Stalinqrad dastanı

Stalinqrad! Həzi bu sözü həyəcansız deyə bilmir. Deyəsən lap düñən idi. Qızıl əsgər klubunda bayram keçirən kiçik komandirlərə gəstərdiyi qırmızı cildli bir kitabı iftixarla əlində qaldıraraq soruşurdu:

– Oxumusunuzmu! “Xleb”, Stalin yoldaşın 18-ci ildə Saritsını müdafiəsindən danışır. Hərbiyəliyə vacib kitabdır.

Dünənki kimi görünən bu xoş müsamirə axşamından beş il keçir. Həzi kiçik komandirlərin o kitabı oxuyub-oxumadıqlarını bilmir. Ancaq onu bilir ki, həmin tarixi şəhərin müdafiəsi bütün sovet xalqının şərəf vəzifəsi olmuşdur. Sürət və amansızlıqla inkişaf edən cahan hərbinin bütün zahiri və batını bağları Avropanı, Asiyani dolaşaraq gəlib burada, arxasını məğrur və təmkinli Volqaya söykəyan igid şəhərdə bənd alır.

Hitler qoşunlarının aylardan bəri qabıqdan çıxaraq Şərqə – Stalinqradə can atmasının səbəbi nədir? Keçən il sovet paytaxtinın iştahası ilə qudurən faşistlərin dişi sındırıldı. Lenin şəhərinə soxulmaq istəyənlərin yolu kəsildi. İndi işgalçi qoşunları nöyin bahasına olsa Stalinqradə çatmaq istəyirlər. Arxadakı qabaqdakının meyitini basib keçir, üçüncüsü də onun meyitini ayaqlayır. Hitlerin qanlı macralarına inanan və uyan yüz minlərlə soldat və zabit, tufandan qopmuş payız yarpaqları kimi, biri-birinin üstünə tökülr.

Gecə-gündüz, istiyə, soyuğa baxmadan, havadan ölüm yağmasına baxmadan irəliyə cəhd edən on minlərlə atlı-piyada, sağlam-xəstə, rütbəli-cərgəvi dəstələr, şikar iyi duymuş canavar sürürlərini andırır.

Bu vəhşi və çilgin yerisin mənəsi hər kəsə aydın olmasa da Aslanova ayındır. O, bilir ki, əsrimizin sarı divi – aləmə, insanlığa bolular gətirən Hitler indi Stalinqrad xülyası ilə yaşayır. Aylanda bu şəhəri xə-

ritədə, yatanda isə yuxuda görür. Dəqiqəbaşı sarayında qiyamət qoparı: “Nə oldu, Stalinqrad hələ də alınmadı?” Qara niyyətləri sarı divə rəhatlıq vermir. O, bu payız Stalinqradə çatmaq, beləliklə, sovet vətənini cənub- şimal deyə ikiyə bölmək, Moskva ilə cənubun əlaqəsini kəsmək, qızıl paytaxtı mühəsirəyə salmaq istəyir. Büyük Volqa çayına çıxməq, Kaspiyə enmək istəyir.

Sentyabrın 27-də Ribbentrop deyirdi:

“Şimali və cənubi Rusiyani birləşdirən mərkəz olan bu şəhər alinan kimi biz ölkənin əsas yollarına, Volqaya hakim olacaq. Bizim ən təhlükəli düşmənimizə elə zərbə vurulacaq ki, bir də ayağa qalxa bilməsin.”

Açıq bir payız sabahı idi. Aslanov döyüşülərinə əmr verib Stalinqradada doğru gedəndə əvvəlki yoldaşlarının çoxu ilə vidalaşmış, ana-sına məktub yazmışdı ki, “Stalinqrad hadisələrini yaxşı izləyin!”

Büyük şəhərin ətrafında misli görünməmiş tarixi bir vuruşmaya hazırlıq gedirdi. Ana torpağın hər tərəfindən sovet qüvvələri sürət və nizamla axışib gəlirdi. Bu həmin qüvvələr idi ki, sovet ölkəsi böyük təhlükəni rəf eləmək üçün səfərbərliyə almışdı. Bu həmin qüvvələr idi ki, Hitler casusları hesaba almamışdilar. Bu həmin qüvvələr idi ki, bütün sovet xalqı onların hücum dəqiqələrini gözləyirdi.

Stalinqradda isə vəziyyət gərgin idi. Düşmən qanı bahasına irəliyir, kəndləri, şəhərləri dağıdır, yerdən, göydən od tökür, gündə bir addım da olsa yerimək üçün var-yoxdan çıxırı. Artıq düşmən şəhərə soxulmuşdu. Küçə vuruşmaları gedirdi.

Hazırlıq bitdi. Büyük Stalin hücum əmrini verdi.

O gündən sonraki hər bir saat Stalinqrad müdafiəçilərinin həyatında qızıl hərflərlə yazılıcaqdır. Qızıl Ordu hissələri hitlerçilərin arxasını kəsərək Stalinqradə soxulmuş alman qoşunlarının taleyini həll edirdilər. Şimal və cənubdan hücum edən, düşməni sıxışdırıb arxasından ayıran sovet bahadırlarının birləşdiyi gün – uzun və ağır mübarizələrdən sonrakı qələbənin ləzzəti heç bir döyüşcünün yadından çıxmaz! Düşmənin mühəsirəyə alındığı gün, dahi sərkərdəmizin əmri yerinə yetirilən gün qızıl əsgərlər bir-birini sevinclə qucaqlayıb təbrik edirdilər. Hitlerin seçmə generalları gözünü açıb özünü mühəsirədə gö-

rəndə az qala ağıllarını itirmişdilər. Quduzcasına müqavimət göstərir, sovet mühasirəsindən çıxməq istəyirdilər. Mühəsirə isə günü-gündən sixlaşırıdı. Gündə minlərlə hitlerçi cəhənnəmə vasil olurdu.

Podpolkovnik Aslanov öz hissəsi ilə vuruşmanın ən şiddetli çağlarda cəbhənin ön xətlərində vuruşurdu. Orduda onu tilsimlər yaran cəngavər kimi tanıydılar. Çətinlik məqamında general ona müraciət edərdi. O da həmişə etimadı doğrudardı.

Aslanovun batalyonuna əmr edilmişdi ki, çaydan keçmək istəyən düşmənin qabağını saxlasın! Almanlar burada bir kəndi tutmuş, atəş xəttinə 20-yə qədər tankvuran top, minaatanlar, pulemyotlar düzmişdər. Aslanov düşündü ki, düşmənin qabağını almaq azdır, onu bu əlvərişli yerdən qovub çıxarmaq lazımdır. Hitlerçilər topların çoxunu kəndin önündəki təpələrə düzmişdülər. Şərqi tərəfə uzanan geniş düzənliyi bura dan açıq görmək və nişana almaq olurdu. Odur ki, bu yerlərdən keçmək çətin və təhlükəli idi.

Aslanov, tankçılarını yanına çağırıb öz qərarını dedi:

- Yarıb keçmək lazımdır!
- Yarıb keçərik!

Qoşun hissələrinin qarşılıqlı əlaqəsi müəyyən edildi. Piyadalar cinahdan hücum elədi. Aslanovun tankçılarından bir neçəsi hərdən kəndin qabağına gəlir, düşməni gülləyə basırıdı. Tankçıların əsas hissəsi isə düşmənin arxasına keçmişdi. Almanların başı piyadalara qarışmışdı. Onlar arxaya keçən tankçılardan xəbərsiz idilər. İgid tankçılar qəfildən gəlib təpəyə çatdılar. Kəndin küçələrinə girib düşməni qırmağa başladılar. Aslanov lap qabaqda gedirdi. Düşməni özünə gəlməyə qoymayan tankçılar bu döyüsdə də cəsur komandirlərini izləyirdilər.

Düşmən məhv edildi. Kənd təmizləndi. Hərəkətdə olan qüvvələrimiz təpələrdən yağan atəsdən xilas oldular. Günü qələbə ilə tamamlayan ulduzluşan maşınlar nərə çəkib cəbhə xəttində düşmənə meydan oxuyanda Aslanov qabaqda gedən və atəsi ilə havanı titrədən tankın içində idi. Döyüşün hər dəqiqəsində o, vəziyyəti diqqətlə öyrənir, hissənin hərəkəti nə istiqamət verirdi.

Həzəri düşməni məglub etməyi kifayət saymırıdı, onu məhv etməyə çalışırıdı. "Bu gün, - deyirdi, - daş, divar dibinə təpilib qorunan və qa-

bağımızdan qaçan faşist sabah silahını işə salmağa fırsataxacaqdır. Murdar həşarətin kökünü kəsməliyik!" Ona görə də Həzəri döyüsdə asan, yaxud hazır ciğirlə getməyə alışmamışdı. O düşməni çətinliyə salmağı, bu şəraitdə onu vuruşmağa məcbur etməyi bacarırdı. O, müstəsna istedad və hərbi məharəti ilə əvvəlcədən düşmənin nə niyyətdə olduğunu təyin edə bilirdi. Hərifə qarşı elə bir taktika qəbul edirdi ki, faşistlərin plan və hazırlıqları boşça çıxırıdı.

Bir dəfə düşmənin gözlənilən əks-hücumunu dəf etmək Aslanova tapşırılmışdı. Aslanov düşməni B məntəqəsindən qovub çıxartmaqdə piyadalara kömək etməli, onların yolunu təmizləməli idi. O, döyüşə ciddi hazırlıq gördü. Əvvəlcə maşınlarını əlverişli yerə gətirdi, döyüşə həzir saxladı. Düşmənin buralara 70-80 qədər tank yeritdiyini öyrənəndən sonra Həzəri bütün gecəni yatmadı. Qoşun bölmələri arasında əlaqəni yoxlayır, döyüşçülərinin mövqeyini gəzir, düşmən haqqında olan məlumatı öyrənir, münasib tədbirlər görürdü. İgid komandir hiss etmişdi ki, almanların qəsdi nədir və haradan vurmaq istəyirlər.

Tankçılarına tapşırıq verərək deyirdi:

- Baxın, almanlar buraya, qərb tərəfimizdəki bu dərəyə tank yığacaqlar, piyadamızın arxasına keçməyə çalışacaqlar. Biz bu yerdə hərifi qabağını kəsməliyik!

Aslanov döyüşçülərinə əmr etdi ki, tanklarını müəyyən edilmiş xəttə gətirsinlər. Piyadaların yolunu təmizləməli olan toplar da həmin yerə gətirildi. Dərəni atəş altında saxlamalı olan rotalar solda yerləşdirildi.

Həssas komandirin zənni tamamilə doğru çıxdı. Sübh aqıldıqda almanların 50 tankı dərəyə yeridi. Bu gərgin və ciddi vaxt idi. Burada hər saniyə insandan məharət, dözüm, tədbir istəyirdi. Aslanovun döyüşçüləri də şücaətli komandirləri kimi hünərlü və ığid əsgərlərdir. Onlar sakitliklə düşmən tanklarının yaxınlaşmasını gözləyirdilər. Ağır tank rotasının birdən başlanan şidirgi atəsi faşist tanklarını qayıtməyə məcbur etdi. Hitlerçilər üzlərini hücum üçün dayanan sovet tanklarına təraf çevirdilər. Bu zaman o biri rotamızın şiddetli atəsi banditləri çəşbaş saldı. Düşmən maşınları hər iki tərəfdən şiddetli atəş arasına alındı, çəkic və zindan arasında hitlerçilər pərən-pərən düşdülər, qırğını bərk gö-

rüb geri oturdular. Bu döyüş onlara çox baha tamam oldu, meydanda 17 tank qoyub getdilər.

Aslanov bilirdi ki, yaralı canavar daha da quduzlaşacaqdır, bu saat digini itiləyib haradansa irəli soxulmağa cəhd edəcəkdir. Komandir, tankların buradan, düşmənə məlum olan bu mövqelərdən çıxarılmasına əmr verdi. Düşmənə cinahdan ani bir yara vurmaq üçün fənd işlədi.

Bu dəfə də komandirin niyyəti doğru çıxdı. Hitlerçılər uzaqdan tanklarımızın arxasına keçməyə çalışırdılar. İgid tankçılarımızın düşmənə nagahani hücumu burada da düşmənin planını puça çıxartdı. Almanlar gözəlmədikləri yerdən dolu kimi yağan top və mina atışına məruz qalıb qırıldılar.

Aslanovun tankçısı, kiçik leytenant Simonov öz əziz komandirləri haqqında belə deyirdi:

"Komandirimiz zahirən sakit və sadə bir adamdır. Ancaq döyüşdə, təhlükəli dəqiqlərdə onu yaxından görənlər nə qədər igid, cəsur və zirək olduğunu bilərlər..."

Faşist tankları yenidən kəndə yaxınlaşanda şər qarışındı. Yadımda deyil, onlar on, ya on ikinci dəfə idi ki, hücum edirdilər. Bir-birindən aralıq olən tanklar kəndə soxulmaq istəyirdilər. Qırxdan artıq düşmən tankı gördük. Komandirin əmri qısa idi:

- İrəli! Hücum! Mən nə etsəm, siz də onu edin!

Biz qarşımızda Aslanovun tankını gördük. Onun maşını cəsarətlə iralılıyərək düşməni əzir, qırıldı. Bu hücum son dərəcə qəzəbli və cəsarətli hücum idi.

Almanlar tablaya bilmədilər. Bizim cəsarətli hücumumuz onları vahiməyə saldı. Bu döyüş nəticəsində düşmənin bir sıra istinad nöqtəsini tutduq, yeni və daha geniş bir sahadə hücum üçün yol açdıq..."

Simonovun dedikləri qəhrəman komandirin ancaq bir hücumunu xarakterizə edir. Şanlı Stalinqrad uğrundakı vuruşmalarda Aslanovun hissəsi neçə-neçə belə qələbə qazanmışdı. Bu hissə hücumun bir ayı müddətinə almanın 45 tankını, 9 mina batareyasını, 14 tankvuran və 12 səhra topunu, 42 taxta-torpaq atəş nöqtəsini, 150 avtomobilini məhv etmiş, 2000-ə qədər hitlerçini qırmış, 700-ü əsir tutmuşdu. Aslanovun hissəsi düşməndən 125 yük maşını, 12 minik maşını, 30 motosiklet, 89

araba yük, bir anbar döyüş sursatı, bir anbar ərzaq, libas və sair hərbi ləvazimat qənimət almışdı.

Həzi Aslanov "Pravda" qəzetində yazdığı məqaləsində öz döyüş müvəffəqiyyətlərinin səbəbini təvazökarlıqla izah edir:

"Almanlara cinahdan zərbə endirmək mənim adətimdir. Bu taktika mənim komandam altında vuruşan bölməyə müvəffəqiyyət qazandırır. Mənim əsgərlərim bu taktikanı yaxşı mənimsəmişlər, müvəffəqiyyətlə tətbiq edirlər..." Dahi marşalımız Stalin yoldaşın sərkərdəliyi sayəsində, Aslanovun və milyonlarla onun kimi igid, namuslu sovet döyüşçülərinin qeyrati və hünəri sayəsində şanlı Stalinqrad uğrunda gedən döyüşlər tam qələbəmizlə bitdi.

Cəllad Hitlerin firıldağ 300 mindən artıq alman qanının bahasına tamam oldu. Tarixə əsrin ən böyük şərəf və hünər dastanını yanan şəhərimizin hər tərəfində qızıl bayraqlar dalgalandığı zaman Almaniya, faşist banditlərinin idarə etdiyi imperialist Almaniya matəmə büründü!

Hitlerizmin təpəsinə elə bir gülə vuruldu ki, bu canavar daha heç bir zaman doğrulub özünə gələ bilməyəcək.

1942-ci ilin axırı və 43-cü ilin əvvəlində bütün dünyada dostun da, düşmənin də ağızında bu səhbət, sovet qoşunlarının ecazkar Stalinqrad qəhrəmanlıq dastanı, vətən torpağının basılmaz və yenilməz gücü, qüdrəti haqqında olan səhbətlər gəzirdi.

Qoy bütün dünya bilsin ki, ölkəmiz böyük vətəndaşlar vətənidir!

Dünənə qədər adı bir sovet komandiri olan lənkəranlı Əhad kişi-nin, Nuşu arvadın oğlu Həzi müqəddəs vətən davasının qəhrəmanı kimi bütün dünyada tanındı. Sovet vətənimiz ləyaqətli oğlunu, ən yüksək mükafatla təbrik etdi: dekabrin iyirmi ikisində Ümumittifaq aqsaqqalı Kalinin yoldaş yeni bir fərman imzaladı:

Həzi Aslanova... Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verilsin!

Sevinc və iftخار

Bu xəbər Nuşuya, hər gün, hər dəqiqə oğlunun intizarını çəkən anaya gəlib çatanda qadın bilmədi nə etsin! "Həzi! Bala! Boyuna qur-

ban!"

Bu sözler onun ürəyindən və dilindən necə qopdusa özü də bilmədi. Ayağa qalxdı. Bütün qüvvəti ilə səslənmək, aləmə car çəkmək istədi.

Özü də hiss etmədən köksü dağlar qıruru ilə qalxdı, başını uca tutdu, gözlərinə yeni və alovlu bir nur gəldi.

Qəhrəmanın arvadı, onun həyat və qəlb yoldaşı Xəvərin sevinci ananıkindan az deyildi. Onlar bir-birilə qucaqlaşış öpüşəndə, bir-biri-nə gözaydındılığı verəndə balaca Tofiq kənarda dayanıb baxırdı. Ana da, nənə də birdən xoşbəxt balanın üstünə cumdular, onu bir alma kimi götürüb az qala yemək istədilər. O gün evdə şənlik, bayram, ziyafət dəsgahı vardi. Həzinin dost-aşnasi tökülib gəlmisdir. Qəhrəmanın ailəsini təbrik edirdilər.

— Xəvər, yaz! Bizim dilimizdən də Həziyə mübarək de!

Bir başqası xahiş edirdi:

— Xəvər, qəhrəmanımızın şəklini istə, camaat görsün!

Üçüncü bir kişi deyirdi:

— Adresi mənə verin, telegram vuracağam! Başımızı ucaldı! Var ol, ay Nuşu xala! Halal olsun sənə!

Çox çökmədən bu şənlilik məhləyə, daha sonra bütün şəhərə keçdi. Öz yerliləri, Həzi Aslanovun Vətən qarşısındaki xidməti ilə bütün lənkəranlılar iftixarla danışırdılar.

Aslanov yalnız bir ailənin, bir şəhərin yox, bütün xalqımızın fəxridir! O, babəklər, koroğlular böyükmiş qəhrəman Azərbaycan xalqının ləyaqəti oğludur. Həzi xalqa xas olan gözəl və nəcib ənənələrlə böyülmüş bir qəhrəmandır! O, təvazökar bir gəncdir. Çox iş görüb, az danışmağa adət etmişdir. O, vətən qarşısında əsgərin məsuliyyətini və şərəfini hələ uşaq yaşlarından anlamışdır. Ömrünü işə vermiş və anasının ümidi-lərini həmişə doğrultmuşdu. Həzi haralarda olur-olsun, döyüşü, hansı şəraitdə olur-olsun doğma vətəni, istəkli ailəsi, əziz oğlu ilə əlaqəni kəsmir. O, bunlar üçün və bunlar uğrunda vuruşur!

İstər geniş Kuban düzlərində, Ukrayna çöllərində, istər Moskva ətrafında vuruşanda Həzi gözəl bilirdi ki, doğma vətənimiz, ordenli Azərbaycanı, günəşli Lənkəranı müdafiə edir. O, Molotov yoldaşın fa-

şist cəlladlarının cinayətlərini açan notalarını diqqətlə oxumuşdu. Hitlerlərin azərbaycanlı qızıl əsgərlərə necə vəhi divan tutduğunu bili-di. Həzi gözü ilə görmüşdü ki, faşistlər ayaq basdıqları yerə taun, ölüm, zülm, əsərat və aqliq gətirirlər. O, ürəyində and içmişdi ki, "nə qədər sa-gam, faşist qırmaqdan, qan intiqamından doymayacağam!"

Həzidə öz xalqına məxsus gözəl mərdlik sıfatları vardır. O, fikir və niyyətlərində qətidir. Sözdən möhkəmdir, dönməz iradə sahibidir. Tərəddüd onun əhvali-ruhiyyəsinə yaddır. O, sovet silahını əlinə alıb ulduznişan maşınlara oturanda düşmən üstünə şığıyan bir qartala dö-nür. O, elə müqəddəs və vacib bir vəzifəyə gedir ki, hər şey, onun üçün əziz olan hər şey və hər kəs onu qələbəyə müşayiət edir. O, arxasını çıxmilyonlu və sülh sevən xalqına söykəyərək işgalçıları qırmağa gedir. O, hər dəqiqə ana vətənin mehriban, şəfaverici nəvazişlərini duyarəq mətanətini artırır. Qızıl Ordunun yüzlərlə şan-söhrət qazanmış qəhrəmanları ilə tanış olaraq onlardan nümunə götürür. O, xalqımızın tarixini dərindən öyrənir. Öz adını ölməz vətən qəhrəmanlarının adı kimi əbədiləşdirir. O, orduda Stalin nizam və qaydalarının nümunəsini gös-tərir. O, geniş üzərkli bir qəhrəman kimi həmişə döyüş müvəffəqiyyəti-ni öz rəşadəti ilə yox, döyüşçülərinin igidiyi ilə izaha çalışır. Hər bir döyüşünü doğma qardaşı kimi sevir, qayğısını çəkir!

O öz ömürlük və ürək sevincini qısa bir məktubda anasına bildi-rir:

"Əziz anam, salam!

Bu gün mənim bayramımdır. Mənə Sovet İttifaqı Qəhrəmanı adı verildiyindən xəbər tutdum. Səni inandırıram ki, alman işgalçılardan daramadağın edərkən bu adı şərəflə doğruldacağam!"

Ana isə öz övladı ilə fəxr edir, qısa və həyəcanlı məktubunda de-yir:

"Oğul, sən həm öz ananı, həm də bütün xalqımızı sevindirdin. Var ol!"

Ana üçün, zəhmət, əziyyət çəkib bala böyüdən analar üçün bundan da böyük səadət olarmı? Həzi indi Nuşunun yanında deyil. Ana çox istərdi ki, bu sevincli günlərdə oğlu ilə üz-üzə otursun. Bu iki ildə onun başına gələnləri bir-bir eşitsin. Onun faşistlərə necə divan tutdu-

ğunu oğlunun öz dilindən eşitsin. Kalinin yoldaşın Həziyə verdiyi "Qızıl Ulduz" nişanına və Lenin ordeninə baxsin, qəhrəmanı bağıra basın!

Lakin Həzinin buna, ailə istirahəti, ana nəvazişlərinə hələ vaxtı yoxdur. Qızıl komandirdir, hər gün və hər dəqiqə dəstə-dəstə qoşunlar onun əmri, onun planı, göstərişi ilə yeriyib alman işgalçlarını qırır, qovur, əsir tutur, torpağımızı təmizləyir.

İndi Nuşu Həzinin əvəzinə balaca Tofiqə ünsiyyat bağlamışdır. Bu onyaşlı uşaq onun nəzərində gələcəyin qəhrəmanıdır. Mehriban nənə onun hər addımını izləyir, onun dillərindən ləzzət alır, atasına məktub yazdırır. Tofiq də böyük vətənin kiçik vətəndaşıdır. O, pioner yoldaşları ilə yarışa girmiştir. Ona "qəhrəman" balası deyirlər. Tofiq atasının harada və necə döyüdüyünü görməsə də, səhbətlərdən bilir ki, atası tankçıdır. Vətəndə cabhəyə kömək, tank dəstəsi yaratmaq uğrunda xalq hərəkatı dalğalananda biz həmin bu balaca vətəndaşı da böyük təşəbbüsün iştirakçısı görülür. O, "pioneer" adına düzələn tank dəstəsinə 1000 manat pul verir. O, sevinir və güman edir ki, atası bu pullarla alınan tanka oturacaq, tankın böyründə, qızıl ulduzun kənarında bütün pionerlərin, o cümlədən oğlu Tofiqin adını oxuyacaq, "mərhəba!" deyəcəkdir...

Xalqın cavabı

Vətən qəhrəmanı Aslanovun rəşadəti yalnız ailədə, yalnız şəhərdə yox, bütün respublikada ümumi bir ruh yüksəkliyi oynamışdır. Həzi Aslanov Azərbaycan bolşeviklərinin rəhbəri Mir Cəfər Bağırov yoldaşdan təbrik məktubu aldı. Azərbaycan xalqı Bağırovun dili ilə öz sevimli qəhrəmanını alqışlayıb deyirdi:

"Sizin əsgəri qoçaqlığınızı və düşmənə qalib gəlmək bacarığınız azərbaycanlı döyüşcülər və komandirlər üçün, Qızıl Ordu əsgərləri üçün nümunə olacaqdır. Qoy sizin zəhəmli maşınlarınız Azərbaycan xalqının və qardaş sovet xalqlarının azad və xoşbəxt yaşayışına qəsd edən hitler-ci quldur dəstələrini gələcəkdə də əzsin!" Həzi bu məktubda ana vətənin, doğma Azərbaycan xalqının razılıq səsini eşidirdi. Həyəcandan

döyünen qalbində deyirdi: "Belə xalq üçün, belə vətən üçün ölümə də getmək xoşdur."

Qara dəniz flotçularından bir dəstəsi qəhrəmanın anasına təşəkkür məktubu yazıb, and içirdilər ki, vətən düşmənlərini Qara dəniz sularında boğacağı! Qızıl flotçular dediklərini yerinə yetirdilər: Ali Baş Komandanın dahi sərkərdəliyi sayəsində işgalçları qovub Novorossiyskdən çıxardılar.

Qəhrəmanın vətənində Həzini alqışlamaq üçün xalq yığıncağı oldu. Şəhər teatrı ağızına qədər dolu idi. Qəhrəmana təşəkkür etməyə gələnlər bir-bir tribunaya qalxbı düşürdülər. Onlar vətən qoruyucularına, Aslanov kimi igidlərə minnətdar olduqlarını deyir, arxada yeni və parlaq iş nümunələri göstərməyə söz verirdilər. Fəhlələr, kolxoçular, ziyanlılar hər kəs öz cəbhəsində Aslanov kimi namusla, fədakarlıqla işləməyə cəhd edirlər. Azərbaycan xalqının rəşadəti oğlu, Sovet İttifaqı Qəhrəmanı Həzi Aslanov indi Stalin qvardiyaçıları sırasındadır. Polkovnikdir. Bu saat o yorulmadan, dayanmadan, dincəlmədən alman işgalçlarını qırıb-çatır, vətənimizə soxulmuş qəsbkarlara divan tutur. O bütün qüvvə və bacarığını, bütün hərbi biliyini, komandirlilik məharətini torpaqlarımızın azad olması işinə vermişdir. Onun vətəndaşlarından hər kəs Həzini görmək, səhbət etmək, onun polad və hünərli əlini sıxıb təbrik etmək isteyir.

1944

SNAYPER

Dağların ətəklərindən başlayıb ucsuz-bucaqsız düzlərə qədər uzanan iki böyük dağ silsiləsinin arasında yerləşmiş Şirvan mahalı çoxdan məşhurdur. Bu yer Azərbaycanın qədim mədəniyyət ocaqlarından bıdır. Bu yer Şirvanşahlar paytaxtidır. Bu yer mahnilarda çağırılan Şirvan gözəllərinin yurdudur. Bu yer Xaqani, Seyid Əzim, Sabir kimi nəhəng şairlər məskənidir. Bu yer elin söz qoşduğu şirin nar, qızıl alma vətənidir:

*Şirvanın şirin nari,
Turş nari – şirin nari.
Öz yarınız sizin olsun,
Göndərin bizim yarı.*

*Şirvanın yollarında,
Gül oldum kollarında.
Bir cüt bazubənd olaydım
Yarımın qollarında.*

*Şirvanda şahim qaldı,
Ağladım, ahim qaldı,
Düzənda durna gördüm,
Onda tamahim qaldı.*

Salamabad – Şirvan mahalı, Ağdaş rayonunun balaca bir kəndidir. İlyas burada doğulmuş, şirin uşaqlıq günlərini də burada keçirmişdir. Kəndlİ İsmayıllı kişi öz sonbeşiyi, dörd qardaşın ən kiçiyi olan İlyasi xüsusilə ezizlərdi. Onu yanına salib çölə, tarlaya aparardı. İslətməyə yox, gəzdirməyə aparardı. Xəyalında tutardı ki: "Mən kotanla, əkinlə məşğulam. Qoy uşaq çölün təmiz havasında oynasin, qoruxdan çıçək toplaşin, quşların səsini dinləsin, daşları seyr eləsin."

İsmayıllı kişinin özü geniş tarlaların və çöllərin açıq üfüqlərində böyüdü. O, təbiət mənzərələrinə məftun idi, ancaq kasibliyəndən başı ayılmamışdı. Ömründə beş gün, ya beş ay başını qaldırıb, bu sırlı təbiətin gözəlliklərini doyunca seyr etməmişdi. O özüne müyəssər olmayan səadəti oğlu üçün arzulayındı. İlyas kotanın dibindən kənara getməyəndə, atası qolundan tutub aparar, zəmidə bitən, qol-budaq atan uca palıd ağacının dibində əyləşdirirdi:

– Otur, – deyərdi, – həm dincəl, həm tamaşa elə! Kotan dalınca niyə yeriyib özünü yorursan?

Ancaq, deyəsən, uşağın qərarı gəlmirdi. O, həmişə gəzmək, qaçmaq, atılıb-düşmək, bəzən də lap böyüklərin işi ilə məşğul olmaq istədi.

Məktəb həyatı İlyas üçün yeni bir aləm oldu. Yazı öyrənmək, kitab oxumaq həvəsi ilə alovlanan uşaq ilk dərs ilində öz bacarığını göstərdi. Yuxarı siniflərə keçdikcə, İlyasın tələbi artırdı. Onun həvəsi burada lazıminca təmin olunmurdu. Dərs otağında, məktəb həyatında o dari xırıldı. Sürətlə böyükən, inkişaf edən uşağa hətta küçələr, kənd çox balaca görünürdü. İlyas qalstuk taxib pioner dəstəsində məşq edir, şərqilər oxuyur, pionerlərlə tənəzzöhə çıxır, açıq havada faydalı müsahibələr dinləyirdi. Bunların hamısı ona az görünürdü. Onda yerə-göyə siğmanıyan bir ənginlik, bir vüsət, bir geniş fəza həvəsi yanırıldı. Beşinci sinifdən sonra o özünü saxlaya bilmədi. Yaşlılar, böyükələr kimi çöl, əkin işlərinə

getmək istədi. 1932-ci ildə 15 yaşlı İlyas Salamabadda gedən mübarizələri görür, duyurdu. O, uşaq ağılı ilə bilirdi ki, köhnə əkinçilik üsulu batıb gedir, batıb getməlidir. O hiss edirdi ki, buna razı olmayanlar vardır. Görürdü ki, hampalar əl-ələ verib kolxozu lağla qoyur, yoxsullara gülmək istəyirlər. İlyas da məhz bu günlər tarlada çalışır və istəyirdi ki, kolxozun adı çıxsin. İstəyirdi ki, onun iştirak etdiyi kolxoza zəif deməsinlər. İstəyirdi ki, keçici bayraq onun İslədiyi sahədə yellənsin. İstəmirdi ki, kölgə kimi həmişə səssiz-sədəsiz qalsın. 90 kilo pambıq yiğdiğinə görə briqadır onu mükafatlandırdı. O gün İlyasın yadındadır. O, ilk dəfə idi ki, böyük kişilər, kəndlilər, kolxoçular arasında seçilirdi. İlyas arzu edirdi ki, atası İsmayıldı da bu kəndlilərin arasında görünəydi. O, istərdi ki, anası Mərziyə baxayıdı, gəlib oğlunun qolundan tutayıdı, əlini kürəyinə vurayıdı, tay-tuş qadınlardan belə sözlər eşidə idi: "Tanrı saxlasın, qoçaq uşaqdır!"

Təəssüf ki, bu zaman İlyasın nə atası, nə anası sağ idi. Onların əvəzinə kolxoz rəhbərləri İlyasın əməyinə qiymət verir, ona "mərhəba" deyirdilər. Onlar İlyasa, doğrudan da, atalıq elədilər.

– Bala, – dedilər, – sağlam, cavan oğlansan, pambıqı havaxt istəsən yiğə bilərsən. Gəl sən texnikuma gir, oxu, sənət sahibi ol. Bizə baxma, biz uşaq olan vaxtlar oxumaq yox idi. Sən sovet balasısın. Hökumət xərc töküb, məktəb açıb, niyə oxumuyasan, niyə avam qalasan?

İlyas onların məsləhətindən çıxmadı. Ağdaş pedaqoji texnikumu-na daxil oldu.

İlyas bu sənəti təsadüfi seçməmişdi. Müəllim olmaq onun böyük arzusu idi. Çünkü o, müəllimi hamidan əziz və hörmətli tutardı. Həmisi təmiz geyinib soliqalı işləyən, həmişə mehriban danışıb, faydalı sözlər deyən, hər şeydən başı çıxan, hər kitabın dilini bilən müəllim, İlyasın nəzərində dünyanın ən xoşbəxt adamı idi. O duyub-düşündüyü nə ki xoş və gözəl şeylər varsa, hamısını müəllimlik sənəti ilə birləşdirirdi. Çirkin və ürək bulandıran şeyləri müəllimdən çox-çox uzaq sayırdı. Ona elə gəlirdi ki, yalnız məktəblilər yox, dünyada hamı müəllimə hörmət

edir. Müəllim gələndə hamı ayağa qalxır, hamı özünü yiğisdirir, sözünü düşünüb sonra danışır. Ona elə gəlirdi ki, hər kəs müəllim olmaq istəyir, başqa sənətə gedənlərin hamısı əvvəl bunu arzu edir, yalnız müəllim ola bilmədiklərindən başqa sənətə gedirlər...

İlyas öz arzusuna nail olmaq üçün, özünü dərsə vermişdi. Sınıf məşğələləri bitəndən sonra onu kitabxanada, qiraətxanada, dərnəkdə, yaxud ağac kölgəsində əlində kitab əyləşən görərdin. O, xalq nağıllarını, Koroğlu dastanını, Azərbaycan şairlərinin əsərlərini həvəslə oxuyardı. Şirvan torpağının yetirdiyi böyük Sabir, Seyid Əzim, Məhəmməd Hadi, Abbas Səhhət ona müəllimlərin müəllimi kimi böyük və əzəmətli görünərdi. Odur ki, onların sözlərini dəftərində yazar, döyüş və sevgi qoşmalarını əzbərlər, hərdən Şirvan dağlarında, əlini qulağına qoyub səslənərdi:

*Məni binadan bəslədi
Dağlar qoynunda-qoynunda.
Tülək tərlanlar səslədi
Dağlar qoynunda-qoynunda.*

*Dolanda igid yaşıma
Yağı çıxdı savaşıma.
Dəlilər gəldi başıma
Dağlar qoynunda-qoynunda.*

*Səfər elədim hər yana,
Şahları gətirdim cana.
Qır atım gəldi cövlana
Dağlar qoynunda-qoynunda.*

İlyas Ağdaşa gətirilən "Çapayev" filminə ilk dəfə tamaşa edənlərdən biri idi. Birinci dəfə idi ki, İlyas vətən yolunda can qoyan belə bir qəhrəmanın sərgüzəstini öz gözü ilə göründü. İlyas "Çapayev"ə şirin bir kitaba vurulan kimi, məftun oldu. Bir demədi, iki demədi, dönə-dönə tamaşasına getdi. Adamları başına yiğib döyüşə aparan, adı vaxtında

sadə, zarafatlı bir yoldaş, təhlükəli vaxtlarda qəzəbli və cəsur sərkərdə, döyüdə şığıyan qortal, çaxan ildirim olan Çapay, İlyasın gözü qarşısında idi. Elə bir ığidin, düşmən gülləsindən yaralanması, sularda məhv olması gənc İlyasin üzəyində dərin bir hüzün yaradırdı. Mümkün olsaydı, İlyas yaraqlanıb ağların qabağına çıxar, Çapayın qanını istərdi. Nə edəsən ki, tarixdir, olub-keçmişdir...

İlyas 1937-ci ildə komsomol sıralarına daxil oldu. Onun pedaqoji məktəbində ictimai işlərdəki fəaliyyəti daha da artdı. Osoviamış işləri ni ona tapşırıldılar. İlyas məktəb binasında bir tir düzəltmişdi. Üç "faşist" nişana qoyub deşik-deşik etmişdi. Məktəblilər balaca ov tüfəngini alıb tuşqullayanda, "faşist"in əndamına baxıb soruşturduklar:

— Ay İlyas, harasından vurum, onun sağ yeri yoxdur ha!

İlyas atəş əmri verirdi:

— Vur, — deyirdi, — faşistə nə qədər güllə vursan yeridir. Hələ ki gözləri baxır, başarısın, lap bəbəyinə at!

Məktəbdəki komsomol təşkilatı İlyasa ilk mübarizə vərdi. İlyas burada Leninin, Stalinin əsərlərini oxuyur, leninçi gənclərin vəzifələrini öyrənirdi. Leninin III komsomol qurultayındakı nitqi elmi-siyasi hazırlığın, bilik almağın zərurətini öyrəndi.

Kitablar bu gənc tələbənin ən səmimi, ən sevimli yoldaşı olmuşdu. O, yalnız siyasi ədəbiyyati yox, inqilab qəhrəmanlarının həyatını təsvir edən əsərləri də əlindən yerə qoymurdu. Bir gün İlyas "Polad necə bərkidi" romanını oxuyub bitirdi, kitabı ağır-ağır bükdü, bir müddət dinmədi. Sanki bu şirin və xoş döyüş səhifələrinin bitdiyinə təəssüf edir, sanki, bu əhvalatın məbədini arayırırdı. Birdən xəyalının dərinlərindən bir səs gəldi:

"Polad belə bərkiyirmiş! Pavel Korçaqin, amansız və güclü düşmən ilə vuruşub qalib gələn, gənc qəlbini bayraq edib irəliyə, döyüşlərə gedən komsomolçu indi hardadır? O, sosializm ölkəsinin nemətlərindən faydalananırmış! Axi bu nemətlərdə onun haqqı çoxdur. Axi vətən yolunda o ömrünü vermişdir, aksi o, qəhrəmandır!"

Burada Nikolay Ostrovski İlyasin xatırına gelir. İlyas, belə qəhrəmanlar yetirən bir təşkilatdandır. Onun fəxr etməyə haqqı var. İlyas xəyalalı dalır: "İnsafsız ölüm... Kolya bu illərdə sağ-salamat olmalı idi. O,

vətəndaş müharibəsi günlərində xatırə danışmaq üçün lap buraya, Ağdaşa gəlməli idi. Biz Azərbaycan gəncləri də o böyük komsomolçunun xəcalətindən çıxdıq. Biz onun əlini sixib and içər, Korçaqin yolunu qəbul edərdik... Bəlkə də, Kolya əvvəlki rəşadəti, əvvəlki döytüş həvəsi ilə qabağa düşüb bizi döyüşə, vətən davası cəbhələrinə aparardı..."

1938-ci ildə İlyas illər boyu həsrətini çəkdiyi arzuya nail olmuşdu. Pedagoji məktəbini bitirmiş, müəllimlik diplomu almış, Gülöyşə kəndinə müəllim təyin olunmuşdu. Bu il, deyəsan, İlyasin hayatında uşaqlıq dövrünün bitdiyi, yeni və böyük hadisələrin başlandığı il idi. Gülöyşə kəndliləri təmiz geyinmiş, cavanca bir oğlanın kəndə yeni müəllim gəldiyini eşidib maraqlanmışdır. Çok çəkmədi ki, bu oğlan kəndin bütün işlərində görünməyə, seçilməyə başladı. "İlyas müəllim" sözü dillərdə gəzirdi. 3-4-cü sinfin uşaqları İlyas müəllimin dərsini vaxtında öyrənir, sözünə qulaq asır, hərəkətini təqlid edirdilər. İlyas uşaq olduğu zaman müəlliminə necə baxırdısa, gülöyşəli uşaqlar da öz müəllimlərinə elə baxırdılar. İlyas onlara təkcə dəftər, kitab, yazı, hesab və qiraətdən bəhs etmirdi, geyinmələrinə, duruş-oturuşlarına, yoldaşlıq əlaqələrinə, danişqlarına da fikir verirdi. İlyas yaxşı müəllimdə gördüyü təsir gücünə inanmışdı. Ona görə də hər şeyi özü etmək, hər işi özü görmək istəyirdi. O, gələcək vətəndaşlarını təmiz və saf qəlblü, əmək və biliyi sevən yüksək zövq sahibi etmək, zəmanəyə, sovet dövrünə ləyaqətli vətəndaşlar etmək arzusunda idi. Uşaqlardan hörmət və məhəbbət gördükcə, onun işə həvəsi, vəzifəyə eşqi daha da alovlanırırdı. Gecəni gündüzə, gündüzü gecəyə vurub həmişə məktəb və şagirdləri düşünürdü.

İlyasin həyata, mübarizəyə atıldığı payız günləri dünyada təhlükəli hadisələr başlanmışdı. Almaniya faşistləri Polşaya hücum etmişdilər. Berlində odlanan barıtın tüstüsü, qoxusu aləmə yayılır, ölkələri, vətəndaşları ayağa qaldırırırdı. Hər yerdə hazırlıq gedirdi, hamı silahlarını silir, ehtiyatını yoxlayır, qorxulu saatları gözləyiridir. İlyas bu günlərdə Osoviamış məşğələlərini daha da qüvvətləndirirdi. İdman dərslərində uşaqlara əsgəri yeriş və əsgəri salam öyrədirdi.

Dekabrin 15-də İlyası orduya çağırıldılar.

Artıq həvəskarlıq günləri bitdi. İlyas bir mütəxəssis olaraq mühabibə-döyüş sənətinə yiyələnməyə başladı.

İlyas nə qədər ki vətəndaşlıq işində idi, əsgərlük sənətinə ancaq kənardan baxırdı, elə bilirdi ki, bu, adı bir işdir, 5-10 günün içində nizam qaydalarını da, müdafiəni də, hücumu da, süvari, piyada, matros işini də başa vurmaq olar. Bir döyüşü kimi hazırlaşmaq vaxtı gəlib çatanda İlyas gördü ki, hərbi peşə özü ayrı bir aləm, geniş və mürəkkəb bir orqanızm imiş. Bircə tüfəng nədir, onun tarixindən başlamış, ayrı-ayrı burğularına qədər gərək hamisini biləsən, gərək çöldə, qarda-yağışda, suda-quruda onunla rəftarı bacarasan. Gərək gecə vaxtı gözüyümulu onu söküb-tökəsən, qaranlıqdacə iki dəqiqədə təzədən qurub, işə salasan. Bu mürəkkəblik gənc İlyasi qorxutmurdu. Əksinə, hər yeni məlumat onun həvəsini oxşayır, marağını artırırıdı. İlyas öz-özünə demişdi: "Çünki oldun dayırmışçı, çäğir gəlsin dən Koroğlu!" Ürəyində tutmuşdu ki: "Mən komandirdən danlaq eşitməyəcəyəm. Elə tərpəşəcəyəm ki, komandır adımı çəksə, yaxşılığa çəksin, yamanlığa yox!"

İlyas dediyinin üstündə durdu da.

1939-cu ilin yayında Qızıl Ordu sıralarında İlyasin ilk təlim və möhkəmlik vərdişləri yoxlanırdı. Hissə istiyə, quma, toza baxmayaraq uzun və davamlı piyada yürüşə başlamışdı. Aylarla yol gedir, az fasilə ilə dincəldikdən sonra conubdan şimala doğru irəliləyirdi. İlyas məktəb skamyasında coğrafiya müəllimindən eşidib unutduğu, bəlkə də heç eşitmədiyi şəhərləri gəzir, külək kimi ötürdü. 1940-ci ildə o, yoldaşlarına: "Ukraynanı, Belorusiyani, Latviya, Litva, Estoniyani və nəhayət, bir sira başqa yerləri piyada gəzmişəm" deyə yazanda onlar inanmaq istəmirdilər: "İlyas, - deyirdilər, - dəmir çariq geyib, dəmir əsa götürüb, piyadaca dünya səyahətinə çıxb."

Bu yürüşlər kəndlilərin piyada yoluna, ya məktəblilərin ekskursiyasına bənzəmirdi. Burada nizam, qayda və sağlamlıq şərtlərini mühabifə tələbi hər şəxə hakimdir. Müəyyən məsafədən sonra mütləq dincəlməli, yeməli, içməlisən. Həkimlər səninlə bərabər gedirlər. Sənin şikayətini gözləmirlər. Bir-bir əsgərlərə baxır, rənginə, halinə, libasınə, yerişinə fikir verirlər. Çantasında bir misqlə artıq yük olanda alırlar. Gö-

rürsən ki, iş düzgün və qanuni təşkil edildikdə insan qüdrəti birə beş artır, yorğunluq üz vermir, nisbətən canı zəif olanlar belə, həvəsdən düşmürələr. İlyas bu yürüşlərdə vətənimizin böyükliyünü, zənginliyini görür, fərəhlənirdi. Fərəhinin bir səbəbi də o idi ki, bu yerlərdə 72 millətdən adamlar var idi. İlyas bunların hamisində doğma qardaş-bacı ehtiramı, dost qayğısı görürdü.

İlyasin bu günləri yürüşlərdə, taktiki təlimdə, gözətçilik xidmətin də keçirdi. O, həmişə tapşırıqları yerinə yetirdikdən sonra komandırının qarşısında iftخارla dayanıb raport verir, yeni əmrlər gözləyirdi. Cox zaman komandır onu sira qabağına çıxarı, əsgərlərin qarşısında ona töşəkkür elan edib deyirdi:

- Döyüşü İsmayılov İlyas çoxlarınıza nümunə ola bilər!

1941-ci ilin mayında İlyasgilin bölgüsü Finlandiya sərhədinə yaxın bir yerdə, uca və cavan görünən qələmə ağacları ilə six meşənin talasında dayanırdı. İlyas bu zaman leytenant Maxrovun gözətçi snayperidi idi. Orduda bu vazifə hər əsgərə tapşırılmır, hər istəyən snayper ola bilmir.

Uşaqlıqdan, deyəsən, Nizaminin hikmətli bir sözü İlyasin yadındadır: "Pis papaqqı olmaqdansa, yaxşı palan tikən ol!" Hər sənəti tutursan tut, öz peşəndə birinci ol!

Atıcılıq, nişançılıq meyli də İlyasda yeni deyildi. O, hələ böyük Nizaminin "Yeddi gözəl" əsərini, orada Bəhramın ov sərgüzəştini oxuyanda insanın məharətinə valeh olmuşdu. Bəhram öz oxu ilə ceyranın ayağını başına tikmişdi. Əvvəl bir ox ilə heyvanın başını zədələmişdi, heyvan ayağını qaldırıb başını qaşıyanda Bəhram sərrast ox ilə ayağı başa tikmişdi.

İndi, XX əsrдə nə ox var, nə ceyranların ayağını başına tikən lazımdır. İndinin dəsgahı başqdır. İlyasin əlində kaman-giruhə əvəzinə, dil açıb sahibi ilə danışan, düşmən görəndə div kimi nərə çəkib, əjdaha kimi ağızından odlar yağdırınan beşəçilən vardır. İlyas silahı canı qədər əzizləyir, onu elə təmiz, elə səliqəylə saxlayır ki, baxanda zavoddan bu saat çıxdığını güman edirsən. O güzgü kimi par-par parıldayır, dəmiri

göyərçin, ağacı kəhraba rəngindədir. İlyas ilk gündən atıcılıqda seçilmişdi. Uzanmış halda, dizi üstə, ayaq üstə atanda da, havaya atanda da, onun biləkləri, barmaqları möhkəmliyini saxlayırdı. Atəş vəziyyətində İlyasa baxanlar tüfəngi onun vücudundan ayıra bilmirdilər, sanki bu, silah deyil, o mütənasib boylu gəncin vücudunun ayrılmaz bir hissəsidir. Atəş vəziyyətində İlyasin yar-yaraşığı daha da artırdı: əzələləri qabarır, əsbləri gərginləşirdi. Gənc və bədirlənmiş çohrəsi silahı kimi qızarırırdı. Hərəkətləri itiləşir, qatıləşirdi. Əlləri elə cəld tərəpənirdi ki, görmək olmurdu. İlyasin qara və mülayim gözləri bu hallarda qəzəbindən alovlanırdı. Nəzəri uzaqlara dikilirdi. Seçilən hədəfi güllədən qabaq yandırmaq istəyirdi. İlyas güllələri bir-birinin üstünə mindirir, elə nişan vururdu. Rota komandiri buna görə İlyasi leytenanta gözətçi snayper təyin etmişdi. Leytenant bu gənc azərbaycanlı əsgərlə tanış olandan, onun haqqında komandirinin qısa tərifini eşidəndən sonra arxasını dağa söykləmiş kimi, arxayı ididi.

İlyasin əsgəri xidməti elə vaxta təsadüf etmişdi ki, təlim ilə döyüş, dinclik ilə müharibə arasında fərq və fasıl yox idi. Rota bu gün vuruşurdu, sabah asayışdə olurdu, bir müddət sonra yenə cəbhəyə gedir, sonra yenə arxaya düşürdü. Bu vəziyyətlə də İlyas Bessarabiyadan tutmuş Viborqa qədər gəzmişdi.

Hamının xatırladığı və bütün ömrü boyu unuda bilməyəcəyi gün, tarixdə ən müdhis cinayət baş verdiyi gün, faşistlərin sovet vətəninə basqın etdiyi gün golub çatdı. İyunun 22-si sakit və günəşli bir gün idi. Şimal meşəsinin uzun və nazik yarpaqlı ağacları, sanki, bir şey dirləmək üçün hərəkətsiz dayanıb qalmışdı. Çöllər, zəmilər, qışı sovmuş maral kimi yatıb bahar günəşində qızınır, quşlar bir-birinə sırılxəbərlər vermək üçün səssizcə budaqdan-budağa uçuşurdular. Təbiətin özündə mənali bir süküt sezilirdi. Ancaq qızıl döyüşçülər buraya mübarizə ehtirası ilə gəlmişdilər. Molotov yoldaşın tarixi nitqini eşitdikdən sonra hər bir əsgər bütün gücү və iqtidarı ilə, azğın düşmən üstünə cumulmağa hazır idi.

Leytenant Maxrov İlyasa: "Səngərlərini hazırla!" deyə əmr verdi.

Gün çoxdan əyilmişdi. Köləklər uzanmağa, günəş şüalarının təsiiri azalmağa, havaya dərin bir sərinlik çökəməyə başlamışdı. Sakit meşə,

tarixi bir şahid kimi dayanıb indicə orduların toqquşacağına, yerin-göyün odlar, alovlarla dolacağına tamaşa etmək istəyirdi. Cox çəkmədi ki, qarşidan, Finlandiya sərhədindəki meşədən həmhəmə eşidildi, düşmən hücumu hazırlanırdı. Hətta səstutanlar düşmən zabitinin öz əsgərlərinə "gəlin patron aparın!" – deyə verdiyi əmri də eşitmışdilər. Bu xəbərdən 25-30 dəqiqə sonra, düşmən əsgərləri yürüşə başlayan kimi sovet topları dilləndi. Ağ finlər hələ iki il bundan əvvəl bu topların zərbəsinə bələd idilər. Onlar hayatlarında baş vermiş müdhiş bir faciəni xatırlayan kimi oldular, top səsini eşidəndə pərən-pərən düşdülər. Yalnız zabitlər əllərində tapança o yan-bu yana qaćıb fin əsgərlərinin başını bir yerə yiğmaq istəyirdilər. Düşmən hissələri müdafiə xəttiminin zəif tərəflərini axtarmaq üçün gah o yandan, gah bu yandan soxulmağa cəhd edirdilər. Ancaq qızıl döyüşçülər onların hückumunu dayandırdılar. Düşmən yürüşə yüzlərlə, minlərlə gəlir, qayıdanda isə on bir, beş bir, pərəkəndə dəstələrlə qaçırdı. İlyas sərrast atəş ilə fin zabitlərini bir-bir dənləyirdi. Qabaq dəstələri əzişdiriləndən sonra düşmən arxadan yeni güvvələr almış, hückum planını yenidən qurmuşdu...

İyulun 29-da sübhün dumanı hələ düzəldən çəkilməmiş, otlar üzərində inci şəh dənələri işildayan zamanda sel kimi axıb gələn sərxoş düşmən soldatları ayaq üstdə atəş açır, bəzən də nədənsə, qaban kimi bərk qışqırıldır. Bu dəqiqədə İlyas səngərindən çıxıb hamar bir yerə uzanmışdı. O, ilk atəşini ilə düşmən zabitini vurub yerə aşırdı. Zabitin kaskası on addım kənarə düşürləndi. Snayperin dodaqlarında bir təbəssüm oynadı. Bu yerdə, nədənsə, Nizami Bəhramının gur ovlamağı İlyasın xəyalına gəldi. O öz-özünə dedi: "Bəhram ceyran ovlayırdı, mən isə donuz vururam. Ceyran məsum heyvandır, fin donuzu isə quduz vəhşidir. O hara, bu hara!"

İlyas komanda mövqeyinə keçən ikinci zabiti də aşırdı.

Zabitlərini bir-bir itirən düşmən, deyəsən, İlyasin mövqeyini bilmışdı. Bir neçə pulemyot snayperin üstünə od yağıdırmağa başladı. İlyas uzandığı yerdə sakitcə dayanıb düşmənin zənnini yayındırıldı.

Snayperin məhv olduğunu güman edən düşmən zabitləri qorxudan xi-las olmuş kimi, əl-qol açıb komanda verməyə başladılar. İlyas dirsəyini yerə verib silahına "Qoyma!" deyəndə, çürük alça ağacından tökülen kimi, düşmən zabitləri bir-bir böyür-böyürlər yixıldılar. İlyas serjantları da dənlədi. Özlərini başsız gərən fin əsgərləri qayıdırıb meşəyə təpildilər. Bu vuruşmada İlyas 35 güllə ilə 11 fin zabitini və serjantını məhv etmişdi.

Düşmən indi ayrı hiylə düşünmüştü. O "kukuşka" deyilən snayperlərini uca ağacların başına dırmaşdırır, oradan bizim komissar və komandirlərimizi nişana qoydururdu. İlyas kukuşkaları məhv etmək əmrini alıb vzvod komandiri ilə bərabər irəli yeridi. Onlar münasib mövqə seçib otun içina yixıldılar. Düşmən onları gülləyə basdı. İlyasın şinellinin qolundan gülla dəydi. Dərhal qəhrəmanlar yerlərini dəyişdilər. İlyas otlar arasından baxıb ağaç başındaki "qarğaları" bəllədi, atəş açmağa icazə istədi. İlyasın tūfəngi dillənəndə ağaclardan tappılıt ilə yerə düşən fin snayperləri gah səssiz, gah da nalə çəkib ölürdülər. İlyas "kukuşkaları" dənləyirdi, qızıl əsgərlər isə meşadən çıxb, sovet torpağına tərəf boyunan fin əsgərlərini məhv edirdilər. Düşmən qızıl döyüşüllerin zərbəsinə davam gətirmədi, var-yoxunu qoyub qaçı. Əsgərlər qənimətləri yığışdıranda İlyas komandırə dedi: "Yoldaş komandır, əmr edin, o patronlardan mənə versinlər. Düşməni öz patronu ilə qırmağın ayrı hüsnü var."

Komandır İlyasın xahişini yerinə yetirdi.

Batalyon komissarı Taran İlyasın yanına gəlib onun əlini sıxır, döyüş meydanında göstərdiyi rəşadətə görə ona təşəkkür edir və düşmən üzərində son qələbə əldə edilənə qədər daha bir çox hücumlardan, im-tahanlardan çıxməq lazımlı gələcəyini söyləyirdi. Döyüş meydanı, nə qədər qanlı və müdhiş hadisələr məkanı olsa da, insan həyatı üçün nə qədər təhlükəli olsa da, yenə çox qəribə yerdir. İlyas bu meydana girəndə tarlada, pambıq işində, məktəbdə, dərsdə, komsomollar arasında, bağda-bağçada olduğu kimi, özünü rahat, arxayın, şən hiss edir, ona elə gəlir ki, buradakı vuruşma deyil, adı bir dövlət tapşırığıdır. Bu işi tez görmək lazımdır. İlyas hamışə bu tapşırığı axıra qədər yerinə yetirəcəyinə əmindi.

Bir dəfə İlyasın serjant yoldaşı döyüşə çıxanda əsgərlərindən birinə belə tapşırıdı: "Mən olsəm, dəstənin komandırlığını sən aparacaqsın!" İlyas bunu eşitdikdə zarafata saldı: "Ölüm nədi, əshi, ölməli o qədər həşərat var ki, görmüsən sürü ilə tökülmüşüb gəlirlər. Biz ölməyə gəlməmişik, öldürməyə gəlmmişik!"

Bu inam İlyasın təbiətindədir. O, bəzən şiddətli atışma vaxtı ayağa qalxıb yerini dəyişir. Komandır ona acıqlanır ki: "Yoxsa, gülləni sapand daşı sayırsan? O, qəhrəman-zad tanımız. Qorunmaq özü döyüşün ilk şərtidir!"

İlyas komandırə söz qaytarırmaz:

- Baş üstə, - deyir, - yoldaş komandır, qorunmaq döyüş şərtidir. Ancaq sərxoş adamın gülləsi mənə dəyməz.

Hissələrimiz sərhədi qorumaqdə, mövqelərini möhkəmləndirməkdə davam edirdilər. Zərbələrdən başı gicəllənmiş düşmən six meşələrin harasında isə burnu ilə yer eşərək, sovet sərhədində keçid üçün asan, müdafiəsiz yer axtarırıdı. İlyas bu axşam səngərində, kağızı tūfənginin qundağı üstünə qoyaraq evlərinə məktub yazırıdı. O bilirdi ki, qardaşı nigarandır. Bilirdi ki, Ballı, gənc sevgilisi, səmimi kənd qızının üzəyi bir tikadır, o, dünyanın qarşılığı, qanlı vuruşmaları eşidib İlyas üçün narahat olacaqdır. İlyas çoxdan bəri süngü ilə əvəz etdiyi, bir az da yadrigadığı qələmi barmaqları arasında bərk sixaraq, sərin şimal axşamının, başlanmaqdə olan ağ gecənin alatoran işığında yazırıdı. Yazırıdı ki: "Ballı, əzizim, bilirəm, intizar çəkirsən. Nahaq! Mən döyüşdəyəm. Torpağımıza soxulan donuzları məhv edirəm. Kefim sazdır. Hissəmiz öz mövqeyində möhkəmdir. Arxayın ol, ölüncəyə qədər vətən torpağını qoruyacağam... Ötən gün bir döyüşdən çıxdıq ki, yazan olsa, böyük bir kitab olar. Vaxt tapanda mütəfəssəl danışaram. Hələlik, sağ olun! Qohumlara, dostlara salam de! Mənə tez-tez məktub yaz!"

İlyasdan məsafəcə çox uzaqlarda, Ağdaş rayonunun bir kəndində, klubun mədəni-kütləvi işləri ilə məşğul olan Ballı doğrudan da, İlyas üçün narahat idi. Nə qədər ki əsgərlilikdə idi, Ballı onun arxada,

təhlükəsiz yerlərdə olduğunu bilib təsəlli tapır, bu gün-sabah məzuniyyətə gələcəyinə ümid edib, onu layiqincə qarşılamağa hazırlaşırı.

Alman faşistlərinin fitnəsi başlanandan sonra Ballı İlyasın döyüşə getdiyini yəqin etdi, xəyalında dedi: "O durmaz! O, bir saat da dözməz! Qabağa yeriyəcək!"

Hələ bir dəfə də onu yuxuda, qızıl səhər çağında, şəfəqlər qabağında dayanan, gülümsəyən, Ballıya baxıb vidalaşan görmüşdü. Bu da narahatlığını artırıdı.

Vətən müharibəsi başlanandan iyirmi gün sonra İlyasdan aldığı məktub Ballının ürəyini sakit elədi. O, sevgilisinin səsini sanki, öz qulağı ilə eşitdi. Onu ev-eşiyində, müəllimliyində, lap öz yanında hiss etdi. Məhəbbətin, deyirlər, tükənməz bir qüdrəti var. Bu qüdrət həmişə Ballının işində görünür. O kənddə nəki maarif, mədəniyyət tədbirləri varsa, hamısında İlyasın adını çəkirlər. Ballı o quzu kimi mülayim və şən uşaqları görəndə öz sevgilisini xatırlayır. Uşaqlar gənc və mehriban müəllimlərini unutmamışdır. Məktəbdə səs salıb ona məktub və bağlamalar göndərməyi qərara almışdır. Kimi meyvə gətirir, kimə səliqə ilə yazdığı dəftərini, kimə təzəcə yazdığı şeiri göndərmək istəyirdi. Çoxları da yüngül olsun deyə, İlyasa tikməli ipək yaylıqlar hazırlamışdır...

Bir gün səhər tezdən Ballı klubaya gedirdi. Kəndin başında ağızını camaata tutub danışan radiodan nə isə eşitdi, yerindəcə xırıf dayandı. Yuxu idimi, xəyal idimi, xəbər idimi? Yox, odur, özüdür. Həqiqəti danışır. Radiolar Sovet Məlumat Bürosunun məlumatını verirdilər. İlyasdan danışındılar. İsmayılov İlyasdan, əsgər İlyasdan, Azərbaycan oğlundan danışındılar. Ballı əziz yoldaşının qəhrəmanlığını, hünərini, Sovet hökumətinin ona olan qayğısını, İlyasın Lenin ordeni ilə təltif edilməsini eşidəndə sevincindən yeriyə bilmədi, danışa bilmədi. Nə etmək lazımdı? Kima xəbər vermək, necə xəbər vermək? Ballı klubaya sarı yüyürmək istəyirdi ki, kəlağayılarını yellədərək ötən kənd qızları onu qabaqladılar:

- Gözün aydın, Ballı, İlyas qəhrəman olub!
- Başacan olsun, ay qız, yoldaşına Lenin nişanı veriblər!
- O igid yaşasın ki, faşistləri qırıb tökürl!
- Kolxozi bilirmi? Məktəbin xəbəri varmı?

Ballı onu qarşılanlara cavab verməyə, təşəkkür etməyə söz də

tapmadı. Deyirdilər, kolxozi heyəti İlyasın şərafını məktəbdə bir şənik gecəsi düzəldir. Guya bütün salamabadlılar öz yetirmələrinə məktub düzəldəcəklər.

Ballı öz-özüñə "El məndən qabağa düşsə, ayıb olar" deyib, haman axşam masanın dalısında əyləşdi, sevgilisine müfəssəl bir məktub yazmağa başladı. Ürəyini oynadan bütün sevinci, fərəhi ifadə etməyə söz axtardı. Neçə-neçə şeirdən, bayatıdan parçalar xatırladı. İlyasın qəhrəmanlıq xəbərini necə eşitmədi, başdan-ayağa kağızda nağıl elədi. Axırda da üzr istədi: "Bilirəm, - dedi, - sənin uzun kağız oxumağa vaxtin yoxdur. Nə edim! Bu gün mənim sinəm dolmuşdu. Bunları sənə deməyim, kimə deyim? Bunları yazıram, elə bilirəm qabaq-qabağa oturmuşam, sənənlə söhbət edirəm. Döşündə Lenin nişanı görürəm. Əzizim, qəhrəman yoldaşım, başımı uca elədin. Sevincimi necə deyim! Özün bilməmiş deyilsən!"

Lenin ordenini və hökumətin fermanını İlyasa səngərdə verdilər. Həmin gün partiya təşkilatı, komsomolun yetirdiyi qızıl snayperi öz sıralarına qəbul etdi. Bu qayğı və etirama nail olandan sonra İlyasın həvəsi bire-min artdı. O, komissarın qarşısında əsgəri salam vəziyyəti alıb coşqun və titrək bir səslə, sanki, hərbi andı təkrar edərək deyirdi: "Yoldaş komissar, mən partiyanın oğluyam, canım, qanım vətənin və Stalinindir! Mən ən təhlükəli meydənlərə getməyə hazırlam, hökumətimizin ata qayğışlıyi məni ömrüm boyu borclu edir. Mən müqəddəs vəzifəmə and içirəm ki, etimadınızı doğruldacağam!"

Cəbhə şəraitində hər şey, dəqiqliq və saniya ilə ölçülür. İyirmi dəqiqliq bundan əvvəl halay vurub İlyasın andını dirləyən igidlər – komandirlər, komissarlar, əsgərlər, bu dəqiqliqə od-alov içində atışmada idilər. Düşmənin təyyarələri, tanklarla yanaşı irəliləyən dəstələri, hissələrimizin arxasına keçməyə, onları mühasirəyə almağa çalışırı. Hər qızıl əsgər bir aslana dönmüş, ejdaha kimi hücum çəkib gələn düşmən maşınlarına köksünü gərmişdi. Bombalar, yanğın materialı və sadəcə gullə ilə sıradan çıxarılan düşmən tanklarının sayı hər dəqiqliqə artırdı. La-

kin düşmən qırğından daha da susayır, qudurur, yeni-yeni hissələrlə irəli soxulmağa can atırdı. İlyas bu dəqiqələrdə hər faşisti yox, komanda verən, qabaqcılıq edənləri bir-bir aşırırdı. Onu vzvod komandirinə müavin qoydular. O, hissənin çəkilməsini təmin üçün düşmənin qabağıni saxlamağı öhdəsinə götürdü. Axıra qədər vuruşdu. Öz vzvoddan itki vermədən döyüş tapşırıqlarını yerinə yetirdi.

Avqustun 25-də, müdafiə vuruşmalarından birində İlyasın lap qabağında yerə düşən top gülləsi parçalandı. Toz, duman çəkilib aralıq aydınlaşanda şəfqət bacılarından birinin yüyürdüyünü gördülər. İlyas əvvəlcə ətrafında kiminsə yaralandığını güman edib baxındı. Şəfqət bacısı onun üzünə heyrətlə baxıb deyirdi:

– Na qayırsan, yoldaş döyüşü, bu, yaxşı işdirmi?

İlyas yenə ətrafına baxınıb, yeriməkdə davam etdi.

– Siz kimi axtarırsınız?

Şəfqət bacısı İlyası dayandırıb ayağını göstərdi. İlyas qanlı çəkməsinə baxdı, ayağını tərpədəndə çəkməsinin içİNə dolan qanı hiss edib dəyəndi.

İlyasın yaraları sarınıb qurtarmamış, düşmən silahları təkrar guruldamaga başladı. Sanki düşmən bütün var-yoxunu müharibə meydanına tökmüşdü. Yaralı qəhrəmanı məhv etmək üçün topçular, pulemyotçular ancaq bir nöqtəyə atəş yağıdırırdılar. Barmağına güllə dəyəndə İlyasın əsəbləri sim kimi səsləndi. Şəfqət bacıları qəhrəmanı cəld meydandan çıxarıb hərbi xəstəxanaya göttirdilər. Orada İlyasın yaralarını sarıdlıar. Onu Leninqrada göndərdilər.

İlyas bu şəhəri görməyi çox arzulardı. O, Lenin şəhərinin tarixi mübarizə ənənələrini illər uzunu məktəblərdə oxumuşdu. Ancaq qəza elə gətirdi ki, İlyas bu gözəl şəhərə yaralı bir xəstə kimi daxil oldu. Ancaq xəstəlik hər şeyi söndürsə də, məhbəbbəti, insan qolbində alovlanan arzuları söndürə bilmir. İlyas "tacili yardım" maşınında axşam, hava qaranlıqlaşanda şəhərə gəldi. O, feldşerin, şəfqət bacılarının təkidinə qulaq asmadan hər dəqiqə maşının pəncərəsindən boylanır, küçələrin ətrafında boy atan uca, əzəmətli binalara baxır, burada böyük Leninin əks-inqilabçıları məğlub etdiyi tarixi günləri xəyalına gətirirdi. Nədənsə bu günlər də o zamana bənzəyir. Düzdür, indi sentyabr ayıdır. Ancaq

Oktyabr günlərinin ruhu sezilir. O zaman dahi Leninin və Stalinin döyüşüb yaratdığı yeni dünya, indi də eyni qəhrəmanlıqla müdafiə olunur.

Yaralar qəhrəmana heç bir şey edə bilmədi. Ən gözəl həkim olan gənclik onun yaralarını da, yorğunluğunu da bir şəfa təri ilə qurtardı. Cəbhədən, qızgın vuruşmalardan, isti və bürkülü yay günlərindən, rütbətli, gərgin səngər şəraitindən sonra xəstəxananın sakit, dinc həyatı, təcrübəli həkimlər, doğma bacılardan da artıq mehriban olan şəfqət bacıları, yanaşı yatan qardaşlar, silahdaşlar, kitab mütaliələri, müsahibələr, əsəb rahatlığı üçün günaşırı vannalar, eyvanda başmaq seyri... Zahirən adama elə gəlir ki, hansı bir xainin əli iləsə aləmə vurulan yanğın sönmüş, yer altlarına qoyulan dinamitlər açılıb dağlımış, gurultu, partlayış bitib qurtarmış, aləm dinclik sükutuna dalmışdı. Bizim döyüşçülər adalarına layiq adamlardır. Onlar həmişə cəbhəni, vuruşma meydanını düşünlərlər. Onlar görürər ki, yanğın sönməmişdir. Hitlerçilərin bütün dünyada alışdırıldığı müharibə yanğını günü-gündən yayılır, şiddətlənir. Bizim döyüşçülər mübarizə və qələbə hissi ilə yaşayırlar. Yaralı olsalar da, ruhən cəbhədədirler. Müalicə günləri bir il keçir. Hər gün həkimin ətəyindən tutub soruşurlar: "Doktor, haçan buraxılram?", "Doktor, mən hissəmə qayıtmalyam, başağrisı üçün ləngiyə bilmərəm".

Bir ay müalicədən, sağalıb dincələndən sonra İlyasi komandanlığın ixtiyarına göndərdilər. İlyas Leninqrad xəstəxanasından çıxanda, həkimlərdən, dostlarından, şəfqət bacılarından ayrılanla onlara təşəkkür etdi: "Sağlıq olsun, – dedi, – biz azərbaycanlıyiq, xəcalətli qalmaraq. Hörmətinizin əvəzini çıxaram. Sağlıq olsun."

Batalyon komissarı onu mətbuatdan tanıydırdı:

– İlyas, – dedi, – gəl səni flota göndərək. Piyada olmaq bəsindir. Bir az da hərb gəmilərimizdə vuruş! Orada snayperlərə ehtiyac vardır.

– Hara göndərirsiniz, canla-başa xidmətə hazırlam!

İlyas əvvəl şimalda, Baltik flotunda qalacağını güman etmişdi. Komandanlıq isə onun səhhətinə, təbiətinə müvafiq bir xidmət yeri seçmiş-

di: onu öz vətənində, hərbi qulluqda çalışmağa göndərməyi qət etmişdi. Maşına oturanda İlyasın ürəyi elə bir fərəh, elə bir iftixar hissi ilə döyündü ki, onu təsvir etmək çətindir. İki il əvvəl evdən ayrılb davaya gedən, vətən və xalq yolunda qəhrəmanlıq göstərib yüksək mükafat alan bir qəhrəmanın ailəsinə dönməsi mənzərəsi özü-özlüyündə bir poeziyadır. İlyas bir kəndlil balası, seçilməz, sıravi bir əsgər kimi getmişdi. İndi isə İlyas böyük sovet vətəninin adlı-sanlı qəhrəmanı kimi qayıdır. İlyas Azərbaycan balasıdır. Onun hər işində və əzmində dərin bir səmimiyyət və sədaqət hakimdir. Əsgərliyə getdiyi günlərin səmimiyyəti ilə də bu saat hər bir dostuna, müəllim yoldaşına, şagirdinə rast gəlmək, ürəyindəki sevinc ilə onları qarşılamaq istəyirdi.

Sevgilisinin gəlməsi xəbərini Ballı klubda eşitdi və dərhal qalxıb yollara yüyürdü. O, maşından çıxanlar arasında bir matros gördü. "İlyasın yoldaşlarından olacaq", - deyə zənn etdi. Nəzəri maşında, İlyasın çıxmış olduğu qapıda ikən, həmin matrosun ona tərəf irəlilədiyini gördü.

Bu ki İlyasdır! Budur! Nə böyümüş, nə qızarmış, nə tanınmaz olmuşdur!

Vətəninə gəlişi İlyasın vətəndaşlarına bir bayram oldu. Uşaqdan böyüyə, kəndlil, qulluqcu, müəllim, tələbə - hamı dəstə-dəstə onun görüşünə gəlir, hamı onu təbrik edir, hamı onun döyüş şücaəti ilə maraqlanır.

İlyas həmkəndlilərinin xahişinə əməl edərək, Ağdaş rayon zəhmətkeşlerinin yığınçığında müfəssəl, maraqlı bir söhbət elədi.

Söhbətin sonunda bu sözləri dedi:

- Unutmayaq ki, Vətən müharibəsinin cəbhə xətti hər bir vətəndaşın öz postundan, öz iş yerindən keçir. Bu tarixi günlərdə kolxozaçının tarlada fədakarlığı, traktorda, xırmando, bağbanlıqda gördüyü müstəsna iş özü bir qəhrəmanlıqdır.

Ağdaşda İsmayılovçular zvenoları yarandı. Qəhrəmanın adı yüzlərlə gənci ilhamlandırdı. Bakı komsomolçuları və maarifçiləri İlyasi neft şəhərinə qonaq çağırıldılar.

İlyas onlar üçün bir də ona görə əziz idi ki, o, həmişə, hər yerdə müəllimlik adını, bu adın şərəfini uca tutmuş, onun təmizliyini, saflığı-

ni, müqəddəsliyini saxlamışdır, həmişə, hər yerdə özünü vətənə qurban verməyə hazır olmuşdur, həmişə, hər yerdə təhlükəyə cəsarətlə baxmış, ölümə həyat ilə qələbə çalmış, düşmən üstünə qəzəb ildiricimləri yağırdırmışdır...

İlyas indi dincəlir, yaxın gələcəkdə yenə də cəbhədə sərrast atəşinə davam edəcəkdir. İlyas da, onun vətəndaşları, onun dostları və silah yoldaşları da əmindirlər ki, torpağımıza soxulmuş hər bir faşist sovet snayperinin atəşilə məhv ediləcəkdir.

Faşizm kabusunun uşulub-dağıldığı günlərdə salamabadlılar, ağdaşlılar, bakılılar, leninqradlılar, moskvalılar, kiyevlilər, odessalılar - böyük sovet xalqı öz qəhrəmanları ilə birlikdə son qələbə bayramını keçirəcəklər. Bütün dünya sovet adamlarının qalibiyətinə, şənliyinə heyran qalacaqdır!

1944

QAFQAZA MƏKTUB

Biz çox uzaqda, Azərbaycandan minlərlə kilometr aralı bir məsafəyik. Ancaq vətəndəyik. Uzaq Şərqi döyüşünləri arasındayıq. Bakı nefti ilə, Donbass kömürü ilə, Ukrayna çörəyi ilə tanındığı kimi, Sovet Şərqi də öz şanlı döyüş tarixi ilə məşhurdur. Bu ucsuz-bucaqsız meşələri qılınc kimi kəsib ötən düz yollar, Komsomolsk kimi gənc şəhərlər, Amur üzərində qartal kimi qanad gərib duran nəhəng körpülər, Voloçayev günlərinin şanlı abidəsi Xasan gölü, Xanka gölü, Xalxin-Qol döyüşləri Uzaq Şərqi igidlərinin vətənə xidmətini göstərməyə kafidir. Buranın hər addımında mübarizə, qəhrəmanlıq, insan əməyinin ecəzar qüdrəti görünür.

Ona görə də burada hərbi təlim görmək, ixtisas almaq, əyani məktəb keçmək kimidir.

Həmidov Həmid Göyçayda aqronom idi. Sənəti traktor ilə, torpaq ilə uğraşmaq idi. Buraya gələndən sonra ən yaxşı snayper olmuşdur. Silahı qələmdən yüngül və yaxşı işlədir. Naxçıvanlı müəllim Bəktəsi, tə-

ləbə Nadir Əliyev, kirovabadlı şofer Səmədov Məmməd təlim əlaçısıdır. Bəktəşini siyasi rəhbər müavini keçirdilər. O, komandanlığın qayı və etibarına cavab olaraq öz hissələrində siyasi-hərbi hazırlıq uğrunda yarış hərəkatı başladı. Tankçılar dəstəsində ağdamlı Əziz Əzizovu tanımayan yoxdur. Əzizov savadlı, zirək, vəzifəsini bilən oğlandır. Onun şairliyi də var. Gənclik hissələrini misralara salıb yoldaşlarına oxuyar. Bəzən o sevinclərini ailəsinə, Qarabağda qoyub gəldiyi atasına da bildirmək istər. Bir də görürsən, komandir tənəffüs verdi. Əsgərlər keçib yaşıllıqda oturdular. Kimi papiros bükdü, kimi su içməyə, kimi çiçək yiğməga getdi. Əziz də əlində gödək qələm ağac altına çəkildi, bir neçə misra qaraladı. "Qafqaza məktub" adlı şeirində Əziz sənət və incəlik cəhətdən xam olsa da, səmimi vətəndaşlıq duyğularını çoban bayatısı kimi çağırır, kəndlərinə çatdırmaq istəyir:

*İstərəm qoyunlar artsın, kökəlsin,
Vətən torpağından bol məhsul gəlsin.
İstərəm dan üzü qalxsın obalar,
Çalışın hər kəs ki, qolunda güc var.
Sən də yaxşı işlə, ey mənim atam!
O yerlərin eşqi qoymayıր yatam.*

Hava topçusu Paşayev Səməd, radist Ağamirov, Əzizin duyğularına şərıkdir. Onlar təklif edirlər ki, "Qafqaza məktub" a əlavələr olunsun, analara, atalara öz işimizdən də yazılsın.

Eyni tələbi ikinci bir əsgər şair ödəyir. Qonaqov Mövlud qubalıdır, mətbuat işçisidir. O öz təlim müvəffəqiyətlərindən danışandan sonra, sanki bütün vətən, bütün xalq qarşısında dayanaraq, əsgər andını şeir ilə təkrar edir:

*Dahimiz Stalinin sözlərinə and olsun,
Vətənin dağlarına, düzənlərinə and olsun.
Ailəmə, xalqıma budur son sözüm mənim:
Əgər namərd çıxarsam, kor olsun gözüm mənim...*

Məmmədov İdris sərhəd keşiyində durur. Tunc rəngli sıfətində kəskin cizgilər vardır. Baxışında, duruşunda gələcəyə etimad, qalib olmaq etiqadı duyulur. Yaşıl təpələrdə, six meşələrdə, tayqalardan keçən sərhəd xəttində o, özünü Azərbaycanda, doğma kəndlərində duyur. Onun da anasına, ailəsinə deməli sözü var:

"Mənim adımdan vətənə salam yetirin. Deyin xatircəm olsunlar. Bir aylıq yol gəlməmiş, gəzməyə, keyfə gəlməmiş. Silahı öyrənirik. Uzaq Şərq qəhrəmanlarından dərs alırıq. Nə qədər ki canımız sağdır, bu yerlərdən arxayı ola bilərsiniz. Əlimizdə silah gecəli-gündüzlü sərhəd boyunda dayanmaq bizə ləzzət verir. Çünkü, biz vətəndaşlarımızın istirahətini qoruyuruq. Yuxusuz qalaraq ailələrimizin rahat yatmasını təmin edirik. Mən sənətimlə fəxr edirəm."

Əhmədov Yarməmməd orduya gələndə bitərəf idi. İndi kommunistdir. Üç qardaşı Qərb cəbhəsində faşistlərlə vuruşur, özü isə Stalin yoldaşın 130 nömrəli əmrini yerina yetirir, silahı əla öyrənir.

Astaradan gəlmüş Babayev Məlik, tovuzlu Nəbiyev Hümmət, Masallı rayonundan olan Əliyev İsa, zakatalalı Cəlilov İsa da təlim əlaçısıdır. Döyüşülər arasında mayor Ağayevin xüsusi hörməti vardır. Bu, ortaboy, nazik, zirək, həm də təvazökar bir oğlandır. 9-10 yaşlarından hərbi təhsil ilə maraqlanmışdır. İndi Ağayev polk komandiridir. Komandanlıqdan dəfələrlə təşəkkür almışdır. Ağayevə uzaqşərqli demək olar. O, bir neçə ildir burada xidmət edir. Hətta Bakıya, anasına məktub yazıb yanına çağırır. Ağayevin döşündə igidlilik medallarından başqa, gözəl bir nişan parlayır. Bu nişanı ayrı yerlərdə çətin görmək olar. Bu, Xasan gölü döyüşlərində igidlilik göstərənlərə verilmişdir. Əsgərlər dinc saatlarda mayorun başına toplanır, onun xatırələrini eşitmək istəyirlər. Üzünə baxsan "dünənki uşaqdır" deyərsən. 1912-ci ildə doğulmuşdur. Ancaq ağıl yaşda deyil, başdadır. Ağayev böyük və ibrətli mübarizə məktəbi keçmiş, ağır imtahanlardan çıxmış bir qızıl komandirdir. O nə qədər tələbkar olsa da, əsgərləri o qədər üzüyoladır. Heç biri istəməz ki, Ağayevin əmrindən çıxsın. Onlar bilirlər ki, Ağayev hər bir döyüşünü qardaş kimi sevir, hər bir döyüşünü qəhrəmanlığa hazırlayır.

Mikayilov Allahverən 1929-cu ildə Lənkəranın Kələxan kəndində çoban idi. İndi adlı-sanlı bir kapitandır. Divizyon komandiridir. Onun

divizyonu polkda ən qabaqcıl divizyondur. Mikayilov da, Ağayev də, hissə komissarı İbrahimov da, bütün komandirlər və siyasi işçilər də döyüşülərin qayğısı ilə yaşıyır, onların müvəffəqiyəti ilə sevinirlər. Büütün səylərini hər bir əsgərin nümunəvi döyüşü olmasına sərf edirlər.

Azərbaycan gəncləri hər yerdə igid, istiqanlı olmaları ilə məşhurdur. Onlar seirsiz, mahnısız yaşaya bilməzlər. Çalıb-çağırmaga adət etmişlər. Uzaq Şərqi azadlıq hissi verən geniş ovlaqları, yaşıl təpələr, saf göylər, daşqın çaylar Azərbaycan mahnisi eśidir. Bəlkə də bütün tarixi boyu birinci dəfə olaraq Vladivostok şəhəri "Çahargah" eśidir. Həssas qəlbin zəngin aləmini təsvir edən xoş havaları dinlədikcə sovet şərqliklərinin birlik, qardaşlıq duyğuları cuşə gəlir. İndi onların çoxu "Çahargah" və sıkəstə dirləmək istəyir, qəhrəman Azərbaycan xalqının tarixini öyrənmək, Azərbaycan dilini öyrənmək istəyir. Bu isə Uzaq Şərqdə öz doğma vətənlərini qoruyan Azərbaycan balalarına xoşdur. Onlar öz gündəlik hərbi-siyasi hazırlıq işlərində, gələcək döyüşlərda öz babalarına -babəklərə, koroqlulara layiq olmaq istəyirlər. Onlar istayırlər ki, Koroğlu dedikdə Azərbaycan əsgəri xatırlandığı kimi, Azərbaycan əsgəri dedikdə Koroğlu yada düşsün. Əsgərlərdən Qafqaza gələn məktubların qısa məzmunu budur. Minlərlə məktubun xətti, üslubu başqa-başqa olسا da, mənası, məqsədi birdir.

Uzaq Şərq
1944

GİL-GİL ÇAY

Şəhərin gözü yenicə açıldı, qış günüşi qızıl saçlarını silkərək başını Xəzərin soyuq sularından qalxızanda Təzəşəhərin uca zavod boruları səslənirdi. Sıgnal gözləyirmiş kimi, küçələrə tökülen adamların, maşınların səsi və hərəkəti get-gedə çoxalırdı. Papirosunu tüstüldərək işə gedən dəstə-dəstə fəhlələrin addım səsləri bir mərkəzə, istehsalat, tikiinti yerlərinə doğru uzaqlaşır və sönürdü. Bir az sonra küçələr boşalır, sahələrdə isə ahəngdar zəhmət həyatı qaynayırdı.

Bir-birinin dalınca gedən üç minik maşını sahələr arasından, küçələrdən baş yola çıxdı. Kənardan baxan bunların bir istiqamətə yollandığını güman edərdi. Belə olmadı, maşınlar sanki fikirləşmək üçün yol ağızında bir qədər yavaşıldılar. Qabaqdakı örtülü "Villis" yoldaşlarından aralandı, baş yolu vurub düz keçdi. Nasosnu vağzalına tərəf yol aldı, kərpic zavodu binaları arasında gözdən itdi. "Pobeda" Bakıya yollandı. Sürməyi rəngi solmuş köhnə "EM" isə Quba yolunu tutub sürətini artırdı. Bu maşında inşaat trestinin rəis müavini Munisov Munis gedirdi.

Axşam Fazilov öz yanındaki müxtəsər müşavirədə Moskvadan aldığı teleqramı oxudu. Əlavə zavodlar tikintisinə ciddi hazırlıq tədbirlərini danışdı. Lazım olan fəhlə ehtiyacını ödəmək üçün hələlik kənara ümid bəsləməkdənsə trest daxilində bir qədər sıxlışmağı vacib bildi. Fəhlə qüvvəsindən əzəmi dərəcədə istifadə etmək, mexanikləşdirməni gücləndirmək, bütün artıq əlləri aşkarla çıxarıb trestin sərəncamına gəndərməyi müəssisə başçalarına tapşırın bir əmr imzalamaqla kifayətlənədi.

- Özüm, - dedi, - sovxoza gedirəm. Məhsul mövsümü qurtarır, oradan adam gətirmək mümkün olacağına şübhə etmirəm. Yəhya Qardaşa, daş mədəninə, Munis də qızıl zavoduna - Gil-gil çaya getsin. Nə mümkünse eləmək lazımdır. O biri gün səhər buradaca yiğışaq!

Munisov Gil-gil çay zavodundan xəbərdar idi.

- Orada, - dedi, - bir elə qüvvə yoxdur. Bir ay deyil, onlardan səkkiz adam alıb polad inşaatına vermişik.

- Baxma, sayca az olsa da, orada bacarıqlı qüvvə var. Stepnoy olan yerə mən tamamilə arxayınam. O öz işinin doğrudan da ağasıdır. Sən Stepnoya de, bir tədbir görəcək.

Stepnoyun adı gələndə Munisov dinmədi. Çünkü onu tanıyırdı, işgüzərligə bələd idi.

Munisov Gil-gil çaya bircə dəfə getmişdi. Ancaq zavod direktoru mexanik Stepnoy haqqında çox eşitmışdı. Stepnoy mühərabəyə buradan getmişdi. 1944-cü ilin axırında, qayıdanda da köhnə işinə təyin olunmuşdu. Əvvəl zavodda mexanik idi. Fazilov trestə galən kimi onu tanmış, irəli çəkmış, zavod direktoru qoymuşdu. Stepnoy yalnız direktor kimi yox, bir şəxsiyyət olaraq da tanınan adam idi. O, Vətən mühəribəsində hünərli tankçılarından olmuşdu. Sonralar yaralandığına görə tankdan ayrılmaga məcbur olmuşdu. "Məcbur olmuşdu", çünkü, o, tankını qardaş kimi sevirmiş. Onun maşınına məhəbbəti haqqında əfsanəvi söhbətlər danışındılar. 45-ci ilin payızında zavoda verilən bir traktoru götürmək üçün maşın təmiri zavoduna getmişdi. Burada Stepnoy icazənaməni göstərərək zavod həyətinə girən kimi, dayanıb heyran-heyrən baxmışdı. Bu geniş və hasarlı həyətdə müxtəlif möhürlü yüzlərlə maşın dayanmışdı. Stepnoy dəli kimi birdən maşınların arasına cum-

muşdu. O, burada öz maşını, 4 yerdən yaralanmış tankı tapmışdı. Kişi azizini bağına basan kimi, tankı qucaqlamış, öpmüş, ixtiyarsız ağlamışdı. Kənardan baxanlara Stepnoyun bu hərəkəti təccübüllü və təsirli idi. Ancaq Stepnoyun qəlbini bu dəqiqlidə tamam başqa hiss ilə, ağır günlərin alovlu hissələri ilə yaşıyordu. O zaman, tank döyüşünün hərarətli dəqiqlərində Stepnoyu bu maşını, Sovet fəhləsinin əlindən çıxan bu etibarlı silahı qoruyurdu. Stepnoy da sovet fəhləsini və sovet vətənini bu maşını ilə qoruyurdu. Üstüna bomba, od, güllə, mərmə, daş yağsa da, maşın nərildəyərək irəli cumur, ağır və zəhmlili təkərləri ilə düşmənləri əzib tökürdü. O zaman bu zəhmlili qala Stepnoy üçün hər şey – həyat, qələbə, səadət demək idi. Necə öpməsin, necə əzizləməsin ki, maşın onun etibarını itirmədi, sahibi kimi yaralansa da, düşməni sıradan çıxarmamış meydandan çıxmadi...

Stepnoyun əlaci olsa, bu qartal rəngli nəhəng cəsamətli maşını alıb gətirər, otaqlarının birində saxlar, həmişə onun tozunu silər, onun zi-rehlərində müqəddəs günlərin xatırələrini yazar, övladına, dostlarına, həmvətənlərinə – gələcəyin adamlarına oxudardı...

Doğrudur, Stepnoy trestə az gəldirdi. Ancaq onun haqqında çox söhbət gedirdi. Munisov onu bir dəfə oktyabr bayramı nümayişində rayon zəhmətkeşlərinin mitinqində danışan görmüşdü. O, hərbi geyimli, ortaboy, yumrutəhər, itibaxılı, cəld, xırda addımlı, itiyerişli, sağlam adam idi. Fazilov neçə dəfə onu trestə, öz yanına gətirmək istəmişdi. Munisov razı olmamışdı ki, zavoda münasib adam tapmamış tərəptəməyək...

Maşın Nasosni parkına yaxınlaşanda Munisov yol üstündə dayanan, əli çamadanlı bir qız gördü və maşını saxlatdırıb, soruşdu:

– Ay qız, sən Stepnoyun qızı deyilsənmi?

Qız atası ilə iftخار edən uşaqlara məxsus bir sevinc qarışığılı utancaqlıqla gülümşəyərək:

– Bəli! – dedi.
– Otur!

Qız cəld çamadanını götürüb maşına oturdu.

– Adın nədir?
– Qalya!

Trestin cəbhəçi uşaqlarına verdiyi paltar, çəkmə və dərs ləvazimatını bir dəfə Munisov Gil-gil çaya özü aparıb paylamışdı. Qalyanı da anasının yanında bir parça uşaq görmüşdü. İndi isə döşündə komsomol nişanı gəzdiren Qalya boy atıb cavan bir qız olmuşdu.

- Sən hara, bura hara, Qalya?
- Evimizə getməyə maşın gözləyirdim.
- Bəs oxumursanmı?
- Oxuyuram, bayram münasibətilə gedirəm.
- Bayram ki srağagün keçdi.
- Biz idmançılar nümayışində iştirak edirdik. Bayramı şəhərdə olmuşam, əvəzinə bizi üç gün istirahətə buraxıblar.
- Bir gün şəhərdə...

Munisov "itirmisən" demək istəyirdi, sözünü dəyişdi.

- Bir gün də şəhərdə dincəlmisən, eləmi?
- Qalya duruxan kimi oldu.

- Bəli, – dedi. – Paltar tikdirirdim, bir gün ləngiməli oldum.
- Harada oxuyursan?
- Dəmiriyol texnikumunda.
- Təzəşəhərdə dəmiryolçular biza çox lazımdır, tez ol qurtar!
- Mən ali məktəb qurtarmamış işləməyəcəyəm!
- Əlbət ki, iş həmişə var, oxu, yaxşı məsləhətdir.

Munisov bir yerə gedəndə idarədən, otaqdan uzaq olmasına sevinər, yollarda diqqətli müşahidə aparardı. İndi Qalya ilə bahəm olmaq buna mane olurdusa da, nəzərini təbiətdən ayırmırıdı. Hava duru, yoluñ hər tərəfi açıqlıq idi. Göz işlədikcə görünən göy Xəzərin intəhasız üfüqləri insanda sərbəstlik və əbədiyyət hissini çağırırdı. Sol tərəfdə sıralanan dağlar lap çılpaq idi. Bollu axar su ilə bu yerlərin təbiətini necə dəyişmək və bu dağlara əlvan don geydirmək olardı.

Maşın yamaclara yayılmış böyük kəndin yanından keçəndə mal otaran bir uşaq əlindəki kitabı qaldırdı. İşarə verib qabaqda yoluñ təmir olunduğunu dedi.

Dönüb kənardan, təkərlərin təzəcə iz saldığı yerdən getmək lazımdı. Su kəməri idarəsinin gözətçi nöqtələrindən birinin qabağında iki adam dayanmışdı. Biri qoca, biri də ortayaşlı adam idi. Munisov onla-

ra yanaşib salam verdi. Yamacdakı kəndin adını soruşdu:

- Zorat, - dedilər.
- Bəlkə burada iş axtaran adam ola? Bizə işçi lazımdır.
- Ortayaşlı adam bir söz demədi. Qoca maraqlandı.
- Nə işdir elə?
- Bizzət hər iş var, təki işləyən olsun!

Qoca bir maşına, bir Munisova baxdı, dodaqlarında təəssüflü bir təbəssüm oynadı.

- Bilirsiniz, - dedi, - oğul. Əslinə baxsan biz özümüz də işçi axtarıraq. Kolxozun təkcə 15 min qoyunu var. Bunun yazı yox, qış yox, həmişə otaranı, baxanı, sağanı, qırxanı lazımdır. Bir yandan taxılımız, dırılımız, haradan olacaq artıq adam. Sizə düz xəbor verməyiblər. Buralarda bekar adam tapılmaz, nahaq yerə heç zəhmət çəkib axtarmayın.

Munisov ağızını doldurub demək istədi ki:

- Bəs siz niyə burada dayanıbsınız?

Qoca ona macal vermədi:

- Bizim şəhərə gedəsi naxoşumuz var, telefon ilə fermadan maşın istəmişik, onu gözləyirik.

Munisov xudahafızlaşdırılmasına yoluna davam etdi. Həmişə fikrində səslənən bir sözü ucadan təkrar etdi: adam, adam, adam!

Qızın tərəf dönüb izah etdi:

- Qalya, adam çatmir. Büyük tikintiləri başlamışıq, adamımız çatmir.

- Atamın da işçisi azdır.

Munisov əli ilə rədd işarəsi verib dedi:

- Xahiş eləyirəm indidən təbliğat aparmayan. Ay qız, sən nə bildin ki, mən atandan fəhlə istəyəcəyəm?

Qalya "baş üstə", deyib susdu.

Maşın süzüb getməkdə idi. Bir tərəfdən dəniz, bir tərəfdən dağ silsiləsi ilə örtülü qum çölünün axırlarında yaşlılıqlar çıxalırdı. Son həftənin şiddetli yağışları və onun dalınca gələn günəşli günlər torpağa həyat verib baharı yada salırdı. Beşbarmaq dağın qotik stillə tikilmiş binalara oxşayan çıraq qayaları zümrüd qış göylərinə doğru ucalırdı. Qayanın altında kəndlilər məskən salmışlar. Telegraf dirəkləri, su

kəməri, şose yolu, bir az aşağıdan gəlib-gedən qatarlar bu dağların əsrlik sükutunu çıxdan pozmuşdu. Addimbaşı dəmir qurğu quran, motor qoyan, yer ölçən mühəndislər, aqronomlar kəşfiyyat aparırlar. Biri neft, biri mədən, biri tikinti ləvazimati, biri tarixi abidələr axtarır. Vaxtilə çılpaqdır deyə diqqətlərdən uzaq olan dağların torpağı indi atım-atım olur. Qoca torpaq indi silahlı, həris və yorulmaz insanlardan heç nəyi gizlədə bilmir.

Maşın silsilə dağın son və alçaq təpəsinə dırmaşanda zavod dəmiryolunda çinqıl ilə yüklenmiş vagonlara parovoz qoşurdular. Munisov maşından düşdü. Şoferə tapşırı ki, Qalyanı evlərinə aparsın. Özü yamac ilə aşağıya, zavoda endi.

Munisovu daha çox maraqlandıran zavodun tikilməkdə olan təzə korpusu idi. Bu yerlərdə ən uca bina olan korpus göyün bir qatına qalxsa da, hələ taxta çəpəri sökülməmişdi. Munisov pilləkənlərdən qalxmaq istəyəndə Stepnoy iş libasında özünü yetirdi. Geyindiyi sırrınma gödəkə onu daha da gödək və yumru göstərirdi. Uzaqdan adama elə gəlirdi ki, o, ayaq ilə yox, təkər ilə yeriyir.

- Xoş gəlmisiniz, - dedi, - yoldaş Munisov. Deyəsən, revizör kimi xəlvəti gəlirsiniz. İdarədən düz ötmüsünüz.

- Sizin idarəiniz bura deyilmə?

- Yaxşı deyirsiniz. Mənim idarəm maşın, təkər dibi, şaqha-şaqqın icidir. Əvvəldən mənimki gurultu ilə gəlib, qulaqlarında da elə bil, hücumqabağı top atəsi səslənir.

- O özü xoşbəxtlikdir, atışma səni həmişə ayıq saxlayacaqdır.

Munisov zavodun damına çıxbı motor yerlərinə, elevatorlara baxıb soruşur. Stepnoy hər sexinin nə vaxt və nə cür başa gəldiyini danışındı. Arada öz tələblərini də əlavə edirdi. Munisov dolu bunkerləri relslər üzərində sürərək gətirən bir fəhləni dayandırdı, əl verdi:

- Salam, İbrahim, əlcəyin hanı bəs?

- Soyuq yoxdur, yoldaş Munisov.

- Qiş günüdür, əlin dəmirə yapışar.

- Öyrəşmişik, cəbhədə 40 dərəcə saxta görmüşəm.

Munisov əlcəklərini çıxarıb ona tərəf uzatdı:

- Geyin, əllərini qoru!

İbrahim almaq istəmədi.

– Sağ olun, yoldaş Munisov, əlcəyimə nə gəlib, çox sağ olun.

Munisov dönüb çinqıl mədəninin dairəsinə, zavod ilə mədən arasındakı məsafəyə baxdı, əli ilə havada bir yarımdairə çəkdi:

– Fedya! – dedi. – Siz naşaq yerə materialı bu qədər hərləyib gətirirsiniz. Buna artıq vaxt, zəhmət, vəsait gedir. Sağ əl ilə sol qulağı göstərmək lazım deyil! Səmərələşdirmək olmazmı?

Stepnoy dönüb mədənin lap dərinlərə enən mağaralarına, oradan çıxaraq burula-burula motorlar yanına gələn dəmiryollara baxdı.

– Ayri yol yoxdur, yoldaş Munisov!

– Yol yoxdur, amma tapmaq olar.

Munisov təpənin başını göstərdi.

– Oradaca zavod tərəfə tunel açıla bilməzmi?

Munisov sualının cavabını gözləmədən davam etdi:

– Onsuz da qazıntı dərinlərə gedib. Tuneli açarsan, material düz zavodun ağızına verilər. Gör yolu nə qədər qışalar. Nəyə gərəkdir bu qədər hərlənmək?

Stepnoy bir az diqqətlə baxdı:

– Mümkün işdir, amma!

– Amması yoxdur. Burada Qoşqar-zad yoxdur, balaca bir qum təpəsinə dəlməyə nə var?

Munisov rəyini əmrə çevirdi:

– Eləmək lazımdır!

Stepnoy cəld yürüüb təpənin başında dayandı. Gözəyari tələb olunan işi ölçüb-biçir, tunel açmağın əməli tədbirlərini görür, xəyalında deyirdi: "Onca günlük iş var, yol isə yaridan çox qışalar!"

Munisov motorları yoxlayıb aşağı keçdi. Bir xeyli dayanıb mədəndən gələn materialın keçdiyi prosesə diqqətlə baxdı. Dəmir ələklərin iki-sini ustaya göstərib: "Dəyişmək lazımdır", – dedi. Rels deşən bir fəhlənin gözlüyünü aldı. Həvəslə rels üzərində oturub işlədi. Qalxanda soruşdu:

– Bacara bilirəmmi?

Fəhlə hiss etdi ki, özü atəş iynəsini düz tutmurmuş.

Munisov vaqonların yanına gəldi. Ələni bərpa etmiş, yuyulub quru-

dulmuş, inci dənələri kimi təmiz və parıltılı Gil-gil çay çinqılını ovucuna alıb həvəslə sovurdu. Muncuq kimi səsdən xoşlanıb bir də sovurdu:

– Fyodor Markoviç, – dedi, – bilirsənmi ki, sən burada böyük iş görürsən?

Stepnoy başını aşağı saldı:

– Lazımlı işdir, ancaq bir böyüklüyü yoxdur.

– Yoxsa, tank sürmək fərəhlidir?

Munisov yersiz də olsa, Stepnoyu danışdırmaq üçün verdiyi bu suala cavab gözlədi. Stepnoy irli yeriyib əli ilə çinqılı tərpətdi:

– Munis, – dedi, – mən tankı da bu gün üçün...

Qayıdır bütün yamacı əhatə edən və dağlara şənlik, həyat verən zavodu, inşaatı, gurultusu gələn elektrik stansiyasını, yola düşməkdə olan qatarı göstərdi:

– Tankı da bu gün üçün, bunlar üçün sürmüşəm. Bu işləri bir-birindən ayırmamaq çətindir.

– Heç mümkün deyil! O zaman qoruyurduq, indi qururuq.

– Təzəşəhər nəhənglərinin bünövrəsində sənin əlinin əməyi var. Bu çinqılı indi inşaat ələmində dəmirə tay tutanlar var. Təsəvvür elə ki, bunu biz satın almali olsaq, işimiz necə müşkülə düşərdi.

Munisov bunu dedi və xoş bir razılıq və məmənuniyyət hissi ilə müsahibinin ciyinlərindən tutub sıxdı və kəsmə ifadə ilə dedi:

– Də-mir-be-ton...

Stepnoy qimildanmasa da:

– Yox, – deyirdi, – yoldaş Munisov siz məndən möhkəmsiniz.

Munisov qarşısındaki gödək adamın inşaat işinə nə böyük kömək göstərdiyini düşünürdü. Stepnoyun əllərini ilk dəfə ovçuna alanda Munisov duymuşdu ki, barmaqlarının çoxu yoxdur. Döşündəki sarı-qırımı zi cızıqlar, üzündəki çapıq, biləyində yara yeri, onun kim bilir, neçə dəfə ölümü məglub etdiyini söyləyirdi. Stepnoy yaralanıb arxaya göndərilən kimi, inşaatçılar onu Biləcəri vəzqalında qarşılıyb gətirmişdilər. Şərəfinə bir məclis də qurmusdular. Munisov igid tankçının söhbatını ilk dəfə orada, partkom katibinin evində eşitmış, tanış olmuşdu. O, adda-budda barmaqlarını bir-bir yumaraq keçdiyi döyüş yollarını ifti-xarla sayırdı:

– Xarkov mənim, Kiiev mənimdir. Qomel mənim, Jitomir mənimdir. Dansiq mənim, Varşava mənimdir.

Munisov o günü yadına saldı, demək istədi ki, "dostum, indi təvəzö göstərirsən. Amma gün olacaq ki, eləcə barmaqlarını yumub sayaqsan: bu zavodun bünövrəsində mənim əlim var. Bu fabrikanın dəmir-betonu, bunun daş betonu, bunun çinqlı-betonu... Burada mənim də payım var..."

Say, qardaş, say! Bizim zəmanədə sən saymasan da, zəhməti sayan var!..

Xeyalında dediyi bu sözləri Munisov dilinə gətirməyi nədənsə lazımlı bilmədi.

Aşağıya – zavodun su anbarına tərəf endi. Stepnoy bələdqılık elədi.

– Oradan yox! Yandan gəlin!

Munisov diqqət edəndə qabaqda kiçik bir dərə gördü. Bu dərəni ötmək üçün 150-170 metr yana burulmaq, dayaz yerdən keçmək lazımdı.

Munisov onun dalınca gedə-gedə danışındı:

– Xatırınə dəyməsin, Fedyə, tankılığına sözüm yox, şöhrətini də eşitmışəm. Amma izin ver bir inşaatçı kimi səni tənqid edim.

Stepnoy qollarını yana açdı.

– Hazırıam, – dedi, – yoldaş Munisov, hazırlam! Bilirəm, tənqidsiz əl çəkən deyilsiniz.

Munisov dərənin yaxınına gəlib dayandı.

– Hər dəfə 150 addım o yana və o qədər də bu yana gedincə, buradan bir körpük tikə bilərikmi?

– Tikmək olar, ancaq...

– Ancağı yoxdur. Sənə burada beş-altı rels, beş-altı lay da qum ələyən dəmir qol lazımdır. Tunel açanda sənin yolun gödələcək, relsin artıq qalacaq, götür uc-uca cala olsun körpü! Düz deyirəm, ya yox?

Stepnoy dinmədi. Dayanıb dərəyə baxdı, baxdı:

– Qardaş, – dedi, – gələn dəfə bu körpündən keçəcəksən!..

Aşağı enəndə Stepnoy Munisova bir hovuz göstərdi:

– Suyumuz, – dedi, – azdır. Zavoddan çıxan palçıqlı suyu bura-

da durulduram. Sonra tekrar təzyiq ilə yuxarıya, zavoda verirəm.

Uzaqdan göl oxşayan hovuzda suyun hərəkət istiqaməti göründü.

Munisov əlini Stepnoyun kürəyinə qoydu:

– Əqilli işdir.

Daha aşağıda dəmiryol ağzında nasos budkasının yanında dayan, əlində nə isə parça naxışlayan qarayanz qadın onlara salam verdi. Stepnoy yavaşcadan Munisova dedi:

– Bu qadın motorun növbəsini çəkir. Həm də işçilər üçün dirrik əkirəm, qaroulunu bu çəkir. Zavoddan çıxan su havayı getmir. Qubadan keçən il gətirdiyim ağacların hərəsi 25 santim qol-budaq atmışdır. Deyirəm, qoy heç olmasa fəhlə yorulanda daldalanmağa kölgəlik olsun, deməsinlər, buradakıların zövqü yoxdur...

Onlar qayıdib yamacə sari gəldilər. Gün əyilmiş, fəhlələr tənəffüsə çıxmışdır. Stepnoy qonağı evinə aparmaq istayırdı. Munisov razi olmadı. Munisov çinqıl dağının kənarına gəldi, ətrafi seyr edib soruşdu:

– Ehtiyati yoxlamışam?

– Bəli, 18 metr dərinliyəcən mədəndir?

– Mədənin miqyası fərz olunduğundan artıqdır.

– Deməli, 10-15 il bəsimizdir!

– Tikintinin həcmi böyüdü, on il ancaq görər.

– Həcm, əlbət ki, böyüyücək. Müharibə dünən qurtarib. İlbaıl işi böyübəcəyik. Təzə mədən axtarmaq lazımdır, təzə...

– Siz mənə adam verin, bir nəfər torpaqsunas verin. Mən bu qılpaq dağlardan nə desəniz taparam!

Munisov səsini dəyişdi:

– Deyəsən, gəlirsən mətləb üstünə.

Fedyanın qolundan tutub geriyə, idarəyə tərəf döndü:

– Bilirsən, – dedi, – sənin yanına niyə gəlmisəm?

Sualı deyib onun üzünə baxdı. Mexanikin yanmış üzündə kiçilmiş gözləri işildidi:

– Niyə gəlmisənsə, xoş gəlmisən!

– Qalya sənə deməyibmi?

- Qalya Bakıdadır.
- Bakıda deyil, gətirmişəm. Özü də söz verib səninlə mübarizədə mənə kömək etsin!

Stepnoy ciddiyətini pozmadı:

- Gərək mübarizəni öyrənsin də!

Munisov simasına ciddiyət verərək gəlişinin məqsədini demək istədi:

- "Pravda"ni oxumusamı?

- Oxumuşam. "Müəssisəni idarə haqqında"kı məqaləni deyirsinzsə, oxumuşam.

- Biz də bacarıraq, bacarıraq ki, idarə işi daha gözəl qurulsun, özü də az xərc götürsün.

Stepnoy dayanıb yenə barmaqları ilə saymağa başladı:

- Munis, bunu mənə demə, mən çox adam ilə az iş yox, az adam ilə çox iş görənəm. Mən qoymaram bir saat zəhmət vaxtı hədər getsin. İki normaçının birini istədiniz, göndərdim. Sentyabrda yadındadır, bir briqada verdim. Daş mədəninə göndərdiniz. Mən işimi onlarsız da aşırıram.

Munisov "Pravda"ni çıxarıb barmağı ilə işaret etdiyi yeri Fedyanın gözü qabağına tutdu. Stepnoy qalmı komandır səsilə ucadan oxudu:

"Kiçik sexə olan – təqsimat burosu lazım deyil, bir təqsimatçı usata bəsdir, texniki büro lazım deyil, bir texnoloq bəsdir. Zəhmət və maaş bürosu lazım deyil, bir nəfər norma qoyan bəsdir...".

Fedyə özündən əlavə etdi:

- Əlbət ki, bəsdir!

Munisov soruşdu:

- Necədir?

- Gözəldir.

Munisov qəzeti alıb qatladı:

- Mətləb budur, Fedyə, Moskvadan tapşırıq var. Yanvarın birindən "nəhəngin" (inşaatçılar truba zavodunu çox zaman belə adlandırlılar) yanında iki zavod da tikiləsidir: beton zavodu, sement zavodu. Vaxt az, tələb çöxdür. Trest bu işin öhdəsindən gəlməsə, hamımız biabır olarıq. Özümüz layihə vermişik, işimizin xatırınə xahiş etmişik, o kişilər də

təsdiq ediblər. Şəhərləri gəzib ləvazimat axtarmaqdansa... Təsəvvür et, bir tikintiyə ki gündə 400-500 vaqon ləvazimat gələ, satın almaqla, idarələrin qapısına düşməklə öhdəsindən gəlməkmə olar? Öz inşaat bazamız möhkəm olsa, yaxşı deyilmə?

- Gərək möhkəm olsun!

- Ay sağ ol! Bu da bizdən tələb olunur.

Munisov səsinə daha səmimi və mehribanlıq ahəngi verərək tez-tez danışdı:

- Dünən adam üçün güman gələn yerləri saymışıq. Əmək ehtiyatları idarəsi, komsomol səfərbərliyi... Fazilov kəndə, sovxoza getdi. Sənin adını da hamidan qabaq özü çəkdi. Çəkdi və dedi: "Mənim dilimdən xahiş eləyin. Heç olmasa 10-15 nəfər verər. Götürsün, işə az təsir eləyən yerlərdən götürsün. Onun adamları hazır, ixtisaslı inşaat fəhləsidir. Stepnoyun on fəhləsi 50 təzə fəhlənin işini görər.

Stepnoy dedi:

- Mənim zavodumu siz, deyəsən, təcrübə sexinə çevirəcəksiniz!
- Yaxın yerdən umarlar, Fedyə!

Müsahiblər gedib kontorun qabağına çatmışdır. Stepnoy qapıda gözləyənlər var idi. Ancaq heç kəs yaxın gəlmirdi. Kənardakılar onların söhbətindəki ciddiyəti seçməmiş deyildilər. Stepnoy Munisova bir cavab vermədi. Sanki bu sözlərin kifayət olmadığını güman edib məbədini gözləyirdi. Bir şey xatırlamış kimi başını qaldırdı:

- Gəl içəri görək!

Onlar otağa girdilər. Stepnoy qapıdakıları yola salib imzalanmalı kağızları aldı. Qol çəkib bir-bir qayıtdı. Munisov divardakı cədvəllərə, diaqramlara baxırdı. Fedyə təklif etdi:

- Əyləşin!

Onlar üz-üzə oturanda Munisov sanki söhbətinin davamına münasib şərait tapdı.

- İşçi qüvvəsi üçün üç yerə adam gedib. Şərtləşmişik ki, heç kəs boş qayıtmassis. Mənə fəhlə verdin, - vermisən, vermədin - gedəsi deyiləm, çörəyimi sənin boynuna salmalı olacağam. Kefinə bax!

Stepnoy güldü:

- Görürəm axı, ayda-ildə bir yolun düşür, bir stəkan çayımızı da

dadmursan!..

Stepnoy sıfətini ciddiləşdirib qələmi əlinə aldı:

— Ancaq, — dedi, — bir yerə gümanım gəlir. Səkkiz nəfərlik təmir-mexaniki briqadam var, harada bir ilışmə oldu göndərirəm. Gecələr də onlardan növbətçi qoyuram. Əlacım ona qalır ki, həmin briqadanı sizə təslim eliyəm. Növbəni də özüm çəkəm, maşınları mən ayrı adama etibar eləyə bilmərəm!

Munisov razı olmadı.

— Sənin işin ağır olar.

Stepnoy əli ilə arxayınlıq işaretisi verdi:

— Mən elə işləri çox aşırılaşmadım!

— Bəlkə bir-iki nəfərini saxlaysınız.

— Yox, o briqadanı bütünlüklə verirəm. İşi görürsən, qoy iş olsun.

Ona siz arxayın bir qüvvə kimi baxa bilərsiniz. Cəbhədə belə dəstəyə "zərbəçi" qrup deyirdilər. Onlar ilə təzə zavodlarını qurarsan... Elə ki işin yoluna düşdü, xahiş eləyirəm adamlarımı özümə qaytarasan! Stanisiyanı böyütmək fikrim var. 7-8 nəfər də fəhlə verə bilərəm. Sən mənə bir on gün möhlət ver. Bir yaxşı təklif elədin ax! Tuneli açdırısam fəhləni azaldacağam. Gələn ay bəlkə 10 nəfər də verə bildim.

Munisov razılıq etdi. Ancaq Stepnoyun öhdəsindəki işləri təsəvvürünə gətirmək istəyirdi ki, direktor özü barmaqlarını qatlayıb saydı:

— Həm direktoram, həm mexanik, həm elektrostansiya naçalnikı, indi də biri artdı: təmir-mexaniki briqada!

— Fedyə, xahiş edirəm sən məni bu dəfə idarə müdürü kimi yox, bir kommunist kimi qəbul edəsən... Mən səninlə məsləhətə gəlmışəm. Əgər bu adamların getməyi sənin işini ləngidəcəksə, sən inciyəcəksənsə, onda nə faydası!?

Munisov qəsdən sözü bu yerə gətirdi. Ona görə gətirmədi ki, Stepnoydən plan barəsində əlavə əmniyyət alsın. Yox! Ona görə bu sözü dedi ki, Stepnoyun məsələyə olan əlaqəsini üzə vursun, onu danışdırınsın. Çünkü Stepnoy bu tədbiri işçilər də deməli idi. Stepnoy isə bugünkü xahişinə əmal olunduğuına görə razı qalan rəis müaviniini ürəyində, ehtimal ki, zavod planının ödənməsi haqqında bir nigarançılıq törəyə bilər gümanı ilə təsirləndi. Ona elə gəldi ki, arada olan danışçılar

Munisova belə bir ehtimal üçün əsas verdi. Qələmini yerə qoydu. Təyəyarə hissəsindən düzəltdiyi yazı cihazının hissələrini əlinə alıb bərk və əsəbi bir şəkildə sixaraq səsini ucaldı:

— Yoldaş müavin, — dedi, — arxayı ol. Mən cavabdeh olmuşam, olacağam! Bilmirsən...

O, əsəbiləşən kimi ayağa qalxardı.

— Munis, yoxsa məni tanımadısan?

Stepnoy şəhadət barmağını boğazına çəkdi:

— Fyodor Markoviç Stepnoy, — dedi, — vəzifə başında baş verməyə hazır olub və olacaqdır. Mənim üçün birdir, o cəbhə, bu cəbhə, qorxursan mən borclu qalam?

Munisov da ayağa qalxdı:

— Fedya, — dedi, — sən mənim sözümü kənara yozma! Sənə arxayın olmasam yanına gəlməzdəm. Mən sənin özün üçün, işin ağırlığını deyirdim. Gəl!

Munisov keçib Fedyanın qolundan yapıdı:

— Gəl, — dedi, — mən bu gün sizə getməli oldum!

1946

YENİ KƏNDİN ADamları

1. Kolxozi işininin mahir ustası

Mən sözümü deyən kimi raykom katibi ayağa qalxdı:

— Bu gün müşavirə çağırılmışam, — dedi, — Rüstəm dayı buradadır. Kənar otağın qapısını açıb baxdı və işarə ilə bir nəfəri çağırıldı.

Ucابوی، بوجازلى چکمە، کوماندیر şineli geymiş bir adam içəri giriib، salam verdi. Qəzətlərdə adı iri hərflərlə yazılıan, kəndlilərin isə sadəcə Rüstəm dayı çağırıldığı, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Səfərəliyev rayonu Füzuli kəndində "Qırmızı Oktyabr" kolxozunun sədri, Azərbaycan SSR Ali Sovetinin deputati Rüstəm Əliyev bu idi. Rüstəm əslən Kirovabadın dağ kəndlərindəndir. Cavanlığını ağır zəhmət və eziyyətdə keçirmişdi. Muzdurlar arasında böyük hörməti var idi. Qolçomaqlar ilə dik danışan, onların tüfeyli sıfatını açıq deyən Rüstəm maraqlı mübarizə yolu keçmişdir. 1929-30-cu illərdə Azərbaycanda kolxozi hərəkatı genişlənəndə Rüstəm Sünnülər kəndində idi. O, partiyanın çağırışına səs verənlərdən oldu:

— Kolxozi yolu – əsl bizim yolumuzdur. Sovet hökuməti sayəsinde təsərrüfat sahibi olan zəhmətkeş kəndlilin yoludur. Ay camaat, nə durmusunuz!

Rüstəm Əliyev kədindən yoxsun və ortabablarını başına yiğib balaca bir kolxozi düzəltdi. Ancaq ona böyük ad verdi: "Qırmızı Oktyabr" kolxozi.

Qırmızı Oktyabr adı kəndlilər çoxdan məlum və çox əziz idi. Oktyabr inqilabı onları bəy-mülkədar zülmündən xilas etmiş, onlara torpaq, su, sərvət, həyat və əmək imkanı vermişdi. Onlar əziz balalarının adını "Oktyabr" qoyurdular. İndi budur, Rüstəm camaatin qabağına düşüb kolxozi qurur.

"Oktyabr" kolxozuna kim getməz? Rüstəmin təşəbbüsü və kəndlilərin həvəslə bu işə qol qoymaları qolçomaqlar üçün nagəhani oldu, həm də çox ağır gəldi. Əsrlər boyu həsəb-nəsəbi ilə fəxr edən, ciyində tüfəng, belində xəncər, əlində qamçı bütün mahalda at oynadan, yeridiyi yerdən bac-xərac istəyən yapıcılı bəylər "ayrım gədəsinin başını quş başı kimi üzməyə" and içirdilər.

Rüstəm Əliyev güman edildiyindən güclü çıxdı. Yalnız əkin-biçin işini deyil, yalnız muzdurlara başçılıq etməyi, doqqazda daş üstünə qalxıb nitq söyləməyi deyil, silah oynatmığı, kənd yoxsullarını nizami qoşun kimi düşmən üstünə aparmağı da bacarırdı. Kənddə sinif mübarizəsi hərbi şəkil almışdı. Qolçomaqlar kolxozun əkin-tikininə mane olmaq üçün silahlanıb meşələrə dolmuşdular. Rüstəm Əliyev də "məşələri müzür-həşəratdan" təmizləmək üçün tüfəng-qatar götürdü. Gündüz tarla üstündə briqadalara naryad verir, şəhərdən aldığı tapşırıq, təlimatı üzvlərə başa salır, toxum ölçür, təmirdən çıxmış alətləri təhvil alırıldı. Gecə isə adamlarını başına yiğib kəndi, kolxozu qoruyurdu.

Qolçomaqlar Rüstəmə sifariş göndərirdilar:

— Adın Rüstəm olsa da, özün heç nəsen! Gəl daşı ətəyindən tök, kolxozi yolundan qayıt! Camaat da sənə baxır!

Rüstəm düşmənlərə, onların xam xəyalına güldürdü:

— Mən özüm bəlkə də heçəm. Bunun kolxozi işinə nə dəxli var? Kolxozi zəhmətkeş kəndli yoludur. Kolxozi yolunu bizə Sovet hökuməti

göstərib. Bu yolda öldü var, döndü yoxdur. Kim ağ gün istəyir kolxoza gəlsin. Kim birləşir, kim mədəniyyət istəyir, kim ictimaiyyət istəyir, kim yeni həyat istəyir, kolxoza gəlsin! Düşmənlər bizi qorxuda bilməz! Bizi o yekəlikdə Nikolay qorxuda bilmədi. Çar hökuməti kimi əjdahani yıxan inqilabın işinə dərənin quldurları mane ola bilməzlər.

Meşələrdə qolçomaqların yuvasını dağıdaraq Rüstəm gələcək planlarını qurur, üzvləri başa salırı:

– Yoldaşlar! Biz kolxozu qurdug, indi də gərək bərkidək! Partiya-mız kolxozu təşkilat-təsərrüfatça möhkəmlətməyi tələb edir. Yəni dost və düşmən görsün ki, kolxozi təsərrüfatı həqiqi inkişaf yoludur. Sabah deməsinlər ki, keçmişdə bu kənd 100 ton məhsul alırdı, indi az alır. Gərək aləmə sübut edək ki, kolxozi məhsulu təklik dövründən yüz qat artıq olur. Bunu gərək isbat eləyək! Hökumətimiz bizdən heç bir kömək asırgəmir. Handa bir əla toxum bizdə, bərəkətli torpaq bizdə, əla traktor, maşın bizdə, su bizdə. İndi iş bizim özümüzə qalib! Qeyrət lazımdır!

Rüstəmin adamları da özü kimi kolxozi işinə can yandırırdılar. O zamanlar bu kənddə uşaqlan-böyüyə hamını həyəcanlı bir əzmlə çalışısan görərdin. Dəstə-dəstə atluları tarladan iclasa, iclasdan şəhərə, kolxoçular yürüşünə, oradan yarış üçün müqavilə bağlamağa gələn qonaq qabağına, Bezençuk kolxoçularını qarşılamağa gedən, yeni təsərrüfat üsulu haqqında məsləhət üçün aqronom axtaran görərdin. Kənddə heç bir dövrə çalışmaq həvəsi bu qədər coşqunluqla qaynamamışdı, heç vaxt adamlar indiki kimi ictimailik duyğusu ilə birləşməmişdi. Kənd adamları öz zəhmətlərinin, işlərinin, torpaqlarının ağası olduqlarını görüb çalışır, çalışmaqdan həzz alırdılar. Bir adamı bikar görməzdin. Hamı tarlada, suda, bağda, bağçada, məntəqədə özünə gün, ağ gün qazanmaqdı idi.

Çox çökmədi ki, "Qırmızı Oktyabr" kolxozu Kirovabad mahalında məşhur təsərrüfatlardan oldu. Güclü sovet traktorları zəmilərdə aslan kimi nərildəyəndə Rüstəm başladığı işin böyüklüyünü duydur. Hiss etdi ki, yox, mənə yer lazımdır! Mənə əkin yeri lazımdır! Torpaq azlıq edir!

– Yeri kimdən almaq olar?

Qonşu kəndlərin hamısı Rüstəmin kəndi kimi kolxozi yoluna düşürdülər. Stalin yoldaşın fəhləni maşına, kəndlini traktora əyləşdirmək haqqındakı tapşırığı həqiqətə çevrilirdi. Sovet traktorları bir saatda cövlən vurub zəmiləri qaraltdıqca, mexanikləşdirilmiş əkinçilik üçün böyük və geniş sahələrin lüzumunu hamı dərindən dərk edirdi. Qonşu kolxozlar Rüstəmin xatirini istəsələr, hörmətinə saxlasalar da, ona yer verməzdilər və istəmək də yaxşı olmazdı.

Rüstəm deyirdi:

– Yoldaşlar, biz meşələrdən torpaq almaliyiq! Ayri çarəmiz yoxdur!

Kolxozi briqadaları əldə külüng, müşar, ip, kərki qocaman meşənin canına düşdülər. Ağacları kəsmək, tikanları və kötükleri çıxartmaq, kol-kosu qırmaq, torpağı təmizləmək nə qədər çətin, əzəblə bir iş idi. Bu, xalis ağaçlıq meşə deyildi. Şoranda bitən və bir-birinə dolaşan yoldğun kolları hər yeri basmışdı. Keçilməsi çətin olan çəpərlilikləri, qeyillilikləri qarış-qarış təmizləmək, əkina yarar hala salmaq lazımdı. "Qırmızı Oktyabr" kolxozonun adamları sinfi düşməndən qorxmadiqları kimi, vəhşi təbiətdən də qorxmışdır. Əvvəl 127 hektar yer sahibi olan kolxozon indi 5200 hektar əkin yeri var. Bu yerin 70 faizi kollektiv zəhmət gücünə meşəlik, şoranlıq, tikanlıqdan alınmışdır.

İndi Rüstəm Əliyev kəndin bir tərəfində axar sularında dayanıb iftixarla bu yerlərdəki pambıq, taxıl, yonca, dirlik zəmilərinə, cavan meyvə bağlarına baxır. Qanlı vuruşmalar nəticəsində xilas etdiyi məskənləri seyr edən igid bir komandır kimi ürək rahatlığı ilə baxır və deyir:

– Bu yerin məhsuluna da söz yoxdur. Torpaqda xəzəllər çürüyüb xalis gübrə kimi bir şey olub!

Rüstəmin kolxozu bostançılıqda da mühüm iş görür. Kirovabad fəhlələrinə dirrik məhsulu verməyi Rüstəm vacib vəzifə sayır:

– O kişilər, – deyir, – bizə sənaye malı verir, biz də əlimizdən gələnə gərək eləyək axı!

Kolxozi torpaqlarında yalnız əla pambıq, buğda və ya meyvə ağac-

lari göyermirdi. Aylar, iller keçdikcə bir də göründün yeni, gözəl və yaşlıqlı bir bina yüksəldi.

- Bu nədir?
- 7 illik məktəb!
- Bu nədir?
- Kolxoz idarəsidir!
- Bu nədir?
- Dəyirman!
- Şəhiyyə məntəqəsi!
- Bəs bu nədir?
- Klubdur, hamamdır, pambıq qurudan yerdir.

Rüstəm Əliyevin şəhər bağlarına bənzər plan və səliqə ilə saldığı istirahət parkı, cavan şamağacıları, fəvvərəli hovuzu, dəmir çəpərləri ilə yoldan ötəni çağırır. Parkın iki yerində dünya xilaskarlarının – Lenin və Stalinin heykəlləri dayanmaqdadır. Parka su kəməri çəkilmişdir. Dinc vaxtlarında kolxoçular şamağacılarının kölgəsində əyləşir, Rüstəm kisinin təşəbbüsünü tərifləyirlər.

Kolxoz idarəsi məktəb ilə üz-üzədir. Rüstəm bir gün müəllimləri çağırıb soruşdu:

- Kəndin adı xoşuma gəlmir. "Sünnülər" əyyamı çoxdan keçib axı!

Müəllimlər də razı oldular. Kənd camaatı kəndə yeni bir ad – Azərbaycanın dahi "qəlb şairi" Füzulinin adını verməyi hökumətdən xahiş etdi. Hökumətin bu haqqdakı qərarı şeir və şair sevənlərin ürəyini tərpətdi. Ağsaqqal bir kişi papagını çıxarıb Rüstəmə işarə elədi:

- Bu yerdə insaf deyil şairin qəzəli oxunmasın!
- Bizim radio niyə dillənmir?

Rüstəm klub müdürüna tərəf döndü. Ordudan yenicə qayıtmış, düşündə qırmızı lent gəzdirən oğlan da Rüstəmin üzünə baxdı:

- Yoldaş Rüstəm, radioda orkestr çalğısı verirlər.
- Patefona nə gəlib?
- Bu saat!

Böyük şairin qəlbənən gələn, qəlbə girən sözlərini incə səs dalgalı-

rında göylərə yayan musiqi kəndlilərin sevincinə qanad verirdi.

İndi Füzuli kəndində yeddiyillik məktəb, ləyaqətli qiraətxana, radio məntəqəsi vardır. Daxma və qarğı evlərdən nişanə yoxdur. Rüstəm çoxdan çalışdığını elektrik işığı üçün hazırlıq işini qurtarmışdır.

Füzuli kəndində indi azad və məhsuldar kollektiv əməyinin bəhrəsi ildən-ilə artmaqdadır. Adamlar burada öz işlərinin ustası və ağası kimi işləyirlər.

1947-ci il "Qırmızı Oktyabr" kolxozunun parlaq qələbə illərindən biri olmuşdur. Kolxoz pambıq planını 230 faiz ödəmiş, plandan artıq dövlətə 100 ton taxıl vermiş, barama, qoyunçuluq, qaramal və s. təsərrüfat işləri sürətlə inkişaf etdirilmişdir. Burada il-ildən yaxşı gəlir, usta əllərin işlədiyi torpaq səxavətlə məhsul verir.

- Nədir bu inkişafın səbəbi?

Böyük Vətən müharibəsi qələbəmiz ilə qurtarandan, vətənimizdə dinc quruculuq dövrü başlanandan sonra yeni beşilliyyin vaxtından əvvəl yerinə yetirilməsi uğrunda hər yerdə geniş xalq hərəkatı başlanılmışdı. Rüstəm Əliyev həmişəki kimi mərkəzi və yerli qəzətləri diqqətlə izləyirdi. Ukrayna, Belorusiya kolxoçularının dahi rəhbərə yazdıqları öhdəkarlıq məktubu Rüstəmi həvəsə gəttirdi:

- Biz niyə durub baxırıq? Bu işin şərəfi niyə gərək bizə də düşməsin?

Rüstəm kommunist yoldaşları ilə səhbat elədi:

- A Mikayıl, - dedi, - sən cəbhədə çox iş görmüsən, var olasan. Mən də arxada başardığımı eləmişəm. İndi sənin də, mənim də cəbhəm buradır, bax bu gördüyüün tarladır! Gəlin biz də rəhbərə öhdəkarlıq məktubu yazaq!

Mikayıl bir az fikirləşdi:

- Yazmaq asandır, gücümüz çatarmı?
- Niyə çatmır! Hektardan almış verən səksən də verər! Cürət də bir kişilikdir, nə deyirsən?

Onlar bu fikirdə ikən bütün respublika kolxoçuları adından rəhbərə yazılın məktubun kolxozlarda müzakirəyə göndərildiyini eşitdilər. Bütün Azərbaycan kolxoçuları adından yazılın bu məzmunlu və

məsuliyyətli məktub Rüstəm düşünəndən daha geniş, daha müfassal idi. Bu məktubu minlərlə kolxozçular imzalayırdı. Məktub Rüstəmin tiddirdiyi kolxozi klubunda oxundu. Onu bir komsomolçu oxuyurdu. O, tribunada dayanıb, bu məsul öhdəkarlıq sənədini oxuyur, kolxozçular diqqətlə qulaq asırdılar. Klubun baş tərəfində böyük rəhbərin əzəmətli şəkli asılmışdı.

"Ulu rəhbərimizə, dahi rəhbərimizə söz veririk!" Bunu oxuyub komsomolçu zalda əyləşənlərə baxdı. Zaldakıların hamısı nəzərlərini böyük rəhbərə tərəf çevirmişdi. Hamının fikrini, zehmini məşğul edən bir duyuğu idi:

- Büyük rəhbər, sən bizi istismarçılardan xilas etdin. Sən vətənimizi sosializmin alınmaz qalasına çevirdin. Sən bizim gözümüzü açdın. Əlimizdən tutub mədəni həyata gətirdin, sən bizi faşizm təhlükəsindən qurtardın! Həyatımız, səadətimiz, sevincimiz, bu xoş günümüz sənin əziz adına bağlıdır! Sənin adınla adlanan yeni beşillik plan yolunda canımızı da əsirgəmərik!

Hamı bir duyuğu ilə, bir arzu və bir əzmlə qələm götürüb məktubu imzaladı.

Rüstəm hamidan qabaq əlinə qələm aldı. O da komsomolçu kimi çəvrilib rəhbərə baxdı. Ona elə gəldi ki, rəhbər bu saat bütün iclası, adamları görür, hər kəsə diqqət yetirir. Rüstəm anı bir cəldliklə məktuba imza atıb geri çəkildi:

- Buyurun, yoldaşlar, qol qoyun!

Rüstəm məktubu imzalayandan sonra fikri tarlalara, briqadalara, iş sahələrinə getdi. Əsgəri and içib cəbhəyə gedənlər kimi tələsdi. Tələsdi ki, adamlarını başına yüksən. Boynundakı öhdəkarlıq məsuliyyətini bir də adamların başına yetirsin və desin:

- Rəhbər qarşısında imtahan veririk ha!
- İmtahan!
- İmtahan!

Məktub imzalayanların hamısı zehnindəki bu fikir ilə işlərinə getdi:

- İmtahan!

Bu məktub Rüstəmin ömründə imzaladığı en məsul kağızlardan idi. Ona elə gəlirdi ki, bu məktubdan bütün ölkə, bütün xalq xəbər tutmuşdur. Fəhlədən alımə, kəndlidən torpaq nazırılı işçilərinə qədər hamı oxuyub bilmüşdir ki, Füzuli kəndində filan kolxozi sədri Rüstəm də and içib rəhbərə öhdəkarlıq edir. 1947-ci ildə boynuna filan qədər məhsul verməyi götürür...

Rüstəmə elə gəlir ki, bunu bilənlərin hamısı birdən-birə qayıdır onun üzünə baxır. Moskvadan, Leningraddan, daha uzaqlardan, Uzaq Şərqi şəhərlərindən, Şimal qütbündən, Baltik sahilərindən hamı ona üz tutub baxır. Azərbaycanın Füzuli kəndindəki kolxozi fəallarının üzünə, lap Rüstəmin üzünə baxırlar. Dənizlər, dağlar, şəhərlər, yollar, düzənlər, tarlalar arxasından, min kilometrlərlə məsafə arxasından bir adamı görmək mümkün olmasa da, baxırlar. Rüstəmə elə gəlir ki, yox, onlar məhz görürlər və gördükleri üçün də baxır, mənali baxırlar. Sanki onlar deyirlər:

- Rüstəm, rəhbər söz vermişən!

Bu adamlar, sovet vətəninin adlı-sanlı adamları kolxozi ustasının gözündə canlanırlar. Bu adamlar rəhbər qarşısında öhdəkarlıq edib imtahan vermişler. Dünyada bu adamların görmədiyi hansı nəhəng iş var? Qütbləri açan, inqilablar yaradan, yeri-göyü fəth edən, faşizmi yıxan bunlar deyilmə! Rəhbərə öhdəkarlıq məktubu yanan hər kəsdə bu adamların hünəri olmalıdır. Mənim gücüm çatacaqmı?

Rüstəm bu öhdəkarlığın mənə və məsuliyyətini bildiyi üçün həmin axşamın səhəri tezdən tarlaya qaçmışdı:

- Yoldaşlar, - demişdi. - Biz imtahana girmışik. Büyük imtahana girmışik! Bu il bizim işləməyimizə gərək falək də heyran qala! Çünki biz rəhbərə söz vermişik!

Sanki Rüstəmin və Rüstəm kimi yüz minlərcə fədakar kolxozi fəallarının təşəbbüsünü Sovet hökuməti qabaqlamaq istəyirdi. Kənd təsərrüfatı cəbhəsindəki qabaqcılara Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı vermək, orden və medallarla təltif etmə qaydaları haqqında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin 1947-ci il 29 mart tarixli tarixi Fərmanı çap olunanda Rüstəmin kolxozçuları özlərini lap yığışdırıldılar. Onlar bir-bir

qəzət axtarırdılar. Hər kəs Fərmanı cirib götürür: "Nameyi-ə'malim əlimdə olsun", – deyə Fərmanın şərtlərini sətir-sətir oxuyub altına ciqıq çəkir, öyrənmək istəyirdi. Rüstəm kolxozunda bu Fərmanın geniş izahını təşkil etdi. Rayondan təşviqatçı çağırıb mühazirə qoydu. Axırda özü bir-bir kolxoz üzvlərindən soruşdu:

- Yoxdur ki? Qəhrəmanlıq şərtlərini bilməyən yoxdur ki?
- Yoxdur!
- Di, uğur olsun, yarış meydanıdır. Sizin üzünüz ağ olsun ki, bizim də üzümüz ağ olsun!

Rüstəm kolxozun, əkin işinin texniki ehtiyaclarını qışdan hazırladı. Adamların hər birinin vəzifəsini müəyyən etdi. Briqadalarда əsgəri intizam yaratdı. Ali Sovetin Fərmanı kolxozlarda yarışın ümumi təşkilatçısı oldu.

1947-ci ildə Rüstəmin kolxozunda işdən qalan, yoruldum deyən olmadı. Hamidən tez mənzilini tərk edən günəş, kolxozçuları tarlada, su üstündə, traktorda, zəmidə görərdi. Onlar qaranlıqlaşmamış, da-ha doğrusu, gündəlik iş normalarını bitirməmiş qayıtmazdalar. Bir də görədin gecə vaxtı kənd üstündə şaqqıldayıb gülənlərin səsi gəlir. Qadınlar tanıydılar: "Sudan qayıdırılar."

Bir də görədin dan yeri sökülməmiş, səhərin gözü açılmamış geniş zəmilərdən bir aşiq qoşması yüksəlir:

*Ətir, gül, bənəfşə, reyhan gözələ,
Ay qabaq, qaşları kaman gözələ.
Könüldən keçəni qanan gözələ,
Qaş ilə, göz ilə işaret olur!*

*Zülfü gərdənində əsan zamanda,
Rəqiblə aranı kəsan zamanda,
Yar yandan inciyib-küsən zamanda
Asta eşidilən şikayət olur!*

*Yar yandan inciməz rəqib sözündən,
Bir xəta çıxmasa yarın özündən.
Nə zaman ki, kənar getsə gözündən,
Əsl məhsər qopar, qiyamət olur!*

Bu qoşmanı həyat hasarına söykənən uzunsaçlı qız, cavan traktorçunun "Səsinə qurban, Səlim! Səlim, huy!" – deyən istəklisi eşidəndə sərin gecə havasının mənali sükütündə Səlimin səsində bir səadət, bir sevinc çırıntısı duyardı.

Cavanlar hamısı belə idi. Dillərdə nə mahnı çağırıslar, fikirləri, əlləri böyük bir iş ilə məşğul idi. Onlar Ali Sovet Fərmanının şərtlərini bir dəqiqə yaddan çıxarmır, günləri sayır, hərgünkü işlərini ölçüb-biçirdilər. Onlar bilirdilər ki, haqq-hesab günü yaxınlaşır. İşə qiymət qoyulanda heç kəsin qas-gözünə baxmırlar. Zəhmət və zəhmət məhsulu ilə səadət ölçüləcək. Qəhrəmanlıq işə veriləcək!..

– Qələbə öz-özünə gəlmir. Onu fəth etmək lazımdır!

Rüstəm böyük rəhbərin bu kəlamını hamiya – qocaya da, cavana da misal çəkər, təkrar edərdi. Adamlar bu sözün darin mənasını dərk etdikcə, işə daha çox səy və azm ilə girişərdilər. Rüstəm onlara deyərdi:

– Qardaş, Ali Sovetin Fərmanı aydın göstərir ki, hər kəs öz taleyi-nin ağasıdır! Daha burada siyahı-miyahı məsələsi yoxdur. Xətir, hörmət, tərəfkeşlik-filan kimi keçmiş adətlərə yer qalmır. Ancaq qulağınızda qalsın.

– Qələbə öz-özünə gəlmir, onu qazanmaq lazımdır!

Rüstəm iyirmi ilin pambıqcısı, torpağın anasıdır. O, zəmidən əyilib bir ovuc torpaq götürür, kimyagər kimi təhlilə başlayır. Onun ixtiyarında aparat, maşın, laboratoriya yoxdur. Bunların hamısını onun zəngin təcrübəsi və sərraf gözü əvəz edir. O, torpağa diqqətlə baxaraq danışır:

– Bu torpağın gücü nədir, nə yetirər, bu necə su, necə əkin, necə qulluq götürərlə..

O, pambıq işinin incəliklərini öz adamlarına öyrətməkdən bir müəllim zövqü duyur. Ali Sovetin Fərmanını 10 manqanın hamısında dö-

nə-döñə izah etdirirdi. Bu Fərman kolxoçularda işə min qat həvəsi artırırı. İndi adamlar əmək gününə düşən pul və məhsuldan çox, dövlət mükafatı ilə maraqlanırırdılar. Hamının hər şeydən əvvəl öyrəndiyi Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı üçün yazılın şərtlər idi:

— Necəsən, gücün çatırı? — deyə düşüñürdürlər. Rüstəm də onların ürəyindəkini deyirdi:

— Atalar deyib "halva demək ilə ağız şirin olmaz, un gərək, yağı gərək!"

— Yüksək məhsul götürmək istəyirsinizmi? Yerə çox gübrə verin! Torpağı daşdan, çör-cöpdən təmizləmək lazımdır. Qardaş, torpağa da canlı kimi baxmalısınız. Bərk sürüb çapmaq istədiyin atın üstünə iki çuval yük qoy, ayaqlarına da ip dola, qaça bilərmi? Əlbəttə, yox! Səni vaxtında mənzilə yetirərmi? Xeyr, əsla! Bəs nə lazımdır? Lazımdır atın yüksək təkcə sən olasan, özünün də əl-qolu açıq, kefi kök olsun! Atın kefini kök eləyən arpədir. Yerin də kefini kök eləyən gübrədir! Mən gübrə deyəndə üçüllük şirəli peyin deyirəm. Daşlı, qumlu arpa atın dışını qıran kimi, pis gübrə də torpağın gözünü doldurur, onu kor eləyir.

Rüstəmin kolxoçulara bir mühüm tapşırığı da vaxt məsələsidir:

— A yoldaşlar, atalar deyib hər iş vaxtında. Armud çıçəkləyəndə taxılı sulamadın, vaxtını ötürdün, deməli, uduzdun! Sünbüldən çox dən istəməyə haqqın olmayıcaq. Sənin sünbü'lün südəcər uşaq kimi sisqa olacaq. Birinci şum mütləq gərək payızda ola. Payızın ilkində şum olan yer "quzuluyur", kəltənlər kirəc kimi yağışda həll olunur, torpaq yup yumşaq olur.

Rüstəm dayı toxum haqqında hamının dediyinə yeni şəylər əlavə edir: əkinçilərin həmişə dediyi "cins, təmiz toxum", səliqəli əkinin dərinliyi, səpin şərtləri Rüstəm üçün azdır. O öz elminə inanan cəsarətli agronom qətiyyəti ilə deyir:

— Yüksək məhsul üçün bu kifayət deyil. Hər yerin xasiyyətinə görə toxumu cürbəcür dərinlikdə səpmək lazımdır. Bir də, səpmək ilə iş bitmir. Səpib qayıdır evdə rahat olurmaq olmaz. İlk dəfə cüçərən bitkilər ilə, o zərif canlılar ilə məşğul olmaq gərəkdir!

Rüstəm kişi səpin gündündən zəmini nəzarətsiz qoymaq istəmir.

Bəzən əkinin təmir etmək lazımdır.

- Rüstəm dayı, o nə deməkdir?
- Bəli, əkilmış yeri təmir etmək olar və lazımdır!
- Yerin nəyini təmir edirsiniz?
- Biz cüçərmə vaxtinı, sürəti və keyfiyyətini cüçərmədən qabaq yoxlayırıq. Zəminin bitməyən, seyrək düşən, toxumu qurda-quşa qismət olan hissəsini tapıb o saat təzədən əkirik, necə deyərlər, təmir edirik.

— Bu ucsuz-bucaqsız tarlalarda pambığın pis cüçərmiş xarab yeri ni necə tapırsınız?

Rüstəm kişi bu suala da atalar sözü ilə cavab verir:

- Axtaran tapar!

Rüstəmin pambığ işində öz üsulu, öz vərdişi vardır. Onun fikrincə, toxum torpağı salinan gündən zəminin keşiyində durmaq lazımdır:

- Biz, — deyir, — pambığ kolumun dibini kartof kolu kimi doldururuq. Biz qoymuruq torpaq bitkini sixsin. Həm də yeri pambığ üçün çox nəm saxlayır. Suvarmanın da şırımla və hopdurma üsulu ilə elə aparırıq ki, hamı kollar ədalət ilə, bir dərəcədə su içə bilsin. Pambığa suyu selləmə buraxmaq düz deyil! Belə su tarlanı yuyub, toxumu yerindən ididərgin salar.

Kolxoz sədri tarla qırığında bitən ot-ələfi məhv etməyi də adamlarına bərk tapşırır. Həmin ələfiyyat əkin içində toxum salır, alaş göyərdir. Əkin mərzi gərək su arxi kimi bitkidən tərtəmiz olsun.

Rüstəm Əliyevin ustalığı çoxlarına nümunə olmuşdur. Manqalar bir-birilə yarışa girərək bu qaydada əkin işini təşkil edir və qalib gəlirlər.

Rüstəm müharibədən əvvəl tüt il dalbadal Moskvaya Kənd Təsərrüfatı Sərgisinə getmişdir. Öz məhsulu ilə diplom, 10 min manat mükafat, bir maşın almışdır. Rüstəm Əliyev orada Sovet İttifaqının hər tərəfindən gələnlərə cins pambığ nümunəsini, məhsuldarlıq cədvəlini göstərir, izah edirdi. O, Moskvadan nə öyrəndiyini böyük bir həvəs və iftixarla danışır. Vətənimizin paytaxtı onun işinin, zəhmətinin, kolxoza da xidmətinin qiymət və əhəmiyyətini ona bir daha başa salmışdır. Dün-

yanın hər yerindən tamaşaçılar gələn o böyük sərgidə Rüstəm kimləri görməmişdir?

Partiya və hökumət rəhbərləri, vətənin adlı-sanlı adamları, alimlər, fəhlələr, generallar, təyyarəçilər gülər üzlə Rüstəmin pavilyonuna yaxınlaşış Azərbaycan dilində "Salam" deyir, tanış olur və onun əlini sıxır, təcrübəsi ilə maraqlanır, müvəffəqiyyət arzulayıb ötürdülər.

Rüstəm Moskvada özünü əziz qonaqlar qarşılıyan ev sahibi kimi duyar, başını uca tutur, qəlbində deyirdi:

– Bunlara layiq mətəh gətirmək hər oğulun hünəri deyil!

Rüstəm yüksək məhsul diaqramını ildən-ilə artırıa bilirdi. O zaman hektardan 32,5 sentner pambıq vermək hünər sayılmışdı. İndi həmin Rüstəm hektardan 85-90 sentner verir, yüzün də iddiasındadır. O günləri yada salanda, sanki Rüstəm uzaq keçmişini xatırlayır:

– Təcrübə belədir, – deyir. – İldən-ilə ustalaşırsan. Ustalaşdıqca məhsulun çoxalır. İndi bizdə elə dul arvad var ki, pambıq işində zəhməti ilə yaxşıca varlanmışdır. Məhsuldan, ərzaqdan əlavə 10 camışın pulunu alır...

Rüstəm bunu sevinclə, bir az da ucadan deyir:

– Təklik dövründə özgərin camışını otaranlar, indi kolxozi sayəsində ildə on camışın pulunu alırlar. Kollektiv əməyin gücünə baxırsınızmi?..

Rüstəm özü kimi adamlarını da işgüzar öyrətmışdır. Keçmişdə kəndlilərin cubuq çəkib qiybat qırıldığı doqqazlar, möminlərin hədis eşitdiyi həyətlər indi yoxdur. Azad zəhmətin yeni üsul ilə təşkili sayəsində böyükdən kiçiyə hər kəs işini, vəzifəsini bılır və icra edir. Kimsə taleyindən şikayətlənib göyə baxmır, salavatdan səadət gözləmir. İndi kənd adamları püxtə təsərrüfat sahibləri olmuşlar. Onlar dəqiqənin də qadır-qiyətini bilirlər. Zəhmət onların hər birinə şan-şöhrət yolu olmuşdur. Yoldaş-yoldaşdan, qardaş-qardaşdan irəli getmək istəyir. Yarış həvəsi hamiya ilham və qüvvət verir. Hər kəs bildirki, dünənki qayda və normaları vurub ötməyə çalışır. Bir briqadada, manqada ləngimə duyuldu-mu, bütün diqqətlər oraya çevrilir. Kolxozen bir manqasında işin zəifləməsi sabah bütün kolxozen işlərində əks olunacaqdır. Bunu hamı

gözəl bilir, axsayanların qolundan tutmağı unutmurlar. "Geridə qalan-lara kömək et!" Yarışanlara rəhbərin tapşırığı belədir!

"Füzuli" kolxozu haqqında kəndlilərin ağızında mahnı gəzir:

*"Füzuli"nin kolxoz sadri,
Əllərində buğda fətri,
Hər yerdə əzizdir xətri.
İşlərinin üstü yoxdur,
Taxılı, pambıqı çıxdır,
Əyni təzə, özü toxdur...*

Dünyada halal zəhmətin bəhrəsini görməkdən ləzzətli nə var?! Zəhmət adamları nə üçün köhnə dünyaya dərin nifrat bəsləyirlər? Nə üçün o dövranın adını çəkəndə kəndlilər səs-səsə verirlər?

– Qardaş, getsin, gəlməsin! Zülm zamanəsini yada salma!

"Zülm zamanəsində" adamlar zəhmətinin bəhrəsindən məhrum idilər. Büyük şair Sabir o zaman üçün odlu həsrətlə deyirdi:

*Zəhmət okənin, güc öküzün, yer özününkü,
Bəyzadələri, xanları neylərdin, ilahi?!*

O dövranları görən və görmək istəməyən yaşılı kolxoçular, Allah-verdi, Həzrətqulu, Rüstəm kimi çalışqan kolxoçuların tarladan götürdükləri məhsula, halal zəhmətlərinin bəhrəsinə baxıb sevinir, tayalara vurulan taxila, çardaqlara yiğilan pambıqə baxıb ürək rahatlığı ilə deyirlər:

– Şükür, zəhmətimiz pis bəhrə vermədi!

Cavanların çətin duydugu bir hissi onlar dərindən hiss edirlər:

– Bala, – deyirlər, – siz hazırlına gəlmisiniz. Gözünüzü açıb torpağı, suyu, traktoru əlinizdə görmüsünüz. Sağ olsun Sovet hökuməti-ni, keçmişdən xəberiniz olsayıdı, bilərdiniz bir qarış torpaq üçün necə həsrət çəkirdik. Getsin o zamanlar, gəlməsin! O dövranı görməyənin ömrü uzun olar.

Bu il "Qırmızı Oktyabr" kolxozunun məhsuldarlıq işində, dövlət planlarını ödəmək sahəsindəki müvəffəqiyyətləri iclaslarda deyilir, qərarlarda yazılır, qəzətlərdə təriflənirdi. Ancaq kolxoçular hələ tamam rahat deyildilər. Onlar Ali Sovetin rəyini, qiymətini, Fərmanını aramsız gözləyirdilər.

Martin 10-da sevincli bir xəbər ildirim sürəti ilə bütün kəndlərə yayıldı. Axşam Rüstəm rayondan təzəcə qayıtmışdı. Maşını yola salıb şinəlini soyundu, həyətə, təzə tikidirdiyi ev üçün gətirilən dam saxsilərinin yoxlamaqla məşğul oldu. 14 yaşı oğlu İsrafil pəncərədən atasını səslədi:

- Qaşa, radioda təltif siyahısı oxuyurlar!
- Nə siyahı?
- Deyəsən, kolxoçulardır!
- Azərbaycan kolxoçuları...
- Rüstəm tez özünü evə saldı.
- Dayan bir görüm. Haradan danışır?
- Azərbaycan rayonlarını deyir!
- Səfərəliyev rayonu deyilmədi ki?
- Mən də indicə qulaq asırdım.

Rüstəm əlini ağızına aparıb süküt işaretisi verdi. Bütün vücudu ilə qulaq kəsilib, "Vətən" aparatına yanaşdı.

Deyəsən, İsrafil düzünü deyirdi. Diktör uca və ahəngdar səsilə səyirdi:

- "Yüz üç: Zeynəb Kərim qızı Yusifovaya – Zəngilan rayonu..."
- Yüz dörd: Cahangir Məhəmməd oğlu Yaqubova – Qazax rayonu..."

Diktör Fərmanın imzasını oxuyanda Rüstəm evdən çıxdan çıxmışdı.

Mikayılı səsləyib deyirdi:

- Fərman çıxb, mən getdim!

Raykoma çatmamış Rüstəmi təbrik etdilər:

- Sosialist Əməyi Qəhrəmanına təbrikler!

İlk dəfə bu sözü Rüstəm eşidəndə gözləri alacaşdı, bütün kainat

onun nəzərində şəfəq rəngində görünüb oynadı. Sənki işıq onun gözü-nü qamaşdırdı. Rəngi qızardı. Dili quruyan kimi oldu. Qəlbində qaynayan sevinc onu elə tutub yarpaq kimi silkələdi ki, kişinin danışmağa taqəti olmadı. Bir müddət o, yoldaşlarının, dostlarının əlini sixaraq baxa-baxa qaldı.

Raykom katibi Ədilin başına yiğilanları görüb yüyürdü. Ədili qucaqladı, bərk-bərk öpüşdülər:

- Birgə əməyimizə yüksək qiymət verən hökumətimizə minnətdarıq!

Raykomda Fərmanın surətini almışdilar.

- Yüz dörd nəfər!

Hamı fəxr ilə bu sözü təkrar edirdi:

- Yüz dörd nəfər!

Rüstəm rayondan səkkiz, öz kolxozunun üzvlərindən üç nəfərin bu yüksək mükafata nail olduğunu bilib, hökumətə, rayon partiya təşkilatına təkrar-təkrar minnətdarlığını bildirdi:

- Ədil, - dedi, - hökumətimiz bizim boynumuza böyük haqq qoyub. Bu ad sahibi ömrünü kolxoz yolunda qoysa, yenə azdır! Bu gündən sonra biz gərək... nə bilim! Kişi ürəyini dolduran həyəcana söz tapmırı.

- Gərək 48-ci ilimizi 47-ci ildən əskik eləməyək!

- Gərək artıq eləyək!

- Yüksək mükafat həm bunu tələb edir, həm də buna əsas verir!

Bir neçə gün sonra Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin çərgül xalça kimi gözəl, yarışlı salonunda Rüstəmi və qəhrəman yoldaşlarını bütün Vətən təbrik etdi. Ali Sovet sədri Rüstəmin əlini tutub, Qızıl Ulduz nişanını və Lenin ordenini təqdim edəndə Rüstəm ömründə yaşamadığı dərin və odlu həyəcan keçirirdi. Onun sinəsi söz ilə dolu idi. O, çıxdan belə bir səadət arzusunda idi. İndi, budur, şərəflə zəhmət sayəsində fəth olunan səadət ona gülür, onu qucaqlayır. Bu yerdə Rüstəm çox şeylər deməlidir. O, ürəyini, ürəyini dolduran sevinc və səadəti açıb hamuya söyləmək istəyir. Buradakılar kimi şirin, ədəbi danışmasa da, o, öz dililə hamisini deməlidir. O, varlı kolxozundan, hə-

ta orada sədaqətli çalışan və bu gün burada əyləşən qəhrəmanlardanmı desin, gündən-günə abadlaşan kəndindənmi, evini dolduran, sovet məktəbi sayəsində elm, sənət öyrənən bəxtiyar uşaqlarından – Ədilədən, Davuddan, İsraildənmi... ikiyاشlı çiçək kimi açılan körpə Sonadan, sonbeşik balası Solmazdanmı desin... Necə etsin ki, hamisini deyə bilsin?

Rüstəm hamisindən, hər şeydən danışmaq istəyir, ancaq nədənsə sinəsini dolduran sözlər boğazında dayanıb qalır, çıxa bilmir: sanki, o, ürəyinin mətləblərini, ömrünün səadətini adı danışq ilə, səhbət ilə yox, bir söz ilə, ancaq birçə kəlmə ilə bildirmək istəyir. Deyəsən, bunu oturanlar da duymuşlar. Təntənəli salonu dolduran şəhər və kənd adamları, qəhrəmanlar, nazirlər, dövlət və partiya nümayəndələri, ziyalılar, diqqət və sükütlə Rüstəmə baxanların hamısı başa düşmüşdür. Hamisinin nəzəri onda, Səfərəliyev rayonundan gələn bu ucaboylu, sağlam və iti baxışlı, məğrur duruşlu, iti yerişli kolxoz ustasının tunc kimi möhkəm simasına dikilmişdir. O, baxdıqca alqışlar şiddətlənir. Alqışlar da yandıqca diqqətlər gərginləşir, salonda dərin və mənali sükut yaranır. Rüstəm əlindəki ulduzu və ordeni göyə qaldırır, birdən yada düşən müüm xəbəri söyləyən kimi ucadan deyir:

– Mənim hünərim deyil, bu onun hünəridir!

O, əlilə Stalin yoldaşın şəklini göstərib sözünü bitirir:

– Yoldaşlar, dünənki çobanı qəhrəman eləyən o kişidir. Xaraba kəndi laləzara döndərən odur! Bizə ağ gün gətirən odur! Var olsun səadət günəsimiz!

Salonu alqış gurultuları doldurur. Rüstəm Əliyevin sözünə və sevincinə bütün Vətən şərik olur!

2. Vətən qızı Sədaqət

Sədaqət Mürsəl qızı Verdiyevanı görmək istəsəniz, onu tarlada, iş başında qolu çirməkli, əli "silahlı" görərsiniz. O, manqa başçısıdır. Öz manqasında yaş və boyca kiçik olsa da, hörmət və nüfuz cəhətdən üs-

tündür. Onun sözünü usta sözü kimi eşidirlər, qiymət qoyurlar. Keçən il kolxozlar arasında yarış hərəkatı yayılanda, SSRİ Ali Sovetinin 29 mart tarixli Fərmanı oxunanda Sədaqət bütün diqqəti ilə dirləmişdi. Lakin bu bəs deyildi. Sədaqət "Kommunist" qəzetini alıb bir kənara çəkildi. Qəhrəmanlıq üçün qoyulan şərtləri bir-bir nəzərdən keçirdi. Hökumətin tələbləri və təkliflərini dərindən öyrəndi və oturub fikirləşdi:

– Bizim torpaq bu məhsulu verər!

Sədaqət öz sehvini güldü:

- Torpaq verməz, gərək ondan alasan!
- Sosialist Əməyi Qəhrəmanı!

Vətənimizdə ən yüksək fəxri ad olan bu söz Sədaqətin zehnində bütün şərəf və hörməti ilə səsləndi. Bu kəlmələr onun gözündə çiraq kimi yandı. Bu ad rəhbərə verilmiş addır. Bu, sovet dövlətinin qocaman xadimlərinə, Molotova, Kalinina, Voroşilova və başqa partiya, hökumət rəhbərlərinə verilən addır. Sosialist zəhməti dünyada yeni və ən şərəflili zəhmətdir. Bu zəhmət insanları işıqlığa çıxarmaq, bəşəriyyəti köhnə dünyadan xilas etmək üçün çəkilən zəhmətdir. Bu zəhmətin qəhrəmanı yeni dünya, yeni həyat yolunun qəhrəmanıdır! Bu böyük ada böyük adamlar layiqdir!

İndi isə Sədaqətin qarşısında tamamilə sadə, onun gündəlik işindən, peşəsindən ibarət olan əkinçilik şərtləri dururdu. Bu şərtləri ödəyən kolxozçulara qəhrəman adı veriləcəkdir!

Əvvəlcə Sədaqətə xəyal, əlçatmaz bir arzu kimi görünən bu ad Ali Sovet Rəyasət Heyətinin Fərmanından sonra müqəddəs bir vəzifə kimi göründü:

– Necə ola bilər ki, sabah qonşu rayon pambıqçuları, lap bu kəndin pambıqçularından qəhrəman adı alanlar sırasında Sədaqətin adı olmasın?

Axi Sədaqət komsomolçudur. O, ittifaqa daxil olanda nəzərinə çatdırıldırlar:

- Yoldaş Sədaqət, komsomol qabaqcıl gənclərin təşkilatıdır ha!
- Sədaqət bu sözə kəskin cavab vermişdi:
- Bunu mən çoxdan bilirəm.

- Bilmək azdır.
- İşdə də görünür!

Sədaqət Fərmanın şərtlərini bir də oxudu, öz gücünü və imkanlarını yoxlamağa başladı. Gördü ki, bu şərtlər onun üçün xəyal deyil:

- Artıq da almaq olar! Bu şərt ilə ki...

Sədaqət öz şərtlərini manqasının üzvlərinə dedi:

- Yoldaşlar, biz Fərmanın tələb etdiyi məhsulu verə bilərik, bu şərtlə ki...

- Nə şərt ilə?

Əsl şərt budur ki, artıq səy lazımdır. Burada kirdar lazımdır, burada həqiqi zəhmət lazımdır! O ki hökumətimiz sosialist zəhmətinin qəhrəmanı deyir ha, gərək qəhrəman kimi zəhmət çəkək. Bizim şumumuz, səpinimiz, suvarmamız, alağımız mən deyən kimi, dümdürüst olsa, Fərman deyən məhsul dinməz çıxacaq!

Manqa üzvləri də Sədaqətə sədaqətlə oldular. Pambıq işinin bütün mərhələlərində onun dalınca getdilər. Cavan qızdır, dedilər, sabah yoldaş içində dili qısa olmasın!

Sədaqət yeddi ildir pambıq cəbhəsində çalışır və günü-gündən işdə püxtəlaşır. Hələ məktəbdə oxuyanda o, əməli işə, təcrübə dərslərə artıq həvəs göstərirdi. Hesab onun sevdiyi dərs idi. Müəllim çətin məsələ verəndə saatlar ilə oturardı. Başqasından kömək almağı sevməzdə:

- Görüm axı bu niyə çıxmır?

Məsələ həllinin əsulunu dəyişər, rəqəmləri diqqətlə izlər, çıxmamı, bölməni, cəmi, tamı, kəsr... Hamisini bir-bir yoxlardı. Nəticədə aldığı rəqəmi məsələnin kitabdakı cavabı ilə düz görəndə forəhindən bilməzdi neyləsin. Bu son fərəh onun bütün zəhmətlərini unutdurardı. Dəftərini alıb müəllimin yanına qaçardı...

Sədaqət həyatda da belə diqqət sahibi oldu. Hələ pambıq işinə gəldiyinin ilk günlərində onda səliqəsizlik görən olmayıb. Onun səliqə və diqqətində, zəhmətə olan yeni və fəal əlaqəsində çox böyük tərbiyəcılərin əməyi var. Onu yalnız sovet məktəbi yox, həm də komssomol böyüdüb. Yalnız komssomol yox, həm də kolxoz ustaları böyüdüb. "Qırmızı Oktyabr" kolxozunda bütün kolxozçular Sədaqəti öz doğma qızları ki-

mi tanır, əzizləyirlər. Onun işləri həmişə iftixara səbəb olmuşdur. Adlı-sanlı pambıq usta Bəsti, Manya onun sevib izlədiyi adamlardır. Sədaqət Bəsti haqqında yazılanları oxumuş, onun pambıq təcrübələrini öyrənmək istəmişdi. O, bəzən Bəstini öz tarlasında, döşündə önlük qabağında düşüb pambıq yığan və qızları dalınca çağırıran görürdü.

- Belə, bax, belə!

O, öyrədirdi. Sədaqət isə hamidən tez öyrənirdi. Hər kəsin bir şəy eşiqli olar. Sədaqətin həvəsi pambıq işinədir. Bu iş ona şirin, doğma, üstün görünür. 16 yaşında ikən qollarını cirməyib böyükler kimi pambıq tarlalarına çıxanda, adını briqadalar siyahısında, özünü tanınmış adamlar cərgəsində görəndə kənd qızının qəlbini sevinclə dolmuşdu... Xoş yaz səhərində o, sığırçınlar kimi tezdan qalxaraq öz sahəsinə gedir. Qoşqar və Kəpəzdən axıb gələn dağ havası onun sinəsinə dolduqca qız fərəhələnir, qanadlanır, pambıq mahnisını zümrüd ilə təkrar edərək gedirdi:

*A yoldaşlar, gəlin əlbir çalışaq.
Açılsın vaxtında gülü pambığın.
Ağarsın qozalar zəmilar boyu.
İpəyə bəzənsin teli pambığın.
Bol məhsul götürək əməyimizdən,
Şəhər fayda görsün köməyimizdən,
Vətən razı qalsın həmişə bizdən,
Bərəkətli gəlsin ili pambığın...*

Sədaqət pambıq işində öz ustasından, ata hörməti bəslədiyi Rüstəm dayıdan çox şey öyrənmişdir. Rüstəm dayı artıq məhsul görmək üçün pambıq necə xidmət lazım gəldiyini adamlarına öyrətmüşdür, onun bu sözü Sədaqətin heç yadından çıxmaz:

- Kətmənləmə yerin üzünü cırmaqlamaq deyil, kətmən 12-15 saatın dərinə işləməsə, alağın kökü kəsilməz! Kökü qırılmayan azar həmişə bədənə ziyan vura bilər!

Sədaqət bütün fəsillərdə öz tarlasını diqqət və qayğı ilə izləmişdir. O, bəzən məktəbli yoldaşlarını tarlalara salaraq sovka toxumlarını qa-

baqcadan tapıb məhv edir. Öz zəmisini öz həyəti kimi daşdan, kəltəndən təmizləməyi lazımlı bilir. Atası həmişə deyr: "Bu qızın ki pambığa belə həvəsi var, bir iş sahibi olacaq!" Sədaqət əkdiyi pambığın qeydi-qayğısı ilə yaşayır. Tarlaya çıxanda, sənki, qızın biləklərinə pəhləvan qüvvəti galır. Onun ketmən vurmağı rayonda məshhurdur. O, ketməni 18 sm dərinə vurur. Onun zərbəsi dəyən yerdə alaq otlarından əsər qalır.

Pambıq zəmisinin hər qarışına, cüccərən hər pambıq koluna Sədaqət dənə-dənə diqqət yetirir, torpağın tələblərini ödəməyə çalışır. Büttün bu işlər üçün həvəsdən, bilikdən başqa vaxt da lazımdır. Sədaqət bu vaxtı tapır. O öz vaxtına qızıl kimi qiymət qoyur, saatını boş keçirmək istəmir. Bu cəhətdən çoxlarından ayrıılır.

Bu il Sədaqətin zəhməti çox müstəsna nəticə verdi. Elə bir nəticə ki, yalnız aqronom və rayon rəhbərləri deyil, hər eşidən də Sədaqətin işindən danışmağa başladı: "Dünənki uşağın hünərini görürsənmi?"

Sədaqətin adı Ali Sovet Rəyasət Heyətinin tarixi Fərmanına düşdü. Bu şərəfli, tarixi siyahıda 33-cü ad Sədaqətindir. O, 5,9 hektar sahənin hər hektarından 86 sentner yarım pambıq məhsulu götürmüştür.

Sədaqət Mürsəl qızının yüksək mükafat alması pambıqqı qadın və qızlar arasında bayram şənliyinə səbəb oldu.

Cavan bir kənd qızının, komsomolçu Sədaqətin verdiyi məhsul, sənaye dilində bilirsınız mı, nə deməkdir? 50 ton pambıq, 160 min metr bez, qədək, çit, sətin deməkdir. Bu, 55 min dəst paltar deməkdir. Bu, o deməkdir ki, keçmişdə ancaq qapılarda kənizliyə məcbur olan, yaxud qoca tacir və ruhanilərə qul kimi satılan kəndlilər qızı indi inqilab ölkəsində azad zəhmət sayəsində, birillik əməyi ilə 55 min adamı geyindirir. Bu, o deməkdir ki, Sovetlər İttifaqında ən sadə adamların zəhməti şanslıdır! Bu o deməkdir ki, bizim vətənimizdə ən adı adam öz zəhməti sayəsində ən yüksək ictimai mərtəbəyə çata bilər. Nəhayət, bu, o deməkdir ki, sosialist kəndi indi artıq tək-tək deyil, kütləvi surətdə qəhrəmanlar yetirməkdədir!

Hələ dünən məktəb skamyasından aralanıb pambıq işinə gələn Sədaqət, Lenin komsomolunda aldığı kommunist tərbiyəsi, ustalarının

verdiyi təcrübə, özünün həvəs və rəşadəti, sovet dövlətinin qayğıkeşliyi sayəsində köhnə normaları cəsarətlə vurub ötməkdə, əkinçilik əməyinin ən yüksək məhsul normalarını verməkdədir.

İndi Füzuli kəndində iftخارla gəzən Sədaqətin döşündə Qızıl Ulduz və Lenin ordeni parlayır.

Yüksək mükafatı alıb Bakıdan qayıdanda atası onu sevinc və həyəcanla qarşılamışdı:

- Qızım, dayan, bir ulduzuna yaxşı baxım! - Üstündə oraq və çəkic olan bu qəhrəmanlıq ulduzunu Mürsəl kişi ilk dəfə böyük rəhbərin, ulu Stalinin döşündə görmüşdü. İndi bu yüksək mükafat onun qızına, dünən əlinə dəftər, qələm alıb məktəbə gedən Sədaqətə qismət olmuşdu.

Kəndlilər dəstə-dəstə gəlib Sədaqəti təbrik edirlər. Qəhrəman pambıqqı qonaqlar ilə görüşüb işinə tələsir, onları atasına təpşirir. Atası qızının işlərindən danışanda bir sözü təkrar edir:

- Bizim işlərimiz belədir! Halal zəhmət belədir!

Sədaqətin atası məktəb görməmiş bir kəndlidir. "Bizim işlər" haqqında oxuması da, öz təcrübəsindən bilir və danışır. Onun savadı olsa, fikrini böyük M.Qorkinin bu sözləri ilə deyərdi: "Bizdə insan hər işə fərəh verir. İnsan hər işə şəraf verir."

Bu mənəni o, öz dili ilə deyir və qonşuların təbrinkə cavab verir:

- Bizim işlərimiz belədir! Keçmişdə zəhmət adamı çüründərdi, ağanın, bayın ayaqaltısı elərdi. İndi kolxoz zəhməti adamı başıuca, qəhrəman eləyir!

Sədaqət bəzi qəhrəmanlar kimi kürsüyə çıxbıq nitq demir. O, çox utancaq böyümüştür. O, ancaq bunu deyir ki:

- Yaxşı işləmək borcumuzdur!

Mən o qızı görmək istəyirəm. O isə görünmür. "Bakıdən gələn qonaqların" gözünə görünmək istəmir. O öz yoldaşları, tanışları arasında özünü rahat hiss edir. Mən, nəhayət, onun harada olacağını öyrənirəm. O, əlində kitab xırda və yeyin addımlarla gəlib ötəndə çağırıram:

- Sədaqət!

O dönüb baxır. Salam verir, ancaq utandığından başını yuxarı qal-

dırırm. Nə deyəcəyini bilmir. Mən sözümüz deyirəm:

– Sədaqət, mən sizin adınızı eşitmışdım, görmək, danışmaq arzulayırdım. Siz nə üçün belə utancaqsınız? Sədaqət, əkin işində köhnə normaları vurub ötən, hektardan 85 sentner pambıq yığan qız siz deyilmisiniz? Bir ildə vətənə 55 min dəst paltarlıq pambıq verən siz deyilmisiniz? Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Sədaqət Verdiyeva siz deyilmisiniz?

Siz nə üçün utanırsınız? Qoy sizə təslim və məğlub olan köhnə dünya, köhnə etiqad sahibləri utansınlar. Qoy sizin qüdrətinizə inanmayanlar utansınlar! Qoy sizə “naqis” deyən, qadınları əsrlərə çadra altında məhkum saxlamaq istəyənlər utansınlar. Qoy sizə ancaq əmtəə kimi baxan, əməyinizi, qüdrətinizi təhqir edənlər qızarsınlar.

Sədaqət, bu qədər tövəzə olmaz! Vətənimizdə ən cavan qız qəhrəman sizsiniz! Qaldırın başınızı, qoy hamı görsün. Qoy qadınları zindanda çürüdən qoca, avam Şərq görsün ki, azad zəhmətin nə möcüzələri var və bu möcüzələr harada ola bilər! Qoy ana vətən sənin şərəfli əməyini alqışlasın.

Qaldır başını, Sədaqət!

Qoy ulu rəhbər qayğı və məhəbbəti ilə yetişdirdiyi qəhrəmanlar nəslinə baxıb iftixarla desin:

– Əcəb, çox əcəb!

3. Yeni kənd

Səfərəliyev rayonunun ən cavan kəndlərindən biri Aliuşağı kəndidir. Buranı 1920-ci ildə, Azərbaycanda Sovet hakimiyəti qurulanda ətraf mülkədarların əlindən həmişəlik xilas olan rəncəbərlər salmışlar. Aliuşağı kəndi köhnə kəndlərə oxşamır. Burada əyrim-üyrüm küçələr, dolaşış yollar yoxdur. Kənd plan ilə salınmış enli küçələrdən ibarətdir. Yol kənarında əkilən cavan qələmə, söyüd, çinar ağacıları sıralanıb göyə meyil etməkdə və böyüməkdədir. İlk baxışdan bilinir ki, bura zəhmət sevən adamların saldığı təzə bir məskəndir. Kənd Zazalı stansiyası ilə yanaşıdır. Kəndin adamları qatar səslərinə alışmışlar. Onlar həmişə de-

yırlar:

– Mərkəz və şəhərlər ilə əlaqə işində dəmiryol ilə qonşuluğun mənasi böyükdür.

Burada böyük Lenin adına kolxoz 1930-cu ildə qurulmuşdur. Kəndin binasını qoyan təşəbbüskar bir adamı, Allahverdi Sadiq oğlu Bağırovu həmin ildə kolxoza sədr seçmişlər. Allahverdi Bağırov bu gün də Lenin kolxozunun sədridir. Onu indi yalnız Səfərəliyev rayonunda deyil, bütün respublikada tanıyıb, hörmət edirlər.

Allahverdi kolxoz yolunda fədakar işlərinə görə iki dəfə Lenin ordəni və bir sira hökumət medalları ilə təltif olunmuşdur.

Yenice tikilmiş, səliqə ilə düzəlmüş bir idarə təsəvvür edin. Divarlarda rəhbərlərin şəkilləri, Respublikanın xəritələri, əkinçilik işinin müxtəlif sahələrinə, vaxtlarına dair cədvəllər var. Yazı stolunun dalında uzunboylu, itibaxlı, əsgər şinelli, başı qırıq bir adam oturub naryadaları vərəqləyir, qırmızı dəftərçəsinə nə isə qeyd edir. Bu, Lenin kolxozunun sədri Bağırov Allahverdiyidir. Onun 50 yaşı vardır. Ancaq ilk baxışda ona 40 yaşıdan artıq verməzsiniz. O, işində səliqə və aydınlıq sevən, kolxoz barəsində başqalarına danışmayı, məsləhətləşməyi sevən ürəyiaçıq bir təsərrüfatçıdır. Divardakı rəngli diaqramlardan biri 10-12 ildən bəri Lenin kolxozunda götürülən gəlir bölgüsünün inkişafını göstərir. Allahverdi bunları özü düzəltmişdir ki, “gəlib-gedən tez xəbər tuta bilsin”.

Diaqramdan görünür ki, Lenin kolxozunda 1935-ci ildə əmək gùnuna 2,2 kilo taxıl düşmüştür. 1936-ci ildə 2,7 kilo, 1937-ci ildə 3,58 kilo, 1939-cu ildə 4,7 kilo, 1947-ci ildə isə 5 kilodan artıq düşmüştür. Kolxozçular hər il bu nisbətdə artan pul qazancı götürümlərlər.

Allahverdi öz otağında məşğuldur.

Aprel ayının ortaları, buralarda yazın oğlan vaxtidir. Hər tərəfə ətir səpilmiş, quşlar üfüqləri ölçərək yera mahnı səpirlər. Sağa-sola ötən qatarların pəncərələri sərnişinlər ilə doludur. Onlar yaşlıqlara baxır, bahar havasından faydalanaq isteyirlər.

Ancaq Allahverdi kişi məşğuldur. Qaşlarını düyərək qarşısındaki kağız dəftərdə nə isə axtarır.

O da hərdən bir qalxıb qapıya baxır, onun başqa məqsədi var. O,

indi nə bahar lövhəsini seyr etmək, nə bülbülləri eşitmək üçün çıxır. Onun ayrı məqsədi var. O, üfüqlərə baxır, tez qayıdış işinə məşğul olur. Üç gündür ki, o, yağışdan şikayətlidir. Pambıq yerləri əkinə hazır və ziyyətdədir. Toxum da, briqadalar da hazırlıdır. Kolxozaçular səpin qarşısındadırlar. Di gəl ki, səpmək olmur. Yağış macal vermir. İndi aprelin 15-dir. Əkin işinin ən məsul və gərgin vaxtıdır. Bu həftə məhsulun taleyiన həll edə bilər. Yağış isə əl çəkmir!

Səhərlər dərğün, sərin və günəşli yaz havası görünür. Gün əyiləndən sonra bir də görürsən, üfüq qaraldı, qaranlıq içindən bulud çıxdı. Sanki, tapşırıq almış bulud tarlalara, zəmilərə doğru tələsir. Gələndə hətta parovoz kimi xəbərdarlıq da edir, göylərə şaqquşluq salır. Sonra elə şidirgi yağış töküր ki, quşlar da qaçıb gizlənir. İşini görüb ötən buludlar, sabah yenə həmin qayda ilə gəlirlər.

Allahverdi kişini də əsəbiləşdirən budur: "Axtaranda, – deyir, – gəlməz. İndi mane olur. Bu buludlar vəzifəsinə yaxşı başa düşməyib... Ay əlimə keçəydiniz, necə sizi iclasa qoyub başa salardım!"

Allahverdi indi yalnız bir əkinçi deyil. Yalnız kolxoz sədri də deyildir. O, indi respublikanın adlı-sanlı pambıqcısıdır. O, yarışda qalib çıxmış Sosialist Əməyi Qəhrəmanıdır! Onun tarlalarına tamaşa üçün torpaq nazirliyindən, başqa səhərlərdən gələnlər az olmur. Hələ Özbəkistan pambıqcıları keçən il onun işləri ilə maraqlanmışdır. Allahverdi kişi sovet Özbəkistanının nümayəndlərini hörmətlə qarşılıyaraq öz kəndini, kolxozunu gəzdirmiş, yüksək məhsul üçün gördüyü tədbirlərdən şirin-şirin danışmışdı. Onun danışqlarını diqqətlə eşidib yazmışdır.

İndi isə... yağıntılıq ona mane olurdu:

– Səpin geciksə, bilirsənmi nə ola bilər?

O bu sözü deyir, qapıya qaçıb üfüqə baxır, inadkar uşaq kimi, sanki, pambıqcılar ilə oynayan yaz havasının sıfatını yoxlayırdı. Allahverdi axırıncı dəfə dolusunmuş buludları görüb:

– Tfu! – deyə hırslı içəri qayıdanda qəhrəman yoldaşı Həzrətqulu ona təsəlli verdi:

– Qanını qaraltma! Bərkə qalar lap, toxumu bir-bir əkərik! Həmi-

şə belə qalmayacaq ki!

Allahverdi sakit ola bilmir. Təcrübə stansiyasına zəng edib aqronomu çağırır, "Qırmızı Oktyabr" kolxozuna zəng edib soruşur:

– Görürsünüz havanı? Tərs kimi başımızın üstünü kəsib. Əl tərpotmayıə macal vermir. Nə fikirdəsiniz?

Səpin briqadasını boş görən Allahverdi kişi adamları töküb mədəniyyət sarayının bünövrəsini qoydurur. Həmin bina üçün daş-torpaq gətirdir. Məktəbə ayaq qoyub müəllimdən xahiş edir ki, mədəniyyət sarayının həyətində futbol meydançasına nə lazımsa galib yazdırınsın: "Səhərə sıfariş göndərirəm". Allahverdi kişi bir neçə il əvvəl tikdirdiyi məktəb binasını indi bəyənmir. Kənardan durub ona tənqid gözü ilə baxır və mədəniyyət sarayını tikdirənlərə tapşırır:

– Yoldaş mühəndislər, bağışlayın, mədəniyyət sarayı bu kəndlərdə hələm-hələm tikilməyib... Biz kəndlilərdən töylənin, samanlığın, anbarın, pambıq çardağının tikintisini soruşa bilardınız. Ancaq mədəniyyət sarayı bu ətraf kəndlərdə təzə bir şeydir. Düzdür, hər kənd özünü yığışdırıb belə işi başlamaq istəyir. Ancaq Səfərəliyev rayonunda mənim mədəniyyət sarayı birincidir. Gərək də birinci ola!

Anı və mənali bir sükut ilə susan Allahverdi kişi xoşbəxt bir sahibkar nəzərılə dönüb kənddə ərik və alma ağacılarını qucaqlayan hasarlı həyətlərə, söyüd və çinar kölgələrilə örtülen küçələrə baxır, yollardan gələn traktor səsini, su bəndlərində eşidilən bel-külüng səsini dinləyir. Sonra da Bakıdan təzə xəbərlər danişan radioya fikir verir. Mühəndisin üzünə dik baxaraq, daha artıq tələbkarlıqla deyir:

– Birinci ola gərək! Sən özün sovet hökumətinin yetirdiyi bir mühəndis, xahiş eləyirəm deməyəsən bura bir kənd guşəsidir, necə olsa, ötüşər... yox!

Allahverdi kişi bu sözü elə ucadan və elə ürəkdən dedi ki, mühəndis dik-dik kişinin üzünə baxdı.

Allahverdi kişi şəhadət barmağını silkələyib, dəmiryola işarə elədi:

– Buranı görürsünüz? Bura vacib yerdir! Gün olmaz mənim yənimdən beş dəstə, üç dəstə qonaq, səyyah, briqada, komisyon ötməsin.

Dəmiryolun qıraqıdır, vəqon pəncərəsindən hər baxan soruşur:

- Bu hansı kənddir?
- O nə tikintidir?

Bir az bundan qabaq burada bolqariyalı qonaqlar görmüşəm. Ukraynadan gələn, Tiflisə gedən! Sovet ölkəsi böyük, adam çox! Hami soruşur. Atalar demişkən, biz yol üstündə yurd salmışıq. İndi ki belədir...

Allahverdi kişi səsinin ahəngini incəldərək mətləbi bitirmək istəyir:

- İndi ki belədir, burada nə tiksən gərək yaxşısını tikəsən! Məktəbi bəyənmirəm, on il bundan qabaq tələsik tikilən şeydir. Onda mənə deyirdilər, neyləyirsən bu qədər otağı, 70 evli bir kəndə bunun yarısı bəsdir. İndi camaat görür ki, bizim onillik məktəbə neçə-neçə kabinetlər, laboratoriyalar, müəllim otaqları lazımdır. Səndən xahişim budur, bizim saray üçün nə gücün var vur! Sovet məktəbləri sənə nə öyrədib burada işlət! Əsirgəmə! Ağ daş deyirəsən de, qırmızı kərpic deyirəsən, genə varam! Sement də baş üstə, kirəmit də! Qərəz, bayaq dedim, birincidir, birinci də gərək ola!

- Yaxşı taxta da vacibdir!

- Əlbət ki, mən sənə deyirəm hər şeyin əlas! Burada tapmırısanmı, gol lap Urala, Sibirə yazaq, bərkə qalanda adam göndərək, Həştərxandan neçə vəqon suya tökdürsün. Niyə olmur, hamısı öz vətənimiz, öz işimiz deyilmi, qardaş?

Allahverdinin belə cəsarət və geniş ürəklə danışmağı mühəndisin xoşuna gəlir.

Mühəndis ağızını açıb xərci çox "götürər" deməmiş Allahverdi kişi cavabını verdi:

- Xərci boynuma! Əlindən isbatlı bina çıxın, mən milyon tökərəm! Şükür, pulumuza nə gəlib? Biz elə pulu bu gün üçün qazanmırıq-mı?! Kolxozi pulu kolxożunun deyilmi? Kolxożcu da bunu məndən istəyir, borcumuzdur verək!

Allahverdi kişi hər işdə olduğu kimi, mədəniyyət yolundakı ezmində də sabitdir. Onun arzusu var ki, bu kənddə nümunəvi mədəniyyət sarayı olsun. Bu kəndin səhnəsində "Hacı Qara", "Vaqif" oynansın.

Kolxozi uşaqları səs-səsə verib bülbül kimi oxusun, şəhər uşaqlarından geri qalmaları.

Allahverdi Bağırov dediklərini yeritməkdədir.

1947-ci il Allahverdi Bağırovun pambıq uğrunda mübarizəsində yaddaqalan illərdən olmuşdur. O da öz yerliləri kimi qəhrəmanlıq şərtləri uğrunda var gücü ilə çalışmışdır. Ancaq Allahverdi yalnız özü-nə, ailəsinə deyil, bütün Lenin kolxozuna cavabdehdır. Bu böyük imtahanın Lenin kolxozu gərək adına layiq çıxayı və çıxdı da. Kolxozi illik pambıq planını 220,9 faiz, taxıl planını 125 faiz ödədi. Lenin kolxozundan Allahverdi dən başqa briqadır Həzrətqulu Hüseyn oğlu Verdiyev, manqabəşisi Xəlilova da Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı aldılar. Kolxozi ancaq 470 min manat mükafat alıb ki, bunun çox hissəsi kolxozcu qadınlara düşmüşdür.

Allahverdinin ailəsindən üç adam kolxoza işləyir. Onlar kolxozun fəal üzvlərindəndir.

Allahverdi deyir:

– Mənim öz adamım qabağa getməsə, kənardakılara sözüm nə təsir elayər?

Doğrudan da Allahverdi kişi hər cəhətdən nümunə olmaq istəyir. Onun ailəsi bu il 2130 gün qazanmışdır. Öz halal zəhmətinə 11 ton taxıl, 44 min manat pul almışdır.

Allahverdinin böyük oğlu Aydin atasının təcrübədə öyrəndiyi əkinçiliyi elm ilə möhkəmlətmək istəyir. O, Kirovabad Kənd Təsərrüfatı İnstitutunun tələbəsidir. On dörd yaşı Abid yeddincidə, on bir yaşı İsa dördüncüdə oxuyurlar. Allahverdi uşaqlarını da özü kimi zəhmətə, çalışqanlığa alısdırmışdır. Onların heç biri atalarının adı-sanı ilə öyünmür, dərslərdəki müvəffəqiyyətləri ilə sevinirlər.

– Allahverdi dayı, sənin kolxoçuların yaxşıca varlanmışlar!

– Əvvəl kolxozi varlanıb, sonra kolxoçular!

– Kolxozi nəyi var?

Bu sual Allahverdi dayının ürəyindən idi. Onun dostlara deməli xoş sözü çox idi:

– Hələ ki, – dedi, – bölünməz fondda duru yerindən bir milyo-

num var! 400 sağlam qaramal, 2800 qoyunumuz, maşınımız, təsərrüfa-
timiz da buna münasib!..

Bu halda cavan bir çoban içəri girib Allahverdi kişiye dedi:

- Əmi, təkər gətirmişəm!

Allahverdi qapıya çıxb at belindəki araba təkərlərinə baxdı:

- Kimin işidir?

- Atam qayrib!

Çoban Qabaqtəpə kəndlilərindən idi. Onlar meşə ağaclarından kənd təsərrüfatına lazım olan əməsəlah düzəldib aran kəndlərinə gəti-
rirlər. Allahverdi təkərləri yoxladı:

- Oğul, - dedi, - iş yaxşı işdir, ağac pis. Bunun qundağı gərək
cökədən, başqa möhkəm ağacdən olaydı. Apar, bu bizə əl verməz.

Bir başqası gəlib Allahverdi toxuma baxmağa, maşını yoxlama-
ğa, haradansa gələn adama cavab yazmağa çağırır. Kolxozi sədrinin ba-
şını qaşımaga macalı yoxdur. Kənddə belə iş yoxdur ki, Allahverdi kişi
"bilmirəm" desin. O, hətta texnikanı, traktor, kombayn maşınlarının sı-
rını də öyrənməyə çalışır:

- İndi, - deyir, - kənd işi köhnə kənd işi deyil. İndi hər yerdə elm
tələb olunur. Elmi olmayan, kor qız kimi faydasız olar. İndi ki kolxozdə
məsul işə qoyublar, gərək adamları öyrədək. Öyrətmək üçün də gərək
özümüz bilək!

İndi qabaqcıl sayılan Lenin kolxozunun inkişaf yolu, həm də də-
yişilməz sədr olan Allahverdi Bağırovun kolxozi uğrunda mübarizə ta-
rixini göstərir. Allahverdi 1931-ci ildə burada sədrdir. Bu müddət
ərzində rayonda neçə-neçə işlər olub. Kənd rayondan-rayona keçib.
Əvvəl Qasim-İsmayılov rayonuna, sonra Kirovabad rayonuna, indi də
Səfərəliyev rayonuna keçib, həmişə də rayon rəhbərləri Allahverdinin
iştirə layiqli qiymət veriblər:

- Təki bütün kolxozlarda Allahverdi kimi adamlar olaydı.

Allahverdinin rəhbərlik işində öz etiqadı və inamı var. Onun fik-
rincə:

- Kolxoza iş yaxşı getmək üçün birinci gərək düzələk ola! El işi
haram götürməz. El malına haram əl uzandımı, orada qarşıqliq düşə-

cək. Mənim aləmimdə kolxozi sədrinin gərək qardaşı, bacısı, uzağı-yadı
olmasın. Gərək övlad kimi hamını bir gözlə görsün! Mən buna çalışmış-
sam, iş də şükür, hələ ki pis getməyib.

Vacib bir şey yadına düşmüş kimi, Allahverdi kişi əlini mizə dö-
yüy deyir:

- Qardaş, indi iş zəmanəsidir. Nə əsil-nəsəb, nə gözəllik vaxtıdır.
Məndən çox gözəl, çox göyçək oğlanlar var ki, üzüna baxmaq istəyən
yoxdur. Sovet hökuməti bu uca adı, qəhrəman adını ki bizə verir, nəyin
sayəsindədir? Zəhmətin, halal zəhmətin! Var olsun bizə halal zəhmət
şəraiti verən və onu qiymətləndirən rəhbərlərimiz!

4. İrəliyə baxmaq lazımdır!

Kirovabad stansiyasından ayrılan, dolama yerlərdən burularaq as-
ma körpülər altından, taxta körpülər üstündən ötən yol, düzənliliklə tar-
lalar arasına çıxır. Bir vaxtlar ağır-agır gedən oküz arabalarma darisqal
olan bu yol indi sözüb gedən yük və minik maşınlarına oylaq olmuş-
dur. Hər iki tərəf göz işlədikcə pambıq və taxıl tarllarıdır. Yol boyu si-
ralanmış kəhriz quyuları, dağlar ətəyindən gələn suları toplayıb böyük
dəhnələrə, yay-qış dizəcən cirməkli çalışan kolxozi suçularının ixtiyarı-
na verir.

Samux, Kirovabad, Qasim İsmayılov rayonları ilə həmsərhəd olan
Səfərəliyev rayonu dəmiryolun altında yerləşmişdir. Kür çayının qucaq-
laşlığı Gəncə düzənlığının mühüm bir hissəsini bu rayon tutur. 1942-ci
ilə qədər Kirovabad üstündə olan bu hissə 6 ildir müstəqil bir rayona
çevrilmişdir. Rayon cavandır. Onun mərkəzi, adamları, təsərrüfatı da
cavandır.

Səfərəliyev raykomunun katibi, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, Azər-
baycan SSR Ali Sovetinin deputatı Ədil Vəliyev rayon təşkil olunan gün-
dən burada həmin vəzifədə çalışır. O da partiya işində cavandır, ancaq
öz işini müvəffəqiyyətlə aparır. İlk partiya işi təcrübəsinə Kirovabadda
almışdır. Rayon Kirovabaddan ayrılanda partiya Vəliyevi məsul, eyni

zamanda çətin bir işe göndərmişdir. Adı kəndlərdən seçilməyən bu kəndi rayon mərkəzinə çevirmək, rayonun partiya, sovet, təsərrüfat təşkilatlarını yaratmaq, binalar tikmək, avadanlıq əldə etmək, rayon aparatına münasib adamlar tapıb seçmək lazım idi. Bununla yanaşı, rayonun təsərrüfat planlarına rəhbərlik edib, burların vaxtında yerinə yetirilməsi uğrunda qüvvələri səfərbərliyə almaq lazım idi. Cəbhəni ərzaqla təmin etmək işində də qonşu rayonlardan geri qalmaq olmazdı. Bir sözlə, Vəliyevin öhdəsinə ağır vəzifələr düşündü.

Vəliyev partiyanın göndərdiyi ən ağır işlərə casarət və həvəslə gedən bir işcidir. O, çətinlikdən qorxmamışdır. Rayona gələn gündən özətrafına loyaqətli adamlar yığmağa, kolxoçular arasında geniş siyasi-kütləvi iş aparmağa başlamışdır.

– Səfərəliyev rayonu!

O, bu sözü dərin bir hörmətlə deyir, Stalinçi bolşevik Xanların adını çəkir, kolxoçulara tapşırırıdı:

– Yoldaşlar, bu gündən biz daha Kirovabadın öhdəsindən çıxarıq. Biz birbaşa Bakiya baxıraq. Bizim işlərimiz ilə indi bilavasitə mərkəz məşğul olacaqdır. Bizim rayon ilə Bağırov yoldaş maraqlanır, bunu bilin!

Vəliyevin sadəliyi, zəhmət, səliqə, intizam sevməyi hamiya məlumdur. O, vaxt-bivaxt tarlalarda, əkin, biçin, su üstündə idi. Rayon məsul işçilərini bir-bir özü seçmişdir. Kəndə çıxanda kolxoş sədri, sovet sədri, briqadir, ferma müdürü, manqabəçisini tanımaqla kifayətlənmirdi. Rast gəldiyi hər kəsi tanımaq istəyirdi. Kolxoçu qadınlar ilk günlər onu tanımazdı. "Yol keçən" bilərdilər. Vəliyev xudahafız edib gedəndən sonra raykom katibi olduğunu bilib sevinərdilər. Bir neçə ay çəkmədi ki, raykom katibi hamını, hamı da raykom katibini tanıdı. Ədil Vəliyev adamlar ilə, kolxoş işinin, kənd işinin qurucuları ilə elə qaynayıb-qarışdı ki, hər görən onu öz kəndindən, öz kolxozundan, öz yaxın adamlarından sayırdı. O, yalnız adamları deyil, rayonun iqlimini, torpağını, təbii və təsərrüfat imkanlarını, ehtiyaclarını da dərindən öyrəndi. O, Bakiya gedəndə cibindəki dəftərdə çoxlu qeydlərlə gedərdi. Nazirlilərə, başqa dövlət idarələrinə gələndə həmişə özünü tələbkar nümayəndə kimi göstərərdi.

– Rayonumuz cavandır! – deyə avadanlıq, texnika, nəqliyyat vəsa-

iti tədarük edərdi. Onun kəndlərə telefon, elektrik çəkmək haqqındaki təkidləri çox rabitə işçilərinin xoşuna gəlmirdi:

– Canım, rayon mərkəzi bəs deyilmə, indi də kəndin davasını döyürsünüz?

Vəliyev təkid edərdi:

– Bizim kəndlər dağ başında deyil. Mən böyük bir sənaye şəhəri ilə qonşuyam. Mənim kolxoçularım görüb-götürübdür. Onlar Kirovabaddakı qonşuları kimi tam mədəni yaşamaq istəyirlər. Bir kolxoş ki mədəniyyət sarayı tikir, biz onun işiq ehtiyacını necə rədd eləyə bilərik?! Bir kolxoş ki kəndin avadanlığına milyon tökür. Biz niyə gərək kömək eləməyək?! Yox, bizim kəndlərə işiq da, telefon da, radio da, küçələrə su kəməri də vacibdir!

O dedi də, elədi də! İndi iyirmi yeddi kolxozdan on yeddisinə telefon xətti çəkilmişdir. On yeddi kolxozdə klub vardır. "Kommuna" kolxozu elektrik stansiyası tikmiş, "Stalin" kolxozu dizel qoydurmuş, son üç ildə rayonda 7 motor dəyirmanı yaranmışdır. Dörd kolxozdə təzə tipli klub tikilir. Bu il dörd yerdə kolxoş idarəsi tikiləcək, rayonda yeni hamam binası tikiləcək.

Ədil çalışır ki, rayonunu qəhrəmanlara layiq şəhərə çevirsin. Ədil Vəliyev inkişafda sürət sevən adamdır. Özü də sürətlə inkişaf etmişdir. 1928-30-cu illərə qədər Gədəbəy rayonunun uzaq kəndlərindən birində çobanlıq edərdi. Sovet hökumətinin yoxsul uşaqlara yaratdığı şəraiti eşidib şəhərə gəlmişdi. Kirovabad fəhlə fakültəsində oxumuş, gecə-gündüz odlu həvəsi, tükənməz səyi sayasında özünü ali məktəbə – Kənd Təsərrüfatı İnstitutuna salmışdı. Ədil bu institutda oxuduğu illərdə yay tətilində də evlərinə dörnməzdı: "Məni təcrübə yerinə göndərin!" – deyə iş istərdi. Çox zaman onu tarlalarda pambıqqlara rəhbərlik edən, təcərübə sahələrində çalışıran, nə isə yeni bir şey axtaran görərdin. Ədil əkinçilik işinə çox həvəslə idi. Qardaşları yazar, onu evə çağırır, yaylaqlara, istirahət evlərinə gedən yoldaşları ondan soruşurdular:

– Yayın cızlamasında bu zəmilərdə nə görmüsən?

1931-ci ildə partiya sıralarına daxil olanınan sonra Ədilə çox yerdə məsul iş, böyük vəzifə təklif etdilər. O, uşaqlıqdan əzbərlədiyi böyük

İliçin sözleri ilə cavab verirdi:

— Qarşısında üç vəzifə durur: birincisi oxumaq, ikincisi oxumaq, üçüncüsü oxumaq!

Ədil ixtisasını sevdiyi, kənddə işin elmi üsullarına böyük mənə verdiyi üçün dərsdən ayrılmak istəmədi.

Ədilin səyi hədər getmədi. Hələ Kirovabadın Stalin raykomunda çalışarkən işə bələdliyi, kənd təsərrüfat biliyi, vəzifəyə həqiqi kommunist münasibətilə diqqəti cəlb edirdi. Buradaca onu raykom katibliyinə namizəd verdilər.

Ədilin rəhbərlik etdiyi rayon hələ ki, qabaqcıllar sırasındadır. Bu rayon ilbəil təsərrüfat işlərində müvəffəqiyyəti artırmaqdadır. 1947-ci ildəki nümunəvi işləri sayəsində Səfərəliyev rayonu qəhrəman rayonlar sırasına keçmişdir. Burada səkkiz nəfər sovet dövlətinin ən yüksək mükafatına nail olaraq, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı almışdır. Bunnarın ikisi kolxozi sədri, ikisi manqabəşçisi, ikisi briqadir, ikisi də rayonun rəhbər işçiləridir (Rayon kənd təsərrüfatı şöbəsinin müdürü Əfəndiyev Mahmud və raykom katibinin özü). Səfərəliyev rayonu keçən il pambıq üzrə planı 141,8, dənli bitkilər üzrə planı 109 faiz yerinə yetirmişdir. 1945-ci ildə rayon Dövlət Müdafiə Komitəsinin keçici bayrağını və 100 min manat pul mükafatı almışdır. Son iki il ərzində (1946-1947) rayon dövlətə plandan əlavə 3150 ton pambıq vermişdir. Bu rəqəm rayonun 1948-ci il planının 65 faizi deməkdir!

Ədil Vəliyev rəhbərlik etdiyi rayonda böyük partiya və dövlət məsuliyyəti daşıdığını bir dəqiqə unutmur. Onun qapısı həmişə kolxoçular və rayon zəhmətkeşləri üçün açıqdır. Ədil adamları hörmətlə qəbul edir, diqqətlə dinləyir, kiçik və böyük məsalələri sürətlə həll edir.

1947-ci ildə Ədil Məstan oğlu Vəliyev öz işi ilə bütün rayonda pambıq məhsulu yığımı planının 41,8 faiz artıq yerinə yetirilməsini təmin etmiş, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı almışdır.

Ədil işindəki müvəffəqiyyətlərinin səbəbini nədə görür?

— Mən adamlar ilə işləməyə artıq mənə verirəm. Təsərrüfatın müüm yerlərinə münasib adam seçmişəm. Müharibə vaxtında bütün rayonda cəmi 7 kolxozi sədri dəyişilib. Çalışırıq ki, hər kəs öz işinə bələd

olsun, təcrübə yiğsin. Aqronom qaydaları da bizdə hər kəs üçün bir vəcib dərs hökmünü alıb. Kolxoçlu öz işi dairəsində aqronomun sualına cavab verə bilməsə, yoldaşları onu qızardırlar. Əlbət ki, bunların hamısı təsirsiz deyil. Ancaq bizim qələbəmizin açarı, kolxoçular arasında yayılan yarışdır, Stalin yoldaşa etdiyimiz öhdəkarlıqdır və Ali Sovet Rəyasət Heyətinin tarixi Fərمانıdır!

Bu Fərman hər kəsə sübut etmişdir ki, kolxozi işində hər kəs zəhmətinin sahibi, öz əmək məhsulunun ağasıdır. İndi hamı hünərini sınayıır, qəhrəman olmağa çalışır. Təkcə mənim, ya torpaq şöbəsi müdürü, ya aqronomun sayəsində deyil, hamımızın, kolxoçuların ümumi sayı və hünəri sayəsində biz 1947-ci ili yaxşı başa vurmuşuq. Ancaq 1948-ci ili daha yaxşı keçirməyə çalışırıq. İndi kolxoçularımız artıq 1947-ci il səhəbətlərini keçmiş gün sayırlar. Onlar içərisində olduğumuz ilin planı yolunda çalışırlar. Biz istəyirik ki, gələn il Ali Sovetin Fərmanında rayonumuzdan 8 nəfər yox, 18 nəfər qəhrəmanın adı olsun. Çünkü rəhbərimiz bizə öyrədir ki, siyasetdə səhv etməmək üçün geriyə yox, irəliyə baxmaq lazımdır!

Raykom katibinin ümidi və niyyətlərinin həqiqət olacağına inanmaq lazımdır: onun rayonunda və onun şəxşən özündə yenilik hissi, inkişaf meyli çox qüvvətlidir.

1948

QƏHRƏMAN QIZ

İlərindən qızı qazanmaq lazımdır. Bir qızın salam verib otağın aşağı başında kürsüdə oturduğunu görəndə adamlar əvvəl mənə, sonra da ona baxdırılar. Kolxozi Rüstəm kişi dedi:

Səfərəliyev rayonunda Füzuli kəndinin "Qırmızı Oktyabr" kolxozunda cavan bir qız ən yaxşı pambıq ustaları ilə yarışır. O, yaşına münasib olmayan bir rəşadətlə əkinçilik işində elə işlər görür ki, çoxlarını heyran qoyur.

Bu qız kolxoçu Mürsəl kişinin qızı, komsomolçu Sədaqət Verdiyevadır. Mən onun haqqında çox eşimmişdim. Qəzelərdə oxumuşdum ki, Sədaqət manqa başçısıdır. 1947-ci ildə beş hektar pambıq sahəsinin hər hektarından 90 sentnerə yaxın pambıq vermişdir, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı almışdır.

Bir toxucu mühəndis Sədaqətin bir ildə götürdüyü pambıq məhsulunu hesablayıb təaccübə mənə demişdi:

— Bilirsinizmi, bu nə deməkdir? Bu, azı 50 min adamın libası deməkdir. Bir komsomolçu qız illik əməyi ilə böyük bir şəhər əhalisini geyindirir. Sosialist əməyinin "möcüzələrini" görüsünüzmü?!

Mən o qızı, adı dillərə düşən kolxozi qızını görmək istəyirdim. Nədənsə güman edirdim ki, Sədaqət ucaböylü, pəhləvan gövdəli, iri ad-

dımlı bir qızdır. Bir qızın salam verib otağın aşağı başında kürsüdə oturduğunu görəndə adamlar əvvəl mənə, sonra da ona baxdırılar. Kolxozi Rüstəm kişi dedi:

— Sədaqət, irəli gel, yoldaşlar səninlə söhbət eləmək istəyirlər.

Mən indi anladım ki, Sədaqət haqqındaki təsəvvürlərim səhv imiş. O, orta və mütənasib boylu, sadə geyimli, utancaq bir qız idi. İri və qara gözləri, qələm qaşları onun sıfatına xüsusi bir məlahət vermişdi. Sadəlik və utancaqlıq onun gözəlliyini daha da artırırdı.

Sədaqət ibtidai məktəb bitirmişdir. Yeddi ildir ki, kolxozdə çalışır. Komsomolun üzvüdür. Sovet məktəbi, komsomol və kolxozi onu tamam yeni ruhda böyütmüşdür. O, öz taleyini öz fədakar zəhmətində görən, azad və xoşbəxt kolxoz həyatının bütün nemətlərindən faydalanan, pambıq işinin qabaqcılları sırasında getməyi özünə məqsəd seçən bir komsomolçudur. Sədaqət yaxşı bilir ki, işdə müvəffəqiyyət öz-özünə gəlmir, onu qazanmaq lazımdır. Əkin yerindən tutmuş toxum seçməyə qədər, şum işindən başlamış alaq işi və məhsul yığımına qədər hər zaman, hər işin bir tələbi və əhəmiyyəti vardır.

Sədaqət öz manqasında ən cavan adam olsa da, manqa üzvləri arasında nüfuz sahibidir. Onun arzularını hamı yerinə yetirir, onun işdə - tarlada qoymuş qaydalar hamı üçün bir qanundur.

Yazbaşı camaat səpinə hazırladığı zaman Sədaqətin gözü göydən çəkilmir. Bulud gəren kimi əsəbiləşir: "Macal ver, macal ver, səpək!" - deyir.

Səpinin bir həftə gecikməsindən məhsula dəyəcək zərəri Sədaqət qocaman bir mütəxəssis kimi bilir.

Sədaqətin belə cavan yaşda əkin ustası olmasının sırrı nədədir?

Bunun sırrı həvəsəd, işə, zəhmətə olan sevgi və məhəbbətdədir! Sədaqət üçün zəhmət şan və şərəf işidir. Onun tarlada kətmən vurmağı məşhurdur. O, işini üzdən görmür, kətməni 18 santimetr dərinliyə qədər işlədir. Sədaqətin kətməni dəyən yerdə alaqdan əlamət qalmır. O, hər pambıq kolunu alaqdan, həşəratdan qoruyur. O, min bir həvəslə tarlaya girib cəld əlləri ilə pambıq yığanda tamaşasına durmaq istəyirsən. O, danışmir, ətrafinı seyr etmir, fikrini dağlıtmır, ən incə tikiş tikən dərininin diqqətilə, ən ağır bir işdən yapışan fəhlənin gücü ilə çalışır. Bir sa-

atın içində bütün briqadaları, manqaları vurub ötür. Tarlanın içərilərindən qayıdır arxadakılara əl eleyir:

— Geri qalmayın! Gəlin, yoldaşlar!

Sərin külək qəhrəman qızın al yanaqlarını oxşayır. Sədaqətin başındakı çəhrayı dəsmal qızıl quş kimi qanad çalır. Sədaqət yoldaşlarını çağıraraq təkrar başını aşağı salıb pambığını yiğir. Sədaqət həmisi qabaqda gedənlərdən olmaq, mənsub olduğu Lenin komsomolunun adına layiq çalışmaq üçün can atır.

Sovet hökuməti Sədaqətin əməyinə yüksək qiymət qoyaraq, 1947-ci ildə ona Sosialist Əməyi Qəhrəmanı adı vermişdir.

Bu xəber kəndə yayılında hamı Sədaqətin başına yığılmışdı. Mürsəl kişi iftخارından deməyə söz tapmırı. Komsomolçular deyirdilər:

— Sağ ol, Sədaqət, sən əsl komsomolçusun!

Kolxoz sədri qızın atasına deyirdi:

— Mürsəl, çox da qoltuğun qarşılanmasın, Sədaqət bir sənin qızın deyil, o, həm də kolxozun qızıdır! Sədaqət "Qırmızı Oktyabr"ın qızıdır!

Sədaqət sinəsini dolduran sevinclə dostlarına, yerlilərinə minnətdarlıq edib deyirdi:

— Hökumətimizin bu fərمانı mənim boynuma çox böyük vəzifə qoyur! Əslində, mən ancaq öz komsomolçuluq borcumu yerinə yetirmişəm. İndi ki hökumətimiz, kolxoçularımız mənim zəhmətimə belə yüksək qiymət verirlər, mən də var gücüm qoyacağam ki, qəhrəmanlar kimi çalışım, qəhrəmanlar kimi məhsul götürürüm!

Sədaqət Lenin komsomolunun yetişdirdiyi minlərlə qəhrəmandan biridir. İnqilabdan əvvəl Sədaqətin kəndi (o zaman kəndin adı Sünnülər idi) avamlıq, səfələt yeri idi. Orada qız övladı olan ata-analar qüssələnər, məyus olardılar. Cünki, qızı, qadını insan yerinə qoyan yox idi.

İndi sovet quruluşu bu kəndi çıçırqban, abad, varlı və xoşbəxt həyat yoluna salmışdır. İndi bu kənd böyük Azərbaycan şairi Füzulinin adını daşıyır, həm də ləyaqətlə daşıyır. Axşamüstü, işdən sonra istirahətə, gəzməyə çıxan, kolxoz parkında qol-qola verib kolxoz mahnısı oxuyan oğlan və qızların xoş səsini eşidənlərə ləzzət verir. Burada döşü ordenli və medallı cavanlar, kolxoz əməyi ilə varlanan və şöhrət tapan

cavanlar çıxdır.

İndi Sədaqəti görən anaların ürəyindən bir arzu keçir:

— Təki mənim də belə bir qızım olaydı. Qəhrəman qız qəhrəman oğuldan əskik deyil!

Komsomolçu Sədaqət doğrudan da qəhrəmanlar nəslindən, kom-somol nəslindəndir. Bu nəslə məğlubiyyət yoxdur, çünki bu nəslə Lenin-Stalin partiyası böyümüşdür!

1948

FIRUZƏ

-İlk dəfə məni rayonumuzun Dırnis kəndində orta məktəbə müəllim təyin etdilər. İllərdən bəri arzusunda olduğum bu şərəflə və müqəddəs peşəyə alovlu bir həvəslə gedirdim.

İndi mənim qəlbim bütün istəklərinə çatmış bir adamın hədsiz sevinci ilə dolmuşdu: "Deməli, mən dərs verəcəyəm. Mən də əlimə jurnal alıb sınıfə girəcəyəm. Uşaqlar məni də diqqətlə eşidəcək, sözlərimi dəftərə yazıb oxuyacaqlar. Analar, atalar mənim də yanımı gəlib övladları haqqında soruştaraq, məsləhətləşəcəklər. Sovet pedaqojisinin bütün tələblərini onların hər birinə danışacağam, başa salacağam, elə edəcəyəm ki, məndən narazı getməsinlər, mənim işimə kömək etsinlər. Yox, onlar məndən razı qalacaqlar. Ancaq bir söz deyə bilarlər ki, "bu müəllim nə cavandır!" Bilirəm ki, bunu deyəcəklər. Qoy desinlər, heç eybi yoxdur!..."

Firuzə Cəbrayıl qızı Yusifova 1941-ci ildə başladığı ilk müəllimlik günlərini belə xatırlayır. Doğrudan da, ilk dərslər Firuzənin güman etdiyi kimi olmuşdu. 20 yaşlı cavan bir qızın 9-cu sinifdə dərs deməyi

tapşırılmışdır. Biliyinə, təhsilinə, bacarığına görə ona bu etibarı etmişdilər.

Firuzə salam verib sınıfə girəndə, şagirdlərinə diqqət edəndə bir qədər duruxmuş, qəlbə bərk döyünmüşdü.

"Bunlar mənim sözümə baxacaqmı?"

Şagirdlər isə Firuzə müəllimi gözlənildiyindən artıq hörmətlə qarşıladılar. Xüsusən, onun rus dili dərsini verdiyini biləndə şagirdlər dərin bir fərəhə, gözlerini təzə müəllimin üzünə dikmişdilər. Onlar böyük rus xalqının dilini, Oktyabr dilini, Lenin-Stalinin dilini, ən qabaqcıl elm, mədəniyyət dilini öyrənməyə böyük həvəs göstərirdilər. Onların bitib-tükənməyən sual və xahişlərinə cavab vermək lazımlı gəlirdi. Biri rusca kitab, qəzet gətirir, biri radiodan eşitdiyi çətin sözü soruşur, biri Moskvada oxuyan qardaşına rusca məktub yazırdı. Firuzə bunların hamisəna kömək etməli idi.

Firuzə şagirdlərini başına yiğib A.S.Puşkinin, L.Tolstoyun, M.Qorokinin, N.Ostrovskinin əsərlərindən nümunələr oxuyur, təkrarladır, yazdırır. Sınıfdə apardığı iş bəs eləmirdi. Dərnəklər və məruzələrdən sonra da Firuzə şagirdləri öyrətməklə məşğul olurdu. Kəndin uzun paıyız və qış gecələrində el yatsa da, onun çərəğι sönməzdı, Firuzəni stol başında oturan, qalaq-qalaq dəftərləri bir-bir diqqətlə oxuyub-düzəldən və qeydlər götürən görərdin.

Firuzə inadlı müəllimdir. Çətin tələffüz olunan kəlmələrə dili yatmayınca, dərsdə istədiyi cavabı almayıncə şagirdin yaxasından əl çəkməzdı. Bunu hamı bilirdi və onun dərsinə hazır gəlməyə çalışırdı.

İki il sonra Firuzəni rayon mərkəzinə, Ordubad orta məktəbinə müəllim gətirdilər. Burada onun işi də, məsuliyyəti də qat-qat artdı. İndi ona sadəcə orta təhsilli müəllim kimi baxırdılar. Maarif şöbəsinin müdürü böyük bir etimad və ərklə ondan tələb edirdi:

- Firuzə, - deyirdi, - orta məktəbdən çıxanların çoxunu biz, mərkəzlərə, Bakıya, Moskvaya göndəririk. Naxçıvan Muxtar SSR-ə ali məktəblərdə çox yer verirlər. Bu yerləri doldurmaq üçün elmin əsaslarını yaxşı bilən cavanlar lazımdır. Cavanlarımız rus dilindən möhkəm savadlı olmalıdırlar. Onların bu dilə olan həvəs və məhəbbətindən istifadə etmək lazımdır. Deməyin ki, dərs kitabı azdır, ya vaxt çatmır.

Cavanları orta məktəbdən tam hazır buraxın. Elə olsun ki, sabah ali məktəbdə nə onlar utansınlar, nə biz!

Firuzə müdirin sözünə və məsləhətlərinə razılıq etmiş və söz vermişdi.

— Mən, — demişdi, — təhsil işinin bütün vasitə və şəkillərindən istifadə edəcəyəm, oxudacağam, danışdıracağam, yazdıracağam, əzbərlədəcək, söylədəcək, uşaqların iştirakılə səhnəciklər təşkil edəcəyəm. Biliyimi, bacarığımı, vaxtimi əsirgəməyəcəyəm. Buna şübhə etməyə bilərsiniz!

Firuzə dərsə yalnız sinif jurnalı ilə getməzdə. Onun qoltuğunda həmişə yeni kitab və jurnallar görmək olardı. O, hər yeniliyi duymağ və şagirdlərinə çatdırmağı müəllimlik üçün müqəddəs bir borc bilirdi.

Rayon poçtalyonu hər gün Firuzənin evinə dəstə ilə Moskvadan, Bakıdan qəzet, jurnal, bəzən də beli kağız qurşaqlı kitablar gətirirdi. Firuzə bunları bir-bir oxuyur, uşaqlara çatdırmaq və yazdırmaq üçün materiallar seçirdi.

Dünya zəhmətkeşlərinin dahi rəhbərləri Leninin, Stalinin əsərlərindən, böyük rus alimi Pavlovun xatırələrindən, Çapayev, Çkalov, Zoya Kosmodemyanskaya, Oleq Koşevoy kimi vətən qəhrəmanları haqqındaki kitablardan aldığı nümunələri dərin bir həvəs və eşqlə sinifdə oxuyur, izah edir, təkrarladır. Firuzənin dərsi canlı və maraqlı bir müzakirə, müsahibəyə bənzəyirdi. Onun sinfində "gözdən yayınıb" qalan uşaqlar olmurdu. Müəllim hamidən soruşmağa, hamını tək-tək dindirməyə vaxt tapirdi. Bəzilərinin isə adını yazıb evlərinə gedir, valideyni ilə məsləhətləşirdi. Axşamüstü istirahət vaxtında Firuzəni əlində portfel, yoxuş, daşlı küçələrlə başıyxarı dırmaşan görərdin.

— Müəllim, hara belə?

— Bu tərəfdə bir uşağım var, ona dəyməyə gedirəm!

"Bir uşağım var!" Bu sözü Firuzə çox ciddi və fəxrlə deyirdi. Çünkü, doğrudan o, şagirdlərini ana-bacı məhəbbəti ilə sevir.

O, 5-ci sinfin sinif rəhbəridir. Uşaqlarının dərsindən tutmuş geyiminə və əyləncəsinə qədər nəzarət edir, hər birinə məsuliyyət daşıyır. Ata-analar da Firuzəni yaxşı tanıyırlar. O, dərsdən axsayan uşaqların evlərinə məktub göndərir, valideynini çağırır, təhsil və tərbiyə məsələ-

ləri haqqında danışır, tədbir görür. Firuzə bəzən analarla mehriban bir bacı kimi, bəzən də tələbkar bir idarə başçısı kimi danışır:

— Dünən dərsdən sonra Şura harada idi, yoldaş Əzimova?

— Evdə idi!

— Xeyr, o küçədə qaçı-tutdu oynayır. Onu özüm tutub yola salmışam, bu gün də dərsindən cavabı pis olub!

Firuzə dərsini bilməyən Şuranın yaxasından el çəkmədi. "Bir nəfər də beləsi var" deyə Fərhad Rüstəmovla onları birləşdirdi. Əlavə dərs təyin etdi, cədvəl düzəltdi və cədvəlin surətini uşaqların valideynlərinə verdi. Geri qalan uşaqlarla, hər gün əlavə bir dərs ayırib məşğul oldu, o zamana qədər məşğul oldu ki, Şura da, Fərhad da başqa yoldaşlarına çatdırılar.

Onların müvəffəqiyyəti valideynlərindən çox müəllimi sevindirirdi.

— İndi onlar dərsdən dörd alırlar!

Firuzə ahəstə dediyi bu sözlə əməyinin xoş nəticəsini ifadə etmək istəyirdi. O, demək istəyirdi ki, "Daha mənim dərsimdən axsayan yoxdur!"

Təkcə məktəbdə deyil, rayon təşkilatlarında da Firuzə Yusifovanı bir fəal ictimaiyyətçi kimi tanıyırlar. O, məktəb müəllimlərinin komsomol təşkilatçısıdır. Müəllimlərin rus dili dərnəyinə rəhbərlik edir. Onun dərnəyində 19 müəllim var. Bunlar da şagirdlər kimi Firuzəyə qulaq asır, onun tapşırığını icra edirlər. Firuzə ona nail olmağa çalışır ki, bu məktəbdə ruscanı bilməyən olmasın.

Firuzə təkcə şagirdlərinə deyil, özünü də çox tələbkardır. O, yalnız ixtisasını artırmaqla kifayətlənmir. Müəllimlərin müəllimi, dahi rəhbər böyük Stalinin bu sözlərini Firuzə heç bir zaman unutmur və unutmaz: "Bir həqiqət kimi qəbul etmək lazımdır ki, dövlət və partiya işinin hər bir sahəsində çalışan işçilərin siyasi səviyyəsi və marksizm-leninizm şüuru nə qədər yüksək olarsa, işin özü bir o qədər yüksək və səmərəli olar, işin nəticələri bir o qədər faydalı olar..." Məhz buna görə də Firuzə Yusifova partiya tarixinin qısa kursunu dərindən öyrənməklə məşğuldur. O, Dövlət Qiyabi Pedaqoji İnstitutunun tələbəsidir. Bu il marksizm-leninizm əsaslarından imtahan vermişdir.

İndi SSRİ Ali Sovetinə seçkilərə hazırlaşdıgımız bir zamanda Firuzənin həyatında çox mühüm fərəhli bir hadisə baş vermişdir. Ona böyük dövlət işi etibar olunur. Xalq onu SSRİ Ali Sovetinə deputatlığa namızad göstərmışdır.

Ordubad pedaqoji məktəbinin direktoru Qəmbərli müəllim öz həmkarlarının və yoldaşlarının fikrini ifadə edərək seçkiqabağı ümumi yığıncaqdə demişdir:

— Firuzənin tərcüməyi-halı sovet hakimiyyəti sayəsində əmək, təhsil və dövləti idarə işində iştirak etmək hüququ qazanmış olan Azərbaycan qadınının xoşbəxt taleyinə sübutdur!

Firuzənin otuz yaşı var. O, xoşbəxtdir ki, sovet dövründə doğulub-böyümiş, inkişaf etmişdir. O, dəmiryol fahlasının qızıdır. Uşaq vaxtı ata-anasını itirən Firuzə yetimlik hiss etmədi. Onu Lenin komsomolu və sovet məktəbi ata qayğısı ilə tərbiyaləndirib böyüdü.

Qəmbərli müəllimin Firuzəni deputatlığa namızad göstərməsi təklifi bütün yığıncaqdakıların ürəyindən idi. Bu təklifi ümumi yığıncaq bir səslə qəbul etdi. Çünkü, hamı Firuzəni SSRİ Ali Soveti deputatlığına layiq, dövləti idarə işinə qadir bir işçi kimi tanırı, onun Lenin-Stalin işinə hədsiz sədaqətinə, bacarığına, hünərinə tam əmindi.

1948

TARLA MƏNZƏRƏLƏRİ

Mən rəssam olsaydım, elə həmin bu yerdə, Aliuşağı kəndinin üzüm bağları qurtaran, pambıq tarlları başlayan yerdə dayanar, bir yuxarıya — Kəpəzə, Qoşqara gedən yollara, bir də aşağıya — qələmə, palıd, qarağacların arxasında görünən, Reməyə ətəklənən geniş düzənlərə baxar və fırçamı işə salardım. Burada gözəl bir lövhəni əmək qəhrəmanlarının əlleri yaratmışdır. Deyəsən, fikrimdən keçəni "Azərbaycan" kolxozunun qocaman sədri, sovet kəndinin məşhur adamlarından biri — Allahverdi əmi hiss etmişdi:

— Gedək, — dedi, — tarlada gözləyirlər.

Aliuşağı kəndində mən 12 il bundan əvvəl olmuşam. O zaman burada mədəniyyət evinin planı çəkilir, bünövrəsinə daş atılırdı. Cərgələnmiş təzə daş-kərpic evlərdən əsər-əlamət yox idi. Zövq ilə tikilən bu evlərin hər birinə daxil olub baxmaq nə qədər maraqlı olsa da, Allahverdi əminin fikri tarla işlərində, pambıq yığanların yanındadır.

— Bu xoş havalar həmişə əl düşməz, gedək!

— Gedək!

"Azərbaycan" pambıq yığımında Kirovabadda qabaqcıl kolxozlarından biridir. Mərkəzi Komitənin qarşidakı plenumuna qədər öz planını

ödəyəcəyinə şübhə etmək olmaz. Çünkü burada Solmaz Allahyarova, Nazlı İbrahimova kimi gənc pambıq ustaları, bütün varlığı ilə öhdəçiliklərini yerinə yetirməyə çalışın pambıqçılar vardır.

Solmazın manqası hələ oktyabrın 13-də öz planını ödəyib, dövlət 16 tona qədər pambıq verib. Keçən il bu zaman burada pambıq uğrunda mübarizənin bayraqdarı Solmaz idi. Zahirən o, sadə, ariq, nazik, sıfəti gündən yanıb-qaralmış bir qızdır. Çok işləmək və özünü gözə soxmaqdan çəkinmək, az danışmaq, Azərbaycan qadınlarına məxsus utancaqlıq və işgüzarlıq onun əsas məziyyətlərindəndir. Oktyabrın ikinci ongünlüyündə manqaarası keçici bayraqı alıb və indiyəcən də möhkəm saxlayıb. Solmaz tarlaya gedəndə manqa üzvləri əsgər kimi komandirlərinin əmrini dinləməyə tələsirlər.

Solmaz çox gəncdir, yeddinci qurtarib, neçə ildir ki, özünü pambıq uğrunda mübarizəyə həsr edib. Manqa üzvləri, briqadırlar, onun həm hörmətini saxlayır, həm də təkliflərini eşidir, tədbirlərinə səs verir.

Briqadir Bəndər ətəyi pambıq ilə dolu ikinci bir qızı göstərərək deyir:

— Solmaz tək deyil, Nazlı İbrahimova kimi qoçaq yoldaşları var.

Nazlı da yeddiiliyi qurtarib. Nazlı da on nəfərlik manqaya başçılıq edir. 12 hektar yeri becərib, hektardan 35 sentner verməyi öhdəsinə almışdır. Nazlı hələ ayın 9-da kolxoza ilk dəfə qələbə raportunu vermişdir. İndi isə o, manqa üzvləri ilə şərtləşərək 15 ton əlavə pambıq vermək əzmindədir. Bacısı Tahirə, manqa üzvləri Məməkət Əzizova, Atlas Məmmədova və başqaları öz ustalarının bir sözünü iki eləməzlər. İstəməzlər ki, ustaları "yar-yoldaşlardan" geri qala.

Nazlı irigözlü, gülşəqabaq, zirək bir qızdır. Kolxozi sədri fəal işinə görə Nazlıya təşəkkür edəndə o, utandığından pul kimi qızarır, üzünü yana çevirir və deyir:

— Borcumuzu, ay Allahverdi əmi, öz işimiz deyilmə?! Borcumuzu!..

Briqadanın indiyəcən verdiyi məhsulun 92-93 faizi birinci növ pambıqdır. Bu kolxozon adamları yalnız kəmiyyət yox, həm də keyfiyyət uğrunda çox düşünürlər.

Allahverdi əmi də, briqadırlar də pedaqoji institutunun təbiət fakültəsi tələbələrinə təşəkkür edirlər. Köməyə galənlər indiyəcən 100 tona yaxın pambıq yiğiblər.

Pambıqqı qadınların uşaqları üçün açılan bağçada balalara müxtəlif əyləncələr verilir. Ancaq indi havalar xoşdur, uşaqları otağa yiğməq çətin olur. Onlar quş balaları kimi yuvadan parvazlanırlar.

Ağ önlükli, dümqara saçlı mürəbbiyyə böyük bir ziyan qarşısında olan kimi, cirməniñ nahar hazırlayıb. Palid ağacının altında ocaq qurub xəngəl bişirir. Allahverdi əmi çox çalışır ki, bu payız mürəbbiyyəni də, başqa kolxozçuları da odun qayğısından, çırçı tüstüsündən birdəfəlik xilas eləsin. Axi, qaz kəməri kəndin lap böyründən keçir.

Belə gözəl binalarla planlı küçələr salan, hər yana işiq və yarasıq saçan yeni bir kəndə qaz çəkdirmək haqqında kolxozçuların niyyəti və xahişi tamamilə vaxtında və təbiidir. Bunun üçün ancaq turbalar, krantlar lazımdır ki, Kirovabad kimi şəhərdə də bunu əldə etmək heç də çətin deyildir. Kəndə qaz çəkdirmək kolxozi sədrinin builkı planında cib dəftərində yazılmışdır. Kolxozi sədri dediyini eləyən adamdır. Ümid etmək olar ki, yanvardan sonra Aliuşağı kəndində qaz pilətələr, sobalar yanacaqdır.

Tarla qəhrəmanları ilə görüşümüzə bir arzumuz da bu oldu ki, pambıq toplantıda mexanikləşmə işi, yeni maşınlar öz ləyaqətli mövqelərini tutsunlar. Bəzi maşınların quruluşu hazırkı tarlaya, tarlaların işlənməsi isə yeni maşına münasib vəziyyətdə deyildir.

Əkin briqadaları, aqronom və mexanizatorlar buna diqqət etməli, tarlanı maşın üçün tam uyğun hala gətirməlidirlər. Maşın ağızı qozaları köklü, yarpaqlı sümürüb içəri doldurursa, kəltənli torpaq da maşının hərəkətinə mane olursa, bu, aqronomluq işinin qüsürudur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, maşın həmişə, hər yerdə insanı ağır və üzücü zəhmət, məşəqqətdən azad edir. Vaxtilə kolxozi kəndinə ilk traktorlar səs salanda "şeytan işi" deyə vahiməyə düşən, inanmayanlar az idimi? Çok çəkmədi bütün əkinçilər əmin oldular ki, traktorun bir gündə gördüyü işi ən qoçaq əkinçi on gündə də görə bilmir. Burada yalnız miqdar məsələsi yox, yerin dərinlərinə qədər nüfuz edən, torpağın damarlarını söküb, mahsul üçün oyadan dəmir atları heç bir qoşqu qüvvəsi əvəz edə bilməz. Maşın indi mədəni kəndin tam gündəlik məişətinə keçmişdir. Kolxozu yoxdur ki, evində bir neçə maşın – radio cihazı, televizor, paltaryuyan, buzxana və sairə olmasın.

Pambıqın, heç olmasa, əsas hissəsini maşın ilə yiğməq, daha doğrusu, məhsul yiğimini axıracan mexanikləşdirmək bizim kənddə yeni texnikanın tam qələbəsi deməkdir. İnsanların əməyini son dərəcə yünğülləşdirmək, məhsuldarlığı artırmaq mədəniyyəti, həyata münasibəti

daha da yüksəltmək deməkdir. Hər bir kolxoζcu bilməlidir ki, maşın onun yalnız maddi yox, həm də mənəvi silahıdır. Maşını ən əziz kitab qədər sevmək, onun dilini bilmək, "asanca oxumağı" bacarmaq lazımdır.

Yığilan pambığın çardaqlar altında dağ kimi qalandığını, nəmlı yerlərdən gələndə isə açıq havada sərildiyini görəndə, briqadirlər çox uzaq keçmişdən danışan kimi, xatırlayırlar:

– Bir zaman bizdə məhsulu yerləşdirməyə çardaqlar, quruducu məntəqələr yox idi. Tarladan toplanan nəmlı pambığı biz asfalt yola sərməli idik. Yolun sağına, soluna daş düzüb nəqliyyata mane olur, şoferlərlə qalmaqala başlayırdıq. İndi, gördüyüünüz kimi, xüsusi, abad, geniş yerimiz var, başqalarına maneçiliyimiz yoxdur.

Azərbaycan KP Mərkəzi Komitəsinin plenumuna az vaxt qaldığıni xatrladanda Allahverdi əmi öz işinə dörin bir əmniyyətlə dedi:

– Yox, biz borclu qalan deyilik. Biz plenuma almıaçq gedəcəyik. Plenuma qədər planı tamam-kamal doldurub raport verəcəyimizə şübhəniz olmasın!

O, əli ilə tarlaları göstərdi. Qızaran pambıq kolları üzərindəki ağ gül kimi topa qozalara işarə edib dedi:

- Bunun hamısı məhsuldur, hamısı da birciyinəcən yığılacaq.
- Biz də əmin oluruq ki, tarlalarda pambıq qalmayacaq.
- Əmin ola bilərsiniz.

Kolxoζun ərazisindən ayrıلندا gün yaxmaqdə, ala-buludlu üfüq lər pambıq tarlaları kimi qızarıb-bozarmaqdə idi.

Üzümü kolxoζçulara tutub dedim:

– Güman ki, havalar xoş keçəcəkdir, buludluq olsa da...
– Atalar deyərdi, dan qızaranda şam yanar, şam qızaranda dan yanar. İndi havalar da dəyişib. Belə buludun, ya qızartının qorxusu yoxdur. Bunlar sadəcə şəh gətirir ki, bunun da məhsula ziyanı dəymir. Biz çardaqlarda pambıq qurudurraq. Hələ ki, havalardan şikayətimiz yoxdur. Görək dalısı nə olur...

Bəndər, sanki haradasa oxuduğu bir sözü kitab dili ilə təkrar etdi:

- Nə olacaq, hər işi insan əli aşırırmı?
- Elədir, elədir! Gözəl məqsədlərə yönəلن insan əməyi həmişə, hər yerdə qələbə çalacaqdır!

TƏRCÜMƏLƏR

DƏMİR QANUN

I

Özbəkistan!

Yayra,

Sevin!

Qayğdan

Gen bağrında zərrə qədər əsər yok!..

Bir pəhluvan tək,

Mədəd saçan

Şimşək gözlü

Bir tren dalında

Üzməkdəsin.

Yollar kəskin,

Addımlar möhkəm.

Hər damarda

Tərəpənən can

Deyər:

Yürü!

Baxışlar tox.

Bu, bir surət.

Bu, bir yerdən uçan ox

Gedər,

Şığışır.

Can görmeyən çöllərdən,
Ağır,
Çətin
Yollardan.
Parlayır
Ürəklərdə
Ziya!

II

Görsün
Bu gün,
Ürəyinə bağlayıb alanlar duyun,
Bu həykərən gedisi mizi,
Sədləri torpaq edən ötüşümüzü,
Duysun
Yavaş
"Uzaqlar"da hər bir gecə
"Yaxındadı"
Yoldaşların
Ürəyindədi tüstünü,
Görsünlər ki,
Laxlayır:
Qöhnə əsaslar.
Alov duşmuş divarlar kibi dayanmadan
Ölür,
Köhnə əsasları yaradan,
Dırnaq ilə urəkləri qanadan
Uzun saqqallı qocalar
Ölür,
Yüksəklərə çatmadan
O, əsaslarla
Çürük uca çinarlar.

■ ■ ■
Viran,
Dagınıq,
Heyran,
Qorxaq.
Göylər,
Qarınca kibi bir yuvaya axır,
Bir yuvaya birləkdə qan daşıb.
Bir eşiqi birdən doğur
Yaşıl
Yumşaq
Otlaqlar.
Köyündə bəsləyir,
Ağ bulut.
Mübarizə qızmış
Hər damcı qan
Saçır od!

III

Bax!
Odlara,
Gömülüb,
Alov saçan şölələrə cumaraq,
Enir,
Bir yuvaya qan daşıyan
Bir iyit.
Yüksək dağlardan
Qoparılmış
Daş kimi
Köhnə çürük kulbələri,
Pozur.

Gülür,
 Çığırıklardan*
 Salamat ötən
 Bic çiyid
 Uçur.
 Bir yuvaya qan daşıyan
 Bir iyid.
 Alib qüvvət
 Od kibi yanın
 Çaqlardan.
 Sezir
 Bu gedisin gücündə
 Bu ötuşun intiqamında
 Köysünə traktorun basdığını,
 Söngü nəfəsinin çatdığını
 Ölümkdə olan qolçomaq.

Yanır,
 Qəzəblə
 İntiqamlı
 Yanır,
 Sonku üşyan
 Qüvvətlə
 Uçmaqdə olan
 Bu ucuşa keçərəkдən
 Qırıq çıraq,
 Çığırıklardan
 Salamat ötən
 Bic çiyid,
 Uçur

Güclü polad atlarda
 "Bir yuvaya" qan daşıyan bir iyid.

1930

M

YUVADA
 Güclü polad atlarda
 "Bir yuvaya" qan daşıyan bir iyid.
 1930

YUVADA
 Güclü polad atlarda
 "Bir yuvaya" qan daşıyan bir iyid.
 1930

YUVADA
 Güclü polad atlarda
 "Bir yuvaya" qan daşıyan bir iyid.
 1930

KASPI DƏNİZİNƏ

Mən də sən kibi şux, sən kibi məgrur,
Məni "mənliyə" əsil edəməz bu qürur.

Cünki mən

Almışam:

Bu şürurumu

Şanlı vulkandan,

Misilsiz üsyandan!

Əski dunya sarsılan "an" dan

Mənim könlümdə də firtınalar!

Firtınalar!..

Cünki firtına mənəm, mən də firtinayam.

Firtinasız yaşayamam.

Bilirəm mən, bilirəm.

Köysün dolu dalğa!

Ona könül verirəm.

Mənim eşqim sənə müştəq durur.

Baxışım firtına izlər, yürür.

Sənə baxdıqca, bu gənclik sevinər,
Bilmədim bəlkə, yaqlar göynər.

MƏSTAN AY

Məstən Ay dünyanın isti-soyuşunu görməmiş bir çocuqdur. Məsumluğunu ilə bərabər bədbəxtidir. Bədbəxt olmasa, gənclik, çıçəklilik çağının aılmalıdır solarmı idi? Qıpırımızı nar çöhrəsi payız yarpağı qibi saralıb-solarmı idi? Dünyanın gənc başına gətirdiyi zülm və işgəncələr həddindən çox! Dərdidən artlığı zamanlarda, balaca arxın şirildiyib axan suyununa günahsız göz yaşlarını damla-damla axıdaraq hıçqırıb ağladı. Atası öləndə o körpə idi. Ögey bacısının yanında qaldı.

Məstən Ay on üç yaşında ikən yardımısızdı, o, yalnız Tanrıdan yardım umur və ulu köməkçi, şəfqət sahibi deyə, yalvarıb-yaxarırdı. Bunun üçün onun mahnısında:

"Qoca qüvvətli Tanrıım mənim!
Əl açarsam, məni qurtar!"

sözləri əzbəri idi. O bunu deyib kədərlənir, ağladı.

Hər tərəf sakit. Qaranlıq gecələrin geniş qucağı kainatın div qanadına almış kibi idi.

Günlər axıb keçirdi. Aylar dayanmayıb, tutulmayırdı. Adamlar hə-

rəkətdədirlər, bir növ ilə həyat keçirirlər, qarınları doyub, ölməyib, gün görərlərsa, şukur...

Ey qara, qaranlıq gecələrin sonu, günəşli gündüz! Doğulsana! Doğulsana sən!

Məstan Ay dünyada şadlıq və sevincindən nə pay aldı?

Qayıq və ələmdən başqa nə gördü?

Ey ələm! Yox ol! İntiqamlı günlərin Məstan Ay üçün doğuldumu?

Kaş ki, yalnız Məstan Ay öysüz və bədbəxt olaydı. Yalnız Məstan Ay ağlayaydı!..

Lakin Məstan Aylar hədsiz-hesabsızdır!.. Məstan Ayları ələcsiz qaranlıq guşələrdən baxmağa başladı...

Həqiqətin gözləri gülümsədi. Şəfəqin qucağı açıldı!

Məstan Ay dayana bilmədi. Açıdı, qara örtüsünü qaldırdı. Qara koytu buludlar altında qaplanıb durmuş günəşin üzü gülüb parladi. Ağappağ ayın üzündən zülmət itib-getdi, ayın üzü su kibi ağardı. Məstan Ayın aydınlıq istəyən gözləri işiklandı, həsrət qaldığı aydınlığa gülərək baxdı.

Çöhrələrdə bir umud, bir alov! Kimlərə isə ürəyində düşmənlik bəsləyir. Acdınmı? Qapqara, bulud kibi pərdəni acdınmı? Məstan Ay! O pərdəni tamamilə götürdünmü?

Götürdünmü?..

Götürməyin yerli. Qaldırdınsa at, yukalt, itsin, qözlərim təkrar onu qörəsin. Bu kədər örtündüyün əzablar yetər, Məstan Ay! Sən birdən on, ondan yüz min ol. Çoxal! Minlər, milyonlar səndən iibrət alsın. Örtülərini yandırsın, azadlığın, azad yaşayışın, dərdlərdən xilas edən lazımdı. Kim, kimlər onlara azadlıq verəcəkdi?..

Güclü rüzgar əsməyə başladı. Hər tərəfdə dəhşət, yanğınlar kopdu. Cihan od içində... Dünyanı qaplayan güclü qara buludlar yavaş-yavaş hərəkətə başladılar...

Məstan Ay qayıq və həsrət içərisində uyuyurdu.

Vulkanlar qaynadı, yandı, daşdı... Dünya titrədi. Taxtlar yanmış taclar fırladılmış, zindanlar yıxılmış, hamı azadlıq günəşini qörməqə tələsirdi...

Məstan Ay yenə də köləlikdə. Yenə də əllərində zəncir! Dan yeri

həqiqətən agarırdı, günəş doğdu, yüksəldi. Təbiət güldü və çiçəkləndi. Varlıqda hədsiz bir şadlıq, təbii bir azadlıq başlandı. Xoruzlar sabahın açılmasını xəbər verdilər. Karvanlar yola düşdü. Məstan Ay azadlıq mahnıların eşidərkən oyanmağa, dərin damardan köləlikdən xilas olmanın hamisi bunda, bu qurtuluşundadır. Anladın, sezdinmi, bacım! Bilsən azadlığın hörmətinə qara örtüləri buraq və buraqdır, yox et!.. Məstan Ay! Bundan sonra sən və "sən"lər, yoldaşların və ümumən hamınız mətin və səbəth addımlarla işə, işə, işə, eməyə!

(özbək dilindən tərcümə)

DAN

Günəş qızıl çiçək kibi
Alovlu üzünü açdı,
Qaranlıq əridi, qaçıdı.

Sakit, dəli, dilsiz dağlar,
Güllər açdı, çiçək doldu,
Qucağında həyat quldu.

Gözlərdə qalmadı uyuqı,
Dunya dəyişdi yenidən,
Zalimlər bitib məhv oldu.

Quşlar ötüb salamladı
Azad subhun güllərini,
İnqilabin rəhbərini.

Həyat başlandı yenidən,
Kuruldu kayğısız həyat,
Məzлum ellər tapdı nicat.

1930

(özbək dilindən tərjümə)

Bəhrəm İbrahimov

ŞAHİDƏ

I

Uzun mavi rəngli minarələri, motal papaq qibi günbəzləri, böyük xanagahları rəngbərəng mədrəsələri, məcidlərilə fərər edən Səmərqəndin "əski şəhəri" artıq köhnə mənadakı əhəmiyyətini, müqəddəsliliyini gündən-günə itirir.

Başlardan minarələr yapan şahların zülüm, səbir xatirəsi olan asarı-ətiqələrinin bu gün üçün tarixi bir yadqarlıkdən başqa əhəmiyyəti yox. Səmərqəndin əski çürük binaları öz-özündən pozularaq çürük damarları üzülüb yoxluğa, heçliyə üz qoymaqdadır.

Şəhər bu günün tələbinə uyğun yenidən qurulur. Artıq minarələrda əzən səsləri eşidilməyir. Şəhəri hər tərəfdən bağ, bağçalar, fabrik, zavod, yeni binalar sarır. Budur "Hücum" İpək fabriki, dəri zavodu, inşasına başlanmış sement zavodu, elektrik stansiyası, teatr binası, böyük Tomski klubu, yüzlərcə maarif ocaqları, məktəblər, kooperativlər, işçi mənzilləri...

Mazuta batmış minlərcə işçi kütləsi, şəhərdə həyat dənizi çalkalanıb kaynayır, dalgalanır. Şəhər elektrik sürətilə sosializm quruluşuna doğru addımlayıır. Bu yüksəlişə göz yuman sınıfı düşmənlər, din əhlisi, yarasalar mədrəsələrin qaranlıq guşələrinə sığınaraq uzun və davamlı ahlar çəkirlər. Əskilik kökündən çürümüş, laxlamış, yenilik yeni rəslər

üzərində kurulur.

Həyat qaynayan şəhərin gözəl sabahlarının nar üzleri qızaranda Şahidə on altı bahar gördü. Onun atası Əhməd piñəçiliklə bütün çətinliklərə qatlanaraq gözünün ağı-qarası, qaranlıq evin çırığı, ömrün meyvəsi, yalnız çocuğunu bu yaşa gətirdi.

Bu vaxta kədər Şahidənin məsum qəlbini kədər görmədi. Onun açıq qalbinə zəhərli oxlardan dəymədi.

Dan yeri ağardı. Sabah nəsimi Şahidənin çöhrəsinə yayıldı. Hər kəs onu özünə gəlin etmək istədi. Onun qabiliyyəti, gözəlliyi ağızlara dastan oldu. Piñəçinin evinə elçilər axmağa başladı. Hər bir arzu və niyyətin göbəyində Şahidə dururdu.

II

Gələn elçilər içərisində bəzzaz Səmədinkilər hazırlıqlı və üstün çıxdılar. Əhməd piñacını din və dövlət adından razı saldılar.

Şahidənin atası qızını Səmədə verərkən, heç kəs ilə məsləhətləşmədi. Hətta, bunu Şahidə də, anası da bilmədi.

Sabah toydur. Şahidəni köçürürlər.

- Haraya?
- Kimin evinə?
- Kimə?

Bu suallara Şahidə cavab tapa bilməyir. O qocayamı, gəncəmi, yaxşıyamı, pisəmi gedir? Bilinməyir.

Qırx yaşında Səməd on altı yaşındaki Şahidəyə sahib olacaqdır.

III

Dan yeri ağardı. Sabah nəsimi Şahidənin çöhrəsini qızıkladı. İpək

saçları uçub oynayırdı. O hələ uyğudadır. Uyğusunda cürbəcür dadlı düşüncələrin lentasını seyr edir, arxasında uçmaq həvəsilə çırpinır.

Bu vaxt Hüküm ipək fabrikinin trubasından göylərə yayılan nərə yüksəldi. Bu ani səsdən Şahidə diksinib oyandı. Gözünü ovxaladı, ətrafına baxdı.

Gəldiyinin altıncı ayıdırsa da, ərini hər gün bu halda görürdü. Budur, bu axşam yenə sərxoş bir halda gecənin qorxulu bir vaxtında qapıya sərilib yatmışdır. Bir azdan sonra duracaq, bütün zəhərini Şahidənin üstüne tökəcək. Axşam içkiyə sərf etdiqinin ələmini, gündüzün vergi acılarını Şahidənin üzərinə tökəcəkdir. Şahidənin qəlbini söyüd yarpağı kibi titrəyirdi. Hələ dünən vurulmuş yumruğun zərbələri bədənində iz salmışdı. Azad quş qəfəsə düşən kimi çırpinurdu. İmdad, kömək istəyən gözləri umudsuz dolaraq ətrafi süzürdü...

Şahidənin qonşusu aktiv komsomolka Nəzakət "Hüküm" ipək fabrikində işləyir. "Hüküm" üç mindən ziyadə rus, tacik, uyğur, özbək, yəhudü qadın, qızlarına qucağını gen açan bu əmək qalası...

Nəzakət hər gün işdən çıxanda, istirahət günlərində Şahidənin əri evdə olmadığı vaxt onu tapır, əhvalını soruşur, onu zəmanənin yeniliklərilə tanış edirdi. Az bir müddətdə Nəzakət Şahidəni ictimai həyatımızla, ibtidai şera – tanış etdi. Onun, şəxsi mənfəətçi, xüsusiyyətçi bir bəzzazın əlində yaşamayaçığını başa saldı. Axırda ərindən gizlin olaraq Şahidəni "Hüküm" fabrikinə apardı. Komsomollar sırasına verdi.

Şahidənin könlü gündən-günə işiqlanmağa, solmuş umudu gül-məqə başladı. Şahidə evə qayıdarkən, söz arasında ərinə qarşı şiddetli və qəti etiraz çıxışları, "əlinizdən gəlsə, məni boşayın!" kimi təklifləri deməyə cəsarət etmişdi. "İtaətli qadın"ın cizindən çıxmağı kişini heyrətə salmışdı.

Mən Şahidənin bir neçə dəfə Tomski kulubundakı çıxışlarını gördüm, onun odlu və qəti sözləri hamını heyrətə salırdı.

Yunqşturum forması onun zirək və çevikliyini daha da artırıldı. O, indi rayon gənclər komitəsinin uzvudur. Hər bir komissiyada işləyir, aktiv görünürdü. Savadsızlığını bir ildir ki, ləğv etmişdir. Siyasi sadə dərnəklərində hamidən iləri Şahidə idi. Bir az dərsə gecikən yoldaşlara "Ey! Qiğılcımlı yoldaşlar! Dəqiqlərin qızılı barabar olduğunu unutdunuzmu?" – deyə öydə verirdi. Qızlar arasında komsomol özək işləri, bayramlardakı çıxış ilə Şahidə özünü hamiya tanıtmışdı. El ona "Şahidə yanarı od parçasıdır" deyirdilər.

Sabah "8 mart" bayramıdır. Rayon gənclər komitəsi Şahidəni rayon qızları və qadınlarına bu barədə məruzəçi təyin etdi və küçə muxtarı ilə danışıb, ev qadınlarını toplamağı tapşırırdı.

Şahidə 8 mart tezislərini, komsomol nişanlarını, qırmızı lentaları alaraq, evə qayıtdı...

Artıq qas qaralmışdı, şam yeməyindən sonra Nəzakət ilə sabahın planını düzdülər, qızıl lentaları ulduz, çiçək şəklində tiktilər. Nəzakət öz evinə yatmağa getdi.

Çox keçmədən Şahidənin əri kefli halında, kimə isə söyü-söyü içəri girdi. Qırmızı lentaya işaret ilə "bu nədir?" dedi. Şahidə çəkinmədən: "Sabah qadınların köləlikdən qurtulduğu 8 mart bayramıdır. Ona həzırlıq görürəm!" – dedi.

Camaatin (xüsusən dinçilər və möhtəkirlərin) "Səməd bəzzaz nə oldu ki, bu qadının cilovunu buraxdı, hamını biabır elədi!" deyən sözləri onun sümüyünə bir bıçak kibi batmışdı. Bütün acığını və heyfini bu "hayasız"dan nə cür alacağını çökdən düşündürdü. Qadının "8 mart bayramına hazırlaşıram" sözü zəhər kibi onun vücuduna soxuldular, o çımaçdı. Səməd bəzzaz dodağını dışləyərək "Həzırlıq görürəm" sözünü gücənə-gücənə dörd-beş dəfə təkrarladı. Titrək barmaqlarını dəfələrlə yumub-açıdı...

Bu gecə 28-ci ilin mart ayının 7-si idi.

IV

Günəş qalxdı. Şəhər binalarının döşü, küçələr qızıl bayraklarla bəzənmiş, pionerlərin dəfəsəsi, şeypur sədaları, havaları yararaq dalgalan-

dır, digər tərəfdən orkestro "Budyonni" marşını çalırdı. Şəhər lalayə bürünmüştər kibi qızıldır. Əlvan rəngdə geyimmiş kişi və qadınlar...

Raykom qabağında insan dənizi dalgalanır, "1 May" küçəsindən Şahidə və Nəzakətin gətirəcəyi yeni açılmış qadın, qızları gözləyirdi. Məhəllə muxtarı yiğmiş, Nəzakət onları sıraya düzərək, Şahidəni gözləyirlər. Uşaq göndərirlər, "evdə yox" xəbəri gətirir. "Yox!" cavabı Nəzakəti şübhəyə saldı. Onun ürəyi döyündü. Əlindəki bayraqı küçə muxtarına tapşıraraq, Şahidənin arxasında getdi. Əri "bu axşam tacili bir iş üçün haraya isə çıxb getdi!" deyə cavab verirdi. Bu cavab Nəzakəti təmin etməyir, intizarda buraxırdı.

"O haraya gedə bilərdi?" "Nə kibi vacib işi ola bilərdi?" Nəzakət Şahidəsiz qızlar və qadınlara rəhbərlik edirdi. Raykomun qabağında mitingə getdilər.

Şahidə haqqında raykom və lazımı idarələrə xəbər verdi. Qadınlar bayramı bu il Şahidəsiz keçirildi. Nədənsə Şahidə gecə-gündüz hərət çəkdiyi mart bayramında iştirak edə bilmədi.

Bu vaqıdən tam bir il keçdi. Şahidədən bir xəbər yox. Ata-anası gecə-gündüz ağlayır, yoldaşları onu axtarırlar. Bəzzaz Səməd isə özünü itirmiş bir əhvali-ruhiyyə ilə ötdən-bəridən Şahidəni "soruşur", "arayır". Qəti bir rəy verən yoxdur.

Bir gün günorta vaxtı postacı Şahidənin əri adına yazılmış bu məzmunda bir məqtub gətirdi.

"Əzizim Səməd! Məni aramayın! Salamat Daşkənd şəhərində açılmış 3 aylıq kursda oxuyuram. Bir ay kaldı, ölməsəm, sizin görüşünə gələcəyəm. Ata-anam üzülməsin. Onlara təsəlli veriniz. Məndən ata-anama, Nəzakətə və yoldaşlara salam... Sizə hörmətlə. Daşkənd, 29-cu il 24 yanvar. Sizin Şahidə."

Bu məktub aralıqdakı dedi-qoduların yığışmasına kömək etdişə də, əsas şübhə get-gedə artmaqdır. Bir ay da keçdi, Şahidədən bir xəbər yoxdur. Daşkənd kursları və məktəbləri lazımi idarələr tərəfindən arandı, siyahılar oxundu, Şahidə Əhməd qızı adlı birisinə təsadüf edil-

mədi.

Bundan bir az sonra Daşkənddən gələn "Qızıl Özbəkistan" qəzeti qoşqu müdürü Heydəri bəzzaz Səməd tutdurdu. Bəzzazın dediyinə görə, Heydər Daşkənddən Şahidəni gətirərkən yolda öldürmüştür. Çünkü, o Şahidəni sevirmiş, Şahidə isə yaxın getməyirmiş. Cinayət təhərri idarəsi bu məslədən yağan şübhələrə əsasən Heydər, Səməd və bəzzazın yoldaşlarından iləvə 4 nəfərini həbs edir. Şahidə itən gündən etibarən Nəzakət yorulmadan ya onun özünü və ya bir nişanəsini arayırdı.

Bir gün odun anbarına girərək xırda odun çıxararkən, Şahidənin qırmızı örtüsünü təsadüfən odunlar arasından tapdı. Ürəyi doyündü. Şahidənin başına bir iş gəldiyinə özündə qənaət hasil etdi. Onun örtüsünü milis idarəsinə verdi. Bu əhvalatdan sonra Səməd bəzzaza olan şübhə artdı. Onun əmlakı və imarəti bit-bit axtarıldı. Ev dörd yerdə qazıldı. Evin ortasında qurulan kürsünün altı qazıldı. 4 metr dərinlikdə yerdə aylardan bəri itən zavallı Şahidənin bədəni, boğazında möhkəm sarılmış sari sim olduğu halda tapıldı. O, 4 metrə dərinə basdırılmışdı.

Vilayət məhkəməsinin Şahidə Əhməd qızı baradə açıq mühakimə iclası açıldı. Müqəssirlər istintaq edildi, cavab alındı. 20 gün davam edən mühakimə nəticəsində vəqiqə belə aydın olurdu:

Səməd bəzzaz martın 7-sində axşam saat 3-də evə qayıdır, 4 nəfər yoldaşının köməyi lə Şahidəni boğur, ağızını dəsmal ilə bağlayır. Boğazını sim ilə sariyırlar. Paltarını odunxanada gizlədirirlər. Evin ortasında – Şahidə Raykoma getdiyi zaman qazılan 4 metroluq quyuşa diri-dirisi basdırıb, üzərini taxta, palçıq və topraq təbəqəsilə örtürlər. Sonra izi itirmək üçün Səməd bəzzaz tərəfindən yuxarıda söylənən məktub yazılır, firqə üzvü Heydər qatil göstərilərək, həbsə alırmış...

Səmərqəndin fabrik-zavodlarından, idarə və müəssisələrindən axıb məhkəmə iclasına gələn işçi və əməkçi nümayişçilər, qatillərə ölüm cəzası tələb edirdilər. Nümayişçilər içərisində odlu nitq söyləyənlərdən birisi də Şahidənin məsləkdaşı və bu cinayətin açılmasına qəhrəmanlaşcasına çalışan Nəzakət idi.

Məhkəmə salonunda əyləşən insan dalğaları ayağa qalxaraq, qatil-

lərə ən ağır cəza tələb edirdilər. Bunların içərisində göz yaşları axıdan Şahidənin atası pınəçi Əhməd və anası da var idi.

Məhkəmə son 2 saatlıq müşavirəsində belə bir hökm çıxartdı:

Baş qatil Səməd bəzzaz ən ağır cəza – ölümə, onun yaxın köməkçisi, keçmiş molla və quldur Əbdülrəyf ən ağır cəza – ölümə, qalan köməkçilər 10 il həbs cəzasına məhkum olunurlar, qərar qətidir.

Heydər bərəət qazanır.

Məhkəmənin hökmü salondakıların alqısı ilə qarşılanır. Qadın azadlığı əleyhdarlarına nifrat yağdırıldı!..

1930

MƏKTUB

Sağ isə qulaqları cingildəyəcək, atam rəhmətlilik bütün ömrünü böyük yerlərə məktub yazmaq arzusu ilə yaşadı. Daha doğrusu, yaşamadı, çırpındı, çalışdı, ən nəhayət, məktub-zad yaza bilmədi, arzusu ürəyində qaldı. Buna da, deyəsən, mən səbəb olmuşam.

Yazış kişi mən “beşür” sayardı. Deyə bilərəm ki, övladı sırasından da çıxarmış kimi idi. Halbuki, mən o qədər də faydasız oğul deyildim. Həmişa atama xeyrim dəyərdi. Neco ki indi, burada da, xeyirli bir övlad olaraq atama sədaqətimi, vəfəmə göstərmək istəyirəm: onun ömrü boyu yaza bilmədiyi məktubu, illər keçidkən sonra mən yazıram. Həmin məktubu zərfə qoymaq, marka yapışdırıb ünvanına göndərmək zəhməti də sizlərə düşür.

Atam “anadangəlmə” deyilən fitrətdən yaranmış diplomsuz bir müəllim idi. Balkan mühəribəsində yaralanmış, özünə əvəz tutaraq, mühəribəyə getməmişdi. Bir neçə il məktəblərdə mübəssirlik¹ edəndən sonra bir az mədrəsədə oxumuş, istiqlal mühəribəsi ərəfəsində İzmir valisi tərəfindən müəllimlik vəzifəsinə qaldırılmış, doğuldugum qəzanın bir kəndinə təyin edilmişdi. O zaman başında əmmaməsi də varmış. Eyni

zamanda kənddə mollalıq edirmiş. Kəndlilərlə lap dostlaşmış, can-ciyrə olmuşdu. Katolik keşişi xristian kəndində nəsə, atam da bizim kənddə elə idi. Maaşı altun yarımla dolanmasına necə çatsın? Mollalıq haqqından, fitrə-zəkatdan gəlməsə dolana bilməzdi. Çünkü, Allah ona dalbalal bir neçə övlad vermişdi. Sağ qalanların üçüncüüsü mənəm. Məni doğandan sonra anam bir növ xeyirsiz olmuşdu...

Uşaqlıqdan yadına gələn ilk xatirələr işğal günlərinə aiddir. Kəndimiz, işğalçılarla yerli silahlılar arasında qalıb neçə dəfə əldən-ələ keçdi. Atam yunanlardan gizlənir, Qulaqsız Mustafanın dəstəsinə kömək edir, tez-tez qəsəbəyə baş vururdu. Sonradan öyrəndim ki, orada, düşmənə qarşı vuruşan qabaqcıl döyüşülərdən Ənvər əfendilə görüşürmüş.

İstiqlaldən sonra atamı qəsəbə mərkəzinə aparıb qulluq verdilər. Müftinin rəhmi galmışdı. Bu hadisə kişini sevindirdi, ancaq korluq çakmayı də buradan başlandı. Bəli, o indi Cümhuriyyət müəllimi idi. Əmməməni atdı, fitrə-zəkata endirmədi. Maaş deyiləni saymadı. Başında üç yetim uşaq, ev kirə, çörək satın alınma... Əlqərəz, şəhər həyatı atama əl vermədi. Lakin o, vecinə almadı. Hətta ilini başa vurmadan qonum-qonşunun sözünə uyub İzmirdə evləndi də. Südçü Qadirin dul qızı ögey anamız oldu. Ondan da bir-iki uşaq, deməli, biz altı-yeddi qardaş olduq. Atama deyirdilər:

– Dur, bir nəfəs al, nadir bu?

Atam, necə olsa, Allaha təvəkkül deyirdi:

– Bir düjün olunca varam. Allah-taala deşdiyi ağızı boş qoymaz.

Doğulanın ruzusu var, ruzusul...

O zaman danışılırdı ki, çoxuşaqlılara Kamal paşa mükafat verəcək. Görünür, atam bu xəbərdən qeyrətlənmişdi. Bizim ruzumuzu isə atam ticarətdən çıxarmaq istəyirdi. Qanmaz bir qəssabı ayda beş hoqqa ətə, əllafi bir çuval una, habelə, baqqalı bir qutu sabuna oxudurdu. Ancaq bir neçə il keçmədən bu gəlir mənbəyi də kəsildi, atamın qozbeli böyüməyə, köhnəlməyə başladı. Atam yerli-yersiz bizi döyüdür, bütün hırsını dərzi şagirdliyində papiros çəkmək öyrənən böyük qardaşımın üstünə tökürdü. Ögey anamız öz işini yaxşı görürdü: kişini fitləyib bö-

yük qardaşımı kötüklədirdi. Heç yadımdan çıxmaz, bir gecə böyük qardaşımın cibindən tütün kisəsi tapıldılar və oğlanı başısağdı tavandan asıb, o ki var döydülər. Səhərəcən də asılı qoydular. Yaziq gördü ki, dözə bilməyəcək, ertəsi ili Balıksıra getdi. Orada leyli, məccani müəllim məktəbinə girdi, əzabdan qurtuldu.

O, qurtuldu, indi də gündə üç öynə məni döyməyə başladılar. Yediyim-içdiyim gözə batırıldı. Məktəbdən gec gəlməyim, kiçik qardaşımı ağlatmağım, çəsmədən su gətirməməyim, əstumu yırtmağım böyük qəbahət sayılırdı. Kötək yedikcə, bacıma sığınırımdı. O, da çarəsizdi. Məktəbdən geri alınandan uşaqların pənahı olmuşdu. Anam qabları ona yudurdurdu. Paltar yuyanda onu da təknə başına keçirirdi. Ancaq ögey anamın səltənəti də uzun sürmədi. O da tez-tez xəstələnirdi. Evdə həmişə niğ-nığ, ovqattəlxlik hökm sürürdü. Atam öz əli ilə çəkdiyi cibre arağından vurdumu, ağızı açıldı:

– Uğursuz arvad, nə səliqə-sahman bilirsən, nə də qənaət... Evin xeyir-bərəkəti qaçıb.

Ögey anam da atamdan geri qalmırdı:

- Səliqəli arvad alaydin!
- Alanda da alaram. Əl eləsəm, əllisi, dil eləsəm yüz tellisi gələr!..
- Tökülmüşdü çölə, telli xanımlar səni gözləyirdi elə!
- Arvad, məni cin atına mindirmə ha!.. Yoxsa...
- Gözlə!
- Boğçanı yiğisdirib gedərsən!
- Günün qara olsun. Yanıma dörd uşaq salandan sonra belə danışacaqsan? Durdugum yerdə məndən nə isteyirsən?
- Sabunu qənaətlə işlət! Paltarı elə yumazlar.
- Onu özüm billəm!
- Xeyr, bağışlayasan! Bu evdə mən nə desəm, o olacaq. Bundan sonra qonaq-zad gəlsə, qovacağam. Yoxsa səhər çaya qənd qalmır.
- Dəlisən, nəsən? Evdən qonağı da qovarlarmı?
- Qovarlar! Bura xan çayxanası deyil. Bir də sənin qonaq getdiyi ni görsəm qiçlarını qıracağam!
- Qaba hərif!..

– Görərsən qaba hərifi. Ələkçi arvadından çox gəzirən. Üç ay çəkmir bir cüt papiş dağıdırısan!

- Canım sağ olsun!
- Canın heç sağ olmasın!
- Buy... Birinci arvadın kimi məni də vərəmlətmək istəyirsən? Dadanmışan deyəsən? Səni basdırmasam ölüsi deyiləm, bil!..

Əlqərəz, bu davalar kəsilməzdi. Axşam başlansa sabaha, sabah başlansa axşama çəkərdi. Üz-üzə gəldilərmi, deyişmə başlanardı. Atam hər dəfə “boğçanı yiğisdir, arabanı çək!” deyə yekun vurar, anam da göz yaşları içərisində eyni mahnını təkrar edərdi:

– Bu uzun illərdə saçımı süpürgə etdim. Uşaqlarım kar olmadı, kor olmadı... Ay nankor!..

Adətən, uşaqlar analarının şəfqətli nağılları ilə böyüyərlər. Biz də bu dava-dalaşı eşidə-eşidə böyüdük. Bir yandan evdə, o biri yandan da tütün tarlasında qovrulur, zəhərlənirdik. Ah o tütün! Atam icarəyə yer tapar, ildə beş-altı batman yerə tütün əkərdi. Tütünü bəsləməyi, dərməyi, qurutmağı bizə tapşırırdı. Tətil zamanı evə qayıdan böyük qardaşım, bacım və mən yuxuya həsrət qalardıq. Bütün tətil aylarında gecə tütün dərir, səhərdən axşama qədər də düzüb sərirdik. Ögey anam tütün işinə yaxın gəlməz, hətta 7-8 yaşına çatmış uşağının bizə kömək etməsini istəməzdidi. Atam hər şeyə göz yumurdu. İldə bir neçə yüz lirə pul yiğib, bir ev almaq istəyirdi. Ancaq sən saydığını say, gör fələk nə sayı, demişlər. Gah il quraq keçir, gah tütün pula getmirdi. Nəhayət, atam, ev adına ayrı divarı ilə küçəyə salam verən ikiközlü bir daxma ala bildi, özü də borclu düşdü. Doqquz adam içəri döşəndik. Qonşuların dediyi kimi, başımızı yuvamıza soxduq, ayaqlarımız çöldə qaldısa da, heç olmasa kirayənişinlikdən qurtulduq. Yazıq atam buna da doyunca sevinmədi. Maarif Nazirliyindən aldığı bir xəbər kefini pozdu. Həmin axşam matəmə düşmüş kimi oturan atam qara xəbəri bizə də söylədi:

- Müəllim müavinlərini imtahandan keçirib təsviyə edəcəklər.
- Anam soruşdu:
- Nə eliyəcəklər?
- Təsviyə, qanmazın biri, bilirsən təsviyə nadir?

- Bildim, hürmə köpək kimi!..
 - Çor bildin sən. Axşam-axşam məni günaha batırma... İmtahan-
 dan keçməsəm, qulluqdan qovacaqlar, anladınmı!..

- Anladım. Gün o gün olsun ki, səni bayıra atsınlar, bir az bur-
 nun ovulsun!

- Sus!
- Susmayacağam! Kimin qanmaz olduğunu onda soruştacağam.

Həmişəki kimi, deyişmə uzandi. Atam yenə "...Çək araban!" əm-
 rini verdi. Anam tükənməz göz yaşları ilə boşandı və yenə sözünü de-
 di:

- Saçımı süpürgə etdim... Uşaqlarımı kar eləmədim, kor eləmə-
 dim...

Bir müddət susdular. Uzun ah-ufdan sonra atam mənə sarı dön-
 dü:

- Fəxri, oğlum, quzum...

Onun bu yumşaq müraciəti mənə bərk təsir etdi. Halbuki, həmin
 gün naharda yemək üstündə məni döymüşdü.

- Oğlum, bilirsən, bu imtahan yazılı olacaq. Elə biliram ki, yeni
 tədris üslundan, sərf-nəhvən nə soruştalar Allahın köməkliyi ilə ca-
 vad verəcəyəm. Ancaq deyirlər hesab-həndəsədən, hikmət, kimyadan
 da imtahan olacaq. Necə eləyək, balam, indi Balıksirdən böyük qarda-
 şını çağırısaq yaxşı olmaz...

Mən atama nə deyə bilərdim? Ona yardım etmək istədim. O, mə-
 ni ilk dəfə idi ki, insan yerinə qoyub dindirirdi. Ancaq əlimdən nə gəlir-
 di? İbtidai məktəbi həmin il bitirmiş, hesabdan zəif çıxmışdım. Atam da,
 cəza olaraq məni tənəkəçi Yasefin yanında şagird qoymuşdu. Əslən ba-
 şıma çətin girən hesabı, həndəsəni unutmuş kimi idim. Həm də bir mü-
 ellimə veriləcək sualları mən necə bilə bilərdim? Atam deyirdi:

- Unutsan da, başında qalan da bəsdir. İmtahana gedəndə səni də
 aparacağam!

- Qoyerlar?

- Mütəftiş Cəmil bəyin qulağına piçıldasam bəsdi! Sən sabahdan
 kitablarına bax, unutduqlarını yadına sal! İmtahandan keçən sənə uzun

şalvar tikdirəcəyəm.

Mütəftiş Cəmil bəy də atamın araq yoldaşı idi. Sonrakı həftə atam
 onu iki dəfə arağa qonaq çağrırdı. Danışdilar, razılaşdırılar.

Bu həftə boyunca mən də hər gecə uzun şalvarım həvəsi ilə yuxu
 gördüm. Nəhayət, imtahan günü golib çatdı. Atamlı birlikdə içəri gir-
 dik. Atam kimi imtahan verən bir neçə müəllim də gəlməşdi. Onlar ba-
 bamdan hazırlıqlı olsalar da, məni görünçə gülümsədilər, narahat
 oldular...

Nə isə, nazirlikdən göndərilən sual məktubu zərfini açıdlar, imta-
 han başlandı. Tədris üsulu və sərf-nəhv suallarına atamın nə cavab ver-
 diyini bilmədim, ancaq mən hesab-həndəsə sualları qarşısında donub
 qaldım. Hesabdan bir mürəkkəb faiz məsələsi, həndəsədən də "Eşşək te-
 oreması"¹ verdilər. Di gəl, həll elə görüm, necə eləyirsən! Atam bədəni-
 mi çımdıkdən keçirdi. Ancaq... çımdıyın hesab elminə nə faydası! Daha
 üstümə tüpürməyən qalmadı:

- Tfu, yaramaz. Ölmüş, "Eşşək teoreması"nı da bilmirsən, eşşək?
 Atam asib-kəsdi:

- Unut! Hamısını unut! Uzun şalvari da, müəllim məktəbinə də. Sə-
 ni tənəkəcidən savay heç kim saxlamaz!

Sonra mütəftiş Cəmili çağrırdılar, böyük bir qonaqlıq verdilər,
 onun köməyilə nə etdirərsə, etdirələr. İmtahan nəticəsini gözləyən günlər-
 də atam elə darıxırıldı, az qalrırdı ürəyi partlasın. Qaş-qabağı açılmırıldı.
 İlk dəfə olaraq anamı da döyüd. Axşamlar evdə oturmurdur. Cox xərc
 çıxmasın deyə, əvvəller ayaq basmadığı məhəllə çayxanasına gedirdi.

Bir axşam mən də apardı. Bütün qonşular orada idi. Sövdəyar Müs-
 tafa əfəndi, halvaçı Əhməd, arabacı Yusif dayı, müəllim Həsən, köhnəfi-
 ruş İsmayı... Kündə də sərxoş İba yuxulayırdı. Atama yer eləyib
 çağrırdılar. Mən də yanında oturdum. Salallaşdırılar, xoş-beş elədilər. Söv-
 dəyar atama qəhvə gətirtdi. Bir müddət süküt oldu. Halvaçının sulu qə-
 yanı xoruldayır, bir də ocaqdakı dəm çayniki tisildayırı. Başqa səs yox
 idi. Nəhayət, qəhvəçi Xalid səsləndi:

- Hə, Hilal Xoca nə xəbər var?

Atam çıyılərini çəkdi:

- Bir xəbər yoxdur, oğlum, hələ gözləyirik.

Görünür, təsviyə məsələsi qəhvəxanada eninə-boyuna danışılmışdı. Vəziyyəti bilməyən qalmamışdı. Atam qəhvəsinə içə-icə hər kəllədən bir səs eşidirdi. Halvaçı susanda köhnəfiruş, o kəsəndə Sövdayar, ya müəllim başlayırdı:

- Sən mən deyənə bax, kişi, dünən axşam dediyimi elə!..
  - Bir baş Ankaraya yaz!
  - Əməlli-başlı, kəsərlə bir məktub döşə getsin.
  - Bu nə deməkdi, canım. Bir eşşək tapmacasına görə də adamı vəzifədən qovarlar?..
  - Bu qəsəbənin bütün eşşəklərini oxudan sən olmamışsan?!.
  - Yeddi uşaq atasın.
  - İstiqlalda xidmətin var. Ənvər əfəndi ölübsə də, qulağı kəsik Mustafa sağdı... Lazım olsa hamımız şahid keçib, qol qoyarıq.
  - Balkan müharibəsində yaralandığını da yaz, kişi.
- Bu vaxt bir gözünü açan İba mızıldandı:
- Yazma kişi, yazma!
  - Balam, niyə yazmasın?
  - Məktub paşaşa çatmayacaq. Çatsa da oxuya, oxumuya. Əvvayi işdi...

Gurultu ilə İbanı susdurdular. Atam açıldı, yumruğunu stola vurdu:

- Yazacağam!

Gecəyarısına qədər danışdılardı, ancaq yazılıacaq məktubun sərlövhəsinin müzakirə edə bildilər. Böyük yerlərə məktub yazmaq asan iş deyildi. Sözü başlayanda paşaşa ən ehtiyatlı, ən mərifətlə dil ilə müraciət etmək lazım idi.

Ancaq daha bir neçə axşam boş-boşuna baş sindirib çənə döydülər. Bir aydan sonra imtahanın nəticəsi gəldi, atamı yalnız birinci sınıfda dərs demək şərtilə müəllimlikdə saxladılar. Maaşını əskiltmədilər. Məktub məsələsi də, hələlik unuduldu.

Aylar keçdi. Evdə köhnə vəziyyət, niğ-niğ davam edirdi. Bir müdət atam yenə burnunu sallamağa, içməyə başladı. Anamla dalaşlığı bir

axşam lap özündən çıxdı, son sözünü dedi:

- Boğcanı yiğşdır, arabanı çək!
- Mən yaziq... neçə ildir saçımı süpürgə etdim. Uşaqlarını kar eləmədim, kor eləmə...

- Fəridi vərəmlətdin!

Atam gözlənilmədən bunu dedi. Hamımız donub qaldıq. Ancaq anam tez özünü ələ aldı:

- Mənmi? Sən vərəmlətdin uşağı, sən! Azmı kötəklədin, tübüñ işində azmı işlətdin?

O axşamkı davadan hər şey mənə aydın oldu. Böyük qardaşımın məktəbindən məktub galmişdi, vərəm xəstəliyinin ikinci dövrəsində olduğu yazılmışdı. Qardaşım Balıkəsrin məmələkət xəstəxanasında yatırılmış. İstanbuldakı sanatoriyada yer boşalıncaya qədər burada gözləməli idi.

Gözləmək asan deyildi. Xəstəxanada qardaşım, məktəbdə onun xətrini istəyən müəllimlər, sinif yoldaşları, bu yanda atam, biz və məhəllə qəhvəxanasının adamları sanatoriyada bir yer boşalmasını iki ay gözlədik. Qəhvəxanada məktub söhbəti yenə başlandı:

- Kişi, bu dəfə yaz!
- Kəsərlə bir məktub döşə, getsin. Lap paşanın adına!
- Dünyada bəyəm o sanatordu, nədi bir dənədi? Qoy oğlanı şeyə göndərsinlər. Nədi o... Müstafəndi haradayı o, Dərəköylü Mehmet bəyin getdiyi...

Sövdayar tamamladı:

- İsveçrəyə! Mehmet bəy Davosda səkkiz ay yatdı, kəfəni yırtdı. Görürsən, indi səndən-məndən sağlamdır.

Atam yasa batmışdı.

- Kişi, durma, yaz! Oğlan əldən gedir!
- Yazacağam! Günü sabah!..
- İndi, lap indi! Çok kəsərlə! Müstafəndi, sərlövhəsi necə olacaq idi onun?

- Kişi özü məndən yaxşı düzəldər!..

Küncdən yenə sərxoş İbanın mızıltısı eşidildi:

– Paşanın əlinə çatmaz, çatsa da...

Atam bu dəfə qəti qərar vermişdi. Ancaq yazmağa ehtiyac qalmadı. Çünkü, vərəm sanatoriyada yer boşalmasını gözləmədi, vəziyyəti ağırlaşan qardaşımı atamin üstünə göndərdi. Onu vaqondan mən çıxardım, çınimdə arabaya gətirdim. İyirmi yaşlı bir gənc ərimiş, uşaqa dönmüşdü. Evdə yatırıldıq və ağlaşmağa başladıq... Ögey anam, səhəriyi vərəm tutmasın deyə uşaqlarını yiğib İzmirə apardı. Atam, bacım və mən xəstənin başı üstündə üç gün, üç gecə növbəyə durduq. Nə atama əziyyət verdi, nə də taleyindən şikayətləndi. Əcali çatıbmış. Bir səhər, şəfqək sökəndə qollarımız arasında keçindi. Dəfnində sərənşə iba da var idi. Onu ilk dəfə burada ayıq gördüm.

Atam nə qədər qəddar olsa da, bizi daxildən nə qədər sevdiyini sonralar başa düşdüm. Bu, lal, qəribə, hətta acı bir sevgi idi. Tam gənc vaxtında, müəllim olub əldən tutacağı zaman yetişmiş bir övlad itirmək atamı yıxdı, yaman yıxdı. O günə qədər saçına, saqqalına dən düşməmiş olan Xəlil kişi bir həftənin içində büküldü. İndi mən nəsə etməli, ona dayaq olmalı idim.

Payızda, məktəblər açılan zaman, bir gün tənəkkəçi önlüyüümü bir yana atıb, əl-üzümün qarasını təmizlədim, atamin qabağında dayandım:

– Ata, mənə yol pulu ver!

Atam təəccüb etdi:

– O nə deməkdir?

– Balıkəsi imtahana gedəcəyəm. Yalvarıb deyəcəyəm ki, böyük qardaşının yerinə məni götürsünlər!

Atam etimadsız nəzərlərlə mənə baxırdı. Mən dedim:

– Mən sənin əlindən tutmaq istəyirəm, beş il də gözləyə bilməz-sənmə!

Atam acı-acı gülümsədi. Həyatım boyu ilk dəfə idi ki, atamin kırıplıklarında göz yaşları gördüm:

– Mən, – dedi...

Atam qəhərlə udqundu, dodaqları əsdi:

– Mən, – dedi, – igid itirmişəm, uşaqdan nə kömək gözləyəcəyəm... Amma, madam ki, arzun var, get oxu... Dedi və kisəsini çıxartmaq

üçün alt cibinin ağızdakı sancağı açmağa başladı.

Tam altı il, evimizə dönəmdən Balıkəsirdə oxudum. Büyük qardaşımın yarıda qoyduğu işi bitirməyə çalışdım. Atam ayda bir-iki lirə xərclik göndərir, ildə bir məktub yazıb səhhətimi soruşturdu.

Nəhayət, cibimdə diplom qayidanda, stansiyamızda vaqondan düşəndə, qarşılamaga gələnlər içərisində atamı görmədim. Uşaq vaxtı mənən uzun gələn küçələri birləşfəsə addımlayıb evə çatdım. Atam təqəüdə çıxıb, qəhvəxanadadır dedilər. Oraya getdim. Qəhvəxana, qəhvəçi, qocaman çaynik, stullar, stollar, atam və qonşular... Hamısı altı il qocalmışdı. Ancaq bucaqda İba görünmürdü. Atamın əlini öpdüm, məni qucaqlamadı da.

Özümü saxlaya bilmədim:

– Müəllim olmuşam, ata! – dedim.

Sifətini dəyişmədən müzildəndi:

– Yaxşı eləmisən, otur görək!

Üç ay sonra, təyin olunduğum yerə gedəndə mənə xeyir-dua verməyə də gəlmədi.

Bir il atamdan səs-səda çıxmadi. Hər aylığımdan müntəzəm surətdə, mümkün etdiyim qədər ona göndərirdim.

Günün birində atamdan telegram aldım: "Evimizi uçururlar, tez gəl!"

Getdim, amma iş-işdən keçmişdi. Şəhərin yenidəntikilmə planına görə bizim evin yerindən yol keçməli idi. İstımlak deyə qeyd etmiş, evi uçurub yol açmışdır. Atam lap cana gəlmüşdi. Qonum-qonşu deyirdi: "Bu dəfə də məktubu yazmasan, bir də qəhvəxanaya ayaq basma!" O da oturub düşünmüş, paşaya bir məktub qaralamışdı. Kəsərli məktub!

Bu məktubu ünvanına göndərmək atama qismət olmadı. Çünkü əcəl qoymadı. Atam yox, paşa vəfat etdi. Onun yerinə başqa bir paşa keçdi. Amma məktubu dəyişdirmək uzun iş açacaq idi. Bənd olmadılar.

Sonra səkkiz il atam ilə bir-birimizi görmədik. Gün o gün oldu ki, mən Ankarada dustaqxanaya düşdüm. Bilmirəm haradan eşitmişdi: iki həftə çəkmədi ki, atamin məktubunu aldım. Alovlu məktubunun sonunda belə deyirdi: "İstəyirsən paşaya kəsərli bir məktub yaz, səni qur-

tarım..." (İşte bu işin - İstiklal Marşı'nın okunması - sebebiyle 1923'te 15 Temmuz'da) (1923)

O saat məktuba cavab verdim:

"Aman günüdür, ata, dedim, bu dəfə də böyüklərə məktub yazma. Yoxsa məni illərlə dustaqxanada saxlayarlar. Çünkü məni, guya, paşaaya söymüşəm deyə həbsə atıblar!.."

1956

XATIRƏLƏR

PARİSDƏ GÖRÜŞ

Təyyarəmiz axşamüstü saat 5-də (yerli vaxtla 3-də) Parisdə Burj təyyarə meydanında yerə endi. Mayın on biri, ilin, həm də Fransanın yaxşı vaxtı idi. Xiyabanlar yaşıllaşmış, fransızların çox sevdikləri palid ağacları çiçəklənmişdi. Soyuqdan ehtiyat edən yoldaşlarımız palto götürdüklərinə heyif silənirdilər.

Bizi Brevan mehmanxanasına aparən avtobusda bələdçimiz gödəkcəli, zirək bir qadın idi. O, keçdiyimiz yollar haqqında məlumat verirdi. Hələ Fransa mərkəzinin həvalisində, adətən, böyük şəhərlərin çoxunda olan kənar, dar, birmərtəbə evlər, seyrək ağaclarla əhatə olunmuş küçələrdən keçirdik. Deyilənlərə görə, Parisin 20 rayonu, altı "darvazası" (portu) var ki, müxtəlif cahətlərdən gələn yolları birləşdirir. Ara-sıra qaranlıq, köhnə tunellər ilə də gedirdik. Büyük, əzəmətli binalarla yanaşı, bu şəhərin adına yaraşmayan alçaq, köhnə, kiçik pəncərəli evləri hər addımda görmək olurdu. Geniş meydanlara çıxanda mənzərə dəyişirdi.

İlk baxışda şəhər nəhəng bir naqliyyat məntəqəsinə oxşayırıdı. Pas-

xa bayramı münasibətilə yarım milyon parislinin şəhəri tərk edib dinçəlməyə getdiyini də bizə dedilər. Müxtəlif rəngli, markalı, biçimli maşınlar meydan və küçələri, hətta bəzi səkiləri də tutmuşdu. Piyadaların da hərəkəti çətinləşmişdi.

Kiçik Parisdə üç, böyük Parisdə (həvalisi ilə) altı milyon əhalisi var. Burada hər mürəbbə kilometrdə 27,2 min adam yaşayır.

Bir parisli köks ötürərək, mənim bu sıxlıq haqqındaki sualımı belə cavab verdi:

— Paris gözəl şəhərdir, ancaq biz boğuluruq. Burada hər şey, quş südü də var, ancaq quş qədər nəfəs almaq imkanımız yoxdur!

Doğrudan da, belə bir sıxlıq şəraitində yaşayanlara qıtbə etməyə dəyməz. Sürət, intizar, rəsmiyyət, ehtiyat...

Görünür, müasir elm, arxitektura plansız, stixiya ilə inkişaf edən bu şəhərlərin həyatını, quruluşunu lazımlıca öyrənib nizama sala bilməmişdir. Elə bir vəziyyət əmələ gəlmışdır ki, hamı öz həyatını böyük şəhər, hətta mərkəzlə bağlamağa çalışır. Kənddə "süd gölündə" üzməkdənənsə, mərkəzdə bir stəkan suyun növbəsində dayanmayı üstün tutanlar az deyil. Ancaq parisililər kənardə bir parça yer ələ keçirmək, əkmək, biçmək, əylənmək istəyirdilər. Bu səadət isə hər kəsə müyəssər olmur, yerin hər qarışıqızıl bahasınadır. Qəbir yerləri də ölçülüb satılır, ya icaraya verilir.

Həyat, yaşayış, güzəran qeydi Parisdə daha güclü, daha əsəbi bir qayıqla çarpanlaşmışdır:

— Qazanc ehtirası!

Burada həmin ehtiras çox qüvvətlidir. Bu "altun dənizinə" düşüb, ömrü boyu çapalayan ciliz, balaca adamlara yazığın gəlir. Dünyanın bütün nemətləri belə hərislərə nemət yox, Marks demişkən, əmtəə görünürlər. Hətta, əmək kimi müqəddəs, yaradıcı bir qüvvəyə sahibkarlar, tacirlər ancaq əmtəə, qazanc vasitəsi kimi baxır, başqa heç bir əlamətə diqqət yetirmək istəmirlər. Parisin və bütün Fransa şəhərlərinin zahirində ən güclü şey reklamıdır. Bu, qadın zinəti kimi cazibəlidir. "Ticarətin nəbzi" adlandırdıqları reklama nə qədər rəng, rövnəq verirlər. İşiq, rəng, şəkil, söz, maşın, radio, televiziya, kino... Vasitə yoxdur ki, buna xidmət etməsin. Kann şəhəri Aralıq dənizi sahillərində sıralanan gözəl villaları ilə

məşhurdur. Ağ daşdan tikilmiş dəniz bulvarının döşəməsinə, bişmiş kərpic tozuna oxşayan təmiz qum tökülmüş, dincənlərlər üçün yüzlərlə rəngli çətirlər açılmışdır. Hər oturumu pul ilə olan kürsülər qoyulmuşdur.

Buradaca yunanlığın xəki eşşəyinə sığal verdiyini görmək təəcübəldür. Ulağın ətirli bitkilərdən ibarət yüngülçə yükü var. Sahibi həmin bitkiləri nümayiş etdirmək üçün şüşədən eşşəyə ətir püskürür. Ötüb-keçənlər tamaşa yururlar. Bu vasitədən öz mənfəətləri üçün istifadə etməyə fırsat təcirlər eşşəyin palanına balaca lövhələr – reklamlar taxmağı unutmurlar.

Bizim nəzərimizdə Paris mədəniyyət, həm də inqilabi ənənələr, Didroların, Hüqoların, Balzakların, Barbüslərin vətəni kimi böyükdür. Hüqo hələ keçən əsrə bu böyük şəhər haqqında qeydlərində deyirdi: "Paris səpəndir. Nə səpir? Qiğlcim. Harada səpir? Qaranlıqda!"

Bəlkə, keçən əsrə belə idi. Doğrudan da, XVIII – XIX əsrlərdə Fransanın mərkəzi müəyyən dərəcədə Avropanın mərkəzi idi.

İndi bu böyük aforizmin yalnız zahiri cəhəti gücündə qalmışdır. Doğrudur, Paris qiğlcim səpir. Ancaq bunu müstəqim mənada götürmək daha düz olar. Bu qiğlcımlar rəngbərəng reklam, cürbəcür gözqəmaşdırıran şəkillərdən ibarətdir. Bütün ölkə boyunca iri latin hərfəri ilə yazılmış, maraqlı şəkillərlə bəzənmiş sözləri təkrar-təkrar görürsən.

Yollara vurulmuş böyük reklamlarda sürətlə qaçmaqdan nazılıb ilana dönen bir ov itinin şəklini çəkirlər. Yəni, "məndən benzin alsan, bu sürət və sələmətliliklə gedərsən!"

Otel, kafe, restoran, kazino elanları, lap böyük kampaniyaların rəngli lövhələri səyyahları təngə gətirir. Neçə binada "Lion Kredit" yəzilər, neçə şəhərdə "Andrey" müştərilərini çəkmə mağazasına çağırır, neçə yerdə yarımcılpaq oturan, uzanan qız şəkilləri adamlara müraciət edər, əyləncə yerlərinə çağırır? Neçə yerdə dərzi modaları, yaraşıqlı gənclərin əynində cürbəcür pozada nümayiş etdirilər?..

Parisin dünyaya məşhur sənət abidələrinə (muzeylər, heykəllər, kilsələr, saraylar, meydənlər) söz yoxdur. Sena çayı ətrafında yerləşən, spiral və ya dairə şəklində böyükən bu gözəl şəhərdə tamaşalı yerlər olunduqca çoxdur. Ulduz meydanından, Zəfər tağının ətrafindan müxtəlif

istiqamətdə on iki böyük prospekt ayrıılır. Bunların hər biri də gedib başqa məşhur meydanlara çıxır (Konkordiya, Hoqo, Diana...) ki, hər birini gəzib öyrənmək üçün çox vaxt lazımdır. Yelisey sahəsi, ya küçəsi şəhərin ən gözəl, səfali yerlərindən biridir. Məlum olduğu üzrə, Elizium yunan mifologiyasında "ölü ruhlarının" əbədi rahatlıq yeri sayılır. Məşhur şair Homer Odisseya əsərində bu "cənnət guşəsinin" təsvirini vermişdir. Fransanın paytaxtındaki küçənin adı da yəqin ki, həmin etiqad ilə bağlıdır.

Parıltılı mağazalar, ticaret kompaniyaları ilə zəngin olan bu xiyananın bir başı gəlib Zəfər tağına, o biri başı da Konkordo meydanına çıxır. Hər tərəfi fəvvərə, abidə, heykəllərlə bəzənmiş xiyananın abad, cəzibəlidir.

Yalnız Fransa xalqı üçün deyil, bütün dünya ədəbiyyatı və mədəniyyəti üçün ezziz və qiymətli olan Viktor Hüqo, Balzak, Emil Zolya və sair simaların təkrar-təkrar rast gəldiyimiz heykəlləri həyatını böyük amal uğrunda qurban verənlərə ləyaqətli xatirə olmaqdan başqa, həm də istedadlı sənət nümunələridir.

Sena lal, lam axan, sanki şəhərə yaraşıq, gəlib-gedənə zövq verən gözəl bir çaydır.

Site adası çayın ortasındadır, şəhərin ən abad, tamaşalı yerlərindən biridir. Səyyahların çox maraqlandığı Notr-Dam kilsəsi də buradadır.

Bu nəhəng şəhərdə qısa müddətdə müsafir olan bir adamın Paris haqqında dediklərini, əlbəttə ki, kamil və kifayət saymaq olmaz. Ancaq Parisin bütün gözəllikləri, dəbdəbə, parıltılarına rəğmən, mənə elə gəldi ki, indi bu, geriyə baxan, keçmiş ilə daha çox fəxr edən bir şəhərdir. Bütün gəzməli yerlərdə, saray, muzey, parklarda bu gündən az şey görər, eşidərsiniz: Napoleon filanıncı ildə belə əmr verdi. XIV Lüdovik belə dedi, Kralın ilk izdivacı burada olub, ordunun məşhur nümayishi bu meydanda keçib. Filan romanın qəhrəmanı bu yerdə yaşayıb, filan beynəlxalq müqavilə bu yerdə bağlanıb.

Mən bu tarixi yerlərin heç birinin əhəmiyyətini azaltmaq fikrində deyiləm. Bunlar mütəxəssislər üçün tarixi fakt, əyani vasitədir, həm də gözəl sənət abidələridir. Qeyd etməliyəm ki, sənət abidələrinin saxlan-

ması, qorunması, nəşri, təbliği işi çox zövqlə, mədəni bir üsulda təşkil olunmuşdur. Ancaq bizim kimi qələm sahiblərini, hər şeydən əvvəl, müasir Fransa, indiki həyat və cəmiyyət daha çox maraqlandırırırdı. Bu mənada Parisdə yenilik, demək olar, çox azdır. Təzə tikinti Yunesko binasını, bir də böyük sərgi binasını çıxmış şərtlə başqa mühüm bir tikintiyə rast gəlmədik. Bu iki tikinti maraqlı idi.

Burada mənzil şəraitinin çox çatın olduğunu bizi dedilər. Şəhər kənarında çoxmərtəbəli, otaqlarının tavanı alçaq olan biçimsiz bir bina göstərdilər. Guya, şəhər idarəsi belə binaları tələsik tikib icaraya verməyə çalışır. Qazanc ehtirası ilə yaşayan sahibkar, tacirlər müştəri cəlb etmək üçün qabılдан çıxırlar. Rəssamların çoxu bu "təbliği" işə cəlb olunurlar. Bunları gördükçə kapitalizm dünyasında "pul kisəsindən asılı olan rəssam", yazıçı haqqında V.I.Leninin hələ yarım əsr bundan əvvəl dediklərini bir daha xatırlayıram. Əməyini bu cür məqsədlər üçün hərraca qoymağə məcbur olan sənətkarlara yazığım gəlir. Rəssamların az bir qismi müəyyən muzeylərdən, ya xaricilərdən sifariş alıb klassik nümunələrin (Luvrda, Versalda) surətini çıxarırsa, çox qismi işsizlik ucundan bazar, meydançalarda kürsü qoyub pula gedən, yüngül mənzərələr çəkməyə məcbur olurlar. Avtobuslar, fotovitrinlər və mehmanxanalarda belə şəkillərə çox rast gəlmək olar. Qəribədir, burada reklamin nə dərəcədə həqiqətə uyğun olduğunu yoxlayan da olmur.

Altmış min əhalisi olan, 1789-cu ildə Fransanın tərkibinə daxil edilən, uzun zaman "azad şəhər" kimi tanınan, Papa şəhəri deyilən Avinyonda bizi bir mehmanxanaya apardılar. "Eksesuar" deyilən bu mehmanxananın əla kağızda çap olunan, altı səhifəlik reklamını oxumaq mümkün deyil. Nömrə, restoran və sairənin rəngli şəklini elə gözlə çəkiblər ki, baxdıqca baxırsın.

Elə ki, mehmanxananın içiñə girdik, nömrələri gördük, köhnə Şərq şəhərlərində olan karavansara otaqları yadımıza düşdü. Sən demə, buranı təzə varlanmaq həvəsinə düşən bir tacir düzəldib, müəyyən bir şəkəl salmaq istəyir. Bina, doğrudan da, yaşamağa namənasib bir bina idi. Otaqlar dar və qaranlıq, döşəmə kərpic və fərşsiz, divarlar şit qırmızı rəngdə, sonradan əlavə olunmuş elektrik sobası səqfa yaxın bir yerdə, dərin sünü vannalara baxmaq istəmirsen. Mehmanxana restoranı həyət-

dən kəsilmiş soyuq şüsbənd idi. Ortalıqda soba qoyulsa da, binanı qızdırırmırı. Mehmanxana sahibi kiminsə bağlılığı mis qabları divardan asmışdı. Külqabaların içində də yekəxana "Salam!" sözü yazılmışdı. Bələdçimiz də, görünür, aldığını hiss etmişdi. Biz burada yaxşı ki, bir-cə gecədən artıq qalmadıq. Mehmanxananın ətrafındakı dar, qaranlıq, daş küçələrə cürbəcür mağaza pəncərələri korlar kimi baxırdı. Mağazalara ayaq basan adam görəmədi. Fransada, demək olar ki, bütün magistral maşın yolları, şəhər və kəndlərin içindən keçir. Köhnə və kiçik şəhərlərin dar və izdihamlı küçələri maşın yoludur. Buna qarşı şoferlər dəfələrlə etiraz edib, yolu kənardan çəkməyi təklif etmişlər. Ancaq ki əhali, daha doğrusu, əhalinin tacir qismi buna mane olur. Onlar isteyirlər ki, minlərlə maşınlar məhz şəhərdən, baş kūçələrdən keçsin, müsəfirlər satıcıların mətahını tez görsün və alsın. Belə balaca şəhərdə mağaza sahibləri evinin, həyətinin qabağını vitrinə çevirirlər. Süd-qatıqdan, meyvədən, toyuq-cücedən tutmuş oyuncaga qədər hər şeyi piştaxtanın üstünə düzürlər. Demək olar ki, çoxu səyyahlardan ibarət olan səninişlər də buradan şey almağı unutmurlar. Qazanc ehtirası qanunlara istiqamət verir.

Öküz döyüşü deyilən vəhşi bir tamaşa mənzərasına həmin şəhərdə rast gəldik. Qədimdə Krit adasında, Yunanistan və Romada, on birinci əsrənən sonra isə İspaniya və Meksikada dəb düşən bu adətə indi mədəni ölkələrdə dözməzlər. Tamaşa meydançasına, öküzlə döyüşmə-yə çıxan pəhləvan (matador) nizə ilə heyvanı hirsənləndirir, pərdə ilə gözünü örtüb ondan yayınır, tamaşçılar isə onun cəldliyinə, cəsarətinə, vəhşi hərəkətinə "afərin" deyir, əl çalırlar.

Aydın məsələdir ki, Fransa kimi mədəni bir ölkədə bu orta əsr vəhşətini görmək təaccübü idid. Bələdçilərimizin dediyinə görə, ölkənin şimal şəhərlərində buna yol vermirlər. Ümumən bu tamaşanın qadağan edilməsi tələb olunurdu. Ancaq şəhər idarəsi və icarədarlar bundan gələn qazancı nəzərə alıb, icazə vermişdilər. Qumarxana, fisqüfür yerlərinin rəvac tapması da məhz qazancla bağlıdır.

Fransa və İtaliya sərhədində Monako deyilən kiçik bir hökumət (krallıq) var. Guya, bu müstəqil ölkədir. 4500 nəfor yerli əhalisi, 180 nəfərlik qoşunu, on bir naziri, xüsusi sikkəsi (pulu) var. Kralın qapısında

dörd-beş dənə təkərli top qoyulub, gəlib-gedən baxır. Bu ölkənin bütün gəliri kazino, qumarxalarındandır. Monte-Karlo məşhur qumarxanadır ki, dünyanın hər yerindən pulu çox olanlar buraya qaçırlar. Onlar udanda şədyanalıq edir, var-yoxu uduzanda isə "intihar yeri" deyilən guşayə çəkilib, qumarbazların gözü qarşısında özlərini vururlar. Qumar prosesinin özünü də bir növ "mexanikləşdiriblər". Otağın hər küncündə su avtomatlarına oxşayan maşınlar qoyulub, bilet satılır, alınan bilet dərhal oradaca oynanır. Otağın mərkəz hissəsində kazino sahibi "ağayana" əyləşib, öz maşınını hərləyir, hərlədikcə atılan pul və ya markaları toplayır.

Kazino ətrafında isə cürbəcür otellər, restoran, tamaşaxana, rəqs salonları, ətriyyat, əntiqəfürüş mağazaları vardır. Burada diqqətəlayiq müəssisə okeanşunaslıq muzeyidir. Bu muzey məshhurdur. Dəniz və dənizçilik ilə (paroxod, baliq, vulkan, bitki, səyyah) əlaqədar nə varsə, həmin muzeydə nəzərə alınmışdır. Hər gün dəstə-dəstə gələn yüzlərlə səyyahlardan muzey xeyli qazanc götürür. Yoldaşlarımızdan professor Qasim Güllənizçiliyə, Xəzər dənizinin tədqiqinə aid yazdığı yeni əsərini həmin muzeyə təqdim etdi. Monako krallığında başqa yerlərdən gələnlərlə hər cür münasibət aparırlar. Ancaq yerli təbəəliyə heç kimi qəbul etmirlər. Krallığın təbəəsi olmaq üçün ya orada doğulmalı, yaxud da orada doğulan qadınlarla evlənməlisən. Bu hökumətin sadəcə bir oyuncaq olduğunu hamı bilir. Ancaq ictimai təbəddülat aparmaq istəmirlər. Çünkü, vətəndaşlar burada dövlətə vergi vermir, heç bir ictimai məsuliyyət daşılmırlar. Dövlət deyilən şey də, əslində, yoxdur, onlar Monakonun Fransa, ya İtaliya qanunları ilə idarə ediləcəyindən, təbəələr üzərinə cürbəcür vergilər qoyulacağından ehtiyat edərək "Cümhuriyyət yox, krallıqda qalmaq" istəyirlər. Təbəələr krala da, onun ailəsinə də itaət edirlər. Krallığın sərhədini hər dəqiqə müxtəlif ölkələrin müxtəlif markalı maşınları pozub keçir, qarovulları da dayanıb tamaşa edirlər. "Qanun qanundur" adlı məşhur kinofilm burada, həmin dövlətin sərhədindəki körpü əhvalatı üzərində çəkilmiş bir komediyyadır.

Monakonun təbiətinə, gözəl mənzərasına, yaylaşına, bulvarına, bağ-bağatına söz olma bilməz. Sahibkarlar burada özlərini xüsusişə yaxşı hiss edirlər. Aralıq dənizinə baxan günəşli, meşəlik, abad yamaclarda

villa ələ keçirmək hər kəsə müyəssər olmur.

Səyahətimizin heç də Parisdən az maraqlı olmayan istiqaməti ölkənin cənubuna, Aralıq dənizi sahilərinə olan səfər idi. Marseldən İtaliya sərhədinə qədər gözəl yollar mavi sahil boyu uzanır. Burada bir neçə böyük şəhər gördük: Tulon, Marsel, Kann, Nim, Nitsa. Aprelin ortalarında bu yerlər bizim may, hətta iyun günlərini xatırladır. Hava gözəl, günəşli, şəhərlər yaşlılıq içində, płyajlar camaat ilə dolu, bir-birinə söykənmiş nazik, əlvən çatırlar altında uşaq, böyük dincəlməkdə idi.

Tulon hərbi şəhər olduğundan, bizi oraya buraxmadılar. Çoxlu hərbi gəmilərin dayandığını gördük. 42-ci ildə Fransa dənizçiləri burada gəmiləri partlatmışdır. 44-cü ildə ikinci cəbhə açılanda bu şəhərdə ciddi vuruşmalar olmuş, almanlara böyük tələfat vermişlər.

Marsel Fransanın Parisdən sonra ikinci böyük şəhəridir. Eramızdan altı əsr əvvəl məlumudur. Tarixi ənənələri ilə məşhur olan bu şəhərdə yeddi yüz min adam yaşayır, şəhərin maşın, gəmi, təyyarə, kimya sənayesi, universiteti, sənət akademiyası var. Abadlıqda Marsel heç də mərkəzdən geri qalmır.

Mərkəz küçələrindən birində, Astoriya, mehmanxanasında mən xidmətçilərdən bir neçəsini danışdım. Bunların içərisində fransızdan çox yunan, asoru var idi. Türkçə sərbəst danışanlar da az deyildi. Eləsi var idi ki, təkcə özü yox, arvadı, uşağı da mehmanxanada xidmət edirdi. Burada otel, restoran sahiblərinin çoxu xidmətçi tutmur, öz ailələrini, qohum-əqrəbalarını işə cəlb edirlər. Bu tədbir həm ucuz başa gəlir, həm də sahibkarı çox vaxt həmkarlar rəqabəti, takid, tələb qayğısından azad edir.

Deyildiyinə görə, İspaniyadan gələn qadınlar az maaşla işləməyə razı olurlar. Ehtiyac üzündən yaxın ölkələrə səpələnən İspaniya vətəndaşları məcburiyyət qarşısında hər cür işə gedirlər. Marselin köhnə və təzə deyilən iki böyük portu var. Təzə porta çox diqqət yetirilir. Burada amerikan qoşun düşərgəsi də var. Hitlerçilərin işğalindan ən çox zərər çəkən şəhərlərdən biri bu şəhərdir. Faşistlər burada 210 min gəmi batırlılar. Müharibə yaralarını şəhər son zamanlar sağaltmaqdadır. Küçələrdən tramvay təzəcə götürülüb, bəzi yerlərdə relslər hələ də durur. Şəhərin ən uca bir yerində böyük kilsə var. "Nəzir" deyib buraya iba-

dətə gələnlər çox olur. İbadətgahın yollarında ibadətlə o qədər də uyuşmayan əyləncə, kef yerləri, cürbəcür mağazalar var.

Halay vurub dayananlar, oyunbaz, ya hipnozçuya baxırlar.

Fransa mehmanxanalarının çoxunda məxmər, qumaş yox, sadəcə çit çox işlədir. Stul, çarpayı örtükleri, süfrələr, pəncərə pərdələri də sadəcə çitdəndir. Qalın məxmər və ya naxışlı payəndazları otelin döşəməsinə müxtayırlar.

Mən uca bir yerdə maşınlara benzin verən budkanın yanında dəyanıb, Marsel şəhərinin ümumi mənzərəsini seyr edirdim. Sanki, göydən tökülmüş kimi, six, daş binaları görəndə köhnə Bakının mənzərəsi yadına düşdü. Daş körfəzləri duru, təmiz dəniz suları yuyur və sular da dənizçilərdən tutmuş şəhər uşaqlarına qədər hamı çırmır.

Marseldə qağayılar çoxdur və insandan qorxmurlar. Bizzət göyəçinlər əzizlənib qorunduğu kimi, orada da qağayılar əzizlənib qorunur. Sahilin ən yaxşı yerlərində varlıların yaraşıqlı malikanələri var ki, yalnız yay mövsümündə deyil, bütün ili orada məskən salırlar. Dənizçi, yoxsul fəhlə ailələrinin köhnə dəmiryol, trolleybus vagonlarında yaşaçıqlarını da görmək olurdu.

Bu şəhərdə çınar xiyabanları çox gözəl idi. Sovet İttifaqının bir çox yerlərində – Gəncədə, Göyçayda, Səmərqənddə, Daşkənddə, Soçidə olan xan çinarlarının həmcinsini uzaq bir ölkədə görmək çox fərəhli idi.

Parisdəki palid xiyabanlarından sonra çinarlar daha əzəmətli, gözəl görünürdü. Çınarlara burada qayğı ilə yanaşırlar. Onların xiyaban tərəfini sərbəst buraxır, kənar tərəfini kəsib tökürlər. Bizim bəzi xiyabanları örtən meynələr kimi göyün bir qatında çinar budaqları qabaq-qabağa galib, tağ təşkil edirlər. Çınarın gövdəsini iki-üç metr ağardırlar ki, gecələr maşınlar toxunmasın. Nəqliyyatdan kənar bulvar, küçə, meydانlarda isə çınar kölgəsi ən gözəl istirahət yeri sayılır. Restoran, kafelərin qabağında, çınarın altında sıra ilə düzülən masalar ətrafında əyləşib dincələnləri tez-tez görmək olur.

Həmin çınar ağaclarının başında qarğı yuvaları görünürdü.

Marsel Aralıq dənizində çox böyük bir portdur. Burada hansı ölkənin desən, paroxodları vardır. Kater, yelkənli qayıqların çoxu o yanbu yana səyyah daşıyır.

İf adasında işləyən katerlərin işi çox olur. Bu adada çoxlu tarixi abidələr gördük. "Dəmir maska" kinosunda göstərilən əhvalat, guya, burada baş vermişdir. Keçmiş Fransa krallarının amansız cəza tədbirlərini nümayiş etdirən çox iibrətli nümunələr var. Parisdə satılan malin müəyyən, qəti qiyməti yoxdur. Bu mağazadan on beş franka aldiğın köynəyi o birisində iyirmi beş franka satırlar. Bunun səbəbini soruşanda belə deyirlər: "Bəs bizim reklamımız, işıqlarımız, xidmətçilərimiz, şəhər mərkəzində olmağımız..."

Buralarda oğurluq yoxdur. Küçədə, stol üstündə tökülen mallara heç kəs nəzarət etmir. Müştərilər, məsələn, köynəyi, ya cemperi götürüb, özü içəriyə satıcının yanına gedir və qiymətini soruşur.

Iyirmi franka deyilən paltarı bəzən danışır, on franka alanlar olur. Sovet adamları mağazada şeyin müəyyən qiyməti olduğunu bildikləri üçün belə danışıği artıq sayırlar. Mağaza sahibi müştərini aldatmağa aldatmaq yox, "ticarət məharəti" adı verir.

Oğurluq, ancaq xırda oğurluq yoxdur. Biz orada olan günlər böyük bir oğurluqdan qəzetlər yazır, adamlar qəzəblə danışıldır. Pijen adlı bir milyarderin dördyaşlı Erik adlı uşağını oğurlamışdır. Atasına məktubla bildirmişdilər ki, yarım milyon frank verməsən, oğlunun üzünü görə bilməyəcəksən. Ata yazılıq tələb olunan məbləği verməyə məcbur olmuşdu.

Soruşacaqsınız ki, pulu verəndə oğruları ələ keçirmək olmazdım? Yox, olmazdı! Çünkü, oğrular, düşündüyüümüz qədər də aciz və köməksiz deyillər. Oğrular həmin məbləği müəyyən bir oteldə, müəyyən adam vasitəsilə milyarderdən almışlar və zərərdidəni inandırılmışlar ki, pul verdiyin adamın başından bir tük əskik olsa, oğlunu da, özünü də oğurlanmış bil!

Pulu verəndən sonra saat 4-də ata vəd olunan yerə getmiş, orada uşağını oturub ağlayan görmüşdü.

Mətbuat bu hadisədən ağızdolusu bəhs edir. Pijenin hətta istənilən pulu verəndən sonra da qorxuya düşdüyüünü, polisə lənətlər yağıdığını yazırı.

Marselin yaxınlığında tarixi yerlərdən sayılan, vaxtilə məhbusular saxlanan İf sürgün yeri imiş. Bir metroluq daş daxmada bir əsgərin on

beş il sərasər əzab çəkdiyini danışırı. "Unutma yeri" deyilən daş otağın pəncərəsindən oraya atılmış adama bir müddət çörək, su verir, sonradan "unudurmuşlar". Dəmir maska geyməyə məcbur olan əkiz qardaş (kralın qardaşı) burada ömür sürmüştür.

Yollar boyu səliqəli əkin, bağ, bağçalar görürsən, fransız kəndliləri ail üzvləri ilə birlikdə öz tarlalarında işləyirlər. Qəribədir, burada bağlardakı tənəklər kol kimi bəslənib becərilir. Tənəyin boyu yarım adam boyudur. Yuxarısına qədər budaqlardan təmizlənmişdir. Başında isə bütün budaqlar buraxılmışdır. Hər il məhsul götürüləndən sonra həmin budaqlar kəsilir. Tənək bizim bəzi gül kollarına bənzəyir. Ancaq neçə-neçə hektar bağlarda bütün tənəklər möhkəm cərgələrlə əkilmişdir. Ərik, alma, armud ağaclarının da cərgə ilə əkildiyini gördük. Ən səfali, tamaşaçı yol Nisse şəhərindən sonra, sahildən, kurort şəhərlərdən ayrılaraq, ölkənin içərilərinə doğru getdiyimiz yoxuş, "ücmərtəbə" yol idi. Bu yol hər an bizi dənizdən uzaqlaşdırır, yüksəklərə, həm də abad villaların, bağ-bağçanın içindən keçirirdi. Burada mən istər-istəməz Sοçini, Qara dəniz sahilərinin yaşıl meşələri arasından keçən qırımlı yolları xatırladım. Sağımızda adımı valeh edən dumdur mavi dəniz, solumuzda isə yaşışlaşmışda olan yamaclar görünürdü. Hər neçə kilometrdən bir abad düşərgə – kafe, restoran, əyləncə mağazalarına rast gəlirdik.

Fransa yolları ilə hər markadan olan cürbəcür maşınlar gedir. Ölək səyyahlarından milyard mənfəət götürürler. Bu işi sadələşdirmək, asanlaşdırmaq üçün bir sıra Avropa ölkələrdən gələnlərdən (İtaliya, İspaniya) xüsusi icazə tələb olunmur. Maşınların çoxunun dalında təkərli qoşqu var. Maşın sahibləri bu "təkərli otaqlara" bütün ailə üzvlərini doldurub, istədikləri yerlərə aparır, istənilən müddət dayanıb yaşayırlar. Həmin "otaqların" üstündə isə yük bağlamaq üçün münasib dəmir kəmərlər düzəldilmişdir. Kann şəhərində plajda minlərlə adamın dincəldiyini gördük. İki nəfər əlcəzairli ərəb qardaş da ciyinlərdə xalça, palaz, əllərində dəsmal, portmanat satır, birtəhər gün keçirirlər.

Reklamların birində Sibir sözü oxudum. Bunun, Fransada buzxa-na demək olduğunu öyrəndim. Bu söz buz maşını satan bütün mağazalarda yazılmışdı. Sonra latin hərfəri ilə yazılmış Buxara (Bixaçça) sözü

diqqətimizi calb etdi. Güman etdim ki, bu, dəri mağazasıdır. Sən demə, Buxara burada xalça-palaz deməkdir. Həmin mağazada dünyanın hər yerindən gətirilmiş fərş görmək olardı.

Gözəl yaylaq şəhəri Nitsa eramızdan 350 il əvvəl yunanlar tərəfindən salınmışdır. Bura məşhur Qaribaldinin vətənidir. Onun adına küçə var. İndi şəhərdə iki yüz min əhalisi yaşayır. Gül-çiçək bağıları çoxdur. Güldən alınan mənfəət milyonlara bərabərdir. Nitsada gül təsərrüfatı və ətriyyat sənayesi də vardır. Mehmanxana və salonların çoxu mətahini buradan aparır. Nissedə bizə Turgenevin yaşadığı mehmanxananı göstərdilər. Keçdiyimiz yerlərin çoxu tarixi şəhərlər idid. Fevral ayında Platin qırılıb, kəndləri dəhşətli sel aparıb, minlərlə adam ölüb. Platin tikan mühəndisləri məhkəməyə veriblər. Məhkəmə prosesi indi də qurtarmayıb, yollarda uçan binaları, kökündən qopan nəhəng ağacları, sel basan kəndləri, hələ də qurumamış gölməçələri gözümüzələr göründü.

Nim şəhərinin yollarında sərv ağaclarının yaraşıqlı xiyabanı var. Bu ağacların lap cavan olduğu məlumatdır. Bunları xüsusiilə ərizələyir, hətta bir qədər müqəddəs də sayırlar.

Sovet şairi Dolmatovski Fransanı gəzərkən "Sovet səyyahının mahnısı" şeirini yazmışdır. Həmin şeir fransız dilində də nəşr olunmuşdur.

Burada yolların mühüm bir qismi xüsusi kompaniyanın əlindədir. Hərəkət zamanı baş verən hadisələrə kompaniya cavabdehdir. Yolda Nim şəhərini keçəndən sonra böyük avariya baş vermiş, iki maşın toqquşmuşdu. Odur ki, polislər bütün sürücülərdən ehtiyatlı olmayı tələb edirdilər.

Eks deyilən köhnə, balaca bir şəhərdən keçdi. Bura XV əsrən universiteti olan şəhərdir. Universitetdə yalnız hüquq fakültəsi vardır. Eksdə məşhur müalicə suyundan istifadə olunur. Salon adlı balaca şəhərin (on yeddi min əhalisi var) XVI əsrən suvarma sistemi məşhurdur. Arlda isə şəhər meydanında yaşıl göbələk şəklində böyük qəribə bir heykəl var.

Nimə, qədim şəhər olduğu üçün, Fransa Roması deyirlər. Burada iki min il əvvəl tikilmiş üçmərtəbəli bir körpü gördük. Bu körpü doğrudan da böyük sənət abidəsidir. "De qardo" körpüsünün 49 metr hündürlüyü, 270 metr uzunluğu vardır. Möhkəmliyinə isə söz ola bilməz. Sonra Nim şəhərində köhnə sarayların qalıqlarına, Qız qalasına oxşayan hündür minarə ucuqlarına tamaşa etdik. Kilsələrin hansında isə səsin böyük və davamlı əks-sədəsi var idi. Bələdçilərdən biri "mən oxuyum, siz dinləyin" deyə bir az səslənəndə səda hər yanı götürdü.

Biz bir sıra şəhərlərdə muzey, kilsə, saray, qəbiristan, körpü xarabalara baxmaqdan bezmişdik.

Ayın 19-da Fransanın məşhur şəhəri, bir çox tarixi hadisələrin məkanı Versala getdik. Bu, Parisin həvaləsidir. 70 min əhalisi var. 1883-cü ildə, Amerika-İngiltərə müqaviləsi, Birinci Cahan müharibəsindən sonra, 1919-cu il (28 iyul) sübh müqaviləsi burada bağlanmışdır. Versal lap əvvəllər ovçu evi, sonra kralların iqamətgahı olmuşdur. XIII Lüdövik buranı dövlət sarayına çevirmişdir. İndi isə məşhur muzey kimi səyyahların çox gəlib-getdiyi bir yerdir.

Vaxtilə qırmızı kərpicdən tikilmiş bu sadə saray Kral XIV Lüdövikin evi idi. 600 xidmətçi yaşayırı. Qapıda 2000-nə qədər yəhərli at dayanardı. Kralın mətbəxi kənarda idi. Oradan buraya gələnə qədər xörək soyuyurdı. Sonralar sağ-solda binalar artırıblar. Krala yaxın olanlar burada yaşamaq istəyirlər. Lap yuxarı çardaqdə isə kimi desən, tapardın.

1789-cu ildə Parisdən bura üsyançı qadınlar gəlib kralı xalqdan ayırılmaqdə təqsirləndirmişdilər. Məşhur general La Fayet kralı canaataqasına çıxarmış, hərəkatı yatırılmışdı.

Sonra kral adamları ilə Parisə köcdü və Versal sarayını bağladılar. Versal birdən-birə tikilməyib, tədricən inkişaf etmişdir. 1918-ci ildə bir milyarder yüz milyon pul xərcləyib sarayı əsash təmir etdirmişdir. Əfsənəvi simaların adına təntənəli zallar tikilmişdir (Venera, Diana, Merkuri). Bu zallar müəyyən məqsəd güdürdü. Məsələn, Murano zalı qəbul üçün təyin olunmuşdu. Həftədə iki dəfə burada iki min şam yanardı. Kral camaatı qəbul edər, orların yanında əyləşib nahar edərdi. Camaat ona baxardı.

Zalların birinin küncündə 1919-cu ilda Almaniyanın məğlubiyətindən sonra müttəfiqlərlə bağlanan sübh müqaviləsində yadigar kiçik bir stol qalmışdı. Bunun ətrafında böyük diplomatik səhbətlər getmişdi.

Dəhşətli müharibələrə, qırğınlara son qoymaq kimi müqəddəs bir amalı düşünəndə, doğrudan da, bu yerin tarixi əhəmiyyəti adamin gözündə böyükür. Ancaq tarix və hadisələr göstərdi ki, Versal kürsüsünün ömrü və gücü az oldu. Kapitalist dövlət başçılarının qanlı qırğınları sonralar da şiddəti ilə davam etdi.

Tarixi hadisələri xatırlamaqdan başqa muzey xadimləri bu sarayda əcaib və gülünc mətləbləri də böyüdüb danışırlar. Kralın yatağında nələr olurdu: yorğan-döşək salib-yığmaq mərasimi necə keçirilirdi. Kimse bu otaqda qara çiçək tutub öləndə xidmətçilər necə kənara qaçıb, saray adamlarının "Öküz gözü" salonundakı qeybəti (bu salonun yuxarı, dairəvi pəncərəsi öküz gözüne çox oxşayır) necə yayılır, təsir bağışlayır. Kralıça Mariyanın oynası ilə gəzib kef çəkməsi tarixi hadisə kimi səyahrlara bütün təfsilati ilə danışılır. Qəribədir ki, indi də Kralıça adına küçə var.

Versalin gözəl parkı var. Buranın arxitekturasına da söz yoxdur. Burada üç min gül növü yetişdirilir. Böyük kanal, zəngin restoran, tamaşa yerləri var.

Per-Laşez deyilən məşhur Paris qəbiristanlığına getdik. Kommunarların xatırə lövhəsinə baxdıq. A.Barbüsn, Jolio-Küri, Marsel Kaşenin, Dmitrovun müdafiəcisi Marşal Vlaarin, faşist cəlladlarının qurbanı olan bir çox fransız vətənpərvərlərinin məzarını ziyarət etdik. 1940-ci il də alman-faşist işgalindən sonra Fransanın çəkdiyi iztirabları bu qurbanların xatırəsində də aydın görmək olar. Faşistlər vətənpərvər qadınları 1944-cü ildə dəstə-dəstə qırmışlar, Fransanın indiki baş naziri De Qollun qızı da bu qurbanların içində olmuşdur.

Faşistlər Maut Hauzen konslagerində 12.500 adam öldürmişlər. Burada dustaqların necə işgəncə ilə saxlandığını göstərən bir heykəl var. Fransız dustaqlar 186 daş pilləkəndən qalxmali, çıynında ağır daş daşimalı idi. Sənətkar Şuşenin yaratdığı bu heykəl olduqca canlı və təsirli idi. Ona görə tasirli idi ki, həmin qurbanların ana, bacıları, arvadları əzizlərinin qəbri ətrafında əkilən gulləri sulayır, dəhşətli günlərin on beş ilini qeyd etməyə hazırlıq görürdülər. Həmin qadınlar bizi tanuyanda, böyük bir ölkədən, xalqları faşist zülmündən xilas edən qüdrətli Sovet İttifaqından olduğumuzu biləndə minnətdarlıq hissi ilə köyrəldilər, göz-

ləri yaşırdı, bizim də gözlərimiz yaşırdı. Biz onlarla səmimi görüşdük.

Kommunarların divardakı sadə xatırə lövhəsi günəş, yağışlar nəticəsində solub, silinib getməkdədir. Qəbiristanlığın ən təntənəli, abad hissəsi varlıkların sərdabələri olan yerdir. Buna baxmayaraq, böyük tarixi simaların məzarları da abaddır. Barbüsün qəbrinin qırmızı mərməri ni Ural fəhlələri vermişlər. Fransızlar bunu təşəkkürlə yad edirdilər. Bizim səyahət programımız çox gərgin idi. Hər iki tərəf (soviet-fransız turist təşkilatları) çalışırkı ki, az vaxtda çox mətləb əhatə edilsin.

Vaxt azlığından çox yerə getmək mümkün olmur. Programda Parisin Sorbon darülfünunu yox idi. Ancaq bizim dəstədə alımlar olduğu üçün oraya getməyi takid etdik və getdik. Təəssüf ki, Pasxa bayramı münasibətilə bütün Fransa məktəbləri, universitetlər müəyyən müddətə bağlanmışdı.

Sorbon Parisin six küçələrindən birində, köhnə stildə tikilmiş ağır bir binadır. Balaca, səliqəli həyəti var. Dərs zallarından birinə baxdıq, bu, divarları qırmızı taxta ilə örtülmüş 400 adam tutan bir zal idi. Opera teatrı stilində, sıralar mərkəzdən uzaqlaşdırılmış yuxarı qalxırı. Müəhərəçi hamidən aşağıda, tələbələrin əhatəsində durmalı olurdu.

IX Lüdovikin ruhanisi Robert Sorbon tərəfindən 1253-cü ildə düzələn bu universitet əvvəl kasib tələbələrin və müəllimlərin yurdu idi. Burada dini dərslər və ibadət öyrədilirdi. XIII əsrən ruhani hazırlanı məktəb olub, 1808-ci ildə Napoleon bu binanı universitetə verib, incəsənət muzeyi kimi saxlayıblar. 1469-cu ildə kitab çapı da bu müəssisənin təşəbbüsü ilə olub. 1821-ci ildə müstəqil dini məktəb olub. Sonralar ədəbiyyat, təbiət fakültəsi qalib. Deyildiyinə görə, burada 3 min tələbə oxuyur. Parisdə 3 universitet hüquq, tibb, təbiət, ədəbiyyat, əcəzaçılıq fakültələri var. Bunlarda 61 min tələbə təhsil alır. Bu məktəblərdə dini fakültələr də mühüm yer tutur, katolik, protestant və s. Demək lazımdır ki, Sorbon, bizim qiyabi nəzərimizdəki əzəmətindən çox aşağı, köhnəlimiş bir binadır. İndi Parisdə yeni universitet tikilməkdədir. Sorbon isə tarixi əhəmiyyəti olan bir yer kimi qiymətlidir. Sorbona həyətdə və otaqlarda bir çox böyük simaların, o cümlədən, Hüqonun, Molyerin, Paskalin, Zolyanın heykəl və büstləri saxlanır.

Luvr Parisin ən məşhur mənzərəli yerlərindən biridir. Şəhərin

mərkəzində yerləşir. Bura XII əsr də normandlardan qorunmaq üçün qala olub, sonra kral sarayına çevrilib, Fransa inqilabından sonra isə muzey olub. Mürəbbə şəklində tikilmiş sarayın qabağında general La Fayetin at üstündə heykəli qoyulmuşdur. 1515-ci ildə saraya hər iki tərəfdən yeni qanadlar – hissələr tikilib əlavə olunub. Fransa renessansının cürbəcür əlamətlərini bu tikintilərdə görmək olar.

Naxışların bəzilərində simfonik hərflər nəzərə alınıb, hərflər də başqa-başqa tərəflərdən müxtəlif şəkildə oxunur, ayrı-ayrı müqəddəs, ya tarixi şəxslərin adına işarə edir.

Bu naxışı latin əlifbasında həm D, həm H kimi oxumaq olar və hər ikisi düzdür, burada kiminsə xatirəsi nəzərdə tutulmuşdur.

Luvr sarayı 600 il müddətində tikilib, 1793-cü ildən xalq muzeyi adlandırılıb. Burada dünyanın ən yaxşı sənət abidələrindən nümunələr tapmaq olar. Antik sənətin bəzi şah əsərləri (Venera) burada saxlanır.

Veneranı 1820-ci ildə yunan adasında Kotan sürən bir türk kəndliyi tapıb. Kotan heykəlin bəzi yerlərini zədələyib. Fransa konsulu adadan keçəndə heykəli görüb alıb – Venera Milosskaya mərmərdən düzəlmə bir heykəl olaraq gözəllik nümunəsidir. Bu, yunan sənətinin Elinist nümunəsi sayılır.

Luvrda bir-birindən gözəl, zəngin sənət zalları vardır. Bunların hamisəna ecazkar sənət nümunələri düzəlmüşdür.

Uşaq atasının ayağından tikan çıxarır. Bu heykəli iki min il bundan əvvəl Roma sənətkarları elə canlı yaradıblar ki, daşa yox, diri, iztirab çəkən insana baxdığını güman edirsən.

Antik "Telefon" adlandırılın iki hovuza baxdıq. Bunlar bir-birindən çox uzaqda olsa da, birinə deyilən söz o birisində eşidilir. Hovuzların biri hökmdar xanımın yanında, o birisi ilə qulların yanında imiş. Qullar hovuza baş ayıb əmr gözləyirlərmiş.

Saraya zəhmət çəkən, kömək edən adamların da heykəlləri, şəkiləri burada var. Uca gözəl rəsm zalının uzunluğu 257 metrdir. Burada İtaliya, İspaniya, Fransa rəssamlarının əsərləri çıxdır. Dahi rəssam Leonardo da Vinçinin on səkkiz məşhur əsərindən altısı buradadır. Məlum olduğu üzrə, Leonardo İtaliyadan qaçmış, əsərlərini Fransaya gətirmiştir. Luvr böyük bir ansamblıdır, arxitektor Petro, Levo, Lesko

və başqalarının əli ilə əsrlər boyu tikilmiş, zənginləşmişdir. Hər hakim bu saraya bir şey əlavə etməyi özünə həm dövlət, həm də vətəndaşlıq şərəfi saymışdır.

Bizim səyahətimizdən iki həftə əvvəl fransızlar Sovet dövlətinin nümayəndələri ilə görüşmüdürlər. Bu görüşün təsirini biz kitablar, qəzetlər, lövhələr, şəkillərdən başqa sadə insanların, fransız zəhmətkeşlərinin simasında, hərəkət, rəftarında, qonaqpərvəstliyində də gördük. Biz iftiخار hissi ilə deyə bilərik ki, həm Parisdə, həm də başqa şəhərlərdə sovet adamlarına dərin hörmət edirlər. Fransız xalqının sülh və əminəmanlıqlı yaşamaq arzularının hər şeydən güclü olduğuna bir daha inandıq.

Bizim yoldaşların bəziləri özləri ilə Sputnik, Kreml, Qızıl Meydan, Sülh göyərçini suvenirləri aparmışdır. Bunu tanış olduğumuz fransızlara bağışlayırdılar. Yerlilər həmin suvenirləri böyük sevincə qəbul edirdilər.

Cənubdan Parisə qayıtdığımız qatarda bizə xidmət edənlərə hədiyyə verəndə aşpazı da unutmadıq. Aşpaz iş paltarında qarşımıza çıxdı. Sovet səyyahlarını bir-bir qucaqlayıb öpdü, aldığı nişanı döşənə taxdı.

Səyahətimiz sona çatırdı. Aprelin 21-də Parisdə son günümüz idi.

Biz, uşaqdan böyüye qədər fransız zəhmətkeşlərinin hamisində qüdrətli Vətənimizə, xalqımıza dərin bir hörmət, dostluq hissi duyarlaq səhərçağı Parisdən, Fransa torpağından ayrıldıq.

Ölkəmizdən gələn rahat hava gəmisinə – "IL-18" təyyarəsinə əyləşdik.

– Dostlar, hələlik!

– Hələlik, dostlar!

1950

BAKİ GÖRÜŞLƏRİ

20-ci illerin axırları, mülayim payız günləri idi. Rayon şəraitindən yenice ayrılmış, pedaqoji institutda təhsilimi artırmaq üçün Bakıya gəlmişdim. Şəhər mühiti mənim üçün həm yeni, həm də maraqlı idi. Bakıda tanış olduğum ilk ev – Kiçik Qala küçəsindəki 16 nömrəli ev, balaca həyatın sağında dar pilləkənlərdən yuxarıda, ikinci qapıdakı mənzil Ədalətin mənzili olmuşdur.

Ədalət bizim institutda, yuxarı sinifdə oxuyan yoldaşımız idi. Atasının tələbələrə otaq kiraya verdiyini bizə dedi. Biz də həmin evin qapısını döyməli olduq.

Ədalətin atası idarələrin hansında hesabdar işləyirdi. Ancaq özü əhvallı, məlumatlı, ünsiyətli adam idi. Biz kiraya elədiyimiz otağın qıymətini danışmaq istəyəndə bənd olmadı:

– Otaqdi, – dedi, – yaşayarsınız, eləcə hökumətə verdiyimiz ki-rəni, işığı, suyu ödəsəniz, bəsdir. Sizzən bir şey tələb olunmur. Ədalətin yoldaşlarınızın.

Biz öz aramızda belə danışdıq ki, üç yoldaş, hərəmiz on-on beş

manat versək, ev sahibi razı qalar. Elə də elədik.

Ədalətin atası hesabdar Mirzə Qasım, doğrudan, əhvallı adam idi. Biz kırkeş, qonaq kimi yox, lap doğma övlad kimi baxırdı. Hər gün yoxlayırdı: işiq qaydasındadırı, su gəlir, soba yanır, otaqlar təmizlənirmi? Cavanların bişmişinə, çayına baxan varmı? Məktəbə necə gedib-gelirsiniz, nəqliyyatdan korluq çəkmirsiniz? Mirzə Qasım bizi xalqının yeniyetmə cavanları kimi əzizləyir, hər ehtiyacımız ilə maraqlanırırdı.

Söhbət zamanları bir də gördürün ki, Mirzə Qasım tələsik qalxdı, yeyin addımlarla o biri otağa keçdi, iki dəqiqə sonra qayıdır, sözünə davam etdi. Əvvəl buna təəccüb edirdik, soruşmağa da cəsarət eləmirdik. Görünür, bunu hiss etmişdi. Bizim marağımızı götürüb sözü açdı:

– Uşaqlar, – dedi, – mən lap köhnədən atalar sözü ilə məşgül olmuş余 sevirəm. Hacıının (Hacı Zeynalabdinin) idarəsində çalışan zaman hesabdar dəftərimin altında ümumi dəftər saxlardım, istədiyim misalları dərhal qeyd elərdim. Sovet qurulandan sonra həmin misalları nəşriyyata verdim, çap elədilər! İndi o kitab əllərdədir.

Mirzə Qasım bütün danışqlara, söhbətlərə diqqət yetirirdi. Özünün söz-söhbətlərində də bu nümunələrdən gətirirdi. Müsahiblər eşitdiklərinə bənzər təzə misal əlavə edəndə kişinin gözü işıqlanırırdı. Qızıl tapmış kimi, təşvişə düşür, istədiyi misali dönə-dönə təkrar edirdi:

Əzizinəm hər aylar,

Hər ulduzlar, hər aylar.

Başım cəllad əlində,

Dilim səni harayalar!

Mən bunu deyəndə kişi cəld qalxıb dəftər, qələm gətirdi, yazdı. Yenə təkrar etdi. Sonra valeh kimi dizinə döydü:

– Sözə baxın, siz Allah! Bir görün məhəbbəti belə od ilə deyən olubmu? Başım cəllad əlində, dilim səni harayalar!

Yanan qəlbin alovunu, tonqalını bundan yaxşı necə demək olar?..

Mirzə Qasım ürəyini tərpədən misalı hər yetirənə, hətta, qoca nənəsinə bir şair eşqi ilə deyərdi. Deyərdi, sonra da izah edərdi:

– Bunu lap böyük şair, azəri xalqı deyib. Gör necə atəş ilə, necə

məlahətlə deyib. Belə nümunələrin hər biri böyük xalqın məhəbbət das-tanıdır. Biz naşaq yerə etinasız oluruq, toplayıb nəşr etmirik...

Mirzə Qasımın şifahi ədəbiyyata marağının bizi də qızışdırılmışdı. Sınıfdə yeri gələndə suallar verir, ədəbiyyat müəlliminin rəyini soruşurduq:

– Tanıyıram, – deyirdi. – Mirzə Qasım ilə mənim də söhbətim olub. O kişi ədəbiyyat həvəskarıdır.

Biz Mirzə Qasımın evində yalnız ədəbiyyatdan yox, ümumən şəhər həyatından, Bakının mösiəti, adət-ənənələrindən də məlumat alır, öyrənirdik. Əli qələm tutan, yazmaq istəyənlərə redaksiyaların ünvanını öyrədir, istiqamət də verirdi.

Mirzə Qasım ünsiyyətli kişi idi və bu ünsiyyət yalnız ailə-məişət çərçivəsində qalmırıldı. O, hadisələr, yeniliklər haqqında öz fikrini açıq deyən, müsahiblərini öz hökmərinə inandırmağı bacaran adam idi. Mirzə Qasımın evinə qonaqlar, qonşular, qohumlar gəlib-gedirdi. Ev sahibi bizi də onlar ilə tanış etməyə çalışırı.

– A filankəs, bunlar bizim ali məktəb tələbələridir, tanış olun!

Biz məmənnuniyyətlə bu yeni, hörmətli adamlarla tanış olur, onları söhbətinə maraqla dinləyirdik.

O zaman Bakıda ali məktəblərin sayı az idi. Aspirantura yalnız bir yerdə – Elmlər Akademiyası Filialının yanındakı Dövlət Elmi Tədqiqat İnstitutunda açılmışdı. Buraya həvəslənən ədəbiyyatçılar içərisində Heydər Hüseynov, mən, Mehdi Hüseyn, Səməd Vurğun var idi. İmtahanlardan çıxandan sonra məni, Mehdiyi, Heydəri qəbul elədilər. Səməd də bəzi çətinliklərdən sonra ədəbiyyat şöbəsinə daxil oldu.

Aspiranturanın müdürüyinə Ali Sovetdə sədr vəzifəsində olan Soltan Məcid Əfəndiyev təyin olunmuşdu. Qəbul haqqında əmri alandan, dərs cədvəlini öyrənəndən sonra yaşamaq yeri hayına qalmalı olduq. Aspiranturanın yataqxanası yox idi və buna təminat da verilmirdi.

Biz Soltan Məcidin yanına gedib yer xahiş edəndə bir qəbz yazıb, kəndli evindən bizə yer istədi. Həmin kağız ilə bizi (məni və Səmədi) ümumi yataqxanaya buraxmali oldular. Aspiranturada təhsil alarkən mərkəzi təşkilatlar bizi tez-tez çağırır, müxtəlif tapsırıqlar verib işlədir-dilər. Bir gün bütün aspirantları təbliğat şöbəsinə yiğdilar. Kolxozlarda

gəlir bölgüsünü keçirmək üçün göndəriləsi briqadalara qoşular. Məni Goyçaya, İslamiyev deyilən bir raykom katibinin briqadasına salmışdır. 40 gün Qaraməryəm rayonunda, Qarabaqqal, Bigir kəndlərində gəlir bölgüsü kampaniyasını keçirməklə məşğul olduq.

Qışın qarlı-çögünlü günlərində bizi bu kənddən o biri kənd qoşur, hesabdarların bütün kağız-kuğuzlarını yoxlayıb, qiymət verirdik. Həmin səfərdən topladığım təssürat əsasında mən ilk oçerkər kitabı min mühüm bir hissəsini ("Sağlam yollarda") yazıb çapa verdim (1932). Həmin aylarda təzəcə yaz açıldığı, bağ-bağça çiçəkləndiyi bir zamanda sahil bulvarında gəzdiyim bir gündə ortaboy, qarayanız, qıvrımla saçlı bir oğlanın mənə yaxınlaşdığını gördüm. Oğlan, görünür, nəsə mənə bir söz deməyə tələsirdi. Yaxınlaşan kimi, əlini mənə uzatdı və ərkyana bir səslə müraciət etdi:

– Tanış olaq, yoldaş Mir Cəlal!

Mən əl verdim, soruştamamış o, adını dedi:

– Mən Mehdi Hüseynovam. Sizi yaxşı tanıyıram. "Kommunist" qəzetiñin redaktoru Əminbəyli yoldaş məndən bir komsomol üzvü, ədəbiyyatçı istəyir. Qəzetdə ədəbiyyat işlərini idarə eləmək lazımdır. Xahiş edirəm, sabah saat 10-da Az.APP-a gələsiniz.

– Haradır ora?

– İsmailiyyədə, birinci mərtəbədə oluruq. Kimdən soruştanız, yazıcıların otağını göstərərlər.

Səhəri mən İsmailiyyəyə (indiki akademiyaya) getdim. Mehdi ilə görüşdüm. Mehdi mənim yanında Əminbəyliyə zəng etdi və məni onun yanına göndərdi.

"Kommunist" qəzeti o zaman indiki mətbuat komitəsinin binasında olurdu.

Əminbəylini mən Gəncədən tanıyırdım. O, Maarif şöbəsinə, ya-xud Maarif Xadimləri İttifaqına rəhbərlik edərdi.

Burada məsul redaktor olduğunu bilmirdim. Məni görən kimi, salmalaşıb yer göstərdi. Savadımı yoxlamağa başladı. Müəllimlər seminariyasını bitirdiyimi bilib sevindi və bir vərəq verib, işə girmək üçün ərizə yazmağımı tələb etdi.

Mən yazdım, diqqətlə oxudu, görünür, səhv axtarırdı, axtardı, tapa

bilmədi. Kənarına nəsə yazdı, zəngi vurub kimisə çağırdı:

- Ədəbiyyat şöbəsinə məsul icraçı axtarırsınız, savadlı oğlandır. Götürün, qoyun işləsin!

- Həmin gündən məni redaksiyaya işə götürdülər!
- Mən aspiranturada oxuyuram, mane olmazlarmı?

Əminbəyli elini tovladı:

- Xulufluya deyərəm, oxumağına mane olmariq, işində ol.

Mənim aspirantura təhsilinə olduğu qədər "Kommunist" kimi hörmətli bir qəzet idarəsində işləməyə də həvəsim var idi. Buradakı iş şəraiti ilə tanış olmaq lazım idi. Cavadov Fərhad adlı bir kök adamı mənə göstərdilər ki, şöbə müdirinizdir. Bütün göstərişləri o verəcək!

Cavadov otağındaki şkaflardan birini açdı, bir neçə toz basmış məktub bağlaması çıxardı.

- Bunlar, - dedi, - rayonlardan göndərilən həvəskar müxbir məktubları, ədəbi yazıldırdı. Baxan olmayıb, yiğmişiq qalıb. Sən başla bu məktubları bir-bir oxu, yararlıları seç, hazırla, çapa verək, amma çox ixtisar elə, məktubdan bir neçə cümlə götürsən, bəsdir.

Mən nə zamandansa burada "həbs olunmuş" yazıq məktubların qatını açıb diqqətlə oxumağa, yoxlamağa başladım. Bunların içində şeir, hekayədən başqa xəbər, şikayət də var idi.

Məktubları düzəltməyə yox, əvvəlcə bir-bir oxuyub başa çıxmaga, məzmunlardan xəbərdar olmağa çalışırdım. Nə qədər qəribə və gözlənilməz olsa da, burada vaxtilə özümün Gəncədən, Gədəbəydən yazdıığım məktub, ocerkləri, hekayələri tapdım və sevincə orları təkrar oxuyub düzəldim. Öz məktublarımı şöbə müdirinə yox, birbaş Əminbəyli yoldaşa oxuyub, çapına icazə istəməyi lazım bildim.

Əminbəyli əsasən Gəncədən olan bu məktubları maraqla dinləyir, səhifə başa çatmamış hökmünü verirdi:

- Yaxşıdır, ədəbiyyat səhifəsində ver, getsin çapa.

Bu qayda ilə unudulmuş, tərk edilmiş ilk yazıların çoxu həyat işığı görməyə imkan tapdı. Mənim sevincimin hüdudu yox idi.

Bir gün qəzetişimizdə müsabiqə elanı verildi. Pambıq yiğimindən yazılın yaxşı ocerklərə mükafat təyin olunmuşdu. Müsabiqə qapalı idi. Çoxları buraya əsərlər yazdılar, mən də gizli imza ilə "Qələbənin açarı"

adlı bir ocerk yazdım. Bir neçə gün keçməmişdi ki, müsabiqə materialları yoxlanıb saf-çürük edildi. Bir gün məni baş redaktorun yanına çağırıldılar. Əminbəylinin otağına girəndə qabağında öz yazımı gördüm.

O, əsəri yazı manerasından, materialın məzmunundan tanımışdı.

Müləyim və xoş ada ilə soruşdu:

- Bu ocerki sən yazmışan?

Redaktorun zənnini çasdırmaq istəmədim:

- Bəli, - dedim, - məniminkidir!

- Yaxşı yazmışan, - dedi, - sağ ol!

Həmin ocerki qəzətdə nəşr etdi və mükafata da təqdim etdi.

"Kommunist" də iki, "Gənc işçi" də dörd illik həvəslə işim müasir, canlı, operativ, ayıq mühakiməyə hazırlanmaqdə mənən mühüm təsir göstərirdi. Mətbuatın bu gözəl tərbiyə məktəbini mən heç vaxt unutram.

İbrahim Əminbəyliyə, görünür, işim xoş gəlmüşdi. Məni tamam təhsildən ayırmayıq, redaksiyada saxlamaq fikrində idi. Mən isə oxumaqdan ayrılmış istəmirdim. Aspiranturada qalmaq istəyirdim. Bu ixtilaf üzündən o kişi ilə danışmalı oldum. Sonra "Gənc işçi" qəzətinə keçdim. İxtilafın təfsilatı belə oldu...

Əminbəyli məni bir aylığa Bərdə rayonuna pambıq yiğimi kampaniyasına səfərbərliyə göndərmişdi. Həmin ayı səy ilə işlədim, rayon həyatından çox yazılar yazıb çap etdirdim.

Səfərbərlik vaxtını qurtarandan sonra Bakıya qayıtdım. Maaşımı almaq üçün redaksiyaya gələndə Əminbəyli açıqlandı:

- Niyyə gəlmisin?
- Vaxtim qurtarib.
- Cox da qurtarib, nahaq gəlmisinə.
- Nə üçün?
- Hələ Bərdə rayonu planı ödəməyib.
- O məndən asılı deyil.
- Sən get rayona, maaşını da oraya göndərərik!
- O halda məni aspiranturadan kənar eləyərlər, mən akademiyanın icazəsi olmadan gedə bilmərəm.

Əminbəylinin deməyə sözü qalmadı. Ancaq mənim maaşımı ver-

məyə də qol çəkmədi.

- Yازın, maaşımı versinlər.
- Maaşı rayonda gedib alarsan!
- Mən rayonda işə girməmişəm.
- Get oraya, göndərərik!

Yoldaşlarımdan birinə, Mehrab adlı bir hüquqşünasa bu əhvalatı danışanda mənə dedi:

- Maaşı saxlamağa sovet idarələrində heç kəsin haqqı yoxdur. Ver məhkəməyə, dərhal alınsınlar.

Tənbəllik eləmədim, balaca bir ərizə ilə məhkəməyə müraciət etdim.

O vaxta qədər güman eləməzdim ki, məhkəmə sıravi bir əməkçinin ixtilafında yüksək vəzifəlilərə töhmət eləyə.

Məhkəmə iclasına gedəndə gördüm redaksiya öz nümayəndəsini – məsul redaktorun müavini, bir nəfər də kimi isə bu iş üçün göndərmişdir. Məni vahima bürüdü.

Məhkəmə sədri Rəsizadə familyalı sadə bir qadın idi. Mənim ərizəm oxudu və redaksiyanın nümayəndəsindən soruşdu:

- Bu oğlanın maaşını niyə vermirsiniz?

Redaktor müavini tribunada nitq deyən kimi, başladı nağıl danışmağa.

- Mir Cəlal yoldaş özü komsomol təşkilatının məsul katibi ola-ola (mən, doğrudan da, redaksiya komsomol özəyinin katibi idim), özü pambıq kampaniyasının əhəmiyyətini bilə-bilə, işin bu qızığın vaxtında...

Məhkəmə sədri onun sözünü kəsdi:

- A kişi, nağıl açma! De görüm, oktyabr, noyabr aylarında bu oğlan sizdə işləyib, ya yox?
- İşləyib!
- Maaşını alıb, ya yox?
- Zaddı...
- Alıb, ya yox, cavab ver!
- Maaşını rayona göndərmişik.
- "Kommunist" qəzeti rayondadır, ya Bakıda?

- Bakıda.

- Maaşı niyə rayonda alsın?
- ...

Sədr bir az da hırslı nümayəndəyə açıqlandı...

- İşçi sənin redaksiyanda işləyir, maaşını da redaksiyadan alacaq, vəssalam!

Üzünü katibə tutub əmr elədi:

- Yazın, günü sabah bu oğlanın maaşını ödəsinlər!

Məhkəmənin icra vərəqəsini təqdim edib, maaşımı alandan sonra məni Mərkəzi Komsomol Komitəsinə çağırıldı. "Gənc işçi"yə məsul katib təyin etdildi.

Mən də çox həvəslə komsomol mətbuatının canlı, maraqlı və çox-cəhəlti işinə girişdim. Bütün yazıçı, ədəbiyyatçıları, əli qələm tutan cavən yoldaşları qəzet işinə cəlb etməyə çalışdım və az bir zamanda burada yaxşı, maraqlı müzakirələr, məclislər keçirildi.

"Gənc işçi" o zaman da canlı, hörmətli, fəal qəzet idi.

Xoşbəxtlikdən mətbuatda çox çalışmalı olmadım. Aspiranturanı qurtaranda, ali məktəbdə, tələbələr ilə işləməli olduğumu görəndə qəzətdən çıxdım. Canlı auditoriyani üstün tutdım.

Gəncədə ilk müəllimlərimdən olan Vəli Xuluflu məni akademiya çağırıldı. Hələ filial halında olan ictimai elmlər bölməsində işləməyi təklif etdi.

Vəli Xuluflu hələ o zaman Azərbaycan qamusu (ensiklopediyası) nəşr etmək üçün lazımi tədbirlər görmüşdü. Hətta, sözlükler də nəşr olunmuşdu.

Republikanın görkəmli ziyanlı qüvvələri bu yeni və maraqlı işə cəlb olunmuşdu. Mən ictimai elmlər üzrə bütün sözlükleri və məqalələri hazırlayırdım. İşimin ağırlığı və həcmcə böyükünü görən rəhbər yoldaşlar bu şöbəni bir neçə şöbəyə ayırmayı lazımlı bildilər və yeni ştatlar aldılar.

İctimai elmlər: ədəbiyyat, fəlsəfə, musiqi, dil, folklor və s. şöbələrə bölündü, bunlar üçün münasib adamlar axtarıldı.

Ədəbiyyat şöbəsinə, şübhəsiz, özümdə saxlamalı idim. Musiqi şöbəsinə böyük bəstəkarımız Üzeyir bəyi, fəlsəfə şöbəsinə o zaman Aİİ-də

fəlsəfə dərsi deyən Heydər Hüseynovu çağırıldıq.

Heydəri mən aspiranturadan, həm da "Gənc işçi" də məqalələrini çap etdiyim illərdən tanıyırdım. Namızadlığını verən kimi, təsdiq etdilər, o da həvəslə ensiklopediyada isləməyə başladı.

O zaman mədəniyyət, məfkurə aləmində isləmək üçün savad, bilikdən başqa, bəlkə bunlardan vacib partiya üzvü, ya komsomolçu olmaq tələb olunurdu. Ziyalılar arasında komsomolçu kifayət etsə də, kommunist olduqca az idi. Çünkü, partiyaya qəbul şəraiti çox çətin və ciddi idi. Beş nəfər köhnə kommunist zəmanəti vacib idi. Heydər Hüseynov isə partiya üzvlüyüնə namizəd idi. Ona görə də Heydərin akademiyada isləməyi yerinə düşdü.

Əhəd Yaqubov (akademiyanın prezident müavini idi) Mərkəzi Komitədə katib sıfatı ilə isləməyə gedəndə yerinə Heydəri calb elədilər. O da həvəslə müavinliyi öhdəsinə götürüb işə girdi.

Respublika Elmlər Akademiyası SSRİ Elmlər Akademiyasının filialı olanda imkanı da, nüfuzu da çox idi. Milli mədəniyyətə, milli respublikalara, elmi idarələrə diqqət, qayğı çox idi.

Akademiya mərkəzdən ayrılanan, yerli büdcəyə tabe olanдан sonra yerlərdə vəziyyət xeyli dəyişdi. Heydər Hüseynov cavan, həvəslə, enerjili, qeyrətlə oğlan idi. Kitab nəşr etməyə, cavan alımlar hazırlamağa, institutlar açmağa, qonşu respublika alımları ilə yarış aparmaga çox səy edirdi. Gecə-gündüz akademiyada, öz otağında əyləşir, kitab-dəftərilə əlləşirdi.

Kəskin və haqsız tənqid onu sarsıdı. O özünü faciəli surətdə həlak etdi.

Mənim hələ Gəncə seminariyasında ikən əlaqədar olduğum, inandığım və hörmət bəslədiyim kommunistlərdən biri, sonralar Respublika Maarif Komissarı işləyən Məhəmməd Cuvarlı idi. O, vücudca balaca, ariq, bir az da xırdagöz, zahirən qaş-qabaqlı olardı. Ancaq mənəvi cəhətdən əksinə, fəal, qeyvik, ayıq, dərrakəli, təşəbbüskar kommunist idi. Onunla tanışlığım tələbəlik skamyasından, seminariyada oxuduğum illərdən başlamışdı. O zaman Cuvarlı Gəncə vilayət komitəsində təbliğat üzrə katib vəzifəsində çalışırdı. Seminariya tələbələrinin tərbiyəsi, inkişafı ilə ciddi məşğul olurdu.

Görünür, bilik, məslək eşqi, işə həvəsindən başqa, Cuvarlıda təşkilatçı bacarığı və təmkini də güclü idi. Seminariyada olduğum, təşkilatda çalışduğum müddətdə (mən tələbə təşkilatının sədri vəzifəsində idim) Cuvarlının mənə qarşı rəğbətini hiss etməmişdim.

Son kursda və təhsil ilinin son aylarında bir axşam yoldaşlarımla əl-ələ verib gəzməyə getdiyim zaman ciyinmə bir əl endiyini duydum. Dönəndə gördüm Cuvarlıdır!

Güldü və mənə təsəlli verdi:

- Deyəsən, səni diksindirdim?
- Mən dinmədim. O, mənim kürəyimə əl vura-vura dedi:
- Sabah Vilayət Komitəsinə gəl, səninlə işim var.
- Saat neçədə gəlim?
- Saat 9-dan sonra mən oradayam. Ha vaxt istəsən, gəl. Dərsdən çıxanda gələ bilərsən!
- Baş üstə, - deyib getdi.

Getdim, ancaq bu çağrış məni çox narahat elədi.

Cuvarlı məni nə üçün çağırır? Görəsən, nə deyəcək? "Səninlə işim var?" Görəsən bu nə işdir. Bəlkə mənə təzə bir iş tapşıracaq, qulluq təklif edəcək! Bəlkə də, tələbə həyatı ilə əlaqədar tapşırıq verəcək.

Cuvarlının evi seminariya olan küçədə (28 Aprel küçəsi), məktəbin qabağında idi. Mən dərsə gedəndə, o da işə gedirdi. İşə getməzdən əvvəl mənimlə görüşəndə içəri çağırıldı və sözünü açıq dedi:

- Seminariya məzunlarının təyinati gedir. Anketində gördüm ki, sən kəndə getmək istəyirsən. Gədəbəy məktəbinə müdir lazımdır. Səni oraya məsləhət görmüşük. Necə baxırsan?

- Müdirlik çətin olmazmı?
- Çətin olmaz, komsomolda yaxşı isləmisen, yerli təşkilatlar da sənə kömək edəcək!
- Siz məsləhət bilsəniz, mən hazırlam.

- Gədəbəyin raykom katibi Ramazanov yanımı gələcək. Ona da xüsusi tapşıracağam, sənə kömək eləsin. Ora dağ yeridir, səfalıdır, həm də fəhlə rayonudur. Məktəbi də böyüdüb yeddiillik eləyirik. Cavan oğlansan, seminariyada aldığın bilik və tərbiyə fəhlə balalarına vacibdir. Sən orada çox xeyir verərsən. Fəhlələr də qədirbilən camaatdır. Sənin

inkişafına kömək edərlər.

Mənim sükut və razılığımı görəndə Cuvarlı sevinclə əlimi sıxış xeyir-dua verdi:

- Mübarək olsun! Sənə yaxşı yol. Sabah siyahınızı maarif şöbəsinə göndərəcəklər. Əmrinizi alıb, yola düşərsiniz! İki-aylıq maaş da qabaqcadan verilir.

İndi mən daha aşkar və yəqin gördüm ki, bizi xalis hazır, məsul maarif işçisi kimi müəyyənləşdirib əməli işə göndərirlər.

Gədəbəyi görməmişdim. Təsəvvürüm də ibtidai və yanlış idi. Kəkor deyilən bir gödək, zirək kişinin məftil təkər faytonu, zinqirovlu, gümrah atları ilə bizi Yasamal yolundan yoxsa doğru aparanda güman edirdim ki, məktəb dərs deməyə yox, dumanlı, əsrarlı dağlarda cəhələt, qaranlıq, zülmət ilə vuruşmağa gedirik.

İyirminci illərin ortaları və axırlarında bizim respublikada maarif və mədəniyyət adamları az idi. Xüsusilə, Sovet dövlətinin və Kommunist Partiyasının böyük miqyaslı gələcək tədbirlərini - "mədəni inqilab" şüarını nəzərə alsaq və bu baxımdan maarif qüvvələrinə yanaşsaq, çətinlik daha da aydın görünər.

Gədəbəyi kimi məşhur fəhlə rayonuna ilk qədəm qoyan seminariist mən idim. Bəlkə, ona görə Cuvarlı məni xüsusi hörmət, hazırlıqla yola salır, rayonun adlı-sanlı adamları ehtiramla qarşılıyırdılar.

Mülayim sentyabr axşamında mənim mənzilim - mədən komitəsinin binasındaki otaq qonaqlarla dolmuşdu. Adətən, qonaqları çay-çörək süfrəsi ilə qarşılıyırlar. Bizzət belə imkan yox idi. Bizim üçün ayrılan otağın təchizatı da sahmanda deyildi. "Biz" deyirəm, ona görə ki, mənimlə bərabər qonşu, yaxın kəndlərin (Qumlu, Söyüdlü) müəllimləri də var idi. Onlar bir-iki günlüyü də olsa, rayon mərkəzində, bizim otaqda qalmaq istəyirdilər.

Rayon işçiləri, qocaman fəhlə kommunistlər bize xoşgəldin elə-mək üçün yığışmışdılar. Buna baxmayaraq, biz yerlilərin açıq dedikləri arzu və tələbləri eşidirdik. Həmin günlərdə mən 19 yaşlı cavan bir seminariist idim. Görünür, yerlilərin "bu təzə müəllimdən" gözləri su içmişdi. Çünkü, onların aləmində qalstuk, yaxası qatdama köynək, komsomol qayışı "bu yerlərə" o qədər də münasib deyildi, birtəhər gə-

lirdi.

60-70 yaşlı qocaman mədən fəhləsi Əli Hüseyn əmi masaya dirsək-lənərək diqqət və ərk ilə mənə baxıb deyirdi:

- Oğlum, arxayı ol, fəhlə camaat müəllimin qədrini biləndir. Nə qədər ki biz varıq, bir köpək oğlu müəllimə deyə bilməz ki, günün üstdə qaşın var! Müəllim bizim əzizimiz, uşaqlarımızın tərbiyəcisidir. Bu şərt ilə ki, bəzibəzi işlər gərək bizim yerlərdə görünməsin.

Əli Hüseyn əmi ətəklərini yığışdırıb ayaga qalxdı, bir də oturub de-di:

- Mən nəyi deyirəm: mən iki babətdən deyirəm, mültəfit ol!

Biri budur ki, müəllim gərək içki sarıdan özünü gözləsin, biri də əxlaq sarıdan, qadın babətdən, abır-həya babətdən özünü gözləsin! Bu iki şərt olan yerdə dərs də, tərbiyə də, hörmət də qaydasında olar. Oğlum, sənə inidən başa salıram ki, burlardan özünü gözlə! Bura rayon yeridir, fəhlə yeridir. Burada gərək özünü gözləyəsən. Camaat sənə uşaqlarını etibar eləyir! Bu təmizlik ki oldu, gözüm üstə yerin var. Bütün mahalda bir kişinin sənə dolaşmağa cürəti yoxdur...

Qoca fəhlə bir ata nəsihəti ilə danışır, mənim gözümün içənə baxırdı. Əyləşənlərin Əli Hüseyn kişisinin nəsihətinə diqqətlə qulaq asmağı o demək idi ki, bu tapşırıqlar tək bir adamın yox, rayon camaatının həmisiñin adındandır.

Mən dillənməmiş məktəbin köhnə müəllimi Əli Qara qocaman fəhləni arxayı elədi:

- Əli Hüseyn əmi, Mir Cəlal seminariyanın özündə tələbə təşkilatının sədri idi, 500 tələbə onun öhdəsinə tapşırılmışdı. İcki-filan, əxlaq, ədəb-ərkan məsələsi onun öz nəzərindəndir. Bir də ki, bizim məqsədımız burada dərs-tərbiyə, mədəni-inqilab yolunda çalışmaqdır. Firqəmizin tapşırığı yolunda can qoymaqdır. Əl-ələ verib işləyəcəyik. Tək əldən səs çıxmaz. Sizin köməyiniz, fəhlə sinfinin rəhbərliyi olmadan kənd müəllimi nə eləyə bilər?

Əli Qaranın bu sözləri, görünür, Əli Hüseyn əminin ümidi təmin edirdi. Kişi təsbeh danəsi kimi kiçik göz bəbəkləri ilə gülərək, müəllimi arxayı salırdı:

- Rəhbərlik bizdə, mədən fəhlələri məktəb üçün heç nəyi əsirgə-

mirlər. Raykom da, zavkom da məktəbin qayığısını çəkəcək, arxayıñ olun!

Əlihüseyn əminin sözləri bir onun yox, bütün valideynlərin sözü idi.

Müəllim heyətini abırlı görəndən sonra fəhlələr məktəb üçün xüsusi can yandırmışa, raykomun, ispalkomun, ukomun (qəza komitəsi) yanında tez-tez danışmağa, tərif etməyə başladılar. Bu diqqət və hörmət sayəsində məktəbə kəndlərdən galən uşaqlar üçün 25 nəfərlik pansion açdıq. Musiqi komitəsi düzəldik, piano gətirdik. Neçə hektarlıq bir bağçanı məktəb təcrübə tarlasına çevirdik. Bütün rayon məktəbləri üçün istinad məktəbi yaratdıq. Ayda bir müəllimlərin rayon müşavirəsi, təcrübə mübadiləsini təşkil etdik.

Bərpa dövründən sonra mətbuatda, müzakirə, mübahisələrdə rekonstruksiya dövrü və bu söz ilə əlaqədar mətləblər dəbdə idi. Mən də həvəslənərək, bir məqalə yazmışdım:

"Rekonstruksiya dövrünün müəllimi!" Bu məqaləni Xalq Maarif Komissarlığının jurnalı dərhal çap elədi və rayon müəllimlərinin çoxuna oxumağı məsləhət gördü. Redaksiyanın xeyirxah münasibəti (o zaman komissarlıqda çalışan Əlkəbəli Məmməd sonralar Maarif naziri oldu) məni həvəsləndirmişdi.

Məktəblilər üçün ədəbiyyat nəzəriyyəsi kitabı yazmaq iddiasına düşmüştüm. Bu kitabın ilk qaralama nüsxəsini, hətta, tədris pedaqoji şurasına, o zaman orada çalışan Hənəfi Zeynalıya təqdim etmişdim.

Sonralar başım təhsilə qarışdı, aqibəti ilə maraqlana, izləyə bilmədim.

Vəli Xuluflu Gəncədə məşhur "Mədrəseyi-ruhani" deyilən yenitipli orta məktəbdə müəllim, həm də məktəb kitabxanasının müdürü idi. O zaman həmin məktəbə xüssəsən Şərqdən – Türkiyə, Misir, Tehrandan xeyli kitablar gətirilmişdi. Bu zəngin mirasın həm istifadəsi, həm də səliqə ilə qorunması Vəli Xulufluya, Qasim Qənbəroğluna və məktəbin müdürü Pişnamazzadəyə tapşırıldı.

Məktəblilərdə oxuya marağın artırmaq üçün ən münasib kitablar

seçilib, onlara verilir, oxunan kitab haqqında rəy soruşturuldu. Mən Tolstoyun bir çox həkayələrini həmin kitabxanada oxumuşdum.

Qarışılıq illərdə həmin kitabxananın aqibəti və fondu necə oldu, bilmədim.

Gəncədə Sovet hökuməti qurulan günlərdə mən müəllimimiz Xuluflunu izdihamlı yığıncaqlarda gördüm. Şah Abbas məscidinin həyatında və məktəb qabağındakı bağda mən onun çıxışlarını, hərarətlə, həm də sadə nitqlərini eşidirdim.

Vəli Xuluflu sonralar akademianın filialında tarix, dil, ədəbiyyat işlərinə rəhbərlik edirdi. Lügətlər institutunun direktoru olanda cavan mütəxəssisləri işə dəvət edirdi. "Gənc işçi" də işlədiyimi, aspiranturada oxuduğumu biləndən sonra məni çağırırdı. İnstitutda islaməyi təklif etdi, mən də razi oldum.

Cox hazırlıqlı və fəal kommunist, mədəniyyət xadimlərindən idi. Ağamali oğlu, Ruhulla Axundov, Müzəffər Nərimanov ilə yaxın idi. Cox mühüm məsələlərdə, məsləhət, müzakirələrdə iştirak edirdi. Azəri dilinin təmizliyi, inkişafı haqqında çox cidd-cəhd edən communistlərdən idi.

Hələ Gəncədə, seminariya təhsili illərində mən mətbuat ilə əlaqədar idim. Aşqabadda çıxan "Zəhmət" qəzetində (böyük qardaşım orada çörəkçi işləyirdi və yerli qəzetləri mənə göndərirdi), Tiflisdə çıxan "Yeni fikir" qəzetində Gəncənin mədəni-təsərrüfat həyatını əks etdirən yazılarım nəşr olunurdu. Bunlar yalnız müxbir məktubları, adı xəbərlər xarakterində yox, mühərrir yazıları mahiyyətində idi: "Məhərrəmlik mövhüməti kimin əsəridir?" (1926), yeni əlifba, dərsliklər, maarif məsələləri haqqında yazdıqlarımın çoxu təbəddülsiz nəşr olunurdu.

Bakıya köçənə qədər riyaziyyat həvəskarı idim. Seminariyada bu dərsdən yoxlama yazılarını sinifdə hamidan əvvəl mən həll edər, əla qiymət alardım. Riyaziyyatdan bir kitaba təqnid yazıb, "Yeni fikir" də çap etdirmişdim. "Riyaziyyatçı" imzası ilə qəzetdə satırık şeirlərim də çap olunurdu.

*Əla, ya əyyühəssaqı tutub dünyani sərəxoşlar!
Buraxmir çəsidiñ keçsin gecə insani sərəxoşlar.*

Satirik şeirlərimdən biri belə başlanurdu. Buradakı imzalarımın da maraqlı tarixi var. Satiralarımdan birinə Şəhab (Ulduz) imzası qoymuşdum. Köhnə əlifba ilə "Şəhab" sözünü düz oxumamışdılar, ya nəsə, "Şöhrət" vermişdilər. Sonrakı yazılarımın çoxunda da bu imzani saxlayıb, təkrar etdilər.

O zaman Maarif Komissarlığının məktəblərə nəzarət və təlimati geniş və müntəzəm idi. Komissarlığın müfəttişi qocaman tarixçi, dilşünas Məhəmməd Xəlifəzadə Gəncə məktəblərində bir ay yoxlama aparmışdı. Redaksiyanın xahişi ilə mən o yoxlamaları ətraflı yazıb nəşr etdirdim. Xəlifəzadə işlərinin sonunda məni seminariya müdürüyyətinin yanına çağırıb, təşəkkür etdi. Komissarlıqdakı hesabatında da bu barədə danışdı.

Mətbuat səhifələrini, xüsusu ədəbiyyata aid yazıları diqqətlə izləyirdim. O zaman Leninqrad türkoloji seminariyasında oxuyan Əli Nazimin mərkəzi mətbuatda maraqlı, geniş və bir qədər də alovlu məqalələri çıxırdı. Bu məqalələr ədəbiyyat aləmində həm maraq, həm də təşvişə səbəb olmuşdu.

Məqalələr kəskin olduğu qədər də hücum xarakterində idi. Əli Nazim həmin məqalələrin ardınca özü də Bakıya gəlib, ədəbi mühitdəki mübahisə, münaqışlərdə fəal iştirak edirdi. Bakıya gələn kimi, Nazimi bir neçə məsul vəzifəyə təyin etdilər: ali məktəbdə kafedra müdürü, jurnallarda redaksiya heyəti üzvü, yazıçılar təşkilatında tənqid bölməsinin sədri, aspirantların rəhbəri və s.

Gəncə seminariyasında oxuduğum son illərdə (1924–1928) Səməd Vurğun (əvvəllər Səməd Məsrur id) ilə tanış olmuşam. Dəmir körpünün sağında, teatr binası ilə qonşuluqda maarif evi yerləşirdi. 20-ci illərdə maarif evi, şəhər ziyalalarının, xüsusən, gənc komsomolçu müəllim, aktyor, radioçu, mətbuatçıların ən çox toplanıb görüşdüyü yer idi. Şəhər maarif işçilərinin komsomol özəyi də burada iclas edirdi. Bu təşkilatda müəllimlər, məsul işçilər, təsərrüfat xadimləri var idi. Hələ o zaman komsomolçuların fəaliyyət və hərəkəti çox odlu idi. O zaman komsomolçular quruculuq, təşkilat işindən başqa ictimai, mədəni, ədəbi işlərlə də çox fəal məşgül olurdular. Partiya rəhbərliyi də gənc qüvvələrə böyük etimad göstərir, əməli işlərinə istiqamət verir, yoxlayırırdı.

Komsomolcu müəllimlərin rəsmi görüş və yığıncaqlarından başqa, ədəbi, elmi və mübahisə məclisləri də olurdu.

Bələ məclislərdən birində ədəbiyyatımızdan söhbət gedirdi. Cavan şair və ədiblərdən bəziləri çıxış edir, öz düşündüyünü, ya yazdığını uca səslə deməyə çalışırı. Bakıdan gələn ədəbiyyat nümayəndələri də var idi. Şairlərdən biri (səhv etmirəmsə Əbdülbəqi Fövzi) tribunaya çıxb, şeir oxudu, camaat da əl çaldı. Şair tribunadan enəndən sonra tənimdiğim qarayanzı oğlan, əsgər şineli olan bir gənc tribunaya çıxdı. Müasir şeir haqqında bir neçə cümlə deyəndən sonra üzünü camaata tutub ehtirasla davam etdi:

– Bu saat burada bir şer oxundu. Siz də əl çaldınız. A yoldaşlar, onun nəyinə əl çaldınız? Axi, o, şeir deyil, açıq məktubdur. Belə yazılıra şeir demək, şeiri gözdən salmaqdır!

Qara oğlan bu mənada mülahizələrini dedikcə, zaldakıların diqqətini daha çox toplayırdı. Məclisdən, bütün sıralardan piçilti keçdi:

- Bu kimdir?
- Bu oğlan harada işləyir?
- Ədəbiyyatçıdır mı?

Oradaca mən bildim ki, bu oğlan Səməddir. Səməd Vurğun Fövzinin zəif bir seri xüsusi əda ilə oxuyub, lovğalanmasından bərk hirslanmışdı. Fikrini açıq söyləyib, o yazının şer ilə heç bir əlaqəsi olmadığını dedi...

Sonralar Fövzi mərkəzi mətbuatda ("Maarif və mədəniyyət") "Şairə cavab" şeirini yazdı. Cavabin özü vaxtilə oxunan şeirdən də dayaz və məzmunsuz idi.

20-ci illərin axırlarında Gəncədə yeni, qızığın bir ədəbi mühit canlanmaqdır. Gəncə seminariyası, müəllimlər mühiti, şəhər teatrı, sənət texnikumu və sonra Kənd Təsərrüfatı İnstitutu kimi tədris-mədəniyyət ocaqları, şəhərdə müntəzəm nəşr olunan "Qızıl Gəncə" ("Zərbə", "Kirovabad bolşeviki") kimi qəzet və məcmuələr ədəbi həyatın canlanmasına çox kömək edirdi. O zaman qələm həvəskarlarından bir çoxu ədəbi həyat və mühit ilə, jurnal, qəzetlə maraqlanır və yazıları ilə iştirak edirdilər. Xüsusilə, Vurğun kimi alovlu, qüdrətli bir şairin orada olmağı cavanları həvəsləndirir, ruhlandırırırdı. Məhəmməd Cuvarlı

vilayət komitəsində təbliğat müdürü idi. O, ədəbiyyatçıların inkişafı, məhud fabriki, çit fabriki, sabun zavodu, dəmiryol işçiləri, başqa fəhlə müəssisələrində ədəbiyyatçıların çıxışı ilə maraqlanır və çox təşkilati iş aparırdı. Məhəmməd Cuvarlı şəhər partiya məktəbində dərs də deyirdi. Əsərlərin nəşrində, teatr tamaşalarının, ədəbi yığıncaq və müzakirələrin təşkilində bizi çox kömək edirdi. O, cavan yazıçıların diqqətini məhz müasir məsələlərə, sovet hayatına, fəhlə sinfinin mübarizəsinə cəlb etməyə çalışırı. Birinci beşillik planın təbliği və həyata keçirilməsində Azərbaycan fəhlələrinin qəhrəmanlıq və rəşadətini bədii söz ilə əks və ifadə etməyi bizə döñə-döñə tapşırırdı. Bir neçə dəfə Səməd ilə bizi fəhlə yığıncaqlarına göndərdi.

İlk tanışlıq günlərindən mənim Səməd Vurğun haqqında fikrim yaxşı olub. O zaman Vurğun həyat-məişət cəhətindən pərakəndə və baxımsız idi. Buna baxmayaraq, onun ilk yazıları, şeiri, sənətə münasibəti, mühakimə və mülahizələrindəki sərbəstlik, coşqun ilham, qanadlı xəyal və şəxsiyyətinin bilavasitəliyi, sərbəst təfəkkürü mənim xoşuma gəldi.

Bir dəfə şeirlərindən birini çap etdirmək üçün Gəncə qəzetinin redaksiyasına getməyi məndən xahiş etdi. Redaksiyada "Şərq Ərəbi" təxəllüsü ilə çalışan, rəsmiyyətçi bir qəzetçi var idi. Şeiri alıb oxudu və ehmələcə Səmədə qaytardı ki, "Bizim qəzetdə çap oluna bilməz!" Vurğun vüqar və təmkinini pozmadan qəzet işçisinə kəskin cavab verdi:

— Nə oldu, mənim şeirlərim mərkəzi mətbuatda çap olunmağa la-yiq oldu, amma sənin qəzetində yaramadı?

Şərq Ərəbi (özü də qara, pırtdaşıq saçlı bir vücut idı) hirs ilə aya-ğşa qalxıb, şairə ittiham verməyə başladı.

Səməd şeiri götürüb, cibinə qoydu, redaksiyadan çıxdı. Neçə gün sonra həmin şeir mərkəzi mətbuatda, sonra da Moskva qəzetlərində nəşr olundu (gərək ki, şeir "Mən də bir əsgər kimi" sərlövhəli idi). Vurğunun şeiri və şöhrəti yalnız Gəncədə yox, bütün respublikada və onun xaricində sürətlə yayılmağa başlayırdı.

Mərkəzi Komitənin "Ədəbi-bədii təşkilatların yenidən qurulması haqqında" məşhur qərarı nəşr olunanda (aprel, 1932) bizi Azərbaycan Kommunist Partiyasının Mərkəzi Komitəsinə, yazıçılarla partiya işçilərinin müşavirəsinə çağırıldılar.

Yeni qərar münasibətilə keçirilən müzakirələrdə mən Səmədin Gəncə fəhlələri arasındaki şöhrət və hörmətindən, orada keçirilən ədəbi yığıncaqlardan danışdım. Sonra Vurğun özü alovlu bir çıxış elədi. Partiya işçilərinin diqqəti cəlb olundu. Həmin müşavirədən sonra, Mərkəzi Komitənin təbliğat şöbəsinin müdürü Mikayıl Hüseynov Vurğunun çıxışının təsiri haqqında ağızdolusu danışırı.

Cox çəkmədi, Yazıçılar İttifaqı təşkil olunanda Səmədi ittifaqa məsul katib, eyni zamanda Zaqafqaziya Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinə üzv seçdildər. Bir il sonra isə respublikanın 15 illiyi ilə əlaqədar bayramda Səmədi də Moskvaya – Kremlə, partiya və hökumət rəhbərlərinin görüşünə apardılar.

Kremlədəki görüşdə şair çıxışı və şeiri ilə ümumi partiya-hökumət rəhbərlərinin diqqətini cəlb etmiş, xüsusi fərman ilə Lenin ordeninə la-yiq görülmüşdü (1936). Ədəbi mühitin bütün ölkədə qaynayıb-daşlığı həmin illərdə "Qızıl qələmlər" ittifaqının Gəncə şöbəsi (filialı) təşəkkül tapmaqdə, istedadlı cavanları ətrafına yiğmaqdı.

Gəncə şöbəsinin bir sıra üstünlüklerini – imkanlarını unutmaq ol-maz: əvvəla, orada nəinki köklü kitabxana, mədəniyyət ocaqları, həm də əsrlik ədəbi ənənə, şairlər məclisi, Mirzə Şəfi kimi şairin otağı, başqa şəhərlərin heç birində olmayan güclü çap vəsaitinə sahib olan böyük mətbəə var idi. Həmin mətbəənin buraxdığı kitabça və jurnallar mərkəzdəki nəşrlərdən o qədər də fərqlənmirdi.

Gəncə seminarıyasında tələbələrin gücü ilə təşkil olunan ədəbi müzakirə və mühakimələr, Cabbarlı və Cavid kimi dramaturqların əsərlərinin tamaşası indi də yadımızdadır. Hələ keçən əsrin axırlarında tikilən, indiyəcən şöhrətinə saxlayan teatrda həmişə müasir, maraqlı tamaşalar verilirdi.

20-ci illərin başlangıcında, sovet ədəbiyyatının təşəkkül dövründə Gəncədə Səməd Vurğun, Həmid Arası, Cahabəxş və Fərəh Həstəli, Əli Razi, Əli Məhzun, bir az sonralar isə Möhsün Poladov, Əli Əkbərli, Məhəmməd Kazım, Mikayıl Rzaquluzadə və başqaları ədəbiyyat tədbirlərinin nəinki maraqlısı, hətta, fəal təşkilatçıları idilər.

Mərkəzə, "Qızıl qələm" cəmiyyətində elə tədbir olmurdu ki, onun əks-sədəsi Gəncədə eşidilməsin, "Qızıl Gəncə" adı ilə xüsusi bir jurnal çap olunurdu və buradakı yazıların, demək olar ki, hamısı yerli

qüvvələrin qələmindən çıxan əsərlər idi.

Gəncə seminariyasında özbək, türkmən, tatar, başqırd, acar və başqa millətlərdən olan, azərbaycanlı ləhcəsində sərbəst yazan və yazmaq istəyən cavanlar da çox idi. Bəhram İbrahim ("Yoxsul") təxəllüslü şairin Daşkənddən gətirdiyi bir sıra şeir, hekayələri köməkləşib tərcümə etdi. "İnqilab və mədəniyyət" jurnalında çıxdı. Həmin müəllifin köməyi ilə Bakıda gedən bir teatr tamaşası ("Hind ixtilalçıları") haqqında kəskin resenziya yazıb, "Yeni fikir" qəzetində çap etdirdik.

Demək istəyirəm ki, o zaman ədəbi müzakirə, münaqışılarda coşqun həvəslə iştirak edən cavanlardan başqa, mətbuat orqanlarında da açıq müzakirəyə bir meyil və rəğbət, yeni imzaların görünməsinə çalışmaq səyi çox güclü, bədii idi.

Mən "riyaziyyatçı oldum"u, bu ixtisasa meylimi demişdim.

Mənim ilk hekayəm ("Müəllim") "Qızıl Gəncə"nin ədəbiyyat səhifəsində nəşr olunmuşdu. Mərhum ədibimiz Seyid Hüseynin bu hekayədən necə və haradan xəbər tutduğunu bilmirəm. İkinci və ilk qələm təcrübələrimdən olan başqa hekayəmi ("Həkim Cinayətov") Seyid Hüseyn təshih edib, "Ədəbiyyat cəbhəsi" jurnalında nəşr etmişdi. Bu jurnal otuzuncu illərin başlangıcında "Hücum"dan əvvəl təşkil olunmuşdu. Orada bədii nəşr materiallarına Seyid Hüseyn baxırdı.

Həmin hekayədən söhbət açanda qeydlərini mənə dedi, hekayənin mətnində satirik qəhrəmanın adını dəyişməyi məsləhət gördü. Doğrudan da, əsərdəki mənfi surətin adı o zaman çoxlarının tanıdığı həkimlərdən biri idi.

Seyid Hüseyn ilə söhbətimdə onun çox xoşladığım bir hekayəsinin ("Həzin bir xatır") adını çəkdim. Bir qədər sükutdan sonra dedi:

- Elə hekayələr həmişə olmur, həyatımızın bir parçası kimi qopub, vərəqələrə keçir.

Hörmətli ədibin yazılarındakı səmimiyyət və intim təsvir, özü de-di ki, həmişə qabarlıq görünürdü. Üslub və ifadə cəhətindən mənim hekayələrim ona yox, Mirzə Cəlil və Haqverdiyev nəsrinə daha yaxındır. Ancaq Seyid Hüseynin hekayələrini mən həmişə sönməz bir maraqla oxuyub izləmişəm. Qocaman ədiblərdən nə Mirzə Cəlil, nə Haqverdiyev ilə şəxsi tanışlığım olmamışdır. "Gənc işçi" qəzetində çalışdığım illərdə Süleyman Sani Axundovu bəzən müzakirə və yiğincaqlarda gö-

rürdüm. Qəzətdə komsomol və ədəbiyyat mülahizə və müzakirələrdə ondan yazılar da tələb edirdim.

Otuzuncu illərin başlangıcında dövlət nəşriyyatı mənə hörmətli ədibimiz Nəriman Nərimanovun külliyyatını hazırlamağı tapşırımdı. Bu kitabı toplayıb çapa hazırlamaq üçün çox mənbələrə, simalara müraciət etdim. Onlardan biri də mərhum Süleyman Sani idi. Ancaq onda bildim ki, onun ailəsi, övladı yoxdur. Məktəblərin birində, tənha bir otaqda yaşayır.

Mən ədibin otağına getdim. Nəriman Nərimanov haqqında söhbət edəcəyimi eşidəndə çox maraqla qarşılıdı. Ondan öyrəndim ki, "Şamdan bay" komediyasının ilk adı "Dilin bələsi" imiş. Sonradan yoldaşların məsləhəti ilə əsər qəhrəmanın adı ilə adlandırılmışdır. Seyid Hüseyn də, Süleyman Sani də, Nəriman Nərimanov da müəllim-ədib, yaxud ədib-müəllim olmuşlar. Xüsusilə, məktəbi, tərbiyə, təlim işini çox sevmiş, ömürlərinin mühüm hissəsini buna sərf etmiş, bədii əsərlərində də bu aləmi məhəbbət, məharətlə təsvir etmişlər.

Süleyman Sani Nərimanovdan hörmət və hərarətlə danışır, onunla keçirdiyi məslək dostluğunu, yoldaşlığını, maarif yolundakı əməkdaşlığı xüsusü bir eşqlə xatırlayırdı.

İnqilabin ilk illərində elan olunan bədii əsər müsabiqəsində "Ləçin yuvası"nın yüksək qiymətləndirilməsini minnətdarlıqla qeyd edirdi.

Həmin illərdə Süleyman Sani bir müəllim, maarif xadimi, sovet quruluşunun təbliğatçısı kimi Qarabağın şəhər və kəndlərində şəxsən çox çalışmışdı. O günlərin təssüratını qələmə almağı, bədii əsər, ya xatırta şəklində yadigar buraxmağı arzu edirdi.

Mənimlə görüş zamanında da möhtərəm ədibimiz səhhətindən çox şikayətlənirdi. Qiçlarını revmatizm tutmuş, ümumən əsəb xəstəliyindən əziyyət çəkir, sinəsi dolu xatırələri və ədəbi niyyətlərini qələmə almaqda çətinlik çəkirdi. Masasının üzərindəki səhifələri göstərib gileyənlənirdi.

- Nə qədər yazmalı mətləblər, mövzular var. Ancaq nə edəsən ki, cansağlığı, vaxtında qədrini bilmədiyimiz gümrahlıq yoxdur. İki səhifə yazıram, qolum yorulur, taqətim tükənir...

Süleyman Sani ilə görüşlərdən sonra saatlarla kədərlənir, düşü-

nür, təəssüflər edirdim.

"Gənc işçi" də çalışdığım müddətdə çox ünsiyyət bağladıqım, ya-
radıcılığına, söhbətinə maraq göstərdiyim ədiblərdən biri böyük şairimiz
Hüseyin Cavid olmuşdur. Bu iddia zahirən qəribə görünə bilər.
Çünki Cavid romantik şairdir. Mənim realistik zövqüməndən, həyat və
hadisələrə münasibətimdən çox fərqli bir sənətkardır.

Əvvəla, onu deyim ki, 20 və 30-cu illərdə Hüseyin Cavid cavanlar
arasında çox məşhur, çox sevimli sənətkarlardan idi. Seminariya təhsili
müddətində bəz onun əsərlərini tez-tez sahnədə görür, mətbuatda oxu-
yur, müəllimlərin alovlu mühazirələrdə eşidir, hətta seminariyanın ta-
ləbə məclislərində, müzakirə, mübahisələrində maraqla izləyirdik.
Bakıya gələndən sonra, mətbuatda çalışdığım, ilk yazılarımıla görünmə-
yə başladığım zamanlarda, deyəsən, böyük ədibin diqqətini cəlb etmiş,
nə cəhətdənsə maraqlandırmışdım. Məlum olduğu üzrə, Cavid, əsərlə-
rinə qarşı yazılın bir sıra kəskin tənqidlərdən incimişdi və narazılığını
aşkar bildirməkdən çəkinmirdi. Bu haqda söhbətlərini münasib bildiyi
hər yerdə və inandığı hər kəsə danışındı. Hüseyin Cavid mənimlə bir kü-
çədə yaşayırırdı. Cavid bəzi axşamlar, yazdan, yaradıcılıq işlərindən yo-
rulan saatlarda həm başmaq seyrinə – havaya çıxır, həm də ünsiyyət
fürün yoldaş axtarardı.

Bir də görərdin əlindəki əsa ilə mənzilin qapısını döyür:

– Ağa Mir Cəlal!..

(Seyid olduğum üçün qocaman ədiblərin hamısı adının əvvəlinə
"Ağa" sözünü əlavə edərdilər.)

Biz bütün ailəlikcə təşvişə düşər, Cavid hörmətlə mənzilimizdə
qəbul edərdik.

Hüseyin Cavid müasir, mədəni libaslı, nüfuzedici, xoşəbiət, zahirən
çox ciddi və ağır görünüşlü kişi idi. Gözündəki çeşmək, əlindəki əsa,
başındakı qəhvəyi qara papaq, təmkinli yerişi ona xüsusi əzəmət verirdi.

İlk görüşlərdə mənim həyat yoldaşım, qayınanam tərəfindən hə-
yəcan, təşviş, süfrə hazırlığını görəndə Cavid çox narahat olur, ata kimi
hamımızı bir növ danlayırdı:

– Püstə xanım, – deyirdi, – mən axşamlar bir saat söhbətə gal-
rəm. Belə narahatlığı görsəm, daha cəsarət edib, qapınızı döyməyəcə-

yəm!..

Cavid qabağında çay nərd oynaması da xoşlayardı.

Mənim yazı masama da diqqət yetirməyi unutmazdım. Bir dəfə qar-
şımızdakı kağızlarla diqqət edəndə gördü ki, cavan qadın şairlərin kitab-
larını vərəqləyib məqalə yazırıam:

- Qələminə heyfin gəlmir?
- Bu yazılar haqqında müləhizələrimi söyləmək istəyirəm.
- Müləhizə deməli daha vacib əsərlər var, elə əsərləri təhlil elə ki,
heç olmasa, mövzu sənin zəhmətini qoruyub saxlasın. Füzulidən yaza-
ni, yazi özü saxlamasa da, Füzuli saxlayacaq!

Gördüm ki, böyük şairi böyük mətləblər daha çox düşündürür. O,
düz deyir, mövzu seçmək yazan üçün yaradıcılığın ilk şərtidir.

Ondan sonra mən Füzuli şeirinin poetikası ilə maraqlandım, ilk
elmi əsərimi, namızədlik dissertasiyamı ondan yazib çap etdirdim. Hə-
min kitabın ilk nüsxəsini də bir minnətdarlıq əlaməti olaraq, məhz Ca-
vidə təqdim etdim.

Cavidin yaradıcılığı, yüksək sənəti, şeriyəti və əsərlərinin şöhrə-
tindən başqa, onu mənə sevdirən, xüsusilə, təmiz insanlığı, büllur xa-
siyyəti və səmimiyyəti idi. Kənardan baxanlar, onu ancaq əsərləri ilə
tanıyanlar hörmətli ədibin məhrəm, duzlu, mənali yumorundan xəbər-
siz idilər. Halbuki, onun söhbətləri bu cəhətdən çox mənali, maraqlı,
unudulmaz idi:

- Sən komsomolsan, qəzetində istədiklərini yazib deyə bilərsən.
Bizim də sözümüzü desən, nə olar ki?
- Cavid əfəndi, sizin sözlərinizə cavanlar qəzeti dərin minnətdar-
lıq, məmənuniyyətlə səhifələrini açmışdır.

Cavid yaradıcılıq məsələlərində çox ciddi və tələbkar idi. Realistlə-
rin, o cümlədən, Mirzə Cəlilin dili, sadə üslubu ilə razı deyildi. Hər yer-
də "şeriyət" axtarırdı. Sadə yazib, danışmağı loru dil adlandırırdı.

Ancaq müsahibələrində sadə danışıçı, zarafatı, hətta, lətifəni çox
xoşlayardı. Klassiklərdən belə duzlu misallar gətirirdi.

1967

MÜNDƏRİCAT

FELYETONLAR

Sərxoşlar	7
Məscid büsəti	8
İmperyalistlər Tanca üzərində boğuşurlar	10
Ramazan həsrəti	12
Dardanel	14

ŞEİRLƏR

«Qızıl oktyabr»	21
Dənizin cinayəti	22
Şimaldan səs	24
Anamın vəsiyyəti	26
Müxbir	28

OÇERKLƏR

Özak raport verir	31
Münəvvəri dinlayın!	35
İsləməyən dişləməz	40
Molotovçular	45
Bayraqı bərk saxla	48
Volqanın qucağında	51
Zavodun tərcüməyi-halı	54
Marksın dostu	60
Almas gəldi	65
Azad qız	69
Sağlam yollarda	74
Qələbənin açarı	78

Səsimizi dünya eşitsin!	81
Boy	85
Analar yarışı	95
Qüdrət nümayisi	99
Xalqın ürək sözü	103
İsrafil	113
Qardaşlar	132
Qəzəb maşınları	136
Avropadan məktub	144
Vətən qəhrəmanı	146
Snayper	162
Qafqaza məktub	180
Gil-gil çay	184
Yeni kəndin adamları	198
Qəhrəman qız	232
Firuzə	236
Tarla mənzərələri	241

TƏRCÜMƏLƏR

Dəmir qanun	247
Kaspı dənizinə	252
Məstən ay	253
Dan	256
Şahidə	257
Məktub	264

XATIRƏLƏR

Parisdə görüş	277
Baki görüşləri	294

**MİR CƏLAL. ƏSƏRLƏRİ. 5 CİLDDE
V CİLD**

Naşir: **HİDAYƏT ƏSGƏROV**

Nəşriyyat redaktoru: **İlahə HƏŞİMOVA**

Səhifələyici: **Elvira NADİRQIZI**

Dizayner: **Aynur ƏSGƏRLİ**

Çapa imzalanmışdır: 10.01.2013

Kağız formatı: 70x90 1/16

Həcmi: 27 ç.v; Sifariş: 16 ; Sayı: 500

«ADILOĞLU» nəşriyyatında nəşrə hazırlanmış
və ofset üsulu ilə çap edilmişdir.

Ünvan: Bakı şəh., Alatava I, Ə.Salamzadə küç 9C

Tel.: (050) 593 27 77, (055) 222-71-93

Web: www.adiloglu.az;

AAT-276976